SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBİ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT X · AYÇÜRÖK UĞRUNA SAVAŞ VE BEECIN YOLU

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT X

Bölüm 1 · Ayçürök Uğruna Kızıl Kıyamet
Bölüm 2 · Atanın Kanı, Beecin'e And
Bölüm 3 · Beecin'in Gözcüleri Düşerken

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 93.725–106.897 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Ayçürök Uğruna Kızıl Kıyamet	Cilt X — bu ciltte
2	Atanın Kanı, Beecin'e And	Cilt X — bu ciltte
3	Beecin'in Gözcüleri Düşerken	Cilt X — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Ayçürök Uğruna Kızıl Kıyamet

Talas'tan kalkan haber rüzgârı, hatip Acıbay'ın diliyle Semetey'in ordasına ulaşır: Şıgay oğlu Çınkoco ile Cediger'in hanı Toltoy, Ayçürök'ü zorla almak sevdasıyla Han Akun'un Afgan yurdunu kuşatmış, keregeyi uğu kırıp gelini kızı ağlatmıştır. Öfkesi depreşen Manas oğlu, babasından kalan mirasları — gökten inmiş boz kuşağı, kana doymaz Zulpukor'u, uzağa erişen Akkelte'yi, Bölökbay ustanın onardığı sır mızrağı ve Kanıkey'in diktiği Akolpok'u — kuşanır; Ayçürök'ün eyerlediği heybetli Taybuurul'a binip, Külçoro, Kançoro, Baytaylak, Kalık ve Şayımbet'i yanına alarak on binlik Cediger ordusunun karşısına dikilir. Kızıl kırgın başlar: Külçoro Toltoy'un saflarını, Kançoro Tölök'ün ordusunu dağıtır; Semetey'in daldığı yerde at ölüsü dağ gibi yığılır, Cediger'in kanı ovaya dökülür.

Fakat zafer kolay kazanılmaz: Kakan illerinde büyü öğrenmiş, Almambet'in yada taşını ele geçirmiş Çınkoco, çomağıyla Semetey'i sarsar, göğü büyüleyip kara dumana boğar ve genç töreyi oksuz barutsuz, yalnız başına bunaltır. Yengeye kıymaya gönlü varmayan Külçoro pusuya yatar; atasının ruhuna yalvarıp Akkelte'yi ateşleyince yaman Koco küt diye düşer ve boğazlanır. Ardından Tölök kurban gibi kesilir; karılar gibi kaçan Toltoy'u dokuz yaşından beri alay ettiği Külçoro kovalar, Semetey yetişip Toltoy'un kanını çorosuna bağışlar. Ganimet bölüşülürken Toltoy'un küheylanı Surkoen'i alamayan Kançoro'nun içine ilk yadlık düşer — ilerideki ihanetin tohumu böyle atılır. Semetey, Akun Han'ın kızı Ayçürök'le nikâh kıydırıp altmış kızıl fil ve

altın yükleriyle Afgan elinden göçer; gelin Talas'a, Manas'ın diktiği bağın gölgesine getirilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Şıgay oğlu Çınkoco ile Cediger hanı Toltoy, Ayçürök'ü almak için Han Akun'un Afgan (Oogan) yurdunu kuşatır; haberi Semetey'e hatip Acıbay ulaştırır.
- Semetey, Manas'tan kalan mirasları kuşanır: boz kuşak, Zulpukor kılıcı, Akkelte tüfeği, Bölökbay'ın yaptığı sır mızrak ve Kanıkey'in onardığı Akolpok; Ayçürök ona Taybuurul'u eyerler.
- Savaşta Semetey'in yanında Almambet oğlu Külçoro, Çubak oğlu Kançoro, Bakay oğlu Baytaylak, Sarı Han'ın Kalık'ı ve Camgırçı'nın Şayımbet'i yer alır.
- Büyücü Çınkoco, Almambet'ten kalan yada taşıyla havayı bozup Semetey'i bunaltır; Külçoro pusudan Akkelte ile onu vurur ve Çınkoco boğazlanarak öldürülür.
- Tölök kurban gibi kesilir; kaçan Toltoy'u Külçoro kovalayıp alaya alır, Semetey Toltoy'un kanını Külçoro'ya bağışlar; Surkoen'i alamayan Kançoro içten içe yad olur.
- Semetey, Ayçürök'le nikâh kıyıp yedi yüzer ganimet ve altmış kızıl fille Afgan elinden göçerek gelini Talas'a getirir ("Semetey'in Ayçürök'ü Talas'a Getirmesi").

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Akrabası şöyle dursun, tükenesice,	*Let alone his kinsmen, the accursed one,*
Kakançın'ın Çon-Beecin'i,	*Even Çon-Beecin of Kakançın*
Ona bile denk vermemiş.	*Was no match for him.*
Heybeti yüce, zehri güçlü,	*His majesty lofty, his venom strong,*
93730 Karşı geleni dümdüz eder.	*He flattens all who stand against him.*
Kahrı gelince karayağız,	*When wrath comes upon the dark-visaged one,*
Kaplanın oğludur bu,	*He is the very son of a tiger,*
Sataştığı yer kızıl ateştir.	*Where he strikes is crimson fire.*
Orta Ken-Kol'da yaylamış,	*He summered in middle Ken-Kol,*
On dört atını bağlamış,	*He tethered his fourteen steeds,*
Düşman çıkıp savaşa gelse,	*If a foe came out for battle,*
Önüne katıp sürmüş.	*He drove them herded before him.*
Öfkesine dokunulduğunda	*When his anger was provoked*
Azı dişine vurup çiğnemiş,	*He gnashed and ground his molars,*
93740 Arslan yiğidin soyudur,	*He is the seed of a lion hero,*
Karşılık vermekte	*In giving answer back*
Halktan geri kalmamış.	*He never lagged behind the people.*
Gayreti yüksek, zehri güçlü,	*His zeal is high, his venom strong,*
Sataşanı dümdüz eder.	*He flattens whoever assails him.*
Kulçoro sağ salim gelince,	*When Kulçoro came back safe and sound,*
Çorosunu Semen görünce,	*When Semen beheld his çoro,*
Baabedin deyip ağlaşıp,	*Crying Baabedin, weeping together,*
Oğlu sağ salim geldi – diye,	*His son has come back safe – saying,*
Otuz gelin, otuz kız,	*Thirty brides and thirty maidens,*
93750 Salınan Çürök başlarında,	*Graceful Çürök at their head,*
Oy-boy edip çığrışarak,	*Crying oy-boy, clamoring loud,*
O zaman Ayçürök konuk etmiş, Kara dilini bileyen,	*Then Ayçürök made him her guest, Whetting her black tongue,*
Sohbet, oyun kurmuş,	*She set up talk and games,*
Asil güzelleri toplamış.	*Gathered the noble beauties.*
Dış kabı mercan taşı,	*Its outer shell of coral stone,*
Türlü türlü şeker aş,	*Sweet dishes of every kind,*
Baabedin diye bağırıp,	*Shouting Baabedin aloud,*
Yaman yengen Ayçürök	*Your formidable sister-in-law Ayçürök*
Kısır emen tay kesip,	*Slaughtered a barren suckling colt,*

Aş yemeğini yayıp koyup,
Aptamaya* çay koyup,
Otuz gelin, otuz kız,
Sayısız toplatıp getirtip,
Orompoy oyununu kurdurup,

Spread out the feast of food,
Poured tea into the aptama,*
Thirty brides and thirty maidens,
Had countless ones gathered and brought,
Had the orompoy game set up,

Oyuna doyasıya kandırıp,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,
Süzülen kara gözlü,
Kırmızı elbiseli, ince belli,
Işıldayan kara gözlü
Değeri üstün güzellerden
Tam kırkını getirtip,
Yaman oyun kurdurup,
Dürüye* gömlekli, tilki belli,
Tükenesicelerden getirtip,
Türlü oyun kurdurup.
Erenlerin hepsi uyumadan,
Yanları yere değmeden,
Dirsek dayayıp uyku almadan,
Kestirip huzur bulmadan,
Erenlerin hepsi kalkınca,
Er Semetey bahadıra
Acıbay yetişip vardı,
Önünde selam verdi,
Semetey selamını aldı,
Yaman hatip Acıbay
Haykırıp söze girişti.
Yassı yanaklı, yayvan dilli,
Hiç yanılmayan kul imiş,
Hızlı hatip, söz ustası,
Yürekli hatip oğul imiş.
Han önünde şakımış.
Söz söylese cana işleyen,
Konuşsa canı yakan,
Tam da öyle bir kul imiş.
Hatipliği ile aklı,
Birbirine denk imiş.
Acıbay'a hatip derlermiş,

Sated them with play to their fill,
Thimble-mouthed and gazelle-eyed,
With languid black eyes,
In crimson dresses, slender-waisted,
With gleaming black eyes,
Of beauties of surpassing worth
She had a full forty brought,
Had rare games set going,
In dürüye shifts, fox-waisted,*
Bringing in those confounded ones,
Setting up games of every kind.
Before all the warriors slept,
Before their sides touched the ground,
Before they propped an elbow and took sleep,
Before they dozed and found repose,
When all the warriors rose,
To the batyr Er Semetey
Acıbay came hastening up,
He gave his greeting before him,
Semetey returned his greeting,
Acıbay, the formidable orator,
Cried out and began his speech.
Flat-cheeked and broad-tongued,
A servant who never erred was he,
A swift orator, master of words,
A stout-hearted orator son was he.
Before the khan he sang out.
When he spoke, his words pierced the soul,
When he talked, they seared the heart,
Just such a servant was he.
His eloquence and his wit
Were a match for one another.
They called Acıbay the orator,

Söz bulan, tedbirli,
Eşsiz bir yiğit imiş.
Er Semetey bahadıra
Acıbay söyler bir sözü,
Akla vurur ağır sözü:

Quick with words, prudent in counsel,
A hero without peer was he.
To the batyr Er Semetey
Acıbay speaks a word,
Weighs his heavy word with reason:

«Gümüş gözlü, gün yüzlü, Altı sefer vuruştular.
Gürleyen sultanım,
Altın gözlü, ay yüzlü,
Argımaktan doru öldü,
Kurbanın olayım sultanım!
Tulpardan kalan tırnağım,
Yiğitlerden er öldü.
Şahin Manas küheylandan
Yadigâr kalan civanım!
Mızrağa taktığım flamam,
Bozkurttan kalan hediyem,
Ondan öldü bir bölük er,
Talas'ta Kırgız obanı,
Orol'daki Afgan dünürünü
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Ordusunu toplayıp vuruşup,
Şanını yok edecek oldu.
Orol'da benim obam,
Ayçürök senin zevcen.
Ayçürök'ün yüzünden,
O Toltoy o zaman saldırıp
Yok edecek oldu varlığımı.
Azgın kara ordu kaynaşıp,
Çınkoco etti zulmü,
Çınkoco basıp kalmış.
At oynatan kişi imiş,
Gözünüzü bize çevirin,
Bozkurtluğun gerçekse,
Ayırıp kurtarınız!
Derin kazılmış hendek geldi,
Güvencim bala Semetey,
Kara cana zor geldi.

«Silver-eyed one, sun-faced, Six times over they clashed.
My thundering sultan,
Golden-eyed one, moon-faced,
Of the argymak steeds the bay is slain,
Let me be your sacrifice, my sultan!
My hoof left over from the tulpar,
Of the heroes brave men have died.
From falcon Manas the courser,
My young one left as keepsake!
My pennant fixed upon the lance,
My gift left from the grey wolf,
From that a troop of men has died,
The Kırgız camp in Talas,
Your Afghan in-laws at Orol —
Çınkoco, son of Şıgay,
Gathering his host and giving battle,
Set out to blot out their glory.
At Orol lies my camp,
Ayçürök is your wedded wife.
For Ayçürök's sake alone,
That Toltoy then came attacking,
Set out to destroy all I possess.
The savage black horde seething,
Çınkoco wrought oppression,
Çınkoco has borne down and stayed.
A man who makes his horse caracole was he,
Turn your eyes upon us,
If your grey-wolf nature is true,
Part them and deliver us!
A deep-dug trench has come upon us,
My trust, my child Semetey,
Hardship has come upon poor souls.

Kök kalesini düzleyip.
Topunu kırarım – diye,
Aslanım kendin olmazsan,
Taş kalesini parçalayıp,
Tümünü kırarım – diye,
Azgın Toltoy güçlü geldi.
Tükenesice Koco güçlü geldi,
Tölök'ün oğlu Tölöbay,
Güçsüz Afgan dünürüne
Amansız güçle geldi.
Ardından sürüp getirip,
Ayçürök'ün derdinden,
Dünürü var desek karıştı,

Gelen Toltoy bir yiğitti.
Bundan önce Çınkoco
Yaşlı kızını ver – diye,
Kırım kopacak an geldi.

Leveling the azure fortress.
I will smash them all – saying,
My lion, if you yourself come not,
Shattering the fortress of stone,
I will slay the whole of them – saying,
Savage Toltoy has come in force.
Accursed Koco has come in force,
Tölöbay, the son of Tölök,
Upon the powerless Afghan in-laws
Has come with merciless force.
Driving them on from behind,
For the woe of Ayçürök,
Say we have in-laws — they too were embroiled,
The Toltoy who came was a hero.
Before all this, Çınkoco,
Give your ripened daughter – saying,
The moment of slaughter has come.

Haykırıp çıkıp er meydanına,
At koşturulan meydanda
Eceli gelen kıyıldı,
Ah, Ayçürök, onmayasın – diye,
Afgan'ın yurdu ağladı.
Bizden öldü bir bölük er,
Ölenler oldu kara yer.
Kızını armağan ver – diye,
Kahrolası Koco kudurdu,
Kızını çabuk ver – diye,
Kahrolası Toltoy yutkundu.
Maldan aldı hepsini,
Yıktı nice şehri,
Keregeyi, uğu kırdı,
Gelini kızı ağlattı.
Şimdi saldı zorbalığı.
Kırışılacak an geldi,

Kırım olacak çağ geldi.
Boz yamaçlı dağ geldi,

Crying out, entering the field of champions,
On the field where horses gallop
Those whose hour had come were cut down,
Ah, Ayçürök, may you not prosper – saying,
The land of the Afghan wept.
Of our own a troop of men died,
The fallen became black earth.
Give your daughter as a gift – saying,
The damnable Koco went raving mad,
Give your daughter quickly – saying,
The damnable Toltoy gulped in greed.
He took all of the herds,
He razed many a city,
He smashed the kerege and the uuk,
He made brides and maidens weep.
Now he has loosed his tyranny.
The moment for mutual slaughter has come,
The hour of carnage has come.
A mountain of grey slopes has come,

Bora gibi Koco düşman geldi.	*Like a tempest the foe Koco has come.*
Ok işlemez topluluk geldi,	*A host that arrows cannot pierce has come,*
Yüzü soğuk ordu geldi.	*An army cold of face has come.*
Beli söküp koyacak olan,	*The one who would tear out our loins,*
Aşağıdan basarak o geldi.	*Pressing up from below, he has come.*
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,	*Çınkoco, son of Şıgay,*
İşini sıkı tutan Koco,	*Koco who grips his work fast,*
Erenleri eksiltmeyelim,	*Let us not diminish our warriors,*
Ayçürök'ü armağan etmezsek,	*If we give not Ayçürök as gift,*
93880 Kırıp geçireceği çağ geldi.	*The hour has come when he will slaughter all.*
Şıgay'ın oğlu Çınkoco	*Çınkoco, son of Şıgay,*
İşini sıkı tutan Koco,	*Koco who grips his work fast,*
Yaz günü olduğunda	*When the summer day arrived,*
Yeleli kısrağa bindirmeden,	*Before I could mount the maned mare,*
Cefa saldı obama.	*He loosed torment on my camp.*
Güz günü olduğunda,	*When the autumn day arrived,*
Kuyruklu kuzu yedirmeden,	*Before I could feast on fat-tailed lamb,*
Zulüm saldı yerime.	*He loosed oppression on my land.*
Şamiyaneyi kurdurmadan,	*Before the pavilion could be raised,*
93890 Ekin ektirmeden,	*Before the grain could be sown,*
Toprağı sürüp açtırmadan,	*Before the soil was plowed and opened,*
Bir avuç ekin saçtırmadan,	*Before a handful of seed was scattered,*
Çınkoco'nun zulmü	*The oppression of Çınkoco*
Aklımdan hiç çıkmaz,	*Never leaves my mind,*
Kahrolasının zorbalığı.	*The tyranny of that damnable one.*
Kalabalık yurdun hepsi	*The whole of the teeming land —*
Topunu dağıtıverdi,	*He scattered them one and all,*
Cehennemi salıp zor etti,	*He loosed hell upon them and pressed them hard,*
Ordusunu toplayıp tamamladı.	*He gathered his army and made it whole.*
93900 Yaşlı kızını ver – diye,	*Give your ripened daughter – saying,*
Han Akun'a zor etti.	*He pressed Khan Akun hard.*
Dediğine uymazsak,	*If we bow not to his word,*
Ayçürök'ü vermezsek,	*If we give not Ayçürök,*
Sağlam kaleyi düz edip,	*Flattening the sturdy fortress,*
Topunu talan edecek olan,	*The one who will plunder them all,*
Tükenesice Koco güçlü geldi.	*Accursed Koco has come in force.*

Kara kurt gibi ordu sürüp,
Kâfir Koco geliyor,
Halka kırgın salacak olan

Bahadır Koco geliyor.
Cediger'in Toltoy'u
Yeri ezen ordu sürüp,
Cediger'i toptan sürüp,
Er meydanına çıkma niyeti,
Öfkelenmiş kaplan gibi,
Sataşan sağ kalmayacak gibi,
Kazılmış derin hendek gelir,
Öfkesine dokunana keder gelir.

Bir avuç Afgan'ı
Basıp geçecek ordu gelir.
Boz ala flamalı tuğ gelir,

Kendin kale olmazsan,
Vay vay diyen çığlık gelir.
Akça ala flamalı tuğ gelir,

Aç nara, çığlık gelir.
Gayretli Toltoy yiğidim
Nasıl bir yerde doğmuş,
Çınkoco'su varken
Bize salar kargaşayı.
Atını mahmuzlamış Cediger,
Hepsi birden bastırdı,
Yarısı tüfek, yarısı mızrak,
Size kırgın salmaya.
Basıp gelir Cediger,
Nasıl çare buluruz,
Padişahın biriciği,
Başı dertte Afgan yeri işte,
Ayırıp kurtarmazsan,
Kendi elinle kendin kır,
Baş alacaksan işte biz.
Hüküm görülecek çağ geldi,

Driving his host like a black wolf,
The infidel Koco is coming,
The one who will loose carnage on the people,
The batyr Koco is coming.
Toltoy of the Cediger,
Driving a host that crushes the earth,
Driving the Cediger entire,
His intent is to enter the field of champions,
Like a tiger enraged,
As if none who assail him will live,
A deep-dug trench is coming,
Grief comes to whoever stirs his wrath.

Over the handful of Afghans
Comes an army that will trample through.
A standard of grey-dappled pennants comes,
If you yourself stand not as fortress,
A wail crying woe upon woe comes.
A standard of white-dappled pennants comes,
A hungry war-cry, a scream comes.
My zealous hero Toltoy —
In what manner of place was he born,
That with his Çınkoco beside him
He looses turmoil upon us?
The Cediger have spurred their horses,
All of them bore down at once,
Half with muskets, half with lances,
To loose carnage upon you.
The Cediger come bearing down,
How shall we find a remedy,
Only child of the padishah,
Behold the Afghan land in distress,
If you part them not and save us,
Slay us then with your own hand,
If heads must be taken — here we are.
The hour of judgment has come,

Keskin kendin olmazsan,
Ölünecek an geldi.
Görülmedik olacak çağ geldi,
Kıymetlim, kendin olmazsan,
Kırılıp gidilecek an geldi.
Kahırlı Toltoy güçle geldi,
Ona duracak han geldi,
Kocosu haykırıverse,
Kıyılacak can geldi.
Toltoy'la boy ölçüşsek
Direği söküp alacak gibi,
Çınkoco'yla itişsek
Hiçbir şey komadan kırıp geçirecek gibi.
Yanı sıra Tölök'ü
Kalabalık yurdu biçecek gibi.
Basıp gelse Afgan'ı,

If you, the keen blade, come not yourself,
The moment of dying has come.
The hour of unheard-of things has come,
My precious one, if you come not yourself,
The moment of being cut down has come.
Wrathful Toltoy has come in force,
A khan has come to stand against him,
Should his Koco but cry out,
A soul has come that will be slain.
If we measured strength with Toltoy,
He would wrench out the very tent-pole,
If we grappled with Çınkoco,
He would slaughter all, sparing nothing.
Alongside him, his Tölök
Would mow down the teeming land.
Should he bear down on the Afghan,

Tölöbay ile Kalça emip bitirecek gibi.
Kendin kale olmazsan,
Malımı mülkümü yağmalayacak gibi.
Ayçürök'ü baş edip,
Taşı toprağı darmadağın edip,
Kızların kadınların hepsini
Ganimet edip alacak gibi.
Kazılmış meğer derin hendek,
Heybetli kendin olmazsan,
Kaynamış meğer bizim kara bahtımız.
Babamın büyüttüğü Çürök'ün
Obasına saldı fitneyi.
Huzur bozan dava gelir,
Yüz yüze gelinecek düşman gelir!»
Acıbay böyle deyince,
Arslan töre Semetey,
Arslan gibi dolup taştı,
Öfkesi gelip durmadan,
Manas'ın oğlu bozkurdun
Eski öfkesi depreşti.
Acıbay öyle dururken,
Ateş gibi gözü parladı,

Tölöbay and Kalça would suck them dry.
If you yourself stand not as fortress,
He will plunder my goods and my wealth.
Taking Ayçürök as his prize,
Scattering stone and soil asunder,
All of the maidens and women
He will seize and take as spoils.
Deep-dug indeed is the trench,
If you, the majestic one, come not yourself,
Boiled over indeed is our black fate.
Upon the camp of Çürök,
Whom my father raised, he loosed sedition.
A quarrel that shatters peace is coming,
A foe to be faced eye to eye is coming!»
When Acıbay spoke thus,
The lion töre Semetey
Filled and overflowed like a lion,
His anger rising without cease,
In the grey wolf, son of Manas,
The old wrath stirred anew.
While Acıbay yet stood there,
His eye flashed like fire,

Yanasıcanın soyudur,
Kan içiciliği tuttu.
Kapı kanadı gibi bembeyaz dişini,
O anda gıcırdatıp,
Parça parça çiğnedi.
«Ey, Acıbay, kayınağa!
Ak çeliğimi yağladım,
Öfkeme fena dokunulduğunda
Argın ile Kırgız'ın
Arslanlarını yere serdim.
Böyle kırım savaşların
Nicelerini görmüşüm!»
Deyip o anda bunu söyleyip,
Kahırlandı Semetey.
Kerney, surnay çaldırıp,
Kerike* ağırlık yükletip,
Tulparlarını bağlatıp,

He is the seed of the fiery one,
His blood-drinking nature seized him.
His teeth, white as a door-leaf,
He gnashed in that instant,
Ground them piece by piece.
«Hey, Acıbay, brother-in-law!
I have oiled my white steel,
When my wrath was sorely provoked
I laid low the lions
Of the Argın and the Kırgız.
Of such wars of slaughter
I have seen many a one!»
Saying this in that instant,
Semetey burned with wrath.
Having kerney and surnay sounded,
Having loads heaped on the kerike,*
Having his tulpars tethered,

Yiğitlerini hazırlatıp,
Arslan gibi koşup,
Toltoy'la vuruşacak oldu
Arslan çocuk Semetey
Cenk giyimini kuşanıp:
«Bacağımı atayım üstüne,
Taybuurul gibi küheylana
Boy ölçüşüp bir göreyim
Kendini yaman sanan şu,
Çınkoco gibi akrabayla!»
Han babası Manas'tan,
Gerçek kırıma girildiğinde
Vurulacak savaş davulu,
Vurulduğunda yer inleyip,
Zayıfın benzi atarmış.
Vursa kulak sağır edip,
Ta nerelerden duyulurmuş.
Salt filin derisini
Kaplattığında üç kulaç,
Düşman toplanıp geldiğinde,
Uğur diye vurur pehlivanı,

Having his warriors made ready,
Charging like a lion,
He resolved to fight with Toltoy —
The lion child Semetey,
Girding on his battle dress:
«Let me throw my leg astride
A courser like Taybuurul,
Let me measure strength and see
With that one who deems himself fierce,
With kinsman the like of Çınkoco!»
From his khan father Manas —
When true slaughter is entered
The war drum that shall be beaten,
When it was beaten the earth would groan,
The weak would turn pale.
When struck, it deafened the ear,
It could be heard from distant lands.
Only elephant's hide,
Three fathoms, was stretched upon it,
When the foe gathered and came,
The strongman beats it for good omen,

Sesini duyarsan uzağa kaç.
Davul bir vuruldu mu,
Kulakları sağır ederek duyulurmuş,
Yiğit kıraanların varken
Nicelere salmış velveleyi.
İşte bu çağda Semetey
Savaş dense coşan,
Kırım dense şahlanan.
Mızrak dövüşü dense kuduran,
Saldırdığında bozkurdun
Kurt gibi yutkunan.
Hızır'lı yiğide el kaldırıp

Ne zamandır Koco kudurmuş».
Ayçürök'ün sarayından
Davul sıkıca vuruldu,
Otuz gelin, otuz kız,
Ayçürök'ü baş olup,
Kızlar kendinden geçti.

If you hear its voice, flee far away.
Once the drum was beaten,
It was heard deafening every ear,
While your hero kıraans lived
It cast dread into many.
Now in this hour Semetey —
At the word war, he surges,
At the word slaughter, he rears.
At the word lance-fight, he rages,
When the grey wolf attacks,
He gulps like a wolf.
Raising his hand against the Hızır-blessed hero,
How long now has Koco run mad».
From the palace of Ayçürök
The drum was firmly beaten,
Thirty brides and thirty maidens,
With Ayçürök at their head,
The girls were beside themselves.

Bakay hanın Baytaylak'ı,
Sarı hanın Kalık'ı,
Camgırçı'nın Şayımbet'i,
Çubak oğlu Kançoro,
Almambet oğlu Külçoro,
Hepsi de han çocukları,
Semetey'e üşüştüler.
Dizleri yere bükülüp,
Ağasının yanına
Külçoro geldi koşarak.
İki yanına bakınıp,
Aç kurt gibi yalanıp,
Mızrak elde eğilip,
Arkeskeni boynunda
Bir kulaç boyu asılıp,
Katıksız bahadır, seçkin er,
Karaca gibi toplanıp,
Katıksız bahadır kaplanı,
Yanında silahtar yoldaşı.

Baytaylak of khan Bakay,
Kalık of khan Sarı,
Şayımbet of Camgırçı,
Kançoro, son of Çubak,
Külçoro, son of Almambet,
All of them children of khans,
Thronged around Semetey.
Their knees bending to the ground,
To his elder brother's side
Külçoro came running.
Glancing to either side,
Licking his lips like a hungry wolf,
Bowed with lance in hand,
His arkesken at his neck
Hanging a full fathom's length,
A batyr unalloyed, a chosen man,
Gathered taut like a roe deer,
The tiger of unalloyed batyrs,
Beside him his armor-bearing comrade.

Toplanıp hepsi geldi,
Semetey'i görmeye.
Heybetli küheylan Buurul'u
Salınan Ayçürök
Arkar gibi gözlerini süzüp,
Altı gelin, altı kız,
On ikisine tutturup,
Sahtiyan terlik, ak teyelti

Buurul ata denk teyelti.
Almambet'in yaptığı Akkankı
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı enli demir,
Özenle eyerleyip Ayçürök,
Eri ölmüşçesine silkindirip,

Kıymetli, yadigâr Buurul'u
Şimdi tutup durmakta,
Han çocukları koşup,
Karşısına vardığında,
Yaman yetim Semetey

Şimdi söylediği söz bu,
Yanındaki yoldaşa
İşte şöyle dedi bu:
«Kendi sataşan Koco'yla
Ölçüşüp bir görelim,
Tutkuya kapılan Koco'yla,
Kudurup kalmış domuzla!
Alacağını mı alıp kaçtık?
Aslımız akraba idik,
Ak akçesini, malını mı saçtık?
Kulasını mı kovup kaçırdık?

Kudurmuş meğer o Koco,
Heybesindeki malını mı saçtık?
Obasına mı çöküp konduk?
Ayıp mı işleyip koyduk?!

Gathering, all of them came
To look upon Semetey.
The majestic courser Buurul —
Graceful Ayçürök,
Narrowing her eyes like an arkar,
Six brides and six maidens,
Setting all twelve to the task,
Morocco-leather slippers, a white saddle-felt,
A saddle-felt worthy of the steed Buurul.
Akkankı, that Almambet made,
Its front pommel of white gold,
Its rear pommel of solid silver,
Its two flanks of broad iron,
Ayçürök saddled him with care,
Shaking him out as though her man had died,
The precious, heirloom Buurul
She now stands holding fast,
When the children of khans came running
And stood before him,
The formidable orphan Semetey —

This is the word he now spoke,
To the comrade at his side
Thus indeed he said:
«With Koco who himself gave provocation,
Let us measure strength and see,
With Koco seized by his craving,
With that swine gone rabid!
Did we seize his due and flee?
By origin we were kinsmen,
Did we scatter his white silver, his goods?
Did we chase off his dun horse and make it bolt?
Rabid indeed is that Koco —
Did we scatter the goods in his saddlebag?
Did we squat down upon his camp?
Did we work some shame upon him?!

Kısırını mı tutup kestik?
Did we seize and slaughter his barren mare?

Bayındır şehrini mi vurduk?
Did we strike his prosperous city?
Günahkâr mı olup kaldık?
Have we been left as sinners?
Azıp duran bu Koco,
This Koco who runs amok —
Pirincini piçen* gibi mi biçtik?
Did we mow his rice like piçen?*
Gürleyen Toltoy'a
Before thundering Toltoy
Günahkâr mı olup kaldık?
Have we been left as sinners?
Coşup ordusunu toplayacak kadar,
Enough to rouse and gather his host,
Hıncından mızrak yapacak kadar,
Enough to forge lances out of spite —
Kuması mıydık domuzun,
Were we the swine's rival wife?
Bundan önce el uzatıp,
Did we before this stretch out a hand
Obasını mı talan ettik?!
And plunder his camp?!
Özlemiş meğer kırgını
He has hungered, it seems, for slaughter —
Azabına mı kaldık?!
Are we left to his torment?!
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Çınkoco, son of Şıgay,
Kökümüz bir kul idi,
Was a slave of one root with us,
Tükenişip görelim,
Let us fight to the finish and see,
Bir atanın oğlu idi.
He was the son of one forefather.
Böğürerek ordu toplayıp,
Bellowing, gathering his host,
Altınını yağmalamışız gibi,
As though we had plundered his gold,
Obasını talan etmişiz gibi,
As though we had sacked his camp —
Güçlü kuvvetli başım varken
While my head is strong and mighty,
Zevcemi nasıl vereyim,
How shall I give up my wife?
Azmış meğer domuzlar,
Run amok, it seems, are the swine,

Boy ölçüşüp bir göreyim!
Let me measure strength and see!
Sapasağlam başım varken,
While my head is hale and whole,
Denk yaşıtımı nasıl vereyim,
How shall I give up my equal, my own age-mate?

Yalpalıyormuş meğer domuzlar,
Staggering, it seems, are the swine —
Ben bir kez çarpışıp göreyim!». Hilalli altın tuğ çekip,
Let me clash with them once and see!». Drawing the crescent golden standard,
Töre öyle yanıp yakınıp,
The töre, burning and lamenting so,
Ok işlemezi giyinip,
Donning the arrow-proof mail,
Düşman yönüne kuşanıp,
Girding himself toward the foe,
Cenk silahını hazırlayıp,
Making ready his weapons of war,
Kan içici bozkurdun
The blood-drinking grey wolf's
Kahrı dışına vurup,
Wrath breaking to the surface,

Han babası hunhardan,
Dileyip aldığı boz kuşak,
Yavuz hunhar kuşanıp,
Kargaşayı salacak olan,
Kadını çekip alacak olan,
Kara bahtlı Koco'ya
Kahırlandı, yüzü asılıp.
Boz kuşağa davranıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Kuşanıldığında o cânım,
Omuz başının aynası,
Kapışan düşmana salındığında,
Emanet canın avuncu.
Sesini ölçüp oturan,
Ölçülü hâli kalmayan,
Oynayınca Oçogor,
Ciddiye alınca Koyçagır,
Ayköl töre Manas'tan
Elde kalan keskin çelik odur.
Keskinliği halkça denenmiş,
Rahmetli töre sultandan
Elde kalan mirasıdır.
Yakası altın, yeni tunç,
Çift badanalı, serçe gözlü,
Keleme ipekli, gök cepken,
Cenge girse ok işlemez,
Bozkurt sultan Semetey
Üstüne bastırıp giydi şimdi.

From his khan father, the ruthless one,
The grey sash he begged and received,
The fierce, ruthless one girding it on,
Against the one who would loose turmoil,
The one who would drag away his wife,
Against black-fated Koco
He raged, his face darkening.
Reaching for the grey sash,
Beseeching the Creator —
When it is girded on, that dear one
Is the mirror of the shoulder-top,
When loosed upon the grappling foe,
The solace of the soul held in trust.
The one who sits measuring his voice,
Whose measured calm deserts him,
When Oçogor plays,
When Koyçagır turns grave —
From Ayköl töre Manas
It is the keen steel left in hand.
Its keenness proven by the people,
From the late töre sultan
It is the legacy left in hand.
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Double-limed, sparrow-eyed,
Of keleme silk, the sky-blue jerkin,
Arrow-proof when it enters battle —
The grey-wolf sultan Semetey
Now pressed it down upon himself and wore it.

Gören gönlünü kaptırıp,
Cenk silahını giydiğinde
Düşman kurdu Semetey,
Bir otağ gibi görünüp.
Ay, Manas! diye nara atıp,
Ordadan töre coştu,
Ok işlemezi giyinip,
Arslan gibi toplanıp.
Yeniden yağacak bulut gibi,

Whoever saw it lost his heart,
When he donned his weapons of war,
Semetey, wolf to his foes,
Loomed like a great pavilion.
Ay, Manas! he cried as war-cry,
The töre surged forth from the orda,
Donning the arrow-proof mail,
Gathering himself like a lion.
Like a cloud about to rain anew,

	Yüzü kahra bürünüp,	*His face shrouded in wrath,*
	Genişliği bir kucak,	*A full armspan in breadth,*
	Tüm silahını kuşanıp,	*Girding on all his weapons,*
	Görenin gönlü bölünüp,	*The heart of the beholder split,*
	Ağzından zehri dökülüp,	*Venom spilling from his mouth,*
	Atmaca gibi davranıp,	*Moving like a sparrowhawk,*
	Gaipten akıl bulunup.	*Finding counsel from the unseen.*
	İki yanına bakınıp,	*Glancing to either side,*
94170	Şimdi cenge girerken,	*Now, as he entered the fray,*
	Dudağını burnunu yalanıp.	*Licking his lips and his nose.*
	Gören gönlünü kaptırıp,	*Whoever saw him lost his heart,*
	Bozkurt oğlu Külçoro	*The grey wolf's son Külçoro*
	Aktelki ile görünüp,	*Appeared upon Aktelki,*
	Külçoro çıkıp coşup,	*Külçoro rode out surging,*
	Semetey'le buluşup,	*Met with Semetey,*
	Destek olup durmuştu.	*And stood by him in support.*
	Onun öte yanından	*On the other side of him,*
	Babası arslan Çubak'tan	*Born surpassing his father,*
94180	Üstün doğan Kançoro	*The lion Çubak — Kançoro,*
	Gök çelikten şakırtılı kaftanı	*The clattering kaftan of blue steel*
	Üstüne giyip yaratılmış,	*Worn upon him as if born to it,*
	Altı bin kadar ordu çıksa,	*Should an army of six thousand rise,*
	Çekinmeden saldırırdı.	*He would charge without flinching.*
	Çatışmadan geri dönmeyen,	*Never turning back from combat,*
	Ecelden korkup kaçmayan,	*Never fleeing in fear of death,*
	Köböş hanın Köktelki'si,	*Köktelki of khan Köböş,*
	Gazaya bineceği küheylanı,	*The courser he mounts for holy war,*
	Destek olup o geldi.	*He too came in support.*
94190	Genç töre Kançoro,	*The young töre Kançoro,*
	Semetey'in akrabası,	*Kinsman of Semetey,*
	Bakay hanın Baytaylak'ı,	*Baytaylak of khan Bakay,*
	Destek olup bu dahi	*This one too in support,*
	Sarı hanın Kalık'ı,	*Kalık of khan Sarı,*
	Çarpıştığı cenkte pişmiş usta, Karınca gibi Cediger	*A master seasoned in the battles he fought,* *Like ants the Cediger*
	Faydası dokunur ışığı,	*His light brings blessing near,*
	Kırılışacak çağıydı,	*It was the hour of mutual slaughter,*
	Yoldaş oldu o zaman,	*He became a comrade then,*

Hepsi de han oğluydu,
Boz ala flamalı tuğ çekip,

O da basıp gelmiş.
Han Manas! diye nara atıp,
Kalça ile Kadırbay,
Arslan gibi bilenip,
Arslan gibi hepsi atlanıp,
Aşağıki düşmanın ucunda
Kalıypa'dan yazı alıp,
Yaşlılardan dua alıp,
Sataşılırsa kırgın salacak olan,
Kaplanın yavrusu,
Cediger'in ordusuna
Şimdi girdi atlanıp.
Cediger'in şehrinden,
Usulca ilerleyip pusarak,
Arslan gibi kıvranıp,
Biten dağın çıkıntısına,
Yediye yurdu bölünüp,
Yumrulaşan burun tepeye
Çıkıverip Semetey,
Çocuk iyice bakınca,
Kamış gibi mızrak titreşip,
Denilene hemen boyun eğ – diye,
Yıldız gibi silah parıldayıp, Yaşlı kızı ver – diye,
Tan sökerken toz duman,
Koco! diye savaş narası atıp,
Cediger gelir çığrışarak.
Boz alalı tuğ çekip,
Basıp gelen Cediger
Han Toltoy! diye nara atıp.
Dolu gibi ok yağdırıp,
Türlü türlü bölünüp,
Her bölüğü başka görünüp,
Tozunu dağ gibi savurup,
Durmadan nara atıp,
Tüfekliler bir yanda uçta,

All of them sons of khans,
Drawing the grey-dappled pennant standard,
He too came bearing down.
Khan Manas! they cried as war-cry,
Kalça and Kadırbay,
Whetted like lions,
Like lions all took horse,
At the edge of the foe below,
Taking a writ from Kalıypa,
Taking blessings from the elders,
The one who looses carnage if assailed,
The cub of the tiger,
Against the host of the Cediger
Now rode in, mounted.
From the city of the Cediger,
Advancing softly, lying in ambush,
Coiling like a lion,
To the spur of the ending mountain,
The people split in seven,
Up the rounded snout-hill
Semetey climbed swiftly,
When the child looked closely:
Lances quivering like reeds,
Bow at once to what is said – saying,
Weapons glittering like stars, Give the ripened daughter – saying,
Dust and haze as dawn was breaking,
Koco! they cried as battle-cry,
The Cediger come clamoring.
Drawing the grey-dappled standard,
The Cediger bearing down
Cried Khan Toltoy! as war-cry.
Raining arrows like hail,
Split into diverse divisions,
Each division looking different,
Whirling their dust up like a mountain,
Crying war-cries without cease,
The musketeers at one far wing,

Toltoy'un ordusu bir bu kadar,
Yamanları ön safta,

So vast is Toltoy's army,
Their fiercest in the front rank,

Birlikte basıp gelmiş,
Bilezikli Sur'a binmiş,
Hepsi semiz, dinç ata binmiş,
Akılca engin Tölök'ü,
Geçtiği yeri çiğnetip,
Afgan'ın şehrini bastırıp,
Aşağı yandan bağırıp,
Tölök! diye nara atıp,
Tölök ile Tölöbay,
Töreleri ön safta,
Baabedin kurbanını kesmiş,
Yağma akınını salmış.
Sarı atlılar sıra sıra,
O ayrı bir bölük olup,
Sapsarı görünüp,
Boz atlılar bölünüp,
Gösterişlileri görünüp,
Tozu göğe burgaçlanıp,
Celmoguz suratı görünüp,
Kahırlı çok ordu bağırıp,
Koco! diye nara atıp,
Saf tutup dalgalanıp,
Yer yarılıp sarsılıp,
Cediger'in hepsi
Tümüyle basıp gelmiş.
Yağmur gibi yay çekip,
Mızraklılar haykırıp,
Dalgalanan kalabalık ordu
Toltoy! diye nara atıp.

Together they came bearing down,
He mounted the braceleted Sur,
All mounted on fat, fresh horses,
Tölök, vast in his wisdom,
Trampling every place he passed,
Overrunning the Afghan's city,
Shouting from the lower side,
Tölök! they cried as war-cry,
Tölök and Tölöbay,
Their töres in the front rank,
He slew the Baabedin offering,
He loosed the raid of plunder.
Yellow-horsed riders rank on rank,
They formed a division apart,
Showing all in yellow,
Grey-horsed riders dividing,
Their showiest coming into view,
Their dust spiraling to the sky,
The face of a Celmoguz appearing,
The wrathful teeming host roaring,
Koco! they cried as war-cry,
Forming ranks and billowing,
The earth splitting and shuddering,
The whole of the Cediger
Came bearing down entire.
Drawing bows like rain,
The lancers crying out,
The billowing teeming host
Cried Toltoy! as war-cry.

Yay çekenler üşüşüp,
Demir topuzlu pehlivanlar
En önde davranıp.
Türlü türlü pehlivanı
Karşısına kim çıkarsa
Ona siper olup çıkar.

The bowmen swarming in,
The strongmen with iron maces
Pressing to the very front.
Strongmen of every kind —
Whoever comes out against him,
One steps forth as shield against him.

Çığlık koparan pirinç borudan,
Kızlarını alıp zevklendi
Kulak sağırlaşır zurnadan.
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan.
Erenlerini eğdirip,
Kuşanıp çıkıp geliyor,
Yiğitleri önünde,
Kaynaşıp çıkıp geliyor.
Yiğitmiş er Toltoy
Cediger'in ardından
Sürüp çıkıp geliyor.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Kargaşayı salmış,
Kalabalık orduyu tokmaklayıp,
Kaçırmadan sürüp gelmiş.
Bunların kahrını görünce
Kalabalık kara Cediger
Kaçacak hâli yok,
Kalkanlarını kuşanıp,
Tevekkül deyip yürüyüp,
Oroypo kurşununu sürüp,
Yedi-Özön'lü Cediger
Topunu birden saldırtıp.
Yüzer yüzer bölük bölünüp,
Koşacakmış gibi görünüp,
Biner biner bölük bölünüp,
Basacakmış gibi görünüp,
Nara salıp çığrışıp,
Toz göğe savrulup,
Yiğitleri coşup,
Yavaş atlılar mahmuzlayıp,
Kalabalık kara Afgan'ı
Basıverdi Cediger,

From the shrieking brass horn, He took
their daughters and pleasured himself,
The ear goes deaf from the zurna.
No sparrow flies through the wide valley,
No foe escapes the lance.
Making his warriors bend low,
He comes forth girded for war,
His heroes before him,
He comes forth seething.
A hero indeed is Er Toltoy,
Behind the Cediger
He comes driving them forth.
Çınkoco, son of Şıgay,
Has loosed the turmoil,
Cudgeling the teeming host,
He has driven them on, letting none flee.
Seeing the wrath of these,
The teeming black Cediger
Have no strength to flee,
Girding on their shields,
Marching with a word of trust in God,
Ramming home the Oroypo bullet,
The Cediger of Yedi-Özön
Sent all charging at once.
Split into bands of hundred on hundred,
Looking as though they would run,
Split into bands of thousand on thousand,
Looking as though they would trample,
Casting war-cries, screaming,
Dust hurled up to the sky,
Their heroes surging,
Spurring on the slower horses,
The teeming black Afghan —
The Cediger bore down upon them,

Karşı koymadan bırakılsa,
Köküne toptan erecek gibi,
Taş kaleyi parçalayıp,
Tümünü kırıp geçecek gibi.

If left unopposed,
They would reach their root entire,
Shattering the fortress of stone,
They would cut down the whole of them.

Masumlarını inletip,
Kurbanlık gibi kesecek gibi.
Keyfine bırakılsa Cediger
Afgan'a kırgın salıp
Fesat salmaya gelir.
Güçlünün günü doğmuş,
Çin'e gaza edecekmiş gibi,
Başını yan bağlamış,
Fesatmış Çınkoco,
İşte onun günü doğmuş.
İşte böyle dururken,
Gökten gök ala duman bölünür,
Aç nara, on binlik ordu,
Çınkoco'nun ordusu görünür.
Öylece kımıldamadan yatsak,
Dosdoğru basıp geçecek gibi,
Belayı salıp kuru başa,
Köküne toptan erecek gibi,
Akun'un kızı Çürök'ü
Doğruca basıp çekip alacak gibi.

İnsan kaynaşıp gıcırdayıp,
Asker dolup kaynaşıp,
Han Akun'un kalesini
On binlik ordu basıp geliyor.

Bileği kalın pehlivanı,
Kaynayan Cediger
Yönelip basıverdi.
Kalabalık kara Cediger
Basıp götürecekken,
Kara kan akıp şarıl şarıl,
Halk dönüp geçerken,
Altın yakalı küröökö*,
Göğüs başında parlayıp,
Gökten inmiş boz kuşak,

Aziz cana dost kuşak,

Making their innocents groan,
They would slaughter them like offerings.
Left to their pleasure, the Cediger
Would loose carnage on the Afghan
And come to sow corruption.
The strong one's day has dawned,
As if he would wage holy war on Çin,
He has bound his head aslant,
Corrupt indeed is Çınkoco,
Behold, his day has dawned.
While things stood even so,
From the sky a blue-grey haze divides,
A hungry war-cry, a host of ten thousand,
The army of Çınkoco appears.
If we lay thus without stirring,
They would trample straight across,
Loosing ruin on the luckless head,
They would reach the root entire,
Çürök, the daughter of Akun,
They would straightway seize and drag away.
Men seething and grinding,
Soldiers swelling and seething,
Upon Khan Akun's fortress
The host of ten thousand comes bearing down.
Its thick-wristed strongman —
The boiling Cediger
Turned and bore down at once.
The teeming black Cediger
Were on the point of sweeping all away,
Black blood flowing in gushing streams,
As the people turned and passed —
The gold-collared küröökö,*
Gleaming upon the breast,
The grey sash come down from heaven,

Sash that befriends the precious soul,

Haykırıp bele dolandığında,

Kırk çilten yoldaş olurdu. Otlu yere ateş vermiş.
Nara atıp bele dolandığında,

Yiğidin karşısından
Arslan dolanıp dururdu.
Gökten inmiş boz kuşak,
Benzi atıp bölünüp,
Babası bozkurt Manas'tan
Özellikle kalan dost kuşak.
Görülmedik belayı
Sala gelen boz kuşak.
Hani yiğit anan Kanıkey

Buhara'ya doğru kaçarken,
Dünyalığını saçarken,
«Yiğit oğlum Semetey
Armağan diye taşısın» – diye,
Gökten inmiş altı çelik

Yakınıp ağlayıp boynu bükük,
İç gömleğinin üstünden kuşanıp,
Alıp götürdüğü bu kuşak.
Bir Allah'a ağlayıp yakarıp,
Semetey'e adayıp,
Alıp götürdüğü boz kuşak.
Akolpok'un üstünden
Boz kuşağı kuşansa,
Gören gönlünü kaptırıp,
Arslan gibi görünüp,
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılıp,
Çolak bozkurt arslan,
Yoldaş olup bulunup.
Ağzından gök alev
Püskürüp fışkırıp,
Kapı kanadı gibi aziz diş

When with a cry it was wound about the waist,
The forty çilten became companions. He set fire to the grassy land.
When with a war-cry it was wound about the waist,
Before the hero's face
A lion would circle and stand.
The grey sash come down from heaven,
Its color paling, parting,
From his father, grey wolf Manas,
The friend-sash left as special bequest.
The sash that has come loosing
Calamities never yet seen.
Remember: when your valiant mother Kanıkey
Was fleeing toward Buhara,
Scattering her worldly goods,
«Let my valiant son Semetey
Carry it as a gift» – saying,
The six-fold steel come down from heaven
—
Lamenting, weeping, her neck bowed,
Girding it over her inner shift,
This is the sash she carried away.
Weeping and pleading to the one Allah,
Vowing it to Semetey,
The grey sash she carried away.
Over the Akolpok
Should he gird the grey sash,
Whoever saw him lost his heart,
He appeared like a lion,
The black-spotted tiger
Springing at his very side,
The maimed grey-wolf lion
Found there as his companion.
From his mouth a blue flame
Spurting and gushing forth,
His precious teeth, wide as a door-leaf,

Darı tanesince ufalanıp.
Burnundan çıkan soluğu
Yanan kızıl kor olup,
İki gözü alevlenip,
Yakıp geçecek ateş olup,
Soyundan sopundan

Kan içicinin soyudur,
Otlu yeri tutuşturup,
Öbür dünyaya göçen Manas'tan,

Üstün doğan Semetey,
Kahra kapıldığında
Gayreti taşıp bozkurdun
Kan içici sureti görünüp.
Zahmet cana güç gelip,
Yöneldiğinde alırdı,
Kahırlanıp vurduğunda,
Baş kesilip giderdi,
Karşısına gelen adamın,
Eceli boş yere yeterdi,
Kılıçların en keskini
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Babası Manas öldüğünde,
Kanıkey yağma gördüğünde
Altı haramzadenin eline,
Ganimet kalan Zulpukor.
Han Manas'ın er yetimi,
Yetim kalıp yetişip,
Yurduna kendisi katılıp,
Ergenliğe erip, er olup,
El oğluyla denk olup,
Gelip halkı gördüğünde,
Abıke'ye geldiğinde,
O Köböş'ün ordasına,
Görülmedik belayı
Fazlasıyla salmış ya,
Babamdan kalan malım – diye,
Yiğit töre Semetey,

Ground fine as millet grains.
The breath that left his nostrils
Becoming burning crimson embers,
His two eyes blazing up,
Becoming fire that scorches through,
From his stock and lineage —

He is the seed of the blood-drinker,
Setting the grassy land alight,
From Manas, who passed to the other world,
Semetey, born surpassing him,
When seized by wrath,
The grey wolf's zeal overflowing,
His blood-drinking visage showing forth.
Hardship pressing hard on the soul,
When he set his course, he took;
When he struck in wrath,
Heads were severed and fell,
For the man who came against him,
Death came in vain before its day.
The keenest of all swords,
Zulpukor that Manas took —
When his father Manas died,
When Kanıkey suffered plunder,
Into the hands of the six bastards
Zulpukor was left as spoil.
Khan Manas's valiant orphan,
Left orphaned, growing up,
Joining his homeland himself,
Reaching manhood, becoming a man,
Standing equal with the sons of the people,
When he came and saw the folk,
When he came upon Abıke,
Upon that Köböş's orda —
Calamity never yet seen
He loosed upon them in full measure,
My father's goods left to me – saying,
The valiant töre Semetey

Çekip almış ya.
Yiğit Manas bozkurttan
Armağan kalan Zulpukor,
Haykırıp kından çıkarılsa,
Kan içmeden boş dönmezdi.

Wrested it back, indeed.
From valiant Manas the grey wolf,
Zulpukor, left as a gift,
If drawn from its sheath with a cry,
It never returned empty without drinking blood.

Kana iyice doymadan,
Yeniden kına girmezdi.
Sallandığında uzardı,
Ağzı kor gibi kızarırdı.
Taştan geri dönmezdi,
Katılmış demir çelik odur,
Kahırlanıp vurulduğunda
Demirden geri dönmezdi. Armağan kalan mal odur.
Yeryüzünün dizginini
Manas tutup dururken,
Öfkesine dokunanı
Manas asla boş bırakmaz,
Yalman Manas dururken
Mübarek bozkurt Manas'tan
Beecin'e dek o kaçmıştı.
Kana doyup pekişmiş,
Zulpukor diye ün salmış.
Tutuşacak düşman olsa,
Ağzı çelik, kını keskin,
Babası bozkurt Manas'tan
Elde kalan bir maldır,
Irak, yakın seçmez,
Sataşan Koco'ya
Yönelip sıyırıp çekmeye,
Altmış gün bozulmaz.
Karşısına gelen Koco'yu,
Hani hunhar Manas varken,
Fırsat bulursa arslan
Kılıçla kırıp geçirmeye,
Töre Bakay ağanız,
Elini yurdunu kırıma verip,

Until it was fully sated with blood,
It would not enter the sheath again.
When swung it would lengthen,
Its edge would redden like embers.
It never turned back from stone,
It is steel of hardened iron,
When struck in wrath
It never turned back from iron. It is the wealth left as gift.
While the reins of the earth
Were held fast in Manas's hand,
Whoever stirred his wrath
Manas never let go free,
While blade-fierce Manas stood,
From the blessed grey wolf Manas
He fled as far as Beecin.
Sated with blood, grown hard,
It won renown as Zulpukor.
Should there be a foe to grapple,
Its edge is steel, its sheath keen,
From his father, grey wolf Manas,
It is a treasure left in hand,
It spares neither far nor near.
Against the assailing Koco
To turn, to bare, to draw it —
For sixty days it does not dull.
The Koco who comes against him —
Remember, while ruthless Manas lived —
If the lion finds his chance,
To cut him down with the sword,
Your elder, töre Bakay,
Giving his people and land to slaughter,

Töreliğine bakınız,
Çetin kavga salmaya,
Kendi sataşan Koco'dan,
Ölmemişin öcünü almaya.
Gayretinden Afganlılar
Darmadağın kaçıştı.
Gören gönlünü kaptırıp,
O bozkurdun biriciği
Arslan sureti görünüp.
Kaşları yüksek, taş yürek,
Aziz Bakay seçkin er
Cediger görür büyük belayı.
Rus'u kuşatıvermiş.
Omzunda Akkelte,
Kuşanıldığında o mübarek,
Omuz başının aynası,
Kapışan düşmana bir vursa, Akkelte'yi ver – diye,
Emanet canın avuncu.

Behold his töre's bearing,
To loose a grim battle,
From Koco who himself gave provocation,
To take the vengeance of the living.
Before his zeal the Afghans
Scattered and fled in rout.
Whoever saw him lost his heart,
That only child of the grey wolf
Showed forth the visage of a lion.
High-browed, stone-hearted,
The precious Bakay, chosen man —
The Cediger behold great calamity.
He laid siege upon the Rus.
On his shoulder Akkelte,
When it is girded on, that blessed one
Is the mirror of the shoulder-top,
Should it strike once the grappling foe, Give up Akkelte – saying,
The solace of the soul held in trust.

Oynayınca Oçogor,
Ciddiye alınca Koyçagır,
Dönüp de atılsa bölük bozar,

Akkelte'nin hâli bir başka.
Yiğit Manas sultandan,
Sesi bir başka gürler,
Karşısına kul gelmemiş.
Akkelte'nin sesini duyunca,
Halk tüm dünyalığını saçmış,
Kakan'daki Konurbay,
Ak aynekle sarmış,
Uygun görüp donatmış.
Üstün çelikten Almabaş,
Savaşta pek çetindi,
Kaplan Bakay önünde,
Dağı olmayan bıçak sırtı bozkırda,

Koca Rus'un kalesinde,

When Oçogor plays,
When Koyçagır turns grave,
If it wheels and is loosed it breaks a squadron,

Akkelte's manner is a thing apart.
From valiant Manas the sultan,
Its voice thunders like no other,
No slave has ever stood against it.
Hearing the voice of Akkelte,
The people scattered all their worldly goods,
Konurbay in Kakan
Bound it with white aynek,
Deemed it fitting and adorned it.
Almabaş of surpassing steel
Was grim indeed in war,
Before the tiger Bakay,
On the knife-ridge steppe that has no mountain,

In the fortress of the great Rus,

Kaplan Bakay ağanız
Vergisini salıp dururken,
Yıkımı ölçüsüz salmış,
Hazinesini Bakay'dan
Rus çalıp almış.
Yanına kattığı er Manas,
«Denilen söze uy – diye
Hazineyi almışsın,
Kavga etmeden, çıngar çıkarmadan,
Yalnızdım, çok oldum,

Your elder, the tiger Bakay,
While he was laying on his tribute,
Loosed ruin beyond all measure,
For his treasury from Bakay
The Rus had stolen away.
Er Manas, whom he took at his side:
«Obey the word that is spoken – saying,
You have taken the treasure,
Without quarrel, without raising strife,
I was alone, I have become many,

Zayıftım, er oldum.
Denilen söze uyunuz,
Akkelte'yi veriniz!»
Rus'un hanı Kerke'ye,
Ölçüsüz gücü salmış,
Akkelte'yi ver – diye,
Arslan Bakay kaplan
İyice kuşatıp almış.
Kerke hanı akıllıymış,
Fazlasıyla Tanrı çarpmış,
İstemeye varılan Akkelte'yi
Vermemeye çare kurmuş.
Sözü gererek konuşup,
Yular çiğneme* lafı edip,
İşi sürüncemede bırakmış.
«Altı ay sonra al» – diye Ganimete
düşen Akkelte,
Uzağa vade koymuş.
Altmış Rus yer ölçücü,
Devriyeye altı ay gitmiş.
«Gün hesabını alınız,
Günü yazıya geçiriniz
Altı ay sonra dönüp,
Sonra cevap alınız!»
Kerke'den böyle söz duyup,
«Altı ay sonra Akkelte'yi
Alıp git» – dediğini duyup,
Rus'a orduyu saldı,

I was weak, I have become a man.
Obey the word that is spoken,
Give up Akkelte!»
Upon Kerke, khan of the Rus,
He loosed measureless force,
Give up Akkelte – saying,
The lion Bakay, the tiger,
Encircled him tight and full.
The khan Kerke was cunning,
Struck sorely by God was he,
The Akkelte they came demanding
He schemed a way not to give.
Speaking with words drawn taut,
Talking of halter-chewing,*
He left the matter dragging on.
«Take it six months hence» – saying,
Akkelte, fallen as spoil,
He set the term far off.
Sixty Rus land-surveyors
Went six months on their rounds.
«Take the count of the days,
Set the day down in writing,
Return when six months have passed,
Then receive your answer!»
Hearing such words from Kerke,
Hearing him say «Six months hence
Come take Akkelte away» —
He loosed the army on the Rus,

Ordalı şehrini parçalayıp,
O yerde talan etti.
Kahırlanıp davranıp,
Hunharın hepsi fikir yorup,
Kök kalesini dümdüz edip,
Toptan talan etmeye.
Kavisli burun tepeden,
Çamlı çıkıntıdan,
Yiğit Manas, han Bakay
Bel tepeye çıkageldiler,
Arabasını sürükleyen,
Altmış Rus yer ölçücüyü

Shattering his city with its orda,
He plundered upon that ground.
Rising up in wrath,
All the ruthless ones taking counsel,
Flattening the azure fortress,
To plunder it entire.
From the curved snout-hill,
From the pine-clad spur,
Valiant Manas and khan Bakay
Came up onto the saddle-hill,
Dragging their wagons behind them,
The sixty Rus land-surveyors —

Bozkırda görüp yakalamış,
Kızıl duman gece edip,
Günü Bakay karartmış.
Kıraan Bakay, han Manas
Yapacağını yapmış.
Yer ölçücüsünü yakalamış,
Ala aygırını başa çekip,
Akkelte'yi çekip almış,
Akkelte'yi çekip aldığında
Kıraan bozkurt Manas'ı
O zaman Hızır sıvazlamış.
On iki pire el verip,
Kıraan bozkurt Manas'ın
Yaman Manas diye ün salıp,
Ordalı şehirli Rus'tan
Uzağa atılsa şaşmaz,
Ünü büyük Akkelte,
Uzağa erişen çeliktir o,
Babası bozkurt Manas'tan
Elde kalan maldır o.
Keskinliği yurtça denenmiş,
Bulunmaz talihli Manas'tan
Eline kalan mirasıdır.
Düşman saldırınca kuşanıp,
Sırtına bozkurt asmış,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,

He saw them on the steppe and seized them,
Making crimson smoke into night,
Bakay blackened the day.
Kıraan Bakay, khan Manas
Did what they would do.
He seized the land-surveyor,
Pulling his piebald stallion to the fore,
He wrested Akkelte away,
And when he wrested Akkelte away,
The kıraan grey wolf Manas —
Hızır then stroked him with blessing.
Giving his hand to the twelve pirs,
The kıraan grey wolf Manas
Won renown as fearsome Manas,
From the Rus of the orda-city.
Hurled far, it does not miss,
Akkelte of mighty fame,
It is the steel that reaches far,
From his father, grey wolf Manas,
It is the treasure left in hand.
Its keenness proven by the homeland,
From Manas of matchless fortune
It is the legacy left to his hand.
Girding it on when the foe attacks,
The grey wolf slung it on his back,
Çınkoco, son of Şıgay,

Kalabalık orduyla Semetey
Kapışacak olmuş.
Akkelte'yi kuşanıp,
Gören gönlünü kaptırıp,
Yavuzunun elinde
Sır mızrağın görkü görünüp.
Sır mızrağı görünce
Yavuzun düşmanı komaz – diye,
Afgan'ın gönlü bölünüp
Elindeki sır mızrak,
Orolmo-Too'nun kayınını
Düzünden kesip aldırtmış,

With his teeming host — and Semetey
Were set to grapple now.
Girding on Akkelte,
Whoever saw him lost his heart,
In the fierce one's hand
The glory of the sır lance showing forth.
Seeing the sır lance,
The fierce one spares no foe – saying,
The Afghan's heart was split.
The sır lance in his hand —
The birch of Orolmo-Too
He had cut from the straight of its trunk,

Kabuğuyla kurutmuş,
Özenle dövüp burmuş,
Eğrisini kıl gibi yontmuş.
Üstün doğan er odur,
Çarpık yerini düzeltip,
Yaman usta Bölökbay,
O zavallı onarmış.
Sinir kirişle sardırmış,
Delik yerini komadan,
Altınla sarmış,
Elden kayıp gitmesin diye
Tutulan yerini cilalamış,
Fil derisi kaplamış,
Uzatıp düşmana sunulduğunda
Yanar odun gibi kızarmış,
Uzatıp düşmana sallansa,
Adamın canı sevinirmiş.
Sır mızrak bir saplandı mı,
Kırılmadan eğilirmiş.
Değeri işte bu kadar,
Dışını deri kaplamış,
Vursa mızrak kesmez – diye,
Argacını altın yaptırıp,
Altınla sarmış.
Ucu kurt dili çelikten,
Uzatıldığını yere sermiş,

Dried it with its bark,
Beaten and twisted it with care,
Shaved its crookedness fine as a hair.
He is the man born surpassing,
Straightening its warped places,
The formidable master Bölökbay,
That poor soul mended it.
He had it bound with sinew cord,
Leaving no place with a hole,
He bound it round with gold,
So it would not slip from the hand
He polished the place of the grip,
He sheathed it in elephant hide,
When thrust out and presented to the foe
It glowed red like burning wood,
When thrust out and brandished at the foe,
A man's soul would rejoice.
Once the sır lance was driven home,
It would bend without breaking.
Such indeed is its worth,
He sheathed its outside in hide,
Lest a lance-blow cut it – saying,
Having its weft-band made of gold,
He bound it round with gold.
Its tip of wolf-tongue steel,
Whatever it was thrust at, it laid low,

«Değdiği yer sağ kalmasın,
Yaralanıp gidip ölsün – diye, Tabak tabak çeliği
Boş yere eceli yetsin» – diye,
Ortasına döktürmüş.
Albars ile su vermiş.
Yılan zehirli çelikten.
Sapına heybetle geçirmiş,
Çarpışan düşmanı,
Tavşan gibi yere çakmış.
Sır mızrak alıp kuşanıp,
Yavuz töre hazırlanıp,
Tepesine giydiği,
Gök vaşak kürklü kara börk,
Yiğidin hâlini hiç sorma,
Yöneldiği yön kızıl ateş.
Altın yanaklı aybalta,
Deniz imiş Semetey,

«Let no place it touches survive,
Let him be wounded and go off and die –
saying, Plate upon plate of steel
Let his death come in vain» – saying,
He had it cast into its middle.
He tempered it with albars.
Of snake-venomed steel.
He set it on the shaft with majesty,
The foe who clashed against it
He pinned to the earth like a hare.
Taking up the sır lance, girding it on,
The fierce töre making ready,
What he wore upon his crown —
A black börk furred with blue lynx,
Ask not after the hero's state,
The way he faces is crimson fire.
The gold-cheeked moon-axe —
A sea, it seems, is Semetey,

Her yanı denk, eksiksiz odur,
Babası ayköl Manas'tan
Basıp gelen Cediger'le
Çarpışacağı an odur.
Üstündeki Akkolpok,
O varlığı kullar aldığında,
Orda o zaman bozulup,
Boz iplik gibi kalmış adamın
Eline düşüp kaldığında
Şımarıp büyüyen bu itler,
Kasılarak giyip attığında,

Ordasını bozup Semetey,
Haramzadelerin elinden
Akolpok'u çekip aldığında,
Buruşan yerini burup düzelten,
Aziz anan Kanıkey
Özenle hepsini onarmış.
İpeğini önceden aldırtmış,
Ham ipek, ipek karışık,

Even on every side, flawless is he,
From his father, ayköl Manas —
This is the moment he will clash
With the Cediger bearing down.
The Akkolpok upon him —
When slaves took that treasure,
The orda then fell to ruin,
When it fell and remained in the hands
Of a man left like a grey thread,
These dogs grown up spoiled,
When they swaggered, wearing and casting it off,
Semetey, breaking their orda,
From the hands of the bastards —
When he wrested the Akolpok away,
Twisting straight its crumpled places,
Your precious mother Kanıkey
Mended it all with care.
She had its silk brought beforehand,
Raw silk and silk mingled,

Yırtılanını yamamış,
Bozulanların hepsini
Aziz anan derleyip toplamış.
Yakışmayanını söktürmüş,
Maşanın ucu batmayan,
Arkesken ağzı kesmeyen
Tabılgı yakılsa koru geçmez,
Mızraklaşmaya girse mızrak işlemez,
Argacını kelte kesmemiş.
İçi ipek, atlas,
Yakası altın, yeni tunç
Akolpok giyip görünüp,
Manas'ın oğlu er töre
Kırgın salacak an geldi!
Süsü görkemli bir hançer

She patched what was torn,
All that had been spoiled
Your precious mother gathered and set right.
She had what was unfitting unstitched,
The tong's tip cannot pierce it,
The arkesken's edge cannot cut it,
If tabılgı is burned, its embers cannot pass,
If it enters lance-play, no lance can pierce,
She did not cut its weft-band short.
Its lining silk and satin,
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Appearing clad in the Akolpok,
The son of Manas, the valiant töre —
The moment has come to loose carnage!
A dagger of splendid adornment,

Sapı altın, ağzı keskin,
Buhara'dan Türk geldiğinde,
Ustalar ustası,
Davut ile dost olan
Topal usta Bölökbay,
O zavallı yapmış.
Gökten yıldız kımıldayıp,
Davut ile Bölökbay,
Eskisi gibi dost olup,
Kömürü yığılıp ufalanıp,
Davut'la ikisi birleşip,
Kömürüne dayanamayıp,
Böyrek ormanı oyulup,
Körüğüne dayanamayıp,
Kırgız'a vergi düşüp,
Çok tosun kesilip.
Ekleyip ucunu çıkarmış,
Değdiği kıvranıp ölsün – diye,
Ejderhanın zehrine
Altı kat su vermiş.
Yalmanı kızıl, ağzı ateş,
Sallandığı anında ölür.
Yöneldi mi öfke bulunur,

Its hilt of gold, its edge keen,
When the Türk came from Buhara,
Master of masters,
The friend of Davut,
The lame master Bölökbay,
That poor soul made it.
A star stirring in the sky,
Davut and Bölökbay,
Friends as of old,
Their charcoal heaped and crumbled,
The two joining, he with Davut,
Unable to withstand its charcoal,
The Böyrek forest hollowed out,
Unable to withstand its bellows,
Tribute falling on the Kırgız,
Many a bullock slaughtered.
He joined and drew out its point,
Let what it touches writhe and die – saying,
In the dragon's venom
He tempered it six times over.
Its blade-tongue crimson, its edge fire,
The moment it is swung, one dies.
Where it turns, wrath is found,

Eceli yeten karşısına çıkar.
Altın yanaklı aybalta,
Altın işli yan kesesi,
Üstünlüğü yurtça görünüp,
Karşısına kimse varamamış,
Yiğit doğan sultanının
Heybeti sert, zehri güçlü,
Aykölünün öz oğlu
Gönlü fena bölünüp,
Ön yanına bakınsa,
Ayköl'ün oğlu yamanın
Altı bin kişilik heybeti var,
Arkasına baksa,
Ejderhanın sureti var.
Karaltısı yüksek, dimdik,
Heybetli küheylan Buurul'u

Kançoro canı yedeğine alıp.
O Buurul'un başında,
Sımsıkı düğümlü ak yular,
Heybetli küheylana,
Yakışan denk yular.
Apar topar erenler,
Heybetli küheylan Buurul'u
Şimdi eyerleyip hazırlayıp,
Semetey'in Akkankı'sı,
Her küheylana denk Kankı
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş.
İki kaşı enli demir,
Cenge binilir Akkankı.
Cediger'e varmaya,
Yetişip kırgın salmaya,
Bozkurtluğunu bildirip,
Altın tahtın üstünden
Heybetli küheylan Buurul'a,
Semetey'i bindirip,
Cenk silahını kuşatıp,
Her şeyini hazırlatıp,

He whose hour has come steps before it.
The gold-cheeked moon-axe,
Its side-pouch worked in gold,
Its excellence seen by all the land,
None could ever stand against it,
Of his sultan born a hero
The majesty is stern, the venom strong,
The ayköl's own true son,
His heart sorely riven,
Should one look at his fore side,
The ayköl's formidable son
Has the majesty of six thousand men,
Should one look at his back,
There is the visage of a dragon.
His silhouette lofty, bolt-upright,
The majestic courser Buurul —

Dear Kançoro took him on the lead-rein.
Upon that Buurul's head,
A white halter knotted fast,
For the majestic courser,
A halter fitting and worthy.
In hot haste the warriors,
The majestic courser Buurul
Now saddling and making ready,
Semetey's Akkankı,
A Kankı worthy of any courser,
Its front pommel of white gold,
Its rear pommel of solid silver.
Its two pommels of broad iron,
Akkankı is mounted for battle.
To go against the Cediger,
To reach them and loose carnage,
Making his grey-wolf nature known,
From atop the golden throne
Onto the majestic courser Buurul
They mounted Semetey,
Girding on his weapons of war,
Having everything made ready,

Töreniz çıkıp ayrılıp,
Yalnız dağ gibi görünüp,
Kendisi yalnız töreniz,
Eşsiz sultandır efendiniz.
O törenin yanında
Kaçıp girecek orman yok,
Destek olacak Kırgız yok.
Bel bağladığı dağ beli yok,
Saklanacak yeri yok.
Ken-Kol'da kurduğu bağı yok,
Gerinip gezecek çağı yok,
Manas'ın oğlu bozkurdun,
Bahadırlığında kusur yok.
At sürüp destek olacak,
O eski Argın burada yok.
Akıl bulacak hanı yok,
Cediger'le vuruşacak oldu,

Your töre rode out and parted,
Looming like a lone mountain,
Alone is your töre himself,
A peerless sultan is your lord.
At that töre's side
There is no forest to flee into,
No Kırgız to stand in support.
No mountain pass to lean upon,
No place for him to hide.
No garden of his planted in Ken-Kol,
No leisure hour to stretch and roam,
In the grey wolf, son of Manas,
There is no flaw in his valor.
None to ride up in support —
That old Argın is not here.
No khan to find him counsel,
He resolved to fight the Cediger,

Çare bulup vermeye
Sarı han, Bakay dahi yok.
Manas'ın oğlu yetimi,
Apaçık yalnız, üstün aslan,
Horoz gibi olan aslanını,
Öfkesi gelip aziz er,
İnsandan başka, dev gibi dikilip,
Heybeti sert, çalımlı.
Altmış ırmak bir gelse,
Yöneldiği yön kızıl ateş.
Çağlayan yerinden yaratılmış gibi,
On iki dağın çıkıntısı,
Var yerinden yaratılmış gibi.
Aç arslan şirinin
Yatağından yaratılmış gibi.
Gök ile yerin,
Direğinden yaratılmış gibi.
Kahırlanıp bilenip,
Kaplan doğan Semetey,
Cediger'e doğru atlanıp.
Genç töre Semetey,

To find and offer remedy
There is no khan Sarı, no Bakay even.
The orphan son of Manas,
Utterly alone, a surpassing lion,
His lion bold as a rooster,
His anger rising, the precious man,
Beyond human, towering like a giant,
His majesty stern, imposing.
Though sixty rivers came as one,
The way he faces is crimson fire.
As if created from the cascade's source,
The spurs of the twelve mountains,
As if created from the place of being.
As if created from the lair
Of the hungry lion, the şir.
As if created from the pillar
Of the sky and of the earth.
Raging and whetted keen,
Tiger-born Semetey
Took horse toward the Cediger.
The young töre Semetey

Buurul'a bindi silkindirip,
Karşısına çıkan sağ kalmamış.
Coşturup o anda,
Eri ölmüşçesine şahlandırıp.

Hazineli ordadan,
Semetey çıkıp görünüp,
Baktığı yön kızıl ateş, Apaçık kırgın salacak gibi.
Görenlerin hepsi büyülenip,
Ok yetişmeyen Arbuurul
Koruyucusu tam dokuz,
Kara benekli kaplan
Yanı başından atılıp,
Kırk çiltenin birisi
Gizlice koruyup almış,
Çolak bozkurt arslan,
Yanına sokulup davranıp,
Kırk çilten, Hızır İlyas,
Heveslenmiş meğer Cediger,
Hep birden korumuş meğer.
Alp kara kuş Zümrüdüanka,
Alıp götürecekmiş gibi,
Gökten ayağını sarkıtmış,
Ayçürök'ün derdinden.
Kara benekli ejderha
Yutuverecekmiş gibi,

Mounted Buurul, shaking him out,
None who came against him has lived.
Rousing him in that instant,
Making him rear as though his master had died.
From the treasure-laden orda,
Semetey rode out into view,
Where he looks is crimson fire, As if he will plainly loose the slaughter.
All who saw were spellbound,
Arbuurul, whom no arrow can reach,
His guardians full nine,
The black-spotted tiger
Springing at his very side,
One of the forty çilten
Guarded him in secret,
The maimed grey-wolf lion,
Drawing close beside him,
The forty çilten, Hızır İlyas —
Eager indeed were the Cediger,
Yet all together they guarded him.
The mighty black bird, Zümrüdüanka,
As if it would carry him off,
Dangled its feet from the sky,
For the woe of Ayçürök.
The black-spotted dragon,
As if it would swallow him whole,

Önünden sürünüp durmuş.
Ruhu diri Manas'ı
Fazlasıyla korumuş.
Dimdik bakan karayağız,

Gecelediği yere
Köklü mazar kurulmuş,
Tükenmezin soyunu
Ta kökünden Hızır korumuş.
Dileyip geldiği yere
Kaleli Mazar kurulmuş.

Crawled back and forth before him.
Manas, whose spirit lives,
Guarded him in full measure.
The dark-visaged one of the bolt-upright gaze —
Where he passed the night
A deep-rooted mazar was raised,
The seed of the inexhaustible one
Hızır guarded from the very root.
Where he came with a wish,
A fortressed Mazar was raised.

Kerameti bir başka,
Sataşan düşmanı onmamış.
Savaşa yönelip girdiğinde
Ok yılan gibi süzülmüş,
Yiğidinin soyu
Şimdi işte duruşu,
Âlemin hepsini alacak gibi,
Çınkoco, Toltoy şöyle dursun,
Ay ile âlemin hepsine
Apaçık yürük atı var,
Çınkoco, Toltoy şöyle dursun,
Kakançın'ın Beecin'ine
Kuşatma salacak çağı var.
Basıp kıracak gücü var.

Üstündeki giydiği,
Altın yakalı küröökö*,
Kalmuk düştü belaya.
Ardından sürüp alıp,
Kırgın bulur Cediger,
Kahrolası Çınkoco,
Obasından kaçıp yolunu şaşırıp,

Ahmak böyle olur mu,
Arslanın zevcesine göz dikip. İki yanını gözetler,
Temaşayı hep birlikte görmeye,
Ecdat ruhu çarptı o eli,
Bozkurdunun elinden ölmeye.
Manas'ın oğlu er sultan
Ordadan dışarı çıktığında
Arslan gibi gözleri çakıldı,
İki gözü dört olur.
Görenin mecali kalmadı.
Bozkurt bey o çocuğu
Kan içme nöbeti tuttu.
Geniş Afgan ilinde dikilen bağ,

His miracle-working is a thing apart,
No foe who assailed him has prospered.
When he turned and entered battle
The arrow glided like a snake,
The seed of your hero —
Behold now his bearing,
As if he would take the whole of the world,
Let alone Çınkoco and Toltoy,
For the moon and the whole of the world
He has, plain to see, a swift-paced steed,
Let alone Çınkoco and Toltoy,
Upon Beecin of Kakançın
He has the hour to lay siege.
He has the strength to bear down and break it.

What he wears upon him,
The gold-collared küröökö,*
The Kalmuk fell into calamity.
Driving them on from behind,
The Cediger shall find slaughter,
The damnable Çınkoco,
Fleeing his camp and losing his way,

Can a fool be such as this,
Casting eyes on the lion's wife. He watches both his flanks,
To behold the spectacle all together,
The ancestors' spirit struck that hand,
To die at the grey wolf's hand.
The son of Manas, the sultan-brave,
When he stepped out from the orda,
His eyes flashed like a lion's,
His two eyes become four.
Whoever saw him lost all strength.
The grey-wolf bey, that boy,
Was seized by a blood-drinking fit.
The garden planted in the broad Afghan land,

Güvey olup bindiği altın taht, Kayran anan Kanıkey
Kendi ayağıyla gelen Toltoy'la,
Kıyasıya vuruşulacak an bu an.
Külçoro giyinip kuşandığında,
Alemi altın kızıl tuğu
Göklere doğru kaldırıp,
Opol Dağı gibi kaplan
İşte o zaman yürüdü
Çınkoco'ya yönelip.
Karşısına dikilen yiğidi,
Kaşım demeden, göz demeden
Bunu böylece bırakalım,
Almambet oğlu Külçoro,
Ondan verelim haberi.
Deli dolu bozkurdun
On ikisinde çağı imiş,
Kızarıp yanan kor imiş.
Gazaplanıp bir yana çekilip,
Allah Taala kudretiyle,
Türlü türlü can yaratır,
Asırda böylesi yok imiş.
Çocukça hayaller kuran,
Yaradan her işi yapar,
On ikiye geldiğinde
Kulda böylesi yok imiş.
Karşı geleni yerde süründüren.

Çocukların en güzeli, göz alan çerağ,
Heybeti bir başkadır,
Atlanıp düşmana saldırsa
Pehlivanlığı bir başkadır.
Bileği kalın, taş yürek,
Bir asra kırgın salacak,
Cediger değil Külçoro,

Kıtay'ı bile çapıp alacak.
Kan içicinin soyudur,
Dudağını burnunu yalar.

The golden throne he mounted as a groom,
Your dear mother Kanıkey
With Toltoy who came on his own feet,
Now is the hour for merciless battle.
When Külçoro dressed and armed himself,
The crimson banner with golden finial
Raising up toward the heavens,
The tiger like Mount Opol,
It was then that he marched,
Turning toward Çınkoco.
The warrior who stood against him,
Sparing neither brow nor eye —
Let us leave this as it is,
Külçoro, son of Almambet,
Let us give news of him.
The wild and reckless grey wolf
Was but twelve years of age,
He was an ember burning red.
Enraged, drawing to one side,
By the power of Allah Ta'ala,
He creates souls of every kind,
In a century there was none like him.
Dreaming childish dreams,
The Creator does all things,
When he came to twelve years
Among mortals there was none like him,
Making all who opposed him crawl in the dust.
Fairest of children, an eye-catching lamp,
His majesty is a thing apart,
When mounted he charged the foe,
His prowess is a thing apart.
Thick of wrist, stone-hearted,
He would loose slaughter on an age,
Not the Cediger alone — Külçoro

Would raid and seize even Kıtay.
He is of the blood-drinkers' line,
He licks his lips and nose.

Sabah dediği akşam olur,
Cediger'in Toltoy'uyla
Bir kez yüz yüze gelmeye
Çevresine bakmaz bile,
Deniz misali Alma bozkurttan
Yadigâr kalan şahbazın
Ölürüm diye düşünmez.
Yapıp verilmiş ok işlemez zırhı,
Göbek başına dek örter.
On ikisindeki çocuğun
Ölçüsüz azametini görünce,
Afgan'ın halkı yılıverdi.
Ok geçmez zırh donunu giyip,
Kayınbabasına gider gibi,
Işıl ışıl gülüp sevinerek.
Her şeyi kesen kılıcı kuşanıp,
Yeniden boşanacak bulut gibi,
Yüzü gazaba bürünüp.
Baktığı yan tutuşup.
Altısına geldiğinde,
Her şeyiyle tam imiş,
Şay'ın kolladığı arslan imiş.
Kötü adı olmasaydı,
Semetey'den Külçoro,
Bir mızrak boyu geri kalır er imiş.
Türlü türlü can yaratıp,
Ergenlik çağına geldiğinde,

His morning turns to evening,
With Toltoy of the Cediger
To come face to face but once,
He does not even glance around,
From Alma the grey wolf, vast as the sea,
The falcon left as keepsake
Never thinks that he might die.
His arrow-proof armor, made and given,
Covers him down to the navel.
When they saw the boundless majesty
Of the boy of twelve years old,
The Afghan people quailed.
Donning his arrow-proof mail,
As though going to his father-in-law,
Laughing bright with joy.
Girding the sword that cuts through all,
Like a cloud about to burst anew,
His face cloaked in wrath.
The side he looked on caught fire.
When he came to six years,
He was complete in every way,
He was the lion watched over by Şay.
Had he not borne an ill name,
Külçoro, behind Semetey,
Was a man but a spear's length behind.
Creating souls of every kind,
When he came to the age of youth,

Almambet oğlu Külçoro
Asra kargaşa salacak gibi.
Tutuşacak düşman bulunup.
Gök demirden tolgayı
Kapatıp başına giydi,
Boğazında bağcığını
Çaprazlayıp düğümledi.
İçine giydiği çar-ayna,
Almambet oğlu Çoro'nun
Bahadırlığına baksana,
Kanıkey'in yaptığı ok işlemez zırhı

Külçoro, son of Almambet,
Seemed fit to loose turmoil on the age.
A foe was found for him to grapple.
The helm of grey iron
He set down upon his head,
The lacing at his throat
He crossed and knotted tight.
The char-ayna worn beneath —
Of Çoro, son of Almambet,
Behold the hero's valor:
The arrow-proof armor Kanıkey made,

Seksenini üst üste giyip,
Ok geçmeyen cevşeni
Giymiş idi Külçoro,
Ok geçmeyen demiri.
Sırtına ok geçmez zırhı,
Kat kat kuşanıp demiri.
Boz kaplan gibi gözleri çakıp, Çubak'ın
oğlu Kançoro,
Tevekkül deyip bel bağlayıp,
Kara bulut gibi çöken Cediger,
Ecel yeterse ölmeye,
Ölmeyip sağ kalırsa
Cediger'in Toltoy'uyla
Boy ölçüşüp görmeye.
Yüz yüze gelse bozkurdun,
Karşıdan mızrak vurmaya,
Pek ivecen durur bozkurdun,
Eceli yetse oka uçup,
Zahmetli canı feda etmeye.
Cediger'in Toltoy'u,
Ecel yeterse ölmeye.
Külçoro gidiyor işte,
Paramparça vuruşup görmeye.
Altında bindiği at
Abıke'nin tulparı,
Kaybolup yüzünden kavga kopan,
Atmaca gibi davranıp,
Semetey'in sunguru.
Dinmeyen bir kavgası var,
Kadın alıvereyim diye,
Kargaşayı başlatan,
Anlatsak ilginçtir, işte böyle.
Faydası dokunacak an gelip.
Atmaca gibi davranıp,

Eighty layers he wore one on another,
The mail no arrow pierces
Külçoro had put on,
The iron no arrow pierces.
Arrow-proof armor on his back,
Girding iron layer on layer.
His eyes flashing like a grey tiger's,
Kançoro, son of Çubak,
Trusting all to fate, girding his loins,
The Cediger settling like a black cloud,
To die if his hour should come,
And should he live and not die,
With Toltoy of the Cediger
To try his measure in battle.
Should they come face to face, the grey wolf
Would strike with his lance head-on,
Most eager stands the grey wolf,
Should his hour come, struck by an arrow,
To offer up his toil-worn soul.
Toltoy of the Cediger,
To die if his hour should come.
There goes Külçoro now,
To fight and smash all to pieces.
The horse he rode beneath him,
Abıke's tulpar steed,
Whose vanishing set strife ablaze,
Moving like a sparrowhawk,
Semetey's gyrfalcon.
He has a quarrel that never stills,
Saying, 'I shall seize me a wife,'
The one who set the turmoil loose —
Strange to tell — and so it is.
The hour of his usefulness had come.
Moving like a sparrowhawk,

Dilediği buydu işte,
Çocuk bey Çoro'nun,
Altında bindiği,
Abıke'nin tulparı,

This was his very wish,
Of the boy-bey Çoro:
What he rode beneath him,
Abıke's tulpar steed,

Elinde tuttuğu,
Er Sırgak'ın çeliği.
Hakk'a boynumu sundum deyip,
«Ya kudret sahibi, kolla beni,
Toltoy'a gaza açtım!» deyip,

Külçoro atlanıp çıktı,
Boz ala flamalı tuğ çekip,
Toltoy'a doğru yönelip,
«Han Manas!» diye nara atıp,
Sırlı mızrağı kaldırıp,
Külçoro çıktı bu orduya.
Dosdoğru dalıp mızrak sunmaya,
Nice gün kırışıp tükenişmeye,
Böylesi bir temaşa koparmaya.
Cediger'le mızraklaşmaya girip,
Sayısız orduyu ikiye bölmeye,
Mızrak tutup, saf bozup,
Cediger elinden ölmeye.
Tunç naydan çığlık çekip,
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan,
Kaderim yeterse ölürüm deyip,
Namlı biricik ağama,
Arka olayım, dayanak olayım deyip.
Kaplan gibi şahlanıp,
Gaipten akıl bulunup.
İnsan düşünse donakalır,
Gayretli yiğit, tulpar at,
Doru ala flamalı tuğ çekip,

Atlanıp çıktı Kançoro,
«Han Manas!» diye nara atıp.
Dopdolu kızıl nurlu yüzü,
Açık yer bırakmadan kuşanıp,
Yiğitliği herkesten üstün,
Heybetiyle çehresi,
Er Çubak'tan eksik değil.
Kançoro adlı arslanı var,

What he held in his hand,
The steel of Er Sırgak.
Saying, 'I bow my neck to God,'
«O Lord of power, watch over me,
I have opened holy war on Toltoy!» —
saying,
Külçoro mounted and rode out,
Raising the tuğ with grey-dappled pennant,
Turning straight toward Toltoy,
Roaring the cry «Khan Manas!»,
Lifting his lacquered lance,
Külçoro rode out against this host.
To plunge straight in and offer the lance,
To grapple for days till both are spent,
To raise such a spectacle as this.
Joining lance-play with the Cediger,
To split the countless host in two,
Gripping the lance, breaking ranks,
To die at Cediger hands.
The bronze horn shrieking out,
From the broad vale no sparrow crosses,
No foe escapes the lance,
Saying, 'If fate decrees it, I shall die,'
'To my renowned and only elder brother
Let me be shield, let me be stay,' he said.
Rearing like a tiger,
Wisdom coming from the unseen.
Whoever thinks on it stands frozen,
A valiant brave, a tulpar steed,
Raising the tuğ with bay-dappled pennant,

Kançoro mounted and rode out,
Roaring the cry «Khan Manas!».
His full face glowing crimson-bright,
Armored so no spot lay bare,
His valor above all others,
In majesty and countenance
No less than Er Çubak.
There is the lion named Kançoro,

İçten pazarlıklı düşünen
Kara niyetli bir yanı var.
Haramlığı olmasa,
O da her yanıyla tamdır.
Altı ay binilse de âdetince,

Besleyip koruyup büyüttüğü,
Semetey'in kanadı.
Kazının seçkinini yedirdiği,
Kutlu bozkurdu
Çubak'ın oğlu dedirten.
Kanıkey'in memesini,
Külçoro ile Kançoro,
Bu ikisine emdirmişti.
Kançoro meme emdiğinde,
Sesi Hüda'ya duyulup,
Kanıkey'in mecali gitmiş,
Memesinden o zaman,
Kara koyu kan gitmişti.
«Sonunda düşman bu olur,
Kökünü kurut bunun» diye,
Kanıkey biçare ağlamıştı.
«Yalnız çocuk Kançoro,
Ne yapabilir ki» diye,
Semetey şahbaz kıyamamıştı.
Kara niyetli arslan odur,
Öyle de olsa Kançoro,
Düşmanın hilesini bilen arslan odur.
Akun'un yurdu hep birden,
O da Cediger'e hazırlanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Talas'tan seçip bindiği,
Köböş Han'ın tulparı,

Sancak elde dalgalanıp,
Altın yanaklı aybalta
Bileğinde parıldayıp.
Görende gönül bölünüp,
Han Çubak'ın Kançoro'su

Who schemes with hidden reckoning,
He has a black-hearted side.
Were it not for his treachery,
He too were whole in every way.
Though ridden six months straight, by custom,
Whom he fed and guarded and raised,
The wing of Semetey.
Fed on the choicest kazı,
The blessed grey wolf
Who made men say 'Çubak's son.'
At Kanıkey's breast,
Külçoro and Kançoro,
These two she had suckled.
When Kançoro suckled at the breast,
His cry rose up to God,
Kanıkey's strength failed her,
And from her breast that hour
Dark black blood had flowed.
«In the end this one will be the foe,
Wipe out his very root,» — saying,
Poor Kanıkey had wept.
«Kançoro is a lone child,
What harm can he do?» — saying,
Semetey the falcon could not bear it.
He is the black-hearted lion,
Yet even so, Kançoro
Is the lion who knows the foe's deceit.
Akun's people all as one,
He too made ready for the Cediger,
Praying to the Creator,
The steed picked out from Talas,
Köböş Han's tulpar,

The standard waving in his hand,
The gold-cheeked moon-axe
Gleaming at his wrist.
Hearts split in all who saw him,
Khan Çubak's Kançoro

Babası gibi görünüp.
Kaynaşıp yatan Cediger'e,
Saldırıp mızrak salmaya,
Nice eski öcünü almaya,
Kargaşayı salmaya,
Ecel yeterse ölmeye,
Ölmez de kalırsa, Cediger'i,
Paramparça edip bölmeye.
Ecel yeterse oka uçup,
Cediger elinden ölmeye,
Kançoro coşup çıktı,
Ak sancaklı tuğ alıp,
Haykıran bir gulguleyle,
Kapıdan göründü çıkıp,
Afgan'dan ayrılıp çıktı.
Kara sakal er Tölök,
Er Tölök'ün ordusuna yönelip,
Kançoro atılıp çıktı.
Bakay'ın oğlu Baytaylak,
Sarı Han'ın Kalığ'ı,
Hep birden savaşa çıktı.
Acı'nın oğlu Acıbay,
Afgan'dan kalabalık çeri alıp,
Çerilerini bol alıp,
Hazırlanıp halkını toplayana dek,
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Akun Han'ın oğlu bir başka bölük.
Başbuğluk davulu dövülüp,
Türlü türlü bölünüp,
Alemi altın kızıl tuğ,
Ordasından görünüp.
Boz ala flamalı tuğ çekip,

«Han Akun!» diye nara atıp.
Borunun sesi gümbürdeyip,
Tunç nayın sesi takırdayıp,
Toz göğe burgulanıp,
Önceden korkan kalabalık yurt,

Looked the image of his father.
At the swarming Cediger,
To charge and drive the lance,
To take revenge for wrongs of old,
To loose the turmoil wide,
To die if his hour should come,
And if he does not die, the Cediger
To smash and split to pieces.
Should his hour come, struck by an arrow,
To die at Cediger hands,
Kançoro surged and rode out,
Taking the white-bannered tuğ,
With a shouting clamor,
He appeared, riding out the gate,
And set out from the Afghan land.
Black-bearded Er Tölök —
Turning toward Er Tölök's host,
Kançoro sprang forth.
Baytaylak, son of Bakay,
Sarı Han's Kalığ,
All rode out to war as one.
Acıbay, son of Acı,
Taking thronging troops from the Afghans,
Taking warriors in plenty,
Till he made ready and mustered his folk,
His white turban like a cauldron,
His shout like the call to prayer,
Akun Han's son, another company.
The war-chief's drum was beaten,
Dividing into many bands,
The crimson tuğ with golden finial
Appeared from out his orda.
Raising the tuğ with grey-dappled pennant,

Roaring the cry «Khan Akun!».
The trumpet's voice was booming,
The bronze horn's voice was rattling,
Dust spiraling to the sky,
The thronging folk who feared before

Biri kalmadan toplanıp.
Aybalta çalmada ustası,
Ölüşmeden bakıp durur mu,
Afganlının yamanı.
Boz ala flamalı tuğ olup,
Vaveylalı bir gulgule kopup,
Mızrak ustaları ayrılıp,
Seçkinleri görünüp.
Kalenin içi susup,
Hunharların hepsi toplanıp.
Evde çöküp yaşlısı,
Afganlının hepsi,
Ordu kımıldayıp bölünüp,
Hazineli ordadan
Akun Han'ın ordusu görünüp.
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Sert huylu bir erdir o.
Gayreti başka, zehri güçlü,
Yedi-Özön'de Cediger,
Karşı karşıya vuruşup,
Tükenişecek yer orası.
Aklı yok, yiğitliği çok,
O Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Afgan değil, âleme bile
Sert mizaçlı bir erdir o.
Ün salacak arslandır o.
Tevekkül deyip vuruşup,
Düşman safını çözecek biridir o.
Kısa kılıcı beline kuşanır,
Yedi tümen Cediger,
Ansızın saldırışsalar,
Tek başına dalıp saldırır.
Ölümden metelik kadar korkmaz,
Ölmeyip sağ kalanlardan,
Dolup taşan Cediger
Dün akın edip girdiğinde, İşinin ehli
Çınkoco,

Gathered, not one left behind.
Masters at swinging the moon-axe,
Would they stand watching, shy of death,
The fiercest of the Afghans?
With tuğ of grey-dappled pennant,
A wailing clamor broke out,
The masters of the lance set apart,
Their chosen ones appearing.
Within the fortress all fell still,
All the bloodthirsty gathered.
The old sank down at home,
And all the Afghan folk —
The army stirred and split in bands,
From the treasure-laden orda
Akun Han's host appeared.
Tümönbay, son of Tülkü,
He is a man of iron temper.
His zeal apart, his venom strong,
The Cediger at Yedi-Özön,
Clashing face to face,
That is the place where both are spent.
Little wit, but valor plenty,
That Tümönbay, son of Tülkü,
Not to Afghans alone — to all the world
He is a man of iron temper.
He is a lion who will win renown.
Fighting with 'I trust in God,'
He is one to unravel the foe's ranks.
He girds the short sword at his waist,
Seven tümens of Cediger,
Should they charge all of a sudden,
He plunges in and strikes alone.
He fears death not a farthing's worth,
Among those who did not die but lived,
The overflowing Cediger,
When yesterday they stormed in raiding,
Çınkoco, master of his craft,

Bundan önce Tümönbay,

Before this day, Tümönbay

Nice sefer çarpışmıştı.
Ardından sürüp götürüp,
Ayçürök'ün derdinden,
Dün, Cediger'in Toltoy'u
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atmıştı.
Dediğime uymuyor diye,
Kargaşayı başlatmıştı.
Kart kızını vermiyor diye,

Halkı kırıp geçirmişti.
Teke tek karşı durmuşlardı,
Bir kez değil, Cediger
Yedi kez vuruşmuştu.
At üstünde teke tek dövüşmüşlerdi,
O zaman mızraklaşmışlardı,
Kılıç ile çatışmışlardı,
Ayçürök'ün yüzünden,
Nice kırgına uğramışlardı.
Cidden azılısı Çınkoco,
Su verilmiş kızıl demir gibi.
Rastladığını yiyecek gibi,
Büyüklüğü dağın yarısı kadar.
Şıgay'ın oğlu Koco'nun
Kazan gibi kara börkü var,
Kırıp geçirecek gücü var.
Hızırlı Manas beyden
Talim almış bir yamandır.
Bahadır odur, er de odur,
Hilecilerin en akıllısı,
Düşmanın hilesini apaçık bilen
arslandır o.
Dün, Almambet oka uçtuğunda,

Görülmedik bir kargaşayı,
Salıvermiş idi ya.
Almambet'in yada taşını

Alıp kalmış idi ya.

Had clashed with them many a time.
Driving off spoils in their wake,
All for the sake of Ayçürök,
Yesterday, Toltoy of the Cediger
Drew his bow like driving rain,
And shot his arrows down like hail.
Saying, 'She does not heed my word,'
He had set the turmoil loose.
Saying, 'He will not give his aging daughter,'
He had cut the people down.
They had stood one against one,
Not once — with the Cediger
Seven times had they fought.
They had dueled on horseback man to man,
Then they had crossed their lances,
They had clashed with swords,
All because of Ayçürök
They had suffered many a slaughter.
Truly fierce is Çınkoco,
Like red iron tempered in water.
As though he would devour whom he met,
His bulk half the size of a mountain.
Koco, son of Şıgay,
Has a black börk like a cauldron,
Has strength to cut all down.
From Manas bey, Hızır-blessed,
He is a fierce one schooled in war.
He is the batyr, he the man,
Shrewdest of all the cunning,
Who plainly knows the foe's deceit —
a lion is he.
Yesterday, when Almambet fell to the arrow,
A turmoil never seen before
He had loosed upon the world.
Almambet's yada stone

He had seized and kept for himself.

Önceleri, altı kez vuruşup,
Afgan'a nice kavga çıkarmış,
Âlemin halkı toplanmış,
Avuç içi kadar Afgan'ın
Nice halkı kırılmıştı.
Akun'un ordusu bir başka bölük,
Kayran Akun ne yapsın,
Kuşağını sarık gibi dolayıp,
Kudret sahibine yalvarıp:
«Ecel yeterse ölürüm, deyip,
Allah'ın yazdığı yazıyı,
Başıma gelirse görürüm, deyip,
Manas'ın oğlu yetime
Arka olurum, dayanak olurum, deyip.

Elime geçerse Cediger'i,
Kurban gibi keserim!» deyip,

Akun Han şahlanıp çıktı,
Kayran Akun ne yapsın,
Vuruşmaya hazırlanıp.
Mızrağı gerçekten sivrisi,
Kılıcı hayli keskini,
Aybalta çalan ereni,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Afganlının yiğididir.
Basıp geçecek ordu olsa,
Kazılıp konmuş hendek olsa,
Minareye düşen kor olsa,
Şaşmadan isabet eden ok olsa,
Önünü kesecek erendir.
Cediger'in zulmünü
Perişan olsam da görürüm, deyip,

Çocuk bey kaplana
Arka olurum, deyip.
Yiğidin bindiği atı
Alnı akıtmalı kara argımak,
Argımak ile coşup,

In earlier days, fighting six times,
He had raised many a war on the Afghans,
The people of the world had gathered,
Of the Afghans, palm-small in number,
Many folk had been cut down.
Akun's host another company —
What could dear Akun do,
Winding his sash like a turban,
Praying to the Lord of power:
«If my hour comes, I die, — he said, —
What Allah has decreed and written,
If it befalls me, I shall bear it, — he said, —
To the orphan son of Manas
I shall be shield, I shall be stay, — he said.
—
If the Cediger fall into my hands,
I shall slaughter them like offerings!» — saying,
Akun Han reared up and rode out,
What could dear Akun do,
Making ready for the fight.
His lance truly the sharpest,
His sword among the keenest,
A warrior who swings the moon-axe,
Tümönbay, son of Tülkü,
Is the brave of the Afghan folk.
Were there a host to trample through,
Were there a trench dug in his path,
Were there an ember fallen on a minaret,
Were there an arrow striking true,
He is the man to bar its way.
The Cediger's oppression
I shall face, though I be ruined, — he said,
—
To the boy-bey tiger
I shall be a shield, — he said.
The horse the warrior rode,
A black argymak with blazed brow,
Surging on the argymak,

Kalabalık kara orduyu sürüp,
Afganlıya söylenip:

«Aklını şaşırma sakın,
Atanın körü, ey Afganlı,
Önceki gibi kaçmayın!
Berkitilmiş geçidin var,
Bel bağladığın erin var.
Kalabalık kara Cediger
Akın edip Afgan'ı,
Kaç kez vurdu göçünü,
Han Semetey kaplan
Alıverir öcünü.
Afganlı, sana dayanak geldi,
Arka olacak arslan geldi!»
«Baabedin!» diye haykırıp,
«Afgan!» diye uran çağırıp,
Nice yetkin ordu olup,
Yer ezilircesine bol olup,
Hepsi tulpar ata binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip.
Çokluğundan yer dolup,
Yeri kaplayan bir el olup.
Argımağı güm güm tepinip,
Alengir yay, sırlı ok
O zaman kuşanıp,
Yürüyün deyip gümbürdeyip,
Karınca gibi kaynaşıp,
Bayırın üstüne
Ordusu çıkıverdiğinde,
Öte yanında Cediger
Dalga dalga geliyor.
Mızrağın ucu çarpışır,
İnsanın başı tokuşur,
Yağmur gibi yay çeker,
Dolu gibi ok atar.
Şehre doğru hep birden,
Yağmaya girişip hazırlanıp,
Duruyormuş Cediger

Driving the thronging black host on,
He called out to the Afghans:

«Do not lose your wits, take heed,
Blind wretches of your fathers, O Afghans,
Do not flee as you did before!
You have a fortified pass,
You have a man in whom to trust.
The thronging black Cediger
Came raiding on the Afghans,
How many times they struck your camps —
Khan Semetey the tiger
Will swiftly take revenge.
O Afghans, your support has come,
The lion who will shield you has come!»
Crying out «Baabedin!»,
Calling the war-cry «Afgan!»,
Becoming a host full-formed,
So many the earth was crushed beneath,
All mounted on tulpar steeds,
Knotting tight their horsehair tails.
The land filled with their numbers,
A people covering all the earth.
Their argymaks stamping thunder,
The alengir bow, the lacquered arrow
They girded on them then,
Booming out, 'March on!',
Swarming thick as ants,
Up onto the hillside
When the army surged at last,
On the far side the Cediger
Come rolling wave on wave.
The lance-tips clash together,
The heads of men collide,
They draw their bows like driving rain,
They shoot their arrows down like hail.
Toward the city all as one,
Making ready to fall to plunder,
There stood the Cediger,

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp.
Usanmadan halkı basıp,

Drawing their bows like driving rain,
Shooting arrows down like hail.
Trampling the folk untiring,

Hesapsız sel gibi kaplayıp,
Bahadırlar önünü kesmese,
Afgan'ı silip süpürüp,
Dümdüz etmeye geliyor.
Yolu kuruyası Cediger
Afgan'ı un ufak edip
Basmaya geliyor.
Ordu önünde yarılıp
Âleme büyük kavga salan,
Arslan Koco kanadında.
Alemi altın tuğ alıp,
Türlü türlü gulgule salıp,
Koco yakına geldiğinde,
Görse gönül bölünüp,
Heybeti sert, zehri güçlü,
Kaplan bey o zaman
Ala-Too gibi görünüp.
Gökten gök ala bulut görünüp, Şaşkın dolaşan bundan çok,
Bozkurdun oğlu Semetey
Buurul ile silkinip,
Şaha kaldırıp sıçratıp,
Çınkoco'nun önünden
Yolunu kesmeye çıktı, göründü.
Altındaki Arbuurul,
Sıradan maldan başka bir mahluk,
Kulağı bir başka dimdik,
Alnındaki akıtması
Çelik kaplanmış gibi,
Bacak arasının genişliği
Tavılgı biten koyak gibi.
Gazaplı beline kuşak vurup,
Çınkoco'nun ordusuna
Semetey saldırıp daldı.
Babası bozkurt, üstün arslan,

Flooding countless as a torrent,
If the batyrs did not bar their way,
They come to sweep the Afghans clean,
To raze them level to the ground.
The Cediger — may their road run dry —
Come to grind the Afghans down
To dust beneath their feet.
Splitting open before the host,
Loosing great war upon the world,
Lion Koco on the flank.
Taking the golden-finialed tuğ,
Raising clamor of every kind,
When Koco drew in close,
Hearts split in all who saw,
His presence grim, his venom strong,
The tiger bey in that hour
Loomed up like the Ala-Too.
Grey-dappled clouds showed in the sky,
More still who wandered dazed,
Semetey, son of the grey wolf,
Shook himself with Buurul,
Rearing him up and springing forth,
Before Çınkoco's path
He rode to bar the way — appeared.
Arbuurul beneath him,
A creature apart from common stock,
His ears pricked up like no other,
The blaze upon his brow
As though plated with steel,
The breadth between his legs
Like a ravine where meadowsweet grows.
Binding the sash on his wrathful waist,
Into Çınkoco's host
Semetey charged and plunged.
His father the grey wolf, lion supreme,

Arslan yapılı Semetey
Kargaşa saldığı yer burası.
Boz kayış kemeri kuşanıp,
Şiddetle çekip saldırıp,
«Falanca yerde öldü» diye,

Beren yadigârı armağanı,

Ünlü kızıl flaması,
Yöneldiği yere dikip,
Yüzünü dönüp daldı Semetey,
Yöneldiği yanı yere serip.
Temaşalı bozkurt er,
Un ufak ettiği yer orası.
Ak sancağı tuğ edip,
Yöneldiği yanı feryada boğup,
Bu eli sürmeye niyetlendi.
Semetey dalıp girdiğinde,
Sungur gibi vınlayarak daldı,
Kalabalık kara Cediger
Karga gibi feryatla kaçtı.
Taybuurul'u oynatıp,
Yetiştiklerini o zaman,
Mızrakla boylu boyunca serip.
Aklı başından gidip afallayıp
«Ağam, kulun kölen olduk» diye,

Ne yapacağını bilemeyip,
Kaçıp duran bundan çok.
Mızraklarını fırlatıp,
Panikle koşuşan bundan çok,
Kılıç, tüfek silahını
Hepsini büsbütün fırlatıp,
«Emanet canı koruyalım,
Yürü!» deyip giden bundan çok.
Kaçışta dizgin kasamayıp,
Atları şahlanıp hepsi
Durduramadan giden çok.
«Zavallı kadınla küçük çocuğu,

Lion-built Semetey —
Here is where he loosed the turmoil.
Girding his grey leather belt,
Charging with furious force,
So they might say, «He died at such a place,»
The keepsake gift of the beren,

His famed crimson pennant,
Planting it where he was bound,
Semetey turned his face and plunged,
Laying low the side he faced.
The wondrous grey-wolf man —
There is where he ground them to dust.
Making the white standard his tuğ,
Drowning in wails the side he faced,
He set his mind to drive this people.
When Semetey plunged in,
He dove whirring like a gyrfalcon,
The thronging black Cediger
Fled crying like the crows.
Making Taybuurul dance,
Those he overtook in that hour
He stretched full-length with the lance.
Their wits fled, dumbfounded,
Crying, «Lord, we are your slaves and servants,»
Not knowing what to do,
More still who kept on fleeing.
Hurling their lances away,
More still who ran in panic,
Sword and musket, all their arms,
Flinging every one away,
«Let us save the soul on loan,
March!» — more still who went off so.
Unable to rein in as they fled,
Their horses rearing, all of them,
Many borne off, unable to stop.
«Poor wife and little child,

Göremeden ölüp gittik» diye,
Ağlayıp duran bundan çok.
Nice yürük atın
Eyeri kayıp böğrüne
Oynayıp duran bundan çok.
«Vah benim kayran ciğerparem,
Ağlayıp duran bundan çok.

We die without one sight of them,» —
More still who kept on weeping.
Many a swift-paced horse,
Its saddle slipped against its flank,
More still that pranced about.
«Alas, my dear heart's darling,» —
More still who kept on weeping.

Ölülerini gördüğünde
Çırpınıp duran bundan çok. Yapıp
durduğu zamandı.
Kahrolası it Koco
Etti bize bunu» diye,
Kılıçla doğrayıp,
Ağlayıp duran bundan çok.
Kırıp geçirdiği zamandı.
Attan inip hep birden,
Boynuna kuşağını takıp,
Semetey'e o zaman
Aman dileyip yalvarıp,
Yaradan'ın buyruğunu
Görmekte olan bundan çok.
Ne yapacağını bilemeyip,
Yalandan devrilip düşüp,
Ölü yatan bundan çok.
Onu böylece bırakalım,
Eyeri boynuna kayıp
Mahvolup giden bundan çok.
Ondan verelim haberi:
Kolanı kopup,
Gözleri fildır fildır,
Ayakları sallanıp,
Şaşkın dolaşan bundan çok.
«Manas!» diye uran çağırıp,
Başında börkü yok,
Yalınayak, açık baş
Kaçıp duran bundan çok.
Sürüp savurup daldı.
Onar beşer sersem sersem,

When they beheld their dead,
More still who writhed in grief. It was the
time he wrought all this.
«That cursed dog Koco
Has done this thing to us,» they said,
Hacking down with the sword —
More still who kept on weeping.
It was the time he cut them down.
Dismounting all as one,
Hanging their sashes round their necks,
To Semetey in that hour
Begging mercy, pleading,
The Creator's stern decree —
More still who met it then.
Not knowing what to do,
Toppling down in false pretense,
More still who lay as dead.
Let us leave him as he is,
Saddles slipped onto their necks,
More still who went to ruin.
Let us give news of the other:
Their girths snapped through,
Their eyes darting wild,
Their legs a-dangle,
More still who wandered dazed.
Calling the war-cry «Manas!»,
No börk upon their heads,
Barefoot and bareheaded,
More still who kept on fleeing.
He plunged in, driving, scattering.
By tens and fives, dazed and reeling,

Bölünüp giden bundan çok.
Altında yürük atları
Görünüp duran bundan çok.
Kendi azaba heves edip,
Belaya bulaşan bundan çok.
Ne yapacağını bilemeyip,
Atını bırakıp fırlatıp,
Hendek ile çukura
Gizlenip saklanan bundan çok.
Cediger yurdu feryat edip,
Yeri kaplayan Cediger
Arslan bey Semetey
Ortalarına dalıp saldırınca,
Ne yapacağını bilemeyip,
Feryatla kaçmıştı.
Mızrağın yetiştiği yerlerini
Mızrakla yere serip,

More still who broke and went.
Swift horses under them,
More still who came in sight.
Courting torment of their own will,
More still who met calamity.
Not knowing what to do,
Casting their horses aside,
In trench and in pit
More still who hid and cowered.
The Cediger people wailing,
The Cediger who covered the earth,
When the lion bey Semetey
Plunged charging into their midst,
Not knowing what to do,
Had fled with wailing cries.
Wherever the lance could reach them
He laid them low with the lance,

İnsanın görmediği temaşayı
Kılıcın yetiştiği yerlerini
Yapılmadık ne varsa bunlara
Yapıp durduğu zamandı.
Dalgalanıp duran Cediger,
Şaşkına döndüğü zamandı.
Kaplan bey sultandan
Kaçmaya koyulduğu zamandı.
Almambet oğlu Külçoro
Manas'tan kalan kızıl tuğu
Yükseltip dalgalandırıp,
«Manas! Manas!» diye bağırıp,
Han Toltoy'un ordusuna yönelip,
Kaplan çocuk Külçoro,
Çevresini süzüp,
Dudağını burnunu yalayıp,
İki gözü fıldır fıldır,
İki ayağı sallanıp,
Karşısından dalıp vınlatıp,
Önüne geldiğinde,
Mızrağıyla Külçoro

The spectacle no man had seen,
Wherever the sword could reach them,
All that was yet undone, to these —
It was the time he did it all.
The Cediger surging wave on wave,
It was the time they turned to daze.
From the tiger bey, the sultan,
It was the time they took to flight.
Külçoro, son of Almambet,
The crimson tuğ left from Manas
Raised high and set it waving,
Shouting «Manas! Manas!»,
Turning on Khan Toltoy's host,
The tiger boy Külçoro,
Scanning all around him,
Licking his lips and nose,
His two eyes darting wild,
His two legs swinging free,
Plunging whirring from the front,
When they came before him,
Külçoro with his lance

Saplayıp saplayıp fırlatıp.
Almambet oğlu Çoro'nun
Yetkinliğini gördün mü?!
Nasıl da silip süpürdü, gördün mü?
Kurt gibi Çoro görünüp,
Ortalarına dalıp girdiğinde
Cediger'in hepsi
Bölük bölük bölünüp.
Yaralanıp mecali gidip,

Stabbed and stabbed and flung them off.
Of Çoro, son of Almambet —
Did you see his mastery?!
How he swept them clean — did you see?
Çoro appearing like a wolf,
When he plunged into their midst,
The Cediger, all of them,
Broke apart in scattered bands.
Wounded, strength all fled,

Hep birden sel gibi kaçıp,
Kurtarıp alacakmış gibi,
Hepsi birden o zaman
Han Toltoy'a sığınıp.
Gazaba gelip Külçoro,
Karşısından dalıp vınlatıp,
«Yerle bir edecek» diye,

Börk saplar gibi rahatça,
Cediger ordusu görünüp.
Mızrağının ucuyla
Çevirip çevirip fırlatıp.
Altı yüzünü ezip geçip,
Arslan gibi şahlanır,
«Haram Toltoy nerede?» deyip,
Yedi yüzünü ezip geçip.
Cellat kesilen Külçoro
Tek başına kıracak er imiş.
«Azgın Toltoy nerede?» deyip. Babası bozkurt Almambet
Tutuşanı telef eden,
Ondan da aşkın doğmuş arslan imiş.
«Kâfir Toltoy nerede?» deyip.
Kadın çekip alan,
«Bahadır Toltoy nerede?» deyip.
Arslan bey Alma'ndan
Cediger ordusunu süren,
«Usta Toltoy nerede?» deyip.
Kızlardan ganimet alan,

Fleeing all as one like floodwater,
As though he might deliver them,
All together in that hour
Took refuge with Khan Toltoy.
Külçoro, filled with wrath,
Plunging whirring from the front,
«He will raze them to the ground,» they said,
Easy as spearing a börk,
The Cediger host in his sight.
With the point of his lance
He whirled and whirled and flung them.
Crushing six hundred as he passed,
He rears up like a lion,
Saying, «Where is treacherous Toltoy?»,
Crushing seven hundred as he passed.
Külçoro, turned executioner,
Was a man to slay them single-handed.
Saying, «Where is raging Toltoy?». His father, grey wolf Almambet —
Destroying all who grappled him,
He was a lion born surpassing even him.
Saying, «Where is infidel Toltoy?».
The one who seized the woman away,
Saying, «Where is batyr Toltoy?».
Sprung from your lion bey Alma,
Driving the Cediger host,
Saying, «Where is master Toltoy?».
Taking maidens as his spoils,

«Yaman Toltoy nerede?» deyip.
Alengir yay, sırlı ok
«Kuşanan Toltoy nerede?» deyip.

Kocasan Alma bozkurdun,
Kapışmaya gelmeden sinip,
Elini tutup kavuşturup,
«Saklanan Toltoy nerede?» deyip.
«Adını Çoro koy» diye,
Cediger'i savurup,
Gazaplanır Külçoro,
Han Toltoy'u kaçırtıp.
Aklı gidip afallayıp,
«Şaşkın Toltoy nerede?» deyip.
Kargaşayı başlattı,
Karıdan beter sinip,
Kalabalık kara Cediger,
«Kaçak Toltoy nerede?» deyip.
Gazaplı doğmuş Külçoro
Kısa kılıcı beline kuşanıp,
Yedi tümen kara Cediger'e
Tek başına dalıp saldırıp.
Ak kayış kemeri kuşanıp
Arslan çocuk Külçoro

Altı tümen kara Cediger'e,
Saldırıp kıyameti kopardı.
Ok geçmeyen zırh gömlek,
Göğsünde görünüp,
On ikisinde Külçoro,
Toz göğe savrulup,
Kalabalık kara Cediger,
Hepsi feryatla kaçtı.
Kocasan soylu Külçoro
Yerinden oynamaz arslan imiş.
Cediger değil, bütün asrı
Bindiği atı boz imiş,
Her şeyiyle tam imiş.
Aşkın doğmuş arslan imiş.

Saying, «Where is fierce Toltoy?».
Alengir bow and lacquered arrow —
Saying, «Where is Toltoy who girds them?».
Of mighty Alma the grey wolf,
Cowering before the clash has come,
Clasping his hands in supplication,
Saying, «Where is Toltoy who hides?».
Saying, «Name the boy Çoro,»
Scattering the Cediger,
Külçoro rages on,
Putting Khan Toltoy to flight.
His wits fled, dumbfounded,
Saying, «Where is bewildered Toltoy?».
He set the turmoil loose,
Cowering worse than a crone,
The thronging black Cediger,
Saying, «Where is runaway Toltoy?».
Külçoro, born to wrath,
Girding the short sword at his waist,
At seven tümens of black Cediger
He plunged and charged alone.
Girding his white leather belt,
The lion boy Külçoro

On six tümens of black Cediger
Charged and loosed the day of doom.
The mail shirt no arrow pierces
Showing on his breast,
Külçoro, twelve years old,
Dust whirling to the sky,
The thronging black Cediger
All fled with wailing cries.
Külçoro of mighty stock
Was a lion no force could move.
Not the Cediger alone — the whole age;
The horse he rode was grey,
He was complete in every way.
He was a lion born surpassing.

Kopardığı hengame âleme bedel,
Hakan iline gazaya gidildiğinde,

Aruuke'nin karnında
Üç aylık kalmıştı bebeği.
Arslanlara emanet etmişti.
Geçitli dağın pınarı,
Cediger'i süren
Almambet'in çerağı.
Yarısını kırıp bıraktı.
Gazaplanıp bağırıp,
Han Toltoy'un kalabalık ordusunu
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atın sığdığı keçiyolu,

Sürüp hepsini önüne kattı.
Cediger ordusu sinip çözüldü,
Gazaba gelen Külçoro
Cediger'in sayısız ordusunu
Sürüp kovalayıp hepsini
Car-Kıya'ya tıktı.
Çocuk bey Külçoro
Cediger'i sürüp giderken
Azı dişlerini göstere göstere,
At ölüsü dağ gibi yığıldı.
Bıyıklarını sıvazlayıp,
Er ölüsü demet demet düştü.
Gazabı taşıp bağırıp,
Kalabalık kara Cediger,
Yeniden saldırıp savurup,
Korkusundan Cediger,
Türlü türlü bölünüp,
Eceli yeten adamların
Kanı ovaya döküldü.
Bunu böylece bırakalım,
Bu yanından başlayalım:
Almambet'in Külçoro'su,
Bakay Han'ın Baytaylak'ı,
Sarı Han'ın Kalığı,

The uproar he raised was worth the world,
When they rode on holy war to the Hakan's land,
In Aruuke's womb
Her babe was three months grown.
He had entrusted him to the lions.
Spring of the mountain of passes,
The one who drives the Cediger,
Almambet's shining lamp.
Half of them he cut down and left.
Roaring in his wrath,
Khan Toltoy's thronging host —
The Car-Kıya of Cañırık,
A goat-track fit for one horse alone,

He drove them all before him.
The Cediger host cowered and broke,
Külçoro, filled with wrath,
The countless host of the Cediger
Driving and chasing every one,
He crammed into Car-Kıya.
The boy-bey Külçoro,
As he drove the Cediger on,
Baring his back teeth in a snarl,
Dead horses piled up like a mountain.
Stroking his moustache smooth,
Dead men fell in sheaf on sheaf.
His wrath overflowing, roaring,
The thronging black Cediger,
Charging and scattering them anew,
In their terror the Cediger,
Splitting into scattered bands,
The blood of men whose hour had come
Was poured out on the plain.
Let us leave this as it is,
Let us begin from this side:
Almambet's Külçoro,
Bakay Han's Baytaylak,
Sarı Han's Kalığ,

Camgırçı'nın Şayımbet'i,
Hepsi de han çocukları
Ak sancaklı tuğ çekip,
Haykıran gulguleyle,
Er Töştük'ün ordusuna,
Şimdi daldı bozkurtlar,
Kırgının kopacağı yola.
Alın alına durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Gümbür gümbür vuruşup.
Savaşta erler bunalıp,
Kayından yapılma mızrağı
Tam yüreğe saplayıp.
Sağ kalanı horluk görüp,
Eceli yeten ölüp.

Kılıç alan Cediger
Kınıyla birlikte tutuşup,
Aybaltalı Cediger,
Baltasıyla tutuşup.
Cediger'in er Toltoy'u
Erkenden savaşa girişip,
Kayran Tölök ne yapsın,
Ak sancaklı tuğ çekip,
«Hazret!» deyip nara atıp,
Yayın oku vızıldayıp,
Tüfeğin kurşunu vınlayıp.
Mızrağın ucu çarpışıp,
Yağma naraları atıp,
Yiğit başları tokuşup,
Karşı karşıya vuruşup,
Direnip karşı durup.
Bakışıp hayli vuruşup,
Haykırışlar salıp güreşip,
Ecelli olanlar ölüp.
Yüz yüze gelip çarpışıp,
Var gücüyle direnip,
Kul işi olmayan bir savaş edip.
Tölök'ün oğlu Tölöbay

Camgırçı's Şayımbet,
All of them children of khans,
Raising the white-bannered tuğ,
With a shouting clamor,
Into Er Töştük's host
Now the grey wolves plunged,
Onto the road where slaughter breaks.
Standing brow to brow,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting with thunderous roar.
Men hard-pressed in the battle,
The lance of birchwood made
Driven full into the heart.
The living met with scorn,
Those whose hour had come died.

The Cediger who took the sword
Grappled, scabbard and all,
The Cediger with moon-axes
Grappled with their axes.
Er Toltoy of the Cediger
Joined battle early on,
What could dear Tölök do,
Raising the white-bannered tuğ,
Roaring the cry «Hazret!»,
The bow's arrows whistling,
The musket's bullets whining.
The lance-tips clashing,
Roaring cries of plunder,
The heads of braves colliding,
Fighting face to face,
Resisting, standing firm.
Eye to eye, long fighting,
Wrestling with loosed cries,
Those marked by fate died.
Coming face to face, clashing,
Resisting with all their might,
Waging a war beyond mortal work.
Tölöbay, son of Tölök,

Yanından gürültüyle girip,
«Han Koco!» diye nara atıp,
Aybaltalıların ustası,
Tölöbay'ın hâli işte böyle,
Boz delikanlıların yamanı.
Aybalta çalmada namlısı,
Kamçı çalmada ustası,
Niceleri içinde yamanı,
Toz göğe savrulup,
«Toltoy!» diye uran çağırıp,
Tölöbay naralarla daldı.
Hepsi kula boz atlara binip,
Ok geçmez don giyip,
Gazaplanıp köpürüp,
Tölöbay'ın kalabalık ordusu,
Afgan'ı naralarla basıp,

Crashing in from the flank,
Roaring the cry «Khan Koco!»,
Master of the moon-axe men —
Such was Tölöbay's state,
Fiercest of the beardless youths.
Famed at swinging the moon-axe,
Master at plying the whip,
Fiercest among the many,
Dust whirling to the sky,
Calling the war-cry «Toltoy!»,
Tölöbay plunged in roaring.
All mounted on dun and grey horses,
Wearing arrow-proof mail,
Raging, foaming over,
Tölöbay's thronging host,
Storming the Afghans with roars,

Tam basıp geçecekken,
Cediger'in bir ucunu
Topluca kökünü kurutacakken.
Yamanlarını kırıp geçirecekken,
Kızlarını armağan alacakken.
Savaşı akıllarına getirip,
Şehrine yaklaştığı sırada,
Tülkü'nün oğlu Tümönbay,
Türlü türlü nice asker alıp,
Kargaşalı savaş büyüdü,
Alnı akıtmalı kara argımağa
Binip şahlanıp,
Kudret sahibine yalvarıp,
Kuşağını sarık gibi dolayıp,
Tunç nayın sesi çınlayıp,
Davulun sesi gümbürdeyip,
Zurnanın sesi takırdayıp,
Mızrağın ucu parıldayıp.
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Sırlı mızrağı kaldırıp,
Tölöbay'a yönelip,
Argımağını sıçratıp,

Just as they would trample through,
One end of the Cediger
About to be rooted out entire,
About to cut down their fiercest,
About to take their maidens as prizes.
Setting their minds upon the war,
Just as he neared the city,
Tümönbay, son of Tülkü,
Taking soldiers of every kind,
The turmoil of war grew great,
On the black argymak with blazed brow
He mounted, rearing high,
Praying to the Lord of power,
Winding his sash like a turban,
The bronze horn's voice ringing,
The drum's voice booming,
The zurna's voice rattling,
The lance-tip gleaming bright.
Tümönbay, son of Tülkü,
Lifting his lacquered lance,
Turning upon Tölöbay,
Springing his argymak forward,

Gök çarığını üzengiye dayayıp.
Geniş göğsü güm güm atıp,
Kalın ciğeri gümbürdeyip.
Ordusu zayıf, kendisi er,
Tölöbay ile karşılaşıp,
Kırgın saldığı yer orası.
Afgan ile Cediger
Karşı karşıya gelip,
Kul işi olmayan bir dövüş edip.
Mızrak değip at ölüp,
Yiğitler çabuk ölüp,
Kırışıp karşı durup,
Hayli fena vuruşup.
Karman çorman birbirine girip,
Tüfek atıp yay çekip,
Kamçıyla birbirini
Şakır şukur dövüşüp.
Bağdan aygır çözüp binip,
Yerden sırık kapıp,
«Ya Pirim!» deyip vuruşup, Cediger'le
Afgan'ın yaşlısı,

Bracing his grey sandal on the stirrup.
His broad chest pounding,
His deep lungs thundering.
His host was weak, himself a man,
Meeting Tölöbay head-on,
There is where he loosed the slaughter.
Afghan and Cediger
Coming face to face,
Waging a fight beyond mortal work.
Lances struck, horses died,
Braves died swiftly there,
Grappling, standing firm,
Fighting grim and fierce.
Tangled pell-mell together,
Firing muskets, drawing bows,
With whips upon each other
Thrashing with clatter and crack.
Loosing stallions from the tether to ride,
Snatching poles up from the ground,
Fighting with cries of «Ya Pirim!», The
elders of Cediger and Afghan,

Fena bir savaş oldu şimdi.
Mızraklaşıp vuruşup,
İyice yakına gelenler
Yaka paça boğuşup.
Allak bullak kapışıp,
Baksan göze ilişmez,
Kimin kim olduğu bilinmez.
Akıl edip söz düşünüp,
Durup bekleyen bundan çok.
«Ay, yosma Ayçürök,
Kocayana dek ere varmadı.
Söylenen sözü dinlemedi,
Gezip dolaşıp da ere varmadı
Fitne salmadan durmadı!»
Söven sayan bundan çok.
Mızrak tutup horozlanıp,
Dikilip duran bundan çok.

A grim battle now it was.
Trading lance-thrusts, fighting,
Those who came in close
Grappled collar and scruff.
Scuffling in wild confusion,
Look — the eye cannot fix them,
None can tell who is who.
Taking thought, weighing words,
More still who stood and waited.
«Ah, coquette Ayçürök,
She took no husband till she aged.
She heeded not the spoken word,
She roamed about and took no husband,
She never ceased from sowing strife!»
More still who cursed and railed.
Gripping lances, strutting proud,
More still who stood defiant.

«Sahi, yüzsüzmüş» diye,
Ayçürök ile kalabalık el
Kavga eden bundan çok.
«Han buyruğu olduktan sonra,
Vuruşulmaz demek ne demek?»
Deyip, böylece bunu söyleyip,
Direnen bundan çok.
Özü katı, kara çelik gibi,
Kara canını esirgemeden,
Ok atışan bundan çok.
«Ölürsek ölelim, tevekkül»,
Deyip, böylece vuruşup,
Kılıçlaşan bundan çok.
Mızrağı yoksa çaresini,
Bulup uyduran bundan çok,
Çatışıp duran bundan çok.
Diz dize itişip,
Tokuşup duran bundan çok.

Saying, «Truly, she is shameless,»
Over Ayçürök the thronging folk —
More still who fell to quarrel.
«Once the khan's command is given,
What talk is this of not fighting?»
Saying, speaking ever so,
More still who stood their ground.
Hard of core, like black steel,
Not sparing their dear lives,
More still who traded arrows.
«If we die, we die — God's will,»
Saying so, and fighting on,
More still who crossed their swords.
Lacking a lance, a makeshift
More still who found and rigged one,
More still who kept on clashing.
Shoving knee to knee,
More still who kept colliding.

Hepsi kırgına uğrayıp
Ahali toplanıp,
Şakır şukur kapışmada
Nice adamlar kırılıp,
Mazlumu zalimi, erler ölüp,
Kopan kargaşada
Nice adamlar birlikte ölüp.
Ölmeyip kalan dirisi
Yaralanıp sendeleyip,
İki eteği sarkıp sallanıp,
Donların hepsi yırtılıp,
Erenlerin hepsi sıkışıp,
Elin hepsi bozulup.
Ölçüsüz bir savaş olup,
Karşı karşıya durup,
Perişanlık içinde vuruşup,
Onu böylece bırakalım,
Ak sarığı kazan gibi,
Haykırsa sesi ezan gibi,
Akun'dan verelim haberi:

All met with slaughter,
The people gathering,
In the clattering scuffle
Many men were cut down,
Wronged and wrongdoer, men died,
In the turmoil that broke out
Many men died together.
The living who did not die
Staggered wounded on,
Their two coat-skirts drooping, swaying,
Their garments all in tatters,
The warriors all hard-pressed,
The people all undone.
A battle beyond measure,
Standing face to face,
Fighting on in wretchedness —
Let us leave him as he is,
His white turban like a cauldron,
His shout like the call to prayer,
Let us give news of Akun:

Sakalı ağarmışken,
Ömür yolu henüz sürerken
Mızrak dövüşünü diledi Han Akun,
Yurdun yaşlısını sürüp,
Hepsini toplayıp.
Yavru kaz gibi bağıra bağıra,
Bahadır Akun şunu söyledi:
«Toplanalım yaşlılarımız,
Bahadır Manas arslan için
Kırılalım hepimiz!
Kaplandı, arslandı,
Göçüp giden Manas'ın
Kara yeleli bozkurt erdi.
Manas gibi bir bozkurdu,
Kudret sahibi can yaratıp,
Yakın zamanda vermez asla.
Avuç içi kadar Müslüman'ı,
Kaynayan kara kâfirden
Şakır şukur vuruşarak,

Azat eden erdi.
O Manas yokken
Kakançın'ın, Beecin'in
Kaynayıp duran soyu
Yeryüzünü ele geçirmişti.
Margalan'dan Alöökö
Elinin altındaki tebaayı,
Müslüman'ı hedef almıştı.
Hedef aldığının nişanı,
Vergiyi kızlardan alırdı
Alöökö'nün han olduğu çağda
Karşılık vereni
Yakalayıp o zaman
Kurban gibi keserdi.
Nicesine zulmedip,
Yol üstünde sürükleyip,
İt köpeğe parçalatırdı.
Altından vergi alırdı,
Avuç içi kadar Müslüman

Though his beard had gone white,
Though his life's road still ran on,
Khan Akun craved the lance-fight,
Rounding up the elders of the land,
Gathering every one.
Crying loud like a gosling,
Batyr Akun spoke these words:
«Let us gather, all our elders,
For batyr Manas the lion
Let us all be cut down!
A tiger he was, a lion,
Manas, who passed beyond, was
A black-maned grey-wolf man.
A grey wolf like Manas
The Lord of power, creating souls,
Will never grant again so soon.
The Muslims, palm-small in number,
From the seething black infidels,
Fighting with clash and clatter,

He was the man who set them free.
When that Manas was gone,
Kakançın's and Beecin's
Ever-seething breed
Had seized the face of the earth.
Alöökö out of Margalan
The subjects beneath his hand,
The Muslims, had made his mark.
The token of whom he marked:
He took his tribute in maidens,
In the age when Alöökö was khan,
Whoever answered him back
He would seize upon them then,
And slaughter them like offerings.
Oppressing many a one,
Dragging them along the road,
He had them torn by curs and dogs.
He took his tribute in gold,
The Muslims, palm-small in number —

Diri desen sayıda yok,
Ölü desen mezarda yok,
Ne yapacağını bilemeyip,
Yurt feryat edip kalırdı,
Müslüman'ın oğluna
Kargaşayı salardı.
Karşılık verecek kişi yok,
O Manas yokken
Yurt bomboş, çaresiz kalırdı.
Alöökö'yü görmüşüz
Topladığı pehlivanı
Öfkesine dokunanın
Karşısında üstün bir kalkandı.
Acayiphane kurmuştu,
Ejderhası kıvrım kıvrım dolanırdı.
Gazabına dayanamayıp,
Uyuyan çocuklar uyanırdı.
Margalan'ı yönetirdi,
Beecin'den gelip o zaman
Alöökö adlı bir han çıkmıştı,

Call them living — not in the count,
Call them dead — not in the grave,
Not knowing what to do,
The people were left to wail,
Upon the sons of Muslims
He would loose the turmoil.
There was none to answer back,
When that Manas was gone,
The land lay empty, helpless.
We have seen Alöökö —
The champions he had gathered
Against all who stirred his wrath
Stood as a towering shield.
He had built a house of wonders,
His dragon coiled and wound about.
Unable to bear his fury,
Sleeping children would awake.
He ruled over Margalan,
Coming out of Beecin then,
A khan named Alöökö had arisen,

Yönetimine can dayanmayıp
Narasından can çıkardı.
Alöökö han iflah olmaz,
Sur ve kalesi kurulmuş,
Acayibi yerleşmişti.
Aşırı kargaşa, kavga salıp,
O Alöökö iflah olmaz,
Alöökö'nün kendisine
Karşı söz söyleyen olmazdı.
Tekrar tekrar insanı,
Hemen alır eline,
O zaman atıverirdi
Kırk urgan boyu hendeğe.
Müslüman'ın cezasını
Kendi eliyle verirmiş,
Nice adamlar tutulmuştu,
Alöökö'nün tuzağına.
Âlemin halkı toplanmıştı,

No soul could bear his rule,
His roar drove out the soul.
Alöökö khan, past all redeeming,
His walls and fortress built,
His wonders set in place.
Loosing turmoil and strife unbounded,
That Alöökö, past all redeeming —
To Alöökö himself
None dared speak a word against.
Again and again, a man
He would snatch up in his hand,
And then he would fling him down
Into a trench forty rope-lengths deep.
The punishment of Muslims
He dealt with his own hand,
Many men had been caught
In Alöökö's snare.
The people of the world had gathered,

Suçu olmayan ahali
Bahanelerle kırılmıştı.
Alöökö azap saldığında,
Halkı ele geçirdiğinde,
On beşine basıp er Manas,
Altay'da doğup büyüyüp,
Her yaptığı yolunda gidip,
Serpilip yiğit olup,
Er oğullarıyla denk olup,
Hüküm süren Alöökö'nün
Taş evini vurup yol etmişti,
Alöökö'yü hor etmişti.
Beylik taslayan Alöökö'nün
Tepesine bastığında
El koyduğu tümen hazineyi.
Ahaliye saçtığında,
Meğer büyücüymüş Alöökö,
Beecin'e doğru kaçtığında,
Yavuz Manas kaplan
Soğumamış izine düşüp,
Sarara sarara kovalayıp,

Folk who bore no guilt
Were slain on false pretexts.
When Alöökö loosed his torment,
When he had seized the people,
Er Manas, turned fifteen,
Born and raised in the Altay,
All he did going aright,
Grown tall into a warrior,
Peer to the sons of heroes,
Of reigning Alöökö
He smote the stone house to a road,
He brought Alöökö low.
When on lordly-posing Alöökö's
Head he set his trampling foot,
The tümen treasures he had seized —
When he scattered them to the folk,
A sorcerer, it seems, was Alöökö,
When he fled away toward Beecin,
Fierce Manas the tiger
Fell on his trail while still warm,
Chasing him pale with fury,

Sır mızrağını kanla yağlamıştı,
Alöökö gibi kâfiri
Kum-Arık'ta yere sermişti.
Vergiyle topladığı atların
Ganimet olduğunu gördüğünde,
Onca hazineyi
Müslümanların hepsine
Hiç kalmamacasına bölüştürünce,
Soy soy sayıp Müslüman'a,
Hepsine eşitçe bölüştürünce,
Yiğitliği bundan bilinip,
Ahali 'Manas' dedi idi.
Kökötöy'ün aşında,
Kalabalığın toplandığı yerde,
Kökümüze topluca kastedecekken,
Suratı soğuk kara Kıtaylar
Topyekûn basıp geçecekken,

He had oiled his lacquered lance with blood,
An infidel like Alöökö
He had laid low at Kum-Arık.
When he saw the horses gathered in tribute
Had become the spoils of war,
All that hoard of treasure
Among all of the Muslims
He shared till none was left,
Counting the Muslims clan by clan,
Sharing equal to them all,
By this his valor was made known,
And the people called him 'Manas.'
At Kökötöy's memorial feast,
Where the multitude was gathered,
When they would strike at all our root,
The cold-faced black Kıtay
When they would trample all entire,

95710	Ay âleme kırgını	*Was it not Manas who loosed*
	Salan Manas değil mi.	*The slaughter on the moonlit world?*
	Avuç içi kadar Müslüman'ı,	*The Muslims, palm-small in number,*
	Kıtay'dan ayırıp kurtarıp	*Torn free and rescued from Kıtay —*
	Alan Manas değil mi.	*Was it not Manas who took them so?*
	Bitmez tükenmez sözü var,	*There are words of him without end,*
	Kökötöy'ün aşında,	*At Kökötöy's memorial feast,*
	Büyük toplantının önünde,	*Before the great assembly,*
	Seksen deveye altın yükleyip,	*Loading gold on eighty camels,*
	Dünür olduğu yeri var.	*There he made a marriage-bond.*
95720	Dua ehli başta olup,	*Men of prayer at their head,*
	Fatiha edilmişti ya,	*The Fatiha was recited,*
	Müslüman'ın yurduna,	*To the land of the Muslims*
	Kaplan Manas o zaman	*Tiger Manas in that hour*
	Ata olmuştu ya.	*Had become a father indeed.*
	Görülmedik hengameyi	*An uproar never seen before*
	Salıvermişti ya.	*He had loosed upon the world.*
	Müslüman'ın hakkını, denkliğini,	*The Muslims' right, their equal share,*
	Kaplan Manas o zaman	*Tiger Manas in that hour*
	Alıvermişti ya.	*Had swiftly won for them.*
95730	Böyle yaşamış arslanımın	*Of my lion who lived so,*
	Gelinini çekip alırım diye,	*Saying, 'I shall drag away his bride,'*
	Kahrolası Koco'nun	*See what the cursed Koco*
	Yapıp durduğu işe bak.	*Keeps working — see his deed.*
	Dediğine boyun eğmem,	*I bow not to his bidding,*
	Ben Akun Han ölmedikçe,	*Unless I, Akun Han, die,*
	Ahiret yüzünü görmedikçe,	*Till I behold the hereafter's face,*
	Ayçürök'ü vermem.	*I will not give Ayçürök.*
	Ayçürök'ü verinceye dek,	*Before I yield Ayçürök,*
	Kıyamet yüzünü göreyim.	*Let me see the face of doomsday.*
95740	Kudurmuş Koco'yla Toltoy'un elinden	*At the hands of mad Koco and Toltoy*
	Kırgına uğrayıp öleyim,	*Let me be slaughtered and die,*
	Akın eden Cediger'le	*With the raiding Cediger*
	Bir kez yüzleşip göreyim,	*Let me stand face to face but once,*
	Manas'ın kavuşup gördüğü biriciğine,	*To the only one Manas embraced and saw,*
	Arslanları kanadında,	*His lions at his flank,*
	Arka olayım, dayanak olayım.	*Let me be shield, let me be stay.*
	Hazinemin ağzını açayım,	*Let me open wide my treasury,*

Yığınla mal, tümen davar,
Savaş için saçayım.
Körpe kamış katılaşana dek,
Çayırın gülü savrulana dek,
Sıkıca altı ay vuruşup,
Sıkı sıkıya kapışıp göreyim.
Halkın aşıp geçemediği,
Kara sarp dağ değil,
Gözü kararmış Çınkoco,
Ne Kalmuk'tan gelen düşman.
Yamacı yüce dağ değil,
Kahrolası bu Toltoy
Kıtay'dan gelen düşman değil.
Nişanlı kızı alırım diye,
Kargaşayı salarım diye,
Kahrolası Toltoy'un aklı başında değil.
Şerefli başım yerindeyken,
Evladımı nasıl vereyim.
Heveslenmiş Cediger,
Bir kıran salıp göreyim.
Kayran başım yerindeyken
Halkımı nasıl vereyim,
Gözü kararmış bu domuz,
Ben bir tutuşup göreyim».

Heaps of goods, tümens of herds,
Let me scatter them for war.
Till the tender reed grows hard,
Till the meadow's rose is scattered,
Fighting hard for six full months,
Let me grapple fast and try them.
That which folk could never cross,
He is no black precipitous mountain —
Çınkoco, blind with greed,
Is no foe come from the Kalmuk.
He is no mountain with lofty slopes —
This cursed wretch Toltoy
Is no foe come from Kıtay.
Saying, 'I shall take the betrothed maiden,'
Saying, 'I shall loose the turmoil,'
Cursed Toltoy is out of his wits.
While my honored head still stands,
How shall I give up my child?
The Cediger grown covetous —
Let me loose a slaughter and see.
While my dear head still stands,
How shall I give up my people?
This swine gone blind with greed —
Let me grapple him and see».

Kalabalık ele bunu söyleyip,
Ahaliyi ürperten sözü söyleyip,
Boz ala flamalı tuğ çekip,
«Han Akun!» diye nara atıp,
Erenleri bir başka bölük,
Kenardan daldı gördün mü,

Hanı bahadır Akun Han,
Hepsine gayret verip
Cepheden daldı gördün mü.

Namlısı ön safında,
Yiğitleri kanadında,
Heybetlisi ön safında

Speaking so to the thronging folk,
Speaking words that made them shudder,
Raising the tuğ with grey-dappled pennant,
Roaring the cry «Khan Akun!»,
His warriors another company,
He plunged in from the flank — did you see?
The khan of batyrs, Akun Han,
Giving heart to every one,
He plunged in from the front — did you see?
The famed ones in his van,
His braves upon his flank,
The mighty in his van,

	Akun savaşa çıktı,	*Akun rode out to war,*
	Belaya göğüs gerip dalmaya,	*To breast calamity and plunge,*
	Belayı seven Cediger,	*The trouble-loving Cediger,*
	Karşıdan savaş etmeye,	*To wage war from the front,*
	Kendini mızrağa atıp,	*Hurling himself upon the lance,*
	Alengir yay, sırlı ok	*Alengir bow and lacquered arrow*
	Sımsıkı tutup uzatıp.	*Gripped fast and leveled out.*
95790	Ayçürök'ün yüzünden	*All because of Ayçürök,*
	Canı ortaya koyup durup.	*Staking his very life.*
	Kayran Akun başa geçip,	*Dear Akun took the lead,*
	Kaleden çıkıp saf tutup,	*Marching from the fortress, forming ranks,*
	Cediger'in tümen ordusu,	*The tümen host of the Cediger*
	Alın alına yüzleşip.	*Meeting them brow to brow.*
	Gazaplanıp bağırıp,	*Roaring in their wrath,*
	Fırsat düştü mü ordusunu salıp,	*Loosing his host when chance allowed,*
	Kurttan beter kaynaşıp,	*Swarming worse than worms,*
	Karınca gibi yayılıp.	*Spreading out like ants.*
95800	Flamaları uçlarda dizilip,	*Their pennants ranged along the tips,*
	Cediger ile Afganlı	*Cediger and Afghan*
	Yiyecekmiş gibi yüzleşip.	*Faced off as though to devour.*
	Yaklaşmadan durup,	*Standing off, not closing in,*
	Tüfekleşip vuruşup.	*They fought with trading musket-fire.*
	Bir türlü kapışamayıp,	*Unable yet to come to grips,*
	Uzaktan durup iki ordu,	*The two hosts standing at a distance*
	Yay çekişip ok atışıp.	*Drew bows and traded arrows.*
	Mızraklarını savurup,	*Swinging their lances wide,*
	Destanlık bir savaşa başlayıp.	*They began a battle fit for epics.*
95810	Kılıkları perişan durup,	*Their garb in wretched disarray,*
	Nişanlayıp mızrak uzatıp.	*Taking aim, leveling lances.*
	Bir yeri meydan edip	*Making one spot their arena,*
	Sırayla vuruşup.	*They fought there turn by turn.*
	Pehlivanlarını seçip,	*Choosing out their champions,*
	Bahadırlarını o zaman	*Their batyrs in that hour*
	Teke tek meydana çıkarıp.	*Sent forth to single combat.*
	Bu yandan çıkıp bir pehlivan,	*From this side came a champion,*
	O yandan çıkıp bir pehlivan.	*From that side came a champion.*
	Teke tek mızrak uzatıp,	*Leveling lances one to one,*
95820	Teke tek vuruşup.	*Fighting one against one.*

	Afganlının pehlivanı	*The champion of the Afghans*
	Cediger'e yetişti.	*Caught up with the Cediger.*
	Cediger'in pehlivanı	*The champion of the Cediger*
	Yere çakıp geçti,	*He rammed into the earth,*
	Arka yanından Cediger,	*From the rear the Cediger*
	Kuşatıp sarıp bastı.	*Encircled, wrapped, and pressed.*
	Beri yanından Akun Han	*From this side Akun Han*
	Topyekûn savaşa girişti.	*Joined battle with his all.*
	Toz göğe burgulanıp,	*Dust spiraling to the sky,*
95830	Akın akın boşanıp.	*Pouring out in wave on wave.*
	Onbaşılar koşuşup,	*Chiefs of ten ran to and fro,*
	Ellibaşılar telaşlanıp.	*Chiefs of fifty in alarm.*
	Mızrakları dikilip.	*Their lances bristling upright.*
	Yüzbaşılar koşup,	*Chiefs of a hundred running,*
	Binbaşılar kaygılanıp.	*Chiefs of a thousand fretting.*
	Sancaklar dalgalanıp,	*The standards waving high,*
	Hanların hepsi feryat edip,	*The khans all crying out,*
	Şiddetli kırgın salıp,	*Loosing violent slaughter,*
	Cediger ile Afganlı,	*Cediger and Afghan*
95840	Karşı karşıya kalıp.	*Left standing face to face.*
	Pek belalı iş oldu,	*A most calamitous business it was,*
	Topyekûn savaşa tutuşup,	*Locked in total war,*
	Derken çok geçmedi,	*And then, not long after,*
	Kalça'nın oğlu Kadırbay,	*Kadırbay, son of Kalça,*
	Yedi sancaklı tuğ alıp,	*Taking the seven-bannered tuğ,*
	Yer yarılırcasına gulguleyle,	*With clamor as though the earth would split,*
	Toz göğe burgulanıp,	*Dust spiraling to the sky,*
	Yanından boşanıp,	*Pouring in from the flank,*
	Yeniden savaş saldı.	*He loosed the war anew.*
95850	Tülkü'nün oğlu Tümönbay,	*Tümönbay, son of Tülkü,*
	Acı'nın oğlu Acıbay,	*Acıbay, son of Acı,*
	Fazlasıyla topladığı ordusu var,	*He has a host mustered in plenty,*
	Cediger'e bunun da	*He too has an answer*
	Söyleyecek cevabı var.	*To give the Cediger.*
	Nice bahadır yan yana,	*Many a batyr side by side,*
	Acı'nın oğlu Acıbay,	*Acıbay, son of Acı,*
	Geçitten çıkan Kadırbay	*Kadırbay come from the pass,*

Şimdi kopardı temaşayı.
Sağlam kayış kemer kuşanıp,
Acı'nın oğlu Acıbay,
Esirgemeden saldırıp daldı.
Karşı karşıya durup,
Kaskatı mızrak uzatıp,
Hamı kaçayım dese de bırakmayıp,

Ereni saplayıp geçip.
Ölçüsüz bir savaş olup,
Kara tüfek şakırdayıp,
İri tüfek gümbürdeyip,
Kırgın oldu iyiden iyiye,
Nice kıymetli erenler,
Yerde upuzun ölü yatar.
Yer dumanlanıp buğu olup,
Askeri kaynayıp gulgule olup.
Bilene de görene de
Dinmeyen bir uğultu olup.
Yiğitlerden çok ölen olup,
Ölmeyip sağ gezenler
Kapkara kana bulanıp,
Ordusu kaynaşıp dalgalanıp,
Gulguleye dalıvermiş.
Acele etmeyen bir bölüğü,
Uğultuya karışıvermiş.
Yürekliler gürül gürül coşup,
Korkaklar kenarda tir tir.
Kaygı basmış zavallılar,
Birer birer kaçıp durur.

Yamaçların hepsi toza kesmiş,
İnsanın başı kana bulanmış.
Toprak kaynayıp toz olmuş,
Gök açık, yer bulanık,
Yerde bir tek ot görünmez.

Ölüp yatar nice can,
Halktan bir tek kişi görünmez.

Now raised the spectacle.
Girding a stout leather belt,
Acıbay, son of Acı,
Charged and plunged unsparing.
Standing face to face,
Leveling the rigid lance,
Not loosing the raw one though he would flee,
Spearing the warrior through.
A battle beyond measure,
The black muskets rattling,
The great guns booming,
The slaughter grew in earnest,
Many a precious warrior
Lies stretched out dead on the ground.
The earth smoked over into haze,
The soldiers seething into clamor.
For those who knew, for those who saw,
A roar that never died away.
Of the braves full many died,
Those who lived and walked unslain
Were smeared in pitch-black blood,
The host seething, surging,
Plunged into the clamor.
One company in no haste
Melted into the roar.
The stout-hearted surged roaring,
The cowards trembling at the edge.
The wretches gripped by dread
Keep fleeing one by one.

All the hillsides turned to dust,
The heads of men were steeped in blood.
The earth seethed up and turned to dust,
The sky clear, the ground a murk,
Not one blade of grass to be seen on the earth.
Many a soul lies there dead,
Not one soul of the people to be seen.

Halkı kaynayıp yığılmış,
Eceli yeten kırılmış.
Bunu böylece bırakalım,
Manas'ın oğlu er Semen,
Gayreti aşkın er kişi,
Ondan haber başlatalım:
Buurul'un sağrısına bir vurup
Öfkelenip kaşları çatık,
Koco'nun ordusu bir tümen ordu,
Semetey daldı saldırıp.
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş er kişi.
Hangi işini söylersin,
Mekke'den gelen yedi tuğu
Yedi yere dikip,
Yedisinden daldığı dem imiş,

Yettiği yeri yere serip.
Mekke'den gelen altı tuğu
Altı yere dikip,
Aydan girdi kaplan,
İlk vardığı yeri yere serip.
Yiğitler boylu boyunca serilip,
Kötüler kaçıp uzayıp,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş yamanın,
Ardına düşüp gürleyip,
Kalabalık kara Cediger
Kaçmış meğer gümbürdeyip.
Mızrak yetişen yerleri
Mızrağıyla yere serip,
Almış idi Semetey.
Kılıç yetişen yerleri

Kılıcıyla bir biçip,
Kalmış idi Semetey.
Kargaşasını toza katıp,
Durdurmadan kovalamış,
Taş kalesini paralayıp,

Its people churned and heaped together,
Those whose hour had come were slain.
Let us leave this as it stands,
Er Semen, son of Manas,
A man of surpassing zeal,
Let us take up the tale of him:
Striking Buurul once upon the croup,
Enraged, his brows knit dark,
Koco's host a whole tümen strong,
Semetey plunged in, attacking.
Than his father, the grey wolf Manas,
A man born mightier still.
Which of his deeds would you tell?
The seven banners come from Mecca
He planted in seven places,
It was the moment he charged from all seven,
Laying low whatever he reached.
The six banners come from Mecca
He planted in six places,
In from the moonlight charged the tiger,
Laying low the first place he came to.
Warriors sprawled out full length,
The wretched fled and stretched away,
Than his father, the grey wolf Manas,
The fierce one born mightier still —
Thundering hard upon their heels,
The teeming black Cediger
Had fled, it seems, with a rumbling roar.
Wherever the lance could reach,
He laid them low with his lance,
Semetey had taken them.
Wherever the sword could reach,

He mowed them down with his sword,
So Semetey had carried on.
Mixing their tumult into dust,
He chased them on without a pause,
Shattering their fortress of stone,

Tümünü sürüp kovalamış.
Onar beşer bölmüş,
Eceli gelen ölmüş,
Ölmeyip sağ kalanlar,
İt gibi horluk görmüş.
Cediger'in hepsi
Yelip yortup kaçmışlar.
Yere girercesine,
Çılgına dönüp kaçmışlar.
Aşıp taşıp yanıp yakılıp,
Cediger'in hepsi
Emanet candan umut kesip,
Sağ kalanı kaçıp perişan,
«Bahadır, kulun olduk!» deyip,
Semetey'e yalvarıp.
Soluk soluğa kimileri,
Attan iniverip,
«Ey ey bahadır Semetey,
Hanımız ahmak değil mi,
Kalabalık halkta ne suç var?
Sürülüp geldik ardından,
Yurdundan kaçan bir ahmak,
Ahmak Koco derdinden.
Manas'ın oğlu kaplan,
Başı alınacak şehir işte,
Baş alacaksan biz işte!
Derin kazarsan hendek işte,
Kaynatacaksan çile işte!
Hepsini kırıp geçir,
Hazır gelmiş ordu işte!
Zavallıyı perişan etme,
Vuruşacaksan Koco güçlü, işte!
Koco'ya katıp horlayarak,
Çileyi kaynatıp zorlayarak,

Kıracaksan ordu işte!»
Halk çığrışıp üşüşüp,
Kalabalık kara Cediger
Attan indi boyun eğip.

He drove and chased them one and all.
He split them off by tens and fives,
Those whose hour had come were dead,
Those who lived and did not die
Suffered scorn like dogs.
All of the Cediger
Fled at a gallop and a trot.
As if to sink into the earth,
They fled as though gone mad.
Overflowing, burning with grief,
All of the Cediger
Gave up hope of the soul held in trust,
The survivors fled in wretchedness,
«Bahadır, we are your slaves!» they cried,
Pleading with Semetey.
Some of them, gasping for breath,
Slipping down from their horses,
«O, o, bahadır Semetey,
Is not our khan a fool?
What guilt lies on the teeming folk?
We were driven here behind him,
A fool who fled his homeland,
All through the fool Koco's doing.
Tiger son of Manas,
Here is the city whose head is forfeit,
If you would take heads, here we stand!
If you would dig deep, here is the trench,
If you would boil up torment, here it is!
Cut them down, every one,
Here is a host come ready-made!
Do not lay waste the wretched,
If you would fight, Koco is strong — there!
Herding us to Koco with scorn,
Boiling torment, pressing hard,

If you would slay, here is the host!»
The people cried out and thronged,
The teeming black Cediger
Came down from their horses, necks bowed.

Mızrağı, kılıcı attı,
Adı çetin yamanları,
Semetey'e görünmeden,
Obasına kaçmaya başladı.
Ahali böyle durunca,
Otlu yeri ateşe veren,
Kara halka dokunmadan,
Boyun eğmiş bu halka
Sataşıp durmadan,
İnleyen bunca halkın
Derdini dinleyip durdu.
Bozan Koco oymuş,
Buurul'a kamçı savurup,
Kahrı gelip dikilip,
Ateş gibi gözü hep parlayıp,
Kan içiciliği pek tutup,
Öfkelenip ayrılıp,
Arslan bey Semetey,
Arslan yüzü görünüp,
Zırhlı giyimi seksen dört, Öfkesine dokununca
Bozkurdun oğlu Semetey,
Süzdüğü yanı kızıl alev.
Yüzleşen düşman duraklamış,
Atası da dedesi de,
Karşısına kul gelmemiş,
Yüz dönüp kimse yenmemiş.
Heybetle kahrı görünen,
Düşmanlık edeyim diye gelenin
Kararıp kanı dökülen.
İnce beline kuşanmış,
Yetkin Manas atası,
Yedi tümen kara ordu olsa,
Tek başına dalıp saldıran.
Çarpışanı sağ komayan,
İçip kana doymayan.
Çarpışmaya gelen düşmanı
Geri dönmeden yere serilen.

They cast down lance and sword,
Their fierce ones of dreaded name,
Keeping out of Semetey's sight,
Began to flee to their camps.
While the people stood there so,
He who sets the grassland aflame,
Laying no hand on the common folk,
This people with their necks bowed down
Never once harrying them,
Of so many groaning folk
He stood and heard their grief.
The spoiler was Koco himself,
Swinging the whip at Buurul,
His wrath arisen, drawn up tall,
His eyes ever gleaming like fire,
Blood-thirst gripping him hard,
In anger he drew apart,
The lion bey Semetey,
His lion face appearing,
His suits of armor eighty-four, When his fury is stirred,
Semetey, son of the grey wolf,
The side he glares at, crimson flame.
The foe who faced him faltered,
His father and his grandsire too,
No slave ever stood before him,
None faced him down and conquered.
His wrath revealed in majesty,
Whoever came intending enmity,
His blood ran dark and spilled.
Girded about his slender waist,
His sire the consummate Manas,
Were there seven tümen of black host,
Would plunge and strike all alone.
Leaving none alive who clashed with him,
Drinking blood and never sated.
The foe who came to battle him
Was laid low ere he could turn.

Atası da dedesi de
Bakıp dursa bunlara,
Atası ayrı düşmanlar,
Karşılık verir olmamış.
Kök atası tümden han,
Kökünden Hızır dokunmuş.
İlk atası hepsi han,
Başından Hızır dokunmuş.
Otlaklı yeri tutuşturan,
Kara suya kan katan,
Vadili yamaçları yağlayan,
Hıncına dokununca,
Öz atasını haklayan.
Damarına basınca,
Kırk yiğidi «ağırlayan».
Abıke'yi devirip,
Köböş'ü mezara sokan,
Bozkurtluğunu gösteren.
Düşman deyince sevinen,
Kanı su gibi içen.
Ak çeliğini yağlayan,
Öz ağabeyini haklayan.
Yiğidinin oğluna
Karşı duran kişi olmamış.
Mızrakçılardan aslan olmuş,
Arslanın oğlu beye
Tutuşan kara yer olmuş.
Ünü yayılıp âleme,
Semetey bey er olmuş,
Aç çeliğini yağlayan,
Tutuşan düşmanı haklayan.
Kum çeliğini yağlayan,
Kovalayanı haklayan.
Han Koşoy'un duası,
Haberin var mı ola,
Semetey'in atası.

Kaş çatıp belini kuşanan,
Er Semetey bahadırın

His father and his grandsire too —
Should one but look on these,
Foes of alien stock
Could never answer his sire.
His root forefathers khans throughout,
From the root Hızır touched him.
His first forefathers khans one and all,
From the first Hızır touched him.
He who sets pastureland ablaze,
Who mixes blood in black water,
Who greases the valleyed slopes,
When his rancor is stirred,
Who strikes down his own father.
When one treads upon his vein,
Who «feasts» the forty warriors.
Who toppled Abıke,
Who sent Köböş to the grave,
Who showed his grey-wolf nature.
Who gladdens at the word of a foe,
Who drinks blood down like water.
Who greases his white steel,
Who struck down his own elder brother.
Against that warrior's son
No man has ever stood.
Among the lancers he was a lion,
For the bey, son of the lion,
Whoever grappled turned black earth.
His fame spread through the world,
Semetey bey became a hero,
Greasing his hungry steel,
Striking down the foe who grapples.
Greasing his sand-forged steel,
Striking down the pursuer.
The blessing-prayer of Han Koşoy —
Have you heard tell of it? —
Was the begetter of Semetey.

Knitting his brows, girding his waist,
Of er Semetey the bahadır —

Süleyman'ın dokunmadığı Beecin'den
İçinde gezer kaygısı.
Haracını alıp taht kuran.
Altındaki bindiği
Tufan suyu yetmez Beecin'e
Altı ay binilir küheylanı,
Kargaşa salıp hanı alan. Tutuşacağı bahadırın
İskender'in dokunmadığı Beecin'den
Obadan kaçıp kurtulan,
İşi düşüp ustasını alan.
Ganimete nice kızı alan.
Mızrak yetmez büyük belâ,
Erliği yurda bilinen,
Kan dökücü Manas adlanıp,
Kakançın'ın, Beecin'in
Defterine çizilen.
Yiğit Manas bozkurttan
Armağan kalan Semetey.
Yönelip çıkıp savaşa,
Boy ölçüşüp durmakta.
Atasının armağan bıraktığı,
Akun han bunun kayınıymış, Ne yaparım dese erki var.
Ayçürök ise eşiymiş.
Gayreti değerli, zehri güçlü,
Şah'ın kayırdığı yiğidin
Karısını çekip alırım deyip
Altında yürük atı var,
Eceli yetmiş toy budalalar,
Ay-âlemin tümünü
Çınkoco ile Toltoy'un ayıbıymış. Koca Koco kaplan,
Argın, Kırgız öz kardeş,
Un gibi ezecek gücü var.
Çınkoco ile Semetey,
Mertebesi denk doğmuş.
Özden çıkan ateşmiş,
Belâlı gaileyi

From Beecin, untouched by Süleyman,
The care of it roams within him.
Who took its tribute and set up a throne.
The mount he rides beneath him —
The flood's own waters reach not Beecin,
A courser ridden six months at a stretch,
Who loosed turmoil and seized the khan.
Of the bahadır he would grapple —
From Beecin, untouched by İskender,
Who fled the camp and escaped,
Who, at need, carried off its master.
Who took many a girl as spoils.
A great scourge no lance can reach,
His valor known to the land,
Named Manas the blood-shedder,
In Kakançın's and Beecin's
Registers inscribed.
From the valiant grey wolf Manas
Semetey, left as his gift.
Setting out and going forth to war,
He stands there measuring strength.
Left him by his father as a legacy,
Akun han was his father-in-law, Power is his to do as he wills.
And Ayçürök was his wife.
His zeal precious, his venom strong,
Of the warrior the Shah favored
Saying "I shall drag away his wife" —
Beneath him he has a swift horse,
Green fools whose hour had come,
The whole of the moonlit world —
It was the shame of Çınkoco and Toltoy.
Mighty Koco the tiger,
Argın and Kırgız own brothers,
He has strength to grind them like flour.
Çınkoco and Semetey,
Born of equal rank and station.
It was fire sprung from their own,
The baneful, troubled coil —

Ölecek olan Koco'nun kendisiymiş,
Aklı ayrı, canı bir,
Ahmak Koco itiyle
Karışık güdülen malı bir,
Savaş narası bir, omuzdaş,
Ahmaklığı olmasa,
Dileği bir, kurbandaş.
Hazineyi birlikte derleyen,
Bir atanın evladı,
Bir buğdayın tohumu,
Bir kişinin soyu.
Akrabası olup düşmanı,

The one to die was Koco himself,
Minds apart, yet one in soul,
With that dog, the fool Koco,
Their herds were grazed mingled as one,
One battle-cry, shoulder-companions,
Were it not for his folly,
One in wish, sharers of sacrifice.
Gathering treasure together,
Children of one father,
Seed of one wheat,
Lineage of one man.
His kinsman become his foe,

Ahmak Koco akrabası.
Çınkoco'nun ettiği.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Ettiği işi sağlam Koco.
Her yanı kusursuz Koco,
Şeytanlığı olmasa,
Şah'ın kayırdığı er Koco.
Kazan gibi kara kalpağı var,
Koca Koco heybetli.
Ay-âlemin hepsinde
Kaplan Koco heybetli.
Manas ile bir yürüyüp,
Yetişen Koco değil mi,
Görmüş Koco değil mi.
Mızrakçıların bilgesi,
Usta Koco değil mi.
Düşman ilmini iyi bilen
Yaman Koco değil mi.
Gençken iyilerin yanında
Yetişen Koco değil mi,
Kaplan Manas bozkurttan
Nice talim çokça alıp,
Pişen Koco değil mi.
Ten üstüne ok geçmezi
Giyen Koco değil mi.

Fool Koco his kinsman.
It was Çınkoco's doing.
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco whose every deed is firm.
Koco flawless on every side,
Were it not for his devilry,
Er Koco, whom the Shah favored.
He has a black kalpak like a cauldron,
Mighty Koco majestic.
In all the moonlit world
Tiger Koco majestic.
Marching as one with Manas,
Is he not Koco reared beside him?
Is he not Koco who has seen much?
Sage of the lancers,
Is he not Koco the master?
Well versed in the science of the foe,
Is he not Koco the fierce?
In youth, beside the great,
Is he not Koco who was raised?
From tiger Manas the grey wolf
Taking many a lesson in plenty,
Is he not Koco who was seasoned?
The arrow-proof mail upon his flesh —
Is he not Koco who wears it?

Çarpışmalarda çok gezip,
Kıyameti koparmayı
Bilen Koco değil mi.
Çınmaçın'dan, Beecin'den,
Çın Kakan'ın elinden,
Hani, kıyamet koptuğunda,
Kan dökücü Manas aslanınız
Kaynayıp yatan Hıtay'ın
Hanlığını çekip aldığında,
Hıtay'a haraç salıp,
Kalesini vurup aldığında,
Yayılıp yatan şehirlerini
Kuşatan Koco değil mi.
Hanlarını dize getirip,
Döven Koco değil mi.
Amansız gaileyi
Salan Koco değil mi.
Kale kapılı Beecin ağzında,
Kangur denen bahadırdan,
Acayip ilimler okumuş,
Altmış büyücü bahadırdan,
Yetkin yürük kara atı
Eyerleyen Koco değil mi.
Yedi ay yatıp sihirden,
Okuyan Koco değil mi.
Tılsımla dokunmuş büyülü kaftanı
Giyen Koco değil mi.
Hıtayların çetin savaş duasını, Su verilmiş kızıl demir gibi,
Bilen Koco değil mi.
Şimdiki Koco ağanın
Ününü duyan ürkmüş,
Hıtayların yazısının
Kırk iki türünü okumuş.
Kakançın'ın savaşına
Varan Koco değil mi.
Kaynayan yaman kırgında
Bulunan Koco değil mi.
Savaşın halini öğrenip,

Roaming much amid the battles,
To raise the very doomsday —
Is he not Koco who knows the way?
From Çınmaçın, from Beecin,
From the land of Çın Kakan,
Why, when doomsday broke loose,
Your lion Manas the blood-shedder,
Of the seething Hıtay —
When he wrested away the khanate,
Laying tribute on the Hıtay,
When he struck and took their fortress,
Their cities sprawling wide —
Is he not Koco who besieged them?
Bringing their khans to their knees,
Is he not Koco who beat them down?
The merciless calamity —
Is he not Koco who loosed it?
At the mouth of gate-walled Beecin,
From the bahadır called Kangur,
He studied wondrous sciences,
From sixty sorcerer bahadırs,
The consummate swift black horse —
Is he not Koco who saddled it?
Lying seven months over magic,
Is he not Koco who studied it?
The spell-woven enchanted kaftan —
Is he not Koco who wears it?
The Hıtays' grim battle-prayer, Like red iron tempered in water,
Is he not Koco who knows it?
Of this very Koco ağa
Whoever heard the fame took fright,
Of the Hıtays' script
He has read forty-two kinds.
To Kakançın's war —
Is he not Koco who went there?
In the seething, dire slaughter —
Is he not Koco who was there?
Learning the ways of war,

Bellemiş Koco değil mi.
Is he not Koco who mastered them?

Kalabalık Hıtay, Mançu yurdu,
Han önünde yaya yürük,
Hep birden basıp yetiştiğinde,
Yiğidin oku şaşıp,
Beecin'deki kalede,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Ok şaşıp o zaman,
Gözden kaybolduğunda,
Öfkelenip Kococaş,
Müslüman kanını saçtığında,
Gelen gidince başından,
Müslümanların hepsine,
Kara duman çöktüğünde,
Altmışın seçkini,
Kırk yiğidin yamanı,
Sırgak ölüp yattığında,
Öfkelenip Kococaş,
Akkula oka uçtuğunda,
Almambet şehit gittiğinde,
Alake'nin yanına,
Varan Koco değil mi,
Göğü yönetir yada taşını,
Bir gün gereği değer deyip,
Alan Koco değil mi.
Hile ile atışmada,
Pehlivan Koco değil mi.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Bakıp dursan endamı,
Kara-Too'nun sırtı gibi.
Koco'nun halini sorma,
Bileği kalın, taş yürek,
İriliği dağ gibi azman,
Başına giymiş samur börk,
Şu yalan dünyada
Bir yaratılmış kara çelik.
Uçan Kara at malı var,
Sataşanın hepsini,

The teeming Hıtay, the Mançu land,
Runners on foot before the khan,
When all at once they pressed and closed,
When the warrior's shot went astray,
At the fortress there in Beecin,
Akbaltay's own Çubak —
His shot astray at that hour,
When he vanished from all sight,
When Kococaş, enraged,
Spilled the blood of Muslims,
When what came passed over their heads,
Upon all of the Muslims
When the black smoke settled down,
The choicest of the sixty,
The fiercest of the forty braves,
When Sırgak lay there dead,
When Kococaş, enraged,
When Akkula fell to the shot,
When Almambet went a martyr,
To Alake's very side —
Is he not Koco who went there?
The yada stone that rules the sky,
Saying "One day it will serve a need,"
Is he not Koco who took it?
In shooting matched with guile,
Is he not Koco the champion?
Çınkoco, son of Şıgay,
If you gaze upon his frame,
It is like the ridge of Kara-Too.
Ask not the state of Koco,
Thick of wrist, a heart of stone,
His bulk monstrous as a mountain,
On his head a sable börk,
In this deceiving world
Black steel created once alone.
He owns the flying Kara horse,
All those who harry him —

Kahrına alsa Çınkoco,

Un gibi ezecek gücü var.
Gayreti katı, zehri güçlü,
Unutulmuş ata ruhunu—
Çınkoco'dan umudu kes!
Bunu böylece bırakalım,
Çınkoco'dan başlayalım:
Koca Koco heybetli,
Dilese bunca itibarı var,
Sataşmaya gelenin,
Kanını içmek töresi var.
Manas'ın oğlunu boğazlarım deyip,
Kahrolası kaçkını
Kırıp geçiririm deyip,
Öfkelenip kararıp,
Öyle kalmış heybetli.
Sahtiyandandır eyer keçesi,
Kul dayanıp varamaz,
Bu Koco'nun erliği.
Yamaçtan inen seli gör,
Sel gibi Koco eri gör.
Gürleyip akan suyu gör,
Çınkoco'nun saldığı gulguleyi gör.
Kara kılıç şimşeğini gör,
Çınkoco'nun saldığı yangını gör.
Kazılmış kara hendeği gör,
Koca Koco kaplanın
Bastırıp saldığı çileyi gör.
Bu dünyaya yaratılıp,
Gelen Koco değil mi.
Sataşanın cezasını
Veren Koco değil mi.
Aşağıki dağın çıkıntısında,
Dağın tükendiği burunda,
Koca Koco n'eylesin,
Kıyameti koparmış,
Kaçan kalabalık Cediger'i
Kamçılayıp önüne katmış:

Should Çınkoco take them in his wrath,

He has strength to grind them like flour.
His zeal is hard, his venom strong,
The forgotten ancestor-spirit —
Give up all hope of Çınkoco!
Let us leave this as it stands,
Let us begin with Çınkoco:
Mighty Koco majestic,
Should he wish, such standing is his,
Of any who come to harry him,
It is his custom to drink their blood.
Saying "I shall butcher Manas's son,"
Saying "that accursed runaway
I shall cut down to the last,"
Enraged and darkening,
So he stood in majesty.
Of morocco leather his saddle-felt,
No slave dares draw near him,
Such is this Koco's valor.
See the torrent coming down the slope,
See Koco the hero like a torrent.
See the water rushing with a roar,
See the uproar Çınkoco loosed.
See the lightning of the black sword,
See the fire Çınkoco loosed.
See the black trench dug deep,
Of mighty Koco the tiger —
See the torment he pressed home and loosed.
Created into this world,
Is he not Koco who came?
The punishment of the harrier —
Is he not Koco who deals it?
On the spur of the lower mountain,
At the point where the mountain ends,
What should mighty Koco do —
He raised the very doomsday,
The fleeing, teeming Cediger
He whipped and drove before him:

«Kahrolasıca Cediger,
Kaçarsanız boku yediniz!

Ceti-Özön ucuz yer miymiş,
Semetey benden er miymiş.
Tuğ tutan biriniz yok,
Darmadağın kaçmışsınız,
Doğan Kocom var demeden,
Duramayıp kaçmışsınız.
Ceti-Suu'daki Cediger'i
Yetkin başım sağken
Yetip derleyip alırım.
Hepinizi kırıp geçirip,
Semetey'i bulup alırım.
Benim ettiğim erliği,
Görmez misin Cediger,
Benim bulduğum serveti,
Bölüşmez misin Cediger!
Bahadırlığım bambaşka,
Pehlivanlığım bir nice!
Kara suda payım yok,
Sayıklayan Cediger,
Koca başım sağken,
Asla sana ölüm yok!
Kaçmayın Cediger,
Karşı koyacak kimse yok!
Kahrolasıca Cediger,
Ak sakallı yaşlınız var,
Oba bulur hepiniz varsınız.
Manas'ın kötü oğlundan
Telaşa kapılmışsınız,
Kalabalık kara Cediger,
Apar topar hepiniz
Kaçıp durmuşsunuz.
Kaçacaksan Cediger,
Kıyameti koparırım,
Kara cinim tutarsa,
Yaban domuzu gibi dalıp hepinizi,
Kara yer edip bırakırım!

«Accursed Cediger,
If you flee, you are deep in the dung!

Was Ceti-Özön so cheap a land,
Was Semetey more man than I?
Not one of you holds the banner,
You have fled in utter rout,
Without saying "I have my falcon Koco,"
Unable to stand, you fled.
The Cediger of Ceti-Suu —
While my able head is whole
I shall reach them and gather them in.
Cutting you down, every one,
I shall find and take Semetey.
The valor I have wrought —
Do you not see it, Cediger?
The wealth that I have found —
Do you not share it, Cediger!
My bahadır-hood is beyond compare,
My champion's might is manifold!
I have no share in the black water,
Raving, babbling Cediger,
While my mighty head is whole,
Death shall never touch you!
Do not flee, Cediger,
There is none who can withstand!
Accursed Cediger,
You have your white-bearded elders,
You are all here to find the camp.
From Manas's wretched son
You have been seized with panic,
Teeming black Cediger,
All of you, helter-skelter,
Have kept on fleeing still.
If you would flee, Cediger,
I shall raise the very doomsday,
If my black demon seizes me,
Charging like a wild boar, all of you
I shall leave as black earth!

Düşman görünce soluyup,
Aklını şaşırır mı,
Kahrolası Cediger,

Beyli yurt kaçar mı?
Ak sarıklı ihtiyar,
Hepiniz kaçmışsınız,
Akıl bulur ihtiyar,
Hepiniz kaçmışsınız!»
Kalabalık kara Cediger'i,
Kuşatıp alıp Çınkoco,
Önüne kattığı dem imiş.

Karşılık edeni
At üstüne çaprazlayıp,
Bağladığı dem imiş.
Türlü kahrını salmış,
Cediger'i Çınkoco
Hiç komadan önüne katmış.
Eceli gelen ölmüş,
Şıgay'ın oğlu Koco'dan,
Ölenden geri kalanı,
İyice horluk görmüş.
Öfkelenip gümbürdeyip,
Koca Koco n'eylesin,
Kıyameti başlatmış.
Kahrına dayanamayıp,
Kalabalık kara Cediger
Kırılıp gidedurmuş.
Koyun güder gibi horlamış,
Koca Koco n'eylesin,
Cediger'in tümünü,
Komadan önüne katmış.
Ne yapacağını bilemeyip,
Cediger'in kalabalık ordusu,
Şaşırıp gezen ondan çok.
Canlarını kaçırıp saklayarak
Kaçıp gezen bundan çok.
Toplu kaçıp gitmeye,

Panting at the sight of a foe,
Does a man lose his wits?
Accursed Cediger,

Does a land with its bey take flight?
Old men in white turbans,
All of you have fled,
The old should find their wisdom,
All of you have fled!»
The teeming black Cediger
Çınkoco encircled and took,
It was the moment he drove them before him.
Whoever offered resistance
He slung crosswise on a horse,
It was the moment he bound them fast.
He loosed his wrath in every kind,
The Cediger did Çınkoco
Drive before him, sparing none.
Those whose hour had come were dead,
At the hands of Koco, son of Şıgay,
Those left behind the dead
Suffered scorn in fullest measure.
Enraged and thundering,
What should mighty Koco do —
He set the doomsday going.
Unable to bear his wrath,
The teeming black Cediger
Kept being cut down as they went.
He scorned them as one herds sheep,
What should mighty Koco do —
The whole of the Cediger
He drove before him, sparing none.
Not knowing what to do,
The Cediger's teeming host —
More than many wandered dazed.
Hiding their lives away in flight,
More than these went fleeing about.
To flee away all together,

Biri birine yürü deyip,
Seslenip gezen bundan çok,
Koco'ya duyurmadan
Atasını dedesini
Söven gezen bundan çok.

Saying "march!" to one another,
More than these went calling out,
Out of the hearing of Koco
His father and his grandsire
More than these went cursing.

Söz söylemeden, dil dökmeden,
Yanıp yakılanı bundan çok,
Emanet candan o zaman
Umut keseni bundan çok.
İt Koco'dan horluğu
Gördük diyeni bundan çok,
Semetey'den kırılıp,
Öldük diyeni bundan çok.
At durmayıp o zaman
Tepinip gezeni bundan çok.
Karı ile çocuğu,
Görmeden öldük eyvah deyip,
Ağlayıp gezeni bundan çok.
Kıyameti koparmış,
Koca Koco bunları
Kamçılayıp önüne katmış.
Cediger'e o zaman
Çınkoco gibi han çıkmış,
Çınkoco'yu görünce,
Cediger'den can çıkmış.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Cediger'e hükmedince,
Mızrakçıların ustası,
Ay-âlemi perişan eden,
O Çınkoco yamanı.
Ak sancak, kızıl tuğ,
Çaresiz gezer Cediger,
Haykırışan gulgule,
Gök sancak, kızıl tuğ,
Görmediğini o zaman,
Görür oldu gulguleyi.
Ne yapacağını o zaman
Bilemeyeni bundan çok.

Without a word, without a plea,
More than these burned with grief,
Of the soul held in trust, at that hour,
More than these gave up all hope.
"From the dog Koco such scorn
We have suffered," said more than these,
"Cut down by Semetey,
We are dead," said more than these.
The horses never resting then,
More than these went stamping about.
"Our wives and our children —
We die unseen of them, alas!" they said,
More than these went weeping.
He raised the very doomsday,
Mighty Koco drove them on,
Whipping them on before him.
For the Cediger at that hour
A khan like Çınkoco arose,
At the sight of Çınkoco,
The life went out of the Cediger.
Çınkoco, son of Şıgay,
When he lorded over the Cediger —
Master of the lancers,
Who lays waste the moonlit world,
That fierce Çınkoco.
White standard, crimson banner,
Helpless roam the Cediger,
A clamor of crying voices,
Blue standard, crimson banner,
What they had never seen before,
They came to see — such uproar.
Not knowing then what to do,
More than these were at a loss.

Yurdundan kaçan bu ahmak,
Bunu bize gerçek etti deyip,
Yereni bundan çok.
Eyer beli gibi boyun geçide
Şimdi tırmanıp yetmişti,
O geçide yetince,

Halkın çaresi tükenmişti.
Gökten göğerip pus bölünüp,
Sultanmış Semetey,
Dağ göçer gibi gümbürdeyip,
Er Semetey görünüp.
Engebeli bayırdan
Aşıp çıktı kükreyip,
Altındaki Buurul'u
Kadife çulla donatıp.
Görenin yüreği ürperip,
Opol Dağı gibi görünüp,
Ağzından çıkan yalımı
Mızrak boyu görünüp.
Manas'ın oğlu bozkurdun,
Akolpok'u giyinip,
Bozkurdun yüzünü görünce,
Cediger durdu yanıp yakılıp.
Gürleyen sultanın,
Gümüş kemer kuşanıp,
Güneş gibi yüzü nur saçıp.
Altın kemer kuşanıp,
Ay gibi yüzüne nur vurup.
Şah'ın kayırdığı kaplan,
Çın çın öter, aldırmaz,
Çınkoco gibi kuzeni
Tırnağına denk tutmaz.
Horoz gibi kabaran koca aslan,
Gerinip bacağını atmış.
Kımıldamadan çınlayıp,
Görse gönül ürperip,
Elindeki sırlı mızrağın
Ucundan kanı dökülüp.

"This fool who fled his homeland
Has made this real for us," they said,
More than these reviled him.
Up the neck of the saddle-backed pass
He now had climbed and won,
When he reached that pass,

The people's last resort was spent.
The haze split blue across the sky, A sultan was Semetey,
Rumbling like a mountain landslide,
Er Semetey appeared.
Over the broken, rugged slope
He came across it roaring,
Buurul there beneath him
Decked with a cloth of velvet.
The hearts of onlookers shuddered,
Looming like Mount Opol,
The flame that left his mouth
Showed a lance-length long.
The grey wolf, son of Manas,
Clad in the Akolpok,
Seeing the grey wolf's face,
The Cediger stood burning with grief.
Of the thundering sultan —
Girt with a silver belt,
His face shed light like the sun.
Girt with a golden belt,
Light struck his face like the moon.
The tiger whom the Shah favored,
Ring on it rings — he heeds it not,
A cousin such as Çınkoco
He rates not equal to his nail.
The great lion puffed like a rooster,
Stretched and flung out his leg.
Ringing without a stir,
Hearts shudder to behold him,
From the tip of the lacquered lance
In his hand, the blood dripped down.

Azrail görünüşü belirip,
Altındaki Buurul'u
Geyikten beter sıçrayıp,
Küheylanlı bey Semetey,
Akolpok'u giyinip.
Sancak elde dalgalanıp,
Manas'tan kalan Akkelte
Sağ omzunda parıldayıp.
Sultan doğmuş yiğidin,

The look of Azrail upon him,
Buurul there beneath him
Bounding worse than any deer,
Bey Semetey on his courser,
Clad in the Akolpok.
The standard waving in his hand,
Akkelte, left him from Manas,
Gleaming on his right shoulder.
Of the warrior born a sultan —

Zülfikar kında şıngırdayıp,
Geliyor çınlayarak.
Görünce yürek cız edip,
Cediger'in gönlü ürperip,
Sağ elinde ay balta,
Ay vurmuş gibi görünüp.
Sırta çıkıp geldiğinde,
Yiğidin tümüyle görünüp.
Kara benekli kaplan,
Yanı sıra atılıp.
Bakıp duran Cediger,
Kara gün, şimdi öldük deyip,
Ölüm yerine hazırlanıp,
Yüreği düşüp zavallı yurt,
Gözü kayıp fıldır fıldır,
İnsandan böylesi olmaz deyip,
Dizinin bağı çözüldü.
Güdük yeleli boz arslan,
Sağ yanından hazırlanıp,
Kırk çilten, Hızır Nıyaz,
Kırk iki bin ordu olup,
Dört bir yandan üşüşüp.
Alp kara kuş zümrüdüanka,
Alıp götürecekmiş gibi,
Koruyucusu pek çetin,
Kımıldarsa bize yeter deyip,
Suçu olmayan halktık biz,
Suçluya sataşmadan,
Bizi kırıp geçer mi ola deyip.

Zülfikar jingling in its sheath,
He comes on ringing clear.
Hearts stung at the very sight,
The Cediger's souls shuddered,
In his right hand the moon-axe,
Gleaming as if struck by the moon.
When he came up over the ridge,
The warrior showed in his fullness.
The black-spotted tiger
Bounding along at his side.
The Cediger looking on,
"Black day — now we are dead," they said,
Made ready for the place of death,
Hearts sinking, the wretched folk,
Their eyes rolling round and round,
"No man born could be like this," they said,
The strength ran from their knees.
The grey lion with the cropped mane,
Made ready at his right side,
The forty çilten, Hızır Nıyaz,
Becoming a host of forty-two thousand,
Thronging from all four sides.
The alp black bird, the zümrüdüanka,
As if it would bear him away,
His guardian most formidable,
"If he but stirs, it is our end," they said,
"We were a people without guilt,
Without harrying the guilty,
Will he cut us down, we wonder?" they said.

Titreşip durdu Cediger,
Azap çekip yanıp yakılıp.
Manas'ın oğlu Semetey,
Boz ala flamalı tuğ çekip,

«Han Manas!» diye nara atıp,
Kalabalık orduyu saymadan
Kıyıdan geçtiği dem imiş.
Şıgay'ın oğlu Koco'yu,

Kaplan bey o zaman
Karşıladığı dem imiş.
Öfkelenip kargaşadan
Hesaplaşacağı dem imiş.
Han Koco ile kan dökücünün,
Vuruşacağı dem imiş.
Hüda'nın saldığı buyruğu
Görüşeceği dem imiş.
Koco ile Semetey'in
Ölüşeceği dem imiş.
Kaburganın kıvrımını
Söküşeceği dem imiş.
Göğüsteki kara kanı
Döküşeceği dem imiş.
Sancak elde dalgalanıp,
Düşmana uzattığı sırlı mızrak
Sağ elinde parıldayıp.
Yay gibi uçup Arbuurul,

Coşup uçup silkinip,
Sabırsız basıp çırpınıp.
Perçemi göğe savurup,
Toynağı yere gömüp,
Coşup basıp öne çıkıp,
Karaca gibi endamı görünüp.
Öfkelenip yerleşip,
Manas Han'ın Zülfikar'ı
Kınıyla yanına bağlanıp.
Eyer beli gibi bayırdan

The Cediger stood trembling,
Suffering torment, burning with grief.
Semetey, son of Manas,
Raising the banner with grey-dappled pennant,
Roaring the war-cry «Han Manas!»,
Counting the teeming host as nothing,
It was the moment he passed along its edge.
Koco, son of Şıgay —

The tiger bey at that hour,
It was the moment he confronted him.
Enraged, out of the tumult,
It was the moment he would settle scores.
Khan Koco and the blood-shedder,
It was the moment they would fight.
The decree that Hüda sent down,
It was the moment they would meet it.
For Koco and Semetey,
It was the moment to deal death.
The curving of the ribs,
It was the moment to tear them out.
The black blood in the breast,
It was the moment to spill it.
The standard waving in his hand,
The lacquered lance thrust toward the foe
Gleaming in his right hand.
Arbuurul flying like an arrow from the bow,
Surging, flying, shaking himself,
Treading impatient, straining hard.
Tossing his forelock to the sky,
Burying his hooves in the earth,
Surging, treading, pressing ahead,
His frame showing like a roe deer's.
Settling himself in his anger,
Khan Manas's own Zülfikar
Bound at his side in its sheath.
Over the saddle-backed slope,

Çıkıverip Koco'ya,
Semetey durup şunu söyler:
«Han oğlunun öz başı
Kaçıp gezer olur mu,
Hanının kaçıp gezdiği dem,
Halkı bırakmış olur mu?
Bey oğlunun öz başı,
Belli yurdundan ayrılıp,
Kaçak gezer olur mu?
Ey Çınkoco, han ağa,
Yabana çevirme gönlünü,

Karşıla Talas'ta Argın halkını.
Erliğin var, ey yaman,
El yurda adın olmaz mı,

Halkından azmış zavallı.
Halkından azıp başıboş gezen,

İyiliğe varır mı,
Hanının serseri gezmesi,
İyi gidiş olur mu.
Serseri gezen senin gibiye
İyi diyen olur mu?
Maldan armağan edeyim,
Kusur geçtiyse Çınkoco,
On dört yürük malımı al,
Kılıç burunlu atımı al,
Kıymetlim Kocom, sözümü tut!»
Buurul'un ağzını çevirene dek,
Bu sözünü söyleye dursun,
Koco'yu Hüda şimdi çarptı,
Kahırlı öfkesi kabarıp,
Manas'ın yetim oğlu deyip,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Boz kaplan gibi atılıp.
Karısını kara basmış gibi,
Kovalayanı yakınken kaçmış gibi,
Kovaladığı yakınmış gibi,

Coming swiftly up to Koco,
Semetey halts and speaks these words:
«Does the head of a khan's own son
Go wandering about in flight?
The hour its khan roams fleeing,
Has he not forsaken his people?
Does the head of a bey's own son,
Parted from his rightful homeland,
Go roaming as a fugitive?
O Çınkoco, khan and elder,
Turn not your heart to the wilds,

Greet the Argın people in Talas.
You have valor, o fierce one,
Would not your name stand among the people?
Poor wretch, strayed from his people.
One strayed from his people, roaming loose —
Does he come to any good?
For a khan to roam a vagabond,
Is that any goodly course?
To one roaming vagrant like you,
Does anyone say "well done"?
Let me make you a gift of herds,
If offense has passed, Çınkoco,
Take my fourteen swift steeds,
Take my sword-nosed horse as well,
My precious Koco, heed my word!»
Before he could turn Buurul's mouth,
While he was yet speaking these words,
Now Hüda struck Koco down,
His wrathful fury swelling,
Saying "Manas's orphan son,"
Çınkoco, son of Şıgay,
Sprang like a grey tiger.
As if a nightmare crushed his wife,
As if he had fled with pursuers close,
As if his quarry were close at hand,

Kudurdu Koco o zaman,
Karısı erkek doğurmuş gibi.
Ok geçmezi bürünüp,
Devirip atacakmış gibi,
Yaman Koco hazırlanıp.
Dudağını ısırıp çiğnemiş,
İnsanlığı hiç yok,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Kan içiciliği tutmuş:
Bakılsa zehri güçlü,
Şıgay'ın oğlu bu Koco
Sataşanı yerle bir eder.
Çadır kadar demir topuzu
Sırtına vurup yerleşip,

Koco went mad at that hour,
As if his wife had borne him a son.
Wrapped in his arrow-proof mail,
As if he would topple and hurl him down,
Fierce Koco made ready.
He bit and chewed upon his lip,
No humanity in him at all,
Çınkoco, son of Şıgay,
His blood-drinking fury seized him:
Look — his venom is strong,
This Koco, son of Şıgay,
Levels whoever harries him.
His iron mace as big as a tent
Slung on his back, he settled,

Yeniden yağacak bulut gibi
Kahır yüzüne bürünüp,
Barışacak hali yok,
Eline geçse o Koco,
Sağ bırakacak hali yok.
Kuduruğa bir baksana,
Kurbanlık keser gibi,
Akraba mı deyip esirgese,
Başı kesip atar gibi.
Koco durur kabararak,
Semetey'e söylenerek:
«Geri gelinmez kara yol,
Yarım yürünen yol odur.
Baban ala göğüslü Manas'ı
Altı kez aldatan el odur.

Babandan yetim kalıp,
Temirkan'ın şehrine
Sürgün giden sen osun.
Baban aslan Manas ile
Kapışıp duran ben oyum.
Şimdi kahrım geldi, dikildim,
At bağlanan kazık gibi,
Talas'tan alırım göçünü,

Like a cloud about to pour anew,
His face was wrapped in wrath,
No mind in him to make peace,
Should that Koco lay hands on him,
No mind in him to leave him alive.
Just look upon the mad one —
As one slaughters a sacrifice,
Should he spare him, saying "kin?" —
As if he'd strike the head clean off.
Koco stands there swelling,
Muttering at Semetey:
«The black road of no returning —
That is the road walked halfway.
Your father, dapple-breasted Manas —
That is the land that six times deceived him.
Left an orphan of your father,
To Temirkan's far city
You are the one who went in exile.
With your father, lion Manas,
I am the one who ever grappled.
Now my wrath has come, I stand fast,
Like the stake a horse is tied to,
I shall take your camp from Talas,

Manas'ın oğlu yetimim,
Senden ezip alırım öcümü. Kâfir olmuş hali var.
Keñ-Kol'dan vurdun göçüme,
Horluğu katı bu başlatıp,
Uğursuz kullardan,
Bu yıl alırım öcümü.
Ak martı gibi otağıma,
Bakay Han'ı sokuverdin,
Kement değmez Kara atı
Yakalatıp alıp Semetey,
Kullara çıplak bindirdin.
Kurbanlığa çekinmeden
Keñ-Kol'da çizdiğin çizgiyi,
Hani bana gösterdiğin oyunu Doğru canı komadı,
Kıyametin sıkboğazını,
Görmeye gelmişsin,
Kahrolası Semetey,
Çetin benim elimden
Ölmeye gelmişsin.

My orphan, son of Manas,
I shall crush my vengeance out of you. He has the look of one turned infidel.
You struck my camp at Keñ-Kol,
Setting this harsh scorn afoot,
From the ill-omened slaves
This year I shall take my vengeance.
Into my tent like a white gull
You slipped Bakay Han in,
The Kara horse no lasso touches
You had caught and taken, Semetey,
You set slaves upon him bareback.
Unflinching, as for a sacrifice,
The line you drew at Keñ-Kol,
And the game you showed to me — It spared no honest soul,
The throttling grip of doomsday —
You have come to see it,
Accursed Semetey,
At my formidable hand
You have come here to die.

Talas'a konan yurdunu,
Çekip alırım kahrolası,
Ayçürök gibi eşini.
İstense verilmez Buurul'a
Soğuk kementi atayım,
Yalvarsa verilmez Taybuurul'u,
Çıplak koşup ganimet alayım.

Kırgını görülmedik salarım,
Damarıma pek bastın,
Başını kesip alırım.
Yol üstünde sürükleyip,
Yaban itlerine yem ederim!
Akrabalığını duyarım,
Kahrolası Semetey,
Öldürüp yere tıkarım,
Kullarını yakalar alırım!»

Your camp pitched on the Talas
I shall wrest away, accursed one,
And your wife, the likes of Ayçürök.
At Buurul, never given though asked,
Let me cast my cold lasso,
Taybuurul, not given though one pleads —
Let me run him bare and take him as spoils.
I shall loose a slaughter never seen,
You have trodden hard on my vein,
I shall cut off your head and take it.
Dragging it along the road,
I shall make it feed for wild dogs!
I may feel our bond of kinship,
Accursed Semetey,
I shall kill you and stuff you in the earth,
I shall seize and take your slaves!»

Yer yarıldı gümbürdeyip,
Coştu Koco kükreyip.
Koco'yu Hüda şimdi çarptı,
Horluğu ağır sözler etti.
Büsbütün azmış hali var,
Dinden çıkıp bu Koco,
Salacak hali var,
Apaçık Koco yiğide,
Kıyametlik horluğu
Edecek hali var.
Eline geçse bu Koco,
Manas'ın oğlu yetimi
Boğazlayacak hali var.
Akrabası Koco onmadı.
Koca Koco akrabanın
Eğrilik oldu sözünde,
Şaşılık oldu gözünde,
Gücü yetse Koco ağan,

The earth split with a rumble,
Koco surged up roaring.
Now Hüda struck Koco down,
He spoke words heavy with scorn.
He has the look of one wholly astray,
This Koco, quit of the faith,
He has the look of one to loose it,
Koco, plainly, on the warrior —
Scorn enough for doomsday
He has the look of one to wreak.
Should this Koco lay hands on him,
Manas's orphan son
He has the look of one to butcher.
His kinsman Koco came to no good.
Of mighty Koco the kinsman —
Crookedness was in his word,
Squintness was in his eye,
Had his strength sufficed, your Koco ağa,

Boğazlamak istedi beni.
Çarpıklık oldu sözünde,
Yamukluk oldu gözünde,
Fırsatına bir gelsem,
Etmek istedi beni.
Kaba demir çelik olmaz,
Ayrı büyümüş haram yurt olmaz,
Saldırıp mızrak sapladı işte.
Derleme demir çelik olmaz,
Kudurmuş Koco yurt olmaz,
Önünden gulgule koptu,
Söyleneni bilmeden o Koco,
Alıp koparacakmış gibi davrandı.
Kara atına kamçı vurup,
Öfkelenip bağırıp,
Koco gelir o zaman
«Şıgay!» diye nara atıp.
Öfkelenip kükreyip,
Koco'nun heybetinden
Bakıp duran insanın

He wished to butcher me.
Twistedness was in his word,
Wryness was in his eye,
Should I but come within his chance,
He wished to do me in.
Crude iron makes no steel,
Kin grown apart makes no rightful land,
See, he charged and drove the lance home.
Gathered scrap-iron makes no steel,
Mad Koco makes no homeland,
Uproar broke out before him,
Heedless of what was said, that Koco
Acted as if he'd tear him clean away.
Whipping his Kara horse,
Shouting in his rage,
Koco comes on at that hour,
Roaring the war-cry «Şıgay!»
Enraged and roaring loud,
At Koco's dread majesty
The onlooker's whole body

Bütün bedeni ürperip.
Aldırmadan durdu Semetey:
«Akrabaydı Çınkoco,
Dosdoğru mızrak uzatsın hele,
Haklı öcü var ise,
Uzatıp mızrak vursun hele!
Kahrını katı salsın hele,
Sırasını verip durayım,
Nerdeyse öcünü alsın hele.
Mızrağını uzatıp bana vurup,
Apaçık horluğu gerçek edip
Bakmaz mı ola küheylana,
El kaldırmadan ben dursam,
Bakar mı ola akrabaya!»
Eğilip bükülmeden Semetey,
Önüne bakıp durdu işte,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Gerilip mızrak vurdu işte.
Öfkelenip Çınkoco
Saldırıp mızrak vurdu işte.

Shuddered from head to foot.
Semetey stood unheeding:
«Çınkoco was my kinsman,
Let him thrust his lance straight on,
If his vengeance be a just one,
Let him thrust and strike with the lance!
Let him loose his wrath full hard,
I shall stand and give him his turn,
Let him all but take his revenge.
Thrusting his lance and striking me,
Making plain scorn a real thing —
Will he not then mind the courser?
If I stand and raise no hand,
Will he have regard for kin?»
Unbending, unbowed, Semetey
Stood looking straight before him,
Çınkoco, son of Şıgay,
Drew back and struck with the lance.
Enraged, Çınkoco
Charged and struck with the lance.

Beli o yanda kamburlaşıp,
Gözü fırlayıp belerip,
Sakalı tel tel dağılıp,
Öfkelenip gürüldeyip,
Kemerin beri yüzü deyip,
Ciğerin tam kıyısı deyip,
Kılını kıpırdatmadı Semetey.
Babası bozkurt Manas'tan
Giyip kaldığı Akolpok,
Öylesi düşmana boyun vermez,
Arslanına denk zırh kaftan.
İyice eskidi deyip,
Zavallı anan onarmış,
Delinen yerini yamamış.
Akolpok'a vardığında,
O Koco'nun mızrağı
Seksen parça çatırdayıp,
Koco'nun gitti çaresi.

His back humped over to that side,
His eyes bulging out and glaring,
His beard scattered strand by strand,
Enraged and rumbling loud,
Aiming "this side of the belt,"
Aiming "the very edge of the liver,"
Semetey stirred not a hair.
From his father, grey wolf Manas,
The Akolpok he kept and wore
Yields not to such a foe,
An armored kaftan worthy of its lion.
Saying "It has grown too worn,"
Your poor mother mended it,
Patched the places pierced through.
When it came against the Akolpok,
That Koco's mighty lance
Cracked into eighty pieces,
Koco's last resort was gone.

Nice yeri çok görmüş,
Becerikli Koco değil mi,
Düşman ilmini iyi bilen,
Usta Koco değil mi.
Çadır kadar büyük çomağı
Yolu kurumuş o Koco
Ele alıp savurdu,
Çift elleyip durup o zaman,
Koco kibirli töreye,
Tepesine indiriverdi.
Başına çomak değince,
Çınkoco'nun demir topuzu:
Sapı gitti paramparça,
Başı gitti fırlayıp,
Başa giyilen tuulga*,
Tam değdiği yeri o zaman,
Esneyip çökmüş meğer,
Koca anan Kanıkey'in
Yapıp verdiği Çarayna*,
Durdurup kalmış meğer.

He had seen many a place,
Is he not Koco the able?
Well versed in the science of the foe,
Is he not Koco the master?
His great club as big as a tent,
That Koco whose road had withered
Took in hand and swung it,
Gripping two-handed then and there,
Koco, upon the haughty töre,
Brought it crashing on his crown.
When the club met his head,
Çınkoco's iron mace:
Its haft went all to splinters,
Its head went flying off,
The tuulga worn upon the head,*
Just where it struck, at that hour,
Had flexed and buckled, it seems,
Your mighty mother Kanıkey's
Handmade gift, the Çarayna,*
Had stopped it fast, it seems.

Sırasını verse Semetey,
Karadut gibi kıymetli gözü
Oyup atacaktı.
Kara niyetli it Koco,
Manas'ın oğlu yetimi
Boğazlayıp atacaktı.
Akrabası oldu düşmanı,
Kaplan bey sultanın,
İçinde oldu kaygısı.
Öfkeden yerinde duramayıp,
Doğan bey sultanın
Azgın kurtluğu göründü,
Kapı kanadı gibi koca diş,
Halktan bambaşka diş,
Darı tanesince gıcırdadı,
Ağzından gök yalım
Fışkırıp döküldü.
Gözü yanıp kor olup,

Had Semetey yielded him his turn,
His precious eyes like black mulberries
He would have gouged and cast away.
Black-hearted dog Koco —
Manas's orphan son
He would have butchered and cast away.
His kinsman became his foe,
Of the tiger bey, the sultan,
Care settled deep within him.
Unable to stand still for fury,
Of the falcon bey, the sultan,
The raging wolf-nature showed,
Great teeth like the leaves of a door,
Teeth wholly unlike other men's,
They grated fine as millet grains,
From his mouth a blue-grey flame
Gushed and poured on out.
His eyes burned into embers,

Görenin yüreği ürperip,
Boz kaplan gibi görünüp,
Kahrı gelip kararıp,
Ceylan gibi Buurul'un
Çekip ağzını çevirdi işte,
Uzattıkça kan içen,
Sultanının sırlı mızrağını
Uzatıp tutup sundu işte.
Mızrağı tutup çevirip,
Ceylan gibi Buurul'u
Sağrısına indiriverip,
Çevresine bakmadan,
Ummanın daldı Koco'ya
Hiç canını esirgemeden.
Tükenen dağın çıkıntısında,
Kütükleşen burunda,
Oktan önce yetti işte,
Yetip mızrak n'etti işte.

Usta olan o Koco,
Ay baltayı ele aldı,
Saplatmadan savuşturdu.

The hearts of onlookers shuddered,
Looming like a grey tiger,
His wrath arising, darkening,
Of gazelle-like Buurul
He pulled and turned the mouth about,
Drinking blood at every thrust,
His sultan's lacquered lance
Was held out and presented.
Gripping the lance and wheeling it,
Gazelle-like Buurul —
He brought the whip down on his croup,
Without a glance around him,
Like an ocean he plunged at Koco,
Sparing his life not at all.
On the spur where the mountain ends,
On the stump-like jutting point,
He got there faster than an arrow,
Arriving — see what the lance then wrought!
That Koco, master that he was,
Took the moon-axe in his hand,
Parried before it could pierce.

Mızrağı öte geçince,
Değmeden çıkıp gidince,
Yanında altından küçük kese,
Sağ elde altın yanaklı ay balta,

Öfkesi gelen arslan er
Kapıverip savurdu,
Beylik taslayan Koco'yu
Tepesine indiriverdi.
Bey Koco o zaman
Semetey'in horluğunu
Görüverdi orada.
Tepeye değen baltadan
Öleyazdı orada.
Tepeye değen baltadan
Kalkanı gitti paramparça,

When the lance passed on beyond,
When it slipped by without touching,
At his side a small purse of gold,
In his right hand the gold-cheeked moon-axe,
The lion hero, his fury risen,
Snatched it up and swung it,
Koco, who played the lordly bey —
He brought it down upon his crown.
Bey Koco at that hour
The scorn of Semetey
Tasted then and there.
From the axe that struck his crown,
He all but died right there.
From the axe that struck his crown,
His shield went all to pieces,

Sinek gibi canı cıyaklayıp,
Üzengiden ayağı kayıp,
Eyerinden ardı kayıp.
İki gözü fıldır fıldır,
İki ayağı sallanıp,
Tulum gibi burnu pörtleyip,
İki eteği savrulup,
Aklını şaşırdı,
Eyer beli gibi bayıra
Koco çıkıp kaçtı.
Buurul atlı bozkurdun
Buurul'un ağzını çevirdi işte,
Babası arslan Manas'tan
Alıp kaldığı Akkelte'yi
Omzundan alıverip,
Fitili yanık, korlu,
Çoktan beridir dolu.
Tutup ele aldığında,
Koco'ya doğrulttuğunda,
Nişancılıkta arısı,
Hazır duran tetiği.
Dirseğin desteği deyip,
Kendin gördüğün Koco'nun
Gerçek ölür çağı budur deyip,

His soul squealed like a fly,
His foot slipped from the stirrup,
His seat slipped from the saddle.
His two eyes rolling round and round,
His two legs dangling loose,
His nose bulged like a bladder-skin,
His two coat-skirts flying,
He lost his very wits,
Up the saddle-backed slope
Koco climbed and fled.
The grey wolf, rider of Buurul,
Turned Buurul's mouth about,
From his father, lion Manas,
The Akkelte he took and kept
He slipped down from his shoulder,
Its fuse alight, ember-glowing,
Long since loaded full.
When he took it up in hand,
When he leveled it at Koco,
The purest in marksmanship,
Its trigger standing ready.
Saying "brace the elbow firm,"
"Of Koco whom you saw yourself,
This is truly his hour to die," saying,

Kaplan doğmuş bozkurdun
Akkelte ile bir bastı,
Tüfek sesi çıkınca,
Koca Koco fırlayıverdi.
Iskalayıp attı orada,
Şaşıp varıp o zaman,
Keçe kadar çimi söktü.
Aziz candan umut kesip,
Öfkelenip bu Koco,
Hüda'nın gününü büyüledi,
Aziz Alman bozkurttan
Alıp kaldığı yada taşını,
Alıp suya saldı,
Çınmaçın'ın duasını,

The grey wolf born a tiger
Pressed once with the Akkelte,
When the musket's crack rang out,
Mighty Koco sprang aside.
He shot and missed right there,
Going astray at that hour,
It tore up turf wide as a felt mat.
Giving up hope of his dear life,
This Koco, enraged,
Bewitched the day of Hüda,
From the dear grey wolf Alman
The yada stone he took and kept
He took and cast into the water,
The prayer of Çınmaçın

96750	Gerçekten okudu orada.	*He recited in earnest there.*
	Düz yerden duman türeyip,	*Smoke sprang up from level ground,*
	Dağlara bulut kapanıp,	*Cloud closed down upon the mountains,*
	Yükselen dağlardan	*From the towering mountains*
	Kara yel kükreyip,	*The black wind came roaring,*
	Şıgay'ın oğlu Koco'nun	*Of Koco, son of Şıgay,*
	Yadacılık hüneri görünüp,	*The yada-craft was revealed,*
	Kovadan boşanır gibi,	*As if poured out from a pail,*
	Gökten gök benekli dolu dökülüp,	*Blue-flecked hail poured from the sky,*
	Büyüye girdi Çınkoco.	*Çınkoco entered his spell.*
	Yer dumanı çöküp süzülüp,	*Ground-mist settled and drifted low,*
96760	Yürüdü geldi o zaman	*Then on it came marching —*
	Kızıl pus, sulusepken.	*Red haze and driving sleet.*
	Etekler hep yağmurlanıp,	*The foothills all awash with rain,*
	Yamaçlar hep doluya kesip,	*The slopes all turned to hail,*
	Boran ile sulusepken,	*Blizzard and driving sleet,*
	Gökte bulut tutulup,	*The clouds seized fast in the sky,*
	Yer yarılıp durdu,	*The earth kept splitting open,*
	Göğü Hüda çarptı.	*Hüda struck the very sky.*
	Kakançın'ın duasını	*The prayer of Kakançın*
	Koca Koco o zaman	*Mighty Koco at that hour*
96770	Dimdik okuyup durdu.	*Stood bolt upright reciting.*
	Ateş gibi gözü hep parlayıp,	*His eyes ever gleaming like fire,*
	Kaplan bey Semetey,	*The tiger bey Semetey,*
	Kan içiciliği gerçek tutup.	*His blood-thirst seized him in earnest.*
	Sataşmak istedi Koco'ya,	*He wished to close with Koco,*
	Kapışmak istedi onunla.	*He wished to grapple with him.*
	Akkelte'yi yine doğrulturken,	*As he leveled the Akkelte again,*
	Koco'ya tüfek sıkarken,	*As he fired the musket at Koco,*
	Çınkoco'nun Kara atı,	*Çınkoco's Kara horse —*
	Kara atının var imiş,	*His Kara horse, it seems, possessed*
96780	Böğründe kanadı,	*Wings upon its flanks,*
	Acayipten dua okuyup,	*Reciting prayers of wondrous kind,*
	Uçup gitmek âdeti.	*Its custom was to fly away.*
	Çetin zeerçi* büyücü	*A grim zeerçi*, a sorcerer —*
	Koco'nun ettiği budur,	*Such is what Koco wrought,*
	Altında yürük Kara atı.	*Beneath him his swift Kara horse.*
	Kara cana güç gelince,	*When the black soul is hard pressed,*

Kapıştığı düşmanı görünce,
Süzülüp uçmak âdeti.
Usta olan o Koco,
Savaş halini hiç sorma,
Şah'ın kayırdığı aslan Koco.
Uçup gezen hilebaz,
Çetin canlı er Koco.
Karışıp pusa bürünüp,
Gulguleye girdi Çınkoco.
İnsanoğlu inanmaz,
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen biri yok,
Apaçık Hüda bilmezse,
Şaşarız, bilmeyiz gerçek mi,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yaradan kendi bilmezse,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Ettiği işi sağlam Koco.
Sağ küreği geniş Koco,
Âlemden üstün er Koco.
On iki âzâsı denk Koco,
Öfkesi gelip kahırlanıp,
Altındaki yürüğü*,
Gök akbaba gibi dönüp,
Fitilli tüfek, sırlı ok,
Yine Koco kuşanıp,

When it sees the foe he grapples,
Its custom is to glide and fly.
That Koco, master that he was,
Ask not of his state in war,
Lion Koco whom the Shah favored.
A trickster roaming on the wing,
Er Koco of the stubborn life.
Mingling, wrapped within the haze,
Çınkoco entered the uproar.
The sons of men will not believe it,
Much of it lies, much of it true,
None has gone and seen and returned,
If Hüda in His clearness knows not,
We wonder, we know not if it's true,
Half invented, half the truth,
If the Creator Himself knows not —
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco whose every deed is firm.
Koco broad of right shoulder-blade,
Er Koco surpassing the world.
Koco of twelve well-matched limbs,
His fury risen, filled with wrath,
The swift one there beneath him*
Wheeling like a blue vulture,
Matchlock musket, lacquered shaft,
Koco girded on once more,

Çizmek istedi çizgiyi,
Semetey'in başına
Etmek istedi oyunu.
Azdırmak istedi yarayı,
Semetey'in başına
Etmek istedi belâyı.
Yakmak istedi yüreği,
Semetey'in başına
Etmek istedi Koco'nuz,
İnsanın etmeyeceği gaileyi.
Başlatmak istedi fesadı,
Uçup gezip vuruşup,

He wished to draw the fatal line,
Upon Semetey's head
He wished to work his game.
He wished to fester the wound,
Upon Semetey's head
He wished to bring calamity.
He wished to burn the heart,
Upon Semetey's head
Your Koco wished to work
Torment no human being would work.
He wished to set mischief afoot,
Flying about and fighting,

Hırpalanmış Koco onmasın,
Etmek istedi oyunu.
Yer dumanı yere pus salıp,
Yer dumanına karışıp
Koco gitti yaklaşıp.
Tutuşmada pek becerikli,
Tutuşmayı öteden beri
Apaçık bilen büyük usta.
Dumanla yaklaşıp,
Yarım ok atımı geldi,
Manas'ın oğlu yetimin
Nişan alınır yerini gördü,
Görüp alıp oyunu,
Şimdi saldı fesadı.
Geniş ağızlı sırlı oku
Semetey'in başına
Er Koco saldı hengâmeyi.
Alıverip okunu,
Ağzını çevirip döndürdü,
Aldığı yerden Semen'i,
Altı bin kez atıverdi.
Açık kırda sırlı oku,
Alıverip Çınkoco,
Onunla bin kez attı.
Koca ağızlı ateşli oçogor,
Alıverip Çınkoco,
Onunla yüz kez attı.

Battered Koco — may he not prosper! —
He wished to work his game.
Ground-smoke laid haze upon the earth,
Mingling with the ground-smoke,
Koco went drawing near.
Most able in the grapple,
In grappling, from of old,
A great master plainly versed.
Drawing near within the smoke,
He came within half a bowshot,
Of Manas's orphan son
He saw the place to take his aim,
Seeing it, seizing his game,
Now he loosed his mischief.
The wide-mouthed lacquered shot
Upon Semetey's head —
Er Koco loosed the onslaught.
Snatching up his gun,
He turned and wheeled its mouth about,
At Semen, from where he stood,
He fired six thousand times.
In the open steppe, the lacquered shot —
Çınkoco snatching it up,
Fired with it a thousand times.
The great-mouthed fiery oçogor —
Çınkoco snatching it up,
Fired with it a hundred times.

Koca Koco o zaman,
Yağmur gibi edip yay çekti,
Dolu gibi edip ok attı.
Bunaldı Semetey,
Tulga demirden olmasa
Paralanırdı börkü.
Başında samur börkü
Kalbur olup kalmış,
Çarayna ile tulga,
İkisi siper olup kalmış.
Bu ikisi olmasa,

Mighty Koco at that hour
Drew his bow like falling rain,
Shot his arrows like falling hail.
Semetey was hard beset,
Were the tulga not of iron,
His börk would have been torn apart.
The sable börk upon his head
Was left a very sieve,
The Çarayna and the tulga,
The two were left his shield.
Were it not for these two,

Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Semetey'in başına,
Ahir zamanı salmıştı.
Gök yeşilden yapılma,
Kanıkey'in yaptığı büyük heybe,
Rengi yeşil, gök heybe,
Deveye değil, löke yük heybe,
Ceylan gibi Buurul'a,
Her ne zaman olsa yüklü.
Kan dökücünün ok-barutu,
Halkta bulunmaz ilaç.
O heybede şaşılası şey var,
İçi baştan başa bir ilaç.
Bir yanı barut, bir yanı ok,
Dünyada böyle şaşılası şey yok.
Uçup gezip vuruşan,
Çınkoco gibi bozguncu yok.
Manas'ın oğlu er Semen,
Bilge doğmuş er kişi.
Gökten ayrılıp oku yetti,
Bütün bedeninin tümü
Kımıldamaz oldu,
Çın çın öter, aldırmaz,
Yağıp duran o oku
Tırnağına denk tutmaz,
Erlik ile aslanlığı
Allahutaala esirgemeden
Vermiş ölçüp tartmadan.

Çınkoco, son of Şıgay,
Upon Semetey's head
Would have loosed the end of days.
Fashioned of blue-green cloth,
The great saddlebag Kanıkey made,
Green of hue, a blue saddlebag,
A load not for a camel but a löke,
On gazelle-like Buurul
It is laden at all times.
The blood-shedder's shot and powder,
A remedy not found among the folk.
In that saddlebag a wondrous thing,
Its inside remedy through and through.
One side powder, one side shot,
No such wonder in the world.
Fighting as he roams in flight,
No wrecker like Çınkoco.
Er Semen, son of Manas,
A man born wise and knowing.
The shot came down, parting from the sky,
The whole of his entire body
Would not be moved at all,
Ring on it rings — he heeds it not,
That shot that kept on pouring down
He rates not equal to his nail,
Valor and the lion's heart
Allahutaala, unsparing,
Gave without measure or weighing.

Ok-barut ağzını açmış,
Sarf edip o zaman,
Göğe oku saçmış.
Saçtığı bu değil mi,
Çınkoco göze görünmez,
Belirsiz yana atmış.
Kıvrılıp çıkan bulutun,
Kıyısına Semen yüz atıp,
Çınkoco'nun Kara atının
Yelesin, kuyruğun kopara atıp.

He opened the mouth of shot and powder,
Spending it freely then,
He scattered shot into the sky.
Is this not what he scattered? —
Çınkoco could not be seen,
He fired at the unseen side.
Of the cloud coiling upward,
Semen made for its very edge,
Of Çınkoco's Kara horse
Shooting away the mane and tail.

Horluğu komadan salacakmış gibi,
Homurdanan kaplan
Koco'yu yakalayacakmış gibi.
Altındaki Buurul'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ters düz mahmuzlayıp,
Yaman beyin coşup,
Arslan gibi olup kızışıp.
Can esirgemeden atışıp,
Hışım salıp atışıp.
Durmadan koşup Buurul at,
Tümsek tümsek dağı geçip,

Sarp nice vadiyi aşıp,
O gökte, bu yerde
Can esirgemeden direnip,
Yine bozkurt vuruşup.
Heybedeki ok-barut,
Tümüyle silkinip döküldü,
Manas'ın oğlu Semetey
Tükenen candan umut kesip.
Barutlukta barut dökülüp,
Dertli candan umut kesip.
Ok kesesinde oku yok,
Yaman bey sultanın
Ok-barutu hiç kalmadı.
İçi kara, dışı kor,
Sırrını bilir kişi yok.
Ululuğu kılıkta yok,
Savaş edip gezerken

Ok ile barut getirmeye,
Hırpalanmış çora burada yok.
Bozkurt öylece dururken,
Buurul'un başını çevirirken,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yaptığı işi sağlam Koco.
Yağmur gibi yay attı,
Dolu gibi ok attı.

As if to loose scorn unstinting,
The growling tiger
As if he would seize Koco whole.
On Buurul there beneath him
Laying the whip both right and left,
Spurring him this way and that,
The fierce bey surging up,
Growing heated like a lion.
Trading fire, unsparing of life,
Trading fire, loosing fury.
Running without pause, the horse Buurul,
Crossing hummocked mountain after mountain,
Passing many a sheer-walled valley,
One in the sky, one on the earth,
Holding out, unsparing of life,
The grey wolf fighting on.
The shot and powder in the saddlebag
Was shaken out and spent entire,
Semetey, son of Manas,
Gave up hope of his failing life.
The powder gone from the powder-flask,
He gave up hope of his grieving life.
No shot left in his shot-pouch,
Of the fierce bey, the sultan,
No shot or powder now remained.
Black within, ember without,
None there is who knows its secret.
Its grandeur shows not in its guise,
While he roamed on, waging war

To fetch arrows and gunpowder,
No battered chora is here.
While the grey wolf stood there so,
While turning Buurul's head about,
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco, firm in every deed.
He shot his bow like rain,
He shot arrows like hail.

Gökten kara duman burcu burcu tütüp,
Oku vınlayarak yağıp,
Bin ok atıp bir geçti,

Yüz ok atıp bir geçti,
Ardından alengir yay, sırlı temren,

Onunla kırk kez atıp,
Savaş açan Çınkoco,
Böyle gezer, gamı yok.
Yayında ve tüfeğinde
Yarım oku bile kalmadı.
Akıl yorup söz eder,
Her belayı sağlam kurar.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yaptığı işi sağlam Koco.
O an Koco şunu düşünür,
Akılda usta er Koco
İnsanın bilmediği hileyi düşünür:
«Yere inip dövüşsem,
Semetey domuz, can koymaz.
Geri dönüp çekileyim,
Ceti-Özön'e varayım.
Cerge-Tal'ın boyunda,
Dopdolu benim hazinem.
Hazineden ok alıp,
Ok ile barutu bol alıp,
Kaçıp kurtulan kaçaklardan
Yeniden derleyip asker alıp,
Askerin hepsini bol alıp,
Manas'ın oğlu hunharın
Başına duman salayım,
Kara niyetli hunhardan

Nerede olsa öcümü alayım.
Yol üstünde sürükleyip,
İtlere yem edeyim.
Bozkurtluğumu bildirip,
Böbürleneni mezara sokup,

Black smoke billowing skyward in coils,
Arrows raining with a whine,
A thousand arrows loosed, one pass he made,

A hundred arrows loosed, one pass he made,
Then the cunning bow, the lacquered arrowhead,

With it he shot forty times,
Çınkoco who opened war
Roams thus, without a care.
In his bow and in his musket
Not even half an arrow remained.
He racks his mind and speaks,
He frames each mischief firm and sure.
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco, firm in every deed.
That instant Koco thinks this thought,
Koco the warrior, master of wit,
Ponders a ruse unknown to man:
«If I dismount to fight on foot,
Semetey the swine will spare no life.
Let me turn back and withdraw,
Let me make for Ceti-Özön.
Along the banks of Cerge-Tal
Brimful lies my treasury.
Taking arrows from the treasury,
Taking arrows and powder in plenty,
From runaways who fled and escaped
Gathering fresh soldiers anew,
Taking all the soldiers in plenty,
Upon the bloodthirsty son of Manas —
Let me pour smoke upon his head,
From the black-hearted bloodthirsty one

Wherever he be, I'll take my revenge.
Dragging him along the road,
I'll make him food for dogs.
Making known my grey-wolf might,
Thrusting the boaster into the grave,

Nice yurdunu kırayım,
Kahrolası kaçağı
Kullarıyla birlikte bir yolda,
Kırıp geçirip rahatlayayım.
Malını yağmalayıp alayım,
Fitneyi böyle salayım.
Kükreyip gelen hunharı
Susturup yok edeyim.
Geri dönüp 'çü' deyip,
Kahrına gitti Çınkoco,
Kavgayı bırakıp o zaman,
Şehrine gitti Çınkoco.
Ok ile barutu bol alıp,
Almaya gitti Çınkoco.
Yiğidinin başına belayı
Salmaya gitti Çınkoco.
Bunu böylece bırakalım,
Kaplan töre Semetey'den
Şimdi ondan haber başlatalım.
Üstündeki Akolpok,
Yiğit anan o delişmenin

Sağlam diktiği kürk görünen.
Kaplan kımıldayıverse,
Akolpok'un üstünden
Dolu gibi ok dökülen.
Koco'nun okunu görünce
Törenin gönlü bölünür,
Fitilli tüfek oku, yay oku,
Kımıldayıverse o zaman
Yağmur gibi yere dökülür.
«Dönüp gelirse Çınkoco,
Aziz candan umut keserim,
Kıyamete giderim görünen».
Gökte Allah'ın günü bulutlanıp, Bir atımlık oku yok,

Atadan yalnız arslana,
Altmış kaygı bir gelip.

I'll slaughter many a camp of his,
The accursed runaway,
Together with his slaves, upon one road,
I'll cut them down and be at ease.
I'll plunder and seize his herds,
Thus I'll sow discord about.
The bloodthirsty one who comes roaring
I'll silence and destroy.
Turning back, crying 'çü',
In his fury went Çınkoco,
Leaving the fight then and there,
To his city went Çınkoco.
Taking arrows and powder in plenty,
To fetch them went Çınkoco.
Upon his warrior's head calamity
To loose went Çınkoco.
Let us leave this as it is,
From the tiger lord Semetey —
Let us now take up the tale of him.
The Akolpok upon his back,
That which your valiant mother, that bold one,
Stitched firm — a fur coat to behold.
If the tiger merely stirred,
From off the Akolpok
Arrows poured down like hail.
Seeing Koco's arrows fly,
The lord's heart is torn in two,
Balls of the matchlock, arrows of the bow —
If he merely stirred, that instant
They pour to earth like rain.
«If Çınkoco comes again,
I give up hope of my dear life,
I go, it seems, to the day of doom».
In the sky God's day clouding over, Not one shot's arrow has he,

To the lion alone of his father,
Sixty sorrows came at once.

Ok darbesi pek değmiş,
Göğüs kemiğini oyup değmiş,
'Öh' dediğinde ağzından,
Oluk oluk kan gitmiş.
Derman gidip, içi yanıp,
Arslanından güç gitmiş.
Ay karanlık gün olsa,
Gece böyleymiş – deyip,
Alacakaranlığı geldiğinde,
Gündüz böyleymiş – deyip.
Öfkelenip sözü bitirip,
Aziz candan umut kesip,
İçi yanıp pek tüterek.
Savaşa binecek küheylan yok,
Vasiyet edecek akraba yok.
Halim ne olur – deyip,
Kaçıp girecek orman yok,
Sığımılacak Nogay yok.
Er olduğuma tanık yok,
Eğilsem akıl bulacak,
Aziz Bakay burada yok.
Dağ gibi olan Koco'dan
Kötü duruma düşermişim.
Kargaya, kuzguna toy olup,
Murdar ölürmüşüm.
Adamı yok, eli yok,
Dağ belinde mi kalırım acep.
Buurul'u tutup dertlenip,
Çölde mi kalırım acep.
Buurul attan güç gidip,
Kaplan töre Semen'in
Ağzından kara kan gidip.
Ok darbesi büyük değip,
Bütün bedeni sersemleyip,
Sallanıp bakakaldı,
Kör olası Akkelte

Böyle Tanrı'nın vurduğu,

The arrow's blow struck deep,
It gouged and struck his breastbone,
When he uttered 'öh', from his mouth
Blood went gushing forth in streams.
Strength departing, burning within,
Might went out of the lion.
Were the moon-dark day to come,
So this is night – saying,
When his twilight came upon him,
So this is day – saying.
In wrath he ended speech,
Giving up hope of his dear life,
Burning within, smoldering sore.
No steed to mount for war,
No kinsman to hear his testament.
What will become of me – saying,
No forest to flee into and hide,
No Nogay to take refuge with.
No witness that I was a man,
Should I bow down, to find counsel,
Dear Bakay is not here.
From Koco, mighty as a mountain,
I would fall, it seems, on evil days.
A feast for crow and raven,
I would die, it seems, defiled.
No man of his, no people near,
Shall I remain, then, on the mountain pass?
Holding Buurul, grieving sore,
Shall I remain, then, in the desert waste?
Strength going out of the horse Buurul,
From the mouth of the tiger lord Semen
Black blood going forth.
The arrow's blow struck him hard,
His whole body stunned and dazed,
Swaying, he stood and stared,
Akkelte, may it go blind,

Thus stricken by God above,

Ateş almaz olup ağzını çevirince,

Arslan töre o zaman,
Kederlenip dururken
Almambet oğlu Külçoro,
Göğse sığmaz çok kaygı, Kurbanın olayım ağabey,
Bozkurdum nereye gitti – deyip,
Bozulmadan duran topluluk var mı?
Gözünün yaşı on koldan akar.
Benzi ağarıp solarak,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp.
Han ağabeyimden ayrılırsam,

Hangi mezara varırım – deyip.
Kaplan töre ağabeyimi
Nereden bulup alırım – deyip.

Göğse sığmaz çok kaygı,
Töresi durup şunu söyler:
Bozkurdunu bulana dek
Bozkurt töre Çoro'nun
Gözünün yaşı on koldan akar.
Almambet'in asili,
Peri kızı anası
Aruuke'nin biriciği,
Nazlatıp baktırdığı
Boynundaki tılsımı,
Yarışarak meme emişen
Külçoro gibi yaramazı.
İki yana bakınıp,
Dudağını, burnunu yalanıp,
Ağabeyine vardığında,
'Baabedin!' diye bağırıp,
Evladı olan kurnaz yaramaz
'Ağabey!' diye çağırıp.
Çocuk vardı çırpınıp,
Arslan gibi Külçoro

When it took no fire and turned its muzzle away,
The lion lord at that hour,
While he stood in sorrow there,
Külçoro, Almambet's son,
Grief too great for the breast to hold, Let me be your offering, elder brother,
Where has my grey wolf gone – saying, Is any host left standing unbroken?
His eyes' tears flow in ten streams.
His face turning pale and wan,
The tears that flow from his two eyes
Pour down past his collarbones.
If I am parted from my khan, my elder brother,
To what grave shall I then go – saying.
My tiger lord, my elder brother —
Where shall I find and take him back – saying.
Grief too great for the breast to hold,
His lord stands and speaks these words:
Until he finds his grey wolf,
Of the grey-wolf lord, the Çoro,
The eyes' tears flow in ten streams.
The noble one of Almambet,
The peri-maiden his mother,
Aruuke's only darling one,
Whom she cherished and had tended,
The talisman upon his neck,
The one who suckled racing at the breast,
A scamp the like of Külçoro.
Glancing about to either side,
Licking his lips and his nose,
When he came up to his elder brother,
Crying out 'Baabedin!',
The cunning scamp, her offspring true,
Calling out 'Elder brother!'.
The child came rushing, quivering,
Külçoro like a lion

Ağabeyine yalvarıp.
«Gümüş gözlü, gün yüzlü
Yakında gezen düşman kötü.
Kükreyen ağabeyim.
Altın gözlü, ay yüzlü
Kurbanın olayım ağabeyim!

Kazılıp konmuş çukur var mı,
Senin için kurban olayım,
Kurbanın olayım ağabey,
Basıp gelen ordu var mı?
Sapmadan yanan ateş var mı?
Sapmadan değen ok var mı?
Geçit vermez kaya var mı?
Çareni kötü tüketip,
Sıkıştırıp duran düşman var mı?
Düşmansa kırıp geçireyim,
Karşıma çıkanı boğazlayayım.
Kaplanım ağabey, doğrunu söyle!»
Çorası böyle deyince,
«Mızrağıma taktığım flamam,
Kurbanın olayım Külçoro,
Arslan ayaş babamdan
Alıp kaldığım armağanım.
Yokuş çıksam dayanağım,
İnişe insem desteğim,
Önüme katsam ak yolum,
Ardımda yürüsen sayısız ordum,
Tabılgı biten koyağım,
Su verilmiş çeliğim.
Kuzukulağı biten koyağım,
Kınına konmuş çeliğim!
Ağabeyinin sözü var,
Akıl verecek hali var.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yaptığı işi sağlam Koco.
Baştan beri komşu yaşadık,
Küçüklükten birlikte büyüdük,
El altından sinsi düşman kötü,

Imploring his elder brother.
«Silver-eyed, sun-faced one,
The foe that prowls nearby is evil.
My roaring elder brother.
Golden-eyed, moon-faced one,
Let me be your offering, elder brother!

Is there a pit dug out and set,
For you let me be the offering,
Let me be your offering, elder brother,
Is there an army pressing on?
Is there a fire that burns unswerving?
Is there an arrow striking true?
Is there a cliff that yields no pass?
Wearing out your remedies,
Is there a foe that hems you in?
If it be a foe, I'll cut them down,
I'll slit the throat of who confronts me.
My tiger, elder brother, speak the truth!»
When his chora spoke him so,
«My banner fixed upon my lance,
Let me be your offering, Külçoro,
From my lion sworn-friend father
The gift I took and kept.
My prop when I climb the slope,
My stay when I go down the hill,
My white road when I drive ahead,
My countless host if you march behind me,
My glen where the spiraea grows,
My steel well-tempered in the water.
My glen where the sorrel grows,
My steel laid in its sheath!
Your elder brother has his word,
He still has strength to counsel you.
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco, firm in every deed.
From the first we lived as neighbors,
From childhood we grew up together,
The sly foe striking underhand is evil,

Sır bilen Koco it, kötü.
Çatışıp çıkıp kurtulan,
Gerçek Koco düşmanı kötü.

Koco the dog who knows our secrets — evil.
One who breaks free from the clash,
A true foe, Koco, is evil.

Dertsiz yerden dert çıktı,
Vay, Koco düşman çıktı.
Kıyameti başlattı,
Opol Dağı gibi ağabeyini
Boğazlayıp bırakıverdi.
Kurbanın olayım Külçoro,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Böyle kaynattı çilemi,
Başıma gerçekten saldı ya
Ölüm getiren görülmedik işi.
Ay karanlık gece geldi,
Bilge Çorom, şunu dinle,
Ecelin yeteceği gün geldi.
Yaman Koco güçlü geldi,
Kadri yüce cana zor geldi.
Altımdaki Buurul'un
Kanı kaldı bir kaşık,
Eti kaldı gök çürük.
Barut kabında barutum tükendi,
Dertli candan umudu kestim.
Dövüşecek topluluk kalmayıp,
Atışacak ok kalmayıp,
Tanrı böyle mi vurur?
Akolpok kürkünü giydirip,
Aktelki'ye bindirip,
Ayçürök'ü armağan etsek ya,
Sağ salim Talas'a,
Şimdi geri dönsek ya!
Hayırlı sözü söylesek ya,
Al işte Çürök – deyip,
Akkelte'yi nasıl veririm,
Toltoy'un önüne verip
Ayçürök'ü sunsak ya,
Köye sağ dönsek ya!
Dediğine uysak mı ki,

From a griefless place grief sprang,
Alas, Koco proved a foe.
He set the doomsday loose,
Your elder brother, like Mount Opol,
He slaughtered and cast aside.
Let me be your offering, Külçoro,
Çınkoco, son of Şıgay,
Thus he boiled my torment up,
Truly he loosed upon my head
A death-dealing deed unseen before.
The moon-dark night has come,
My wise Çoro, hear me now,
The day my doom shall reach me has come.
Evil Koco came in strength,
Hard it fell on this precious life.
Of Buurul beneath me now
But a spoonful of blood remains,
His flesh remains grey-bruised and rotten.
In my powder-flask the powder's spent,
I gave up hope of this grieving life.
No host remaining fit to fight,
No arrow left to shoot in duel,
Does God then strike a man like this?
Dressing him in the fur Akolpok,
Mounting him on Aktelki,
If only we gave Ayçürök as gift,
Safe and sound to Talas,
If only we now turned back!
If only we spoke the kindly word,
Here, take Çürök – saying,
How could I give Akkelte away,
Setting it before Toltoy,
If only we offered Ayçürök,
If only we came home alive!
Should we bow to what he says,

Akrabaydık, bağışla – deyip,
Yiğit Buurul ile Akkelte'yi
Koco'ya armağan versek mi ki.
Yoldaş olsun imanım,
Armağanı verip çekilsek mi ki,
Ölmedikçe geri durmam,
İtle boğuşup kırışmadan

Talas'a sağ dönsek mi ki».
Töre böyle deyince,
Gözüne mil çekilmiş gibi,
Fırlayıp kalktı Külçoro:
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Gezdiği yer kavga, Koco.
Kuru ottan yanan yangın kötü,
Özünden çıkan düşman kötü,
İçten çıkan dert kötü,
Ölesiye düşman Koco kötü.
Kurbanın olayım can ağabeyim,
Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun.
Kazılmış kara mezar duysun.
Ondan başka kim duysun!
Geçit vermez kara su duysun,
Bundan başka kim duysun!
Kazma derin çukurumu,
Kurbanın olayım ağabey,
Kaynatma benim çilemi!
Kan döküştüğüm Koco'ya
Yengemi sunup baş eğip,
Nasıl varırım ona.
Boynumu nasıl bükerim,
Yiğit canı bağışla – deyip,
Nasıl armağan ederim.
Bu azabı görmektense
Vuruşa vuruşa ölürüm.
Babamdan kalan mülk idi,
Başıma gelen cehennemi
Kirpiğimle görürüm!

We were kinsmen, forgive us – saying,
The valiant Buurul and Akkelte —
Should we give them to Koco as gifts.
Let my faith be my companion,
Should we give the gift and withdraw, Till
I die I'll not stand back,
Rather than grapple and clash with the dog

Should we return to Talas alive?».
When the lord had spoken so,
As if a hot iron were drawn across his eyes,
Külçoro leapt up to his feet:
Çınkoco, son of Şıgay,
Where he roams is strife — that's Koco.
Fire that burns from dry grass is evil,
The foe sprung from your own is evil,
The grief born from within is evil,
Koco, the foe unto death, is evil.
Let me be your offering, dear elder brother,
Who should hear these words of yours,
Let a dark night hear them.
Let the dug black grave hear them.
Who else besides should hear!
Let the black water that yields no ford hear,
Who else besides should hear!
Dig not my pit so deep,
Let me be your offering, elder brother,
Boil not up my torment!
To Koco with whom I've traded blood,
Offering my sister-in-law, bowing my head,
How could I go to him.
How could I bend my neck,
Spare a warrior's life – saying,
How could I make such a gift.
Rather than behold this torment
I'll die fighting blow on blow.
It was the estate left by my father,
The hell that comes upon my head
I'll see with my own lashes!

Gücü yerinde başım varken
Böbürlenen Koco'ya
Küheylanımı nasıl veririm.
Elimde olsun biriktirdiğim,
Körpe kuray sertleşene dek,

While my head is in its strength,
To the swaggering Koco
How could I give my steed away.
Let what I've gathered stay in my hand,
Till the tender reed grows hard,

Mıyzam gülü uçup dökülene dek,
Sıkıca altı ay çarpışırım,
Ergin başım varken
Yengemi nasıl vereyim,
Yer yakan itle
Yaka paça boğuşup göreyim.
Ulu ağabey, sen ne diyorsun,
Bu sözünü it duysun!
Yiğit anam Kanıkey'in
Sıkı tembih ettiği yer var,
Anacığımın dediği söz idi,
Manas'tan kalan bir oku
Akolpok'un yakasına,
Yakaya diktim demişti.
Yeniden bağlayıp iliştirip,
Yine bu yana gelirken
Aziz anam Kanıkey
Akolpok'a emanet edip,
Bu yana doğru gelirken
Elimden tutup sıkıca,
Sacayağı gibi başını çıkarıp,
Kurbanın olayım anacığım,
Belli, başa güç gelirse,
Karga kadar başını çıkarıp,
Bununla at – deyip, emanet edip,
Yeniden bağlayıp sarmıştı,
Kurbanın olayım Kanıkey
Ben yetime emanet etmişti.
Biz Talas'ta yatarken
Kancaylak'ta yılkı güderdik, Manas'ın oğlu er Semen,
Süzülüp uçan akbabayı
Yaklaştırmadan vururduk.

Till the mıyzam rose flies and sheds,
Six months solid I will fight,
While my head is grown and whole,
How could I give my sister-in-law away,
With the dog that scorches the earth
Let me grapple collar to collar and see.
Great elder brother, what are you saying,
Let the dog hear these words of yours!
My valiant mother Kanıkey
Has a place she charged me strictly with,
It was the word my dear mother spoke,
One arrow left from Manas
Into the collar of Akolpok,
I stitched it in the collar, she had said.
Binding and fastening it anew,
When we set out again this way,
My dear mother Kanıkey
Entrusted it to Akolpok,
When we were setting out this way
Taking me firmly by the hand —
Its head thrust out like a trivet-leg,
Let me be your offering, dear mother,
Clearly, if hardship comes upon your head,
Thrust its head out crow-length far,
Shoot with this – saying, she entrusted it,
She had bound and wrapped it up anew,
Kanıkey — may I be her offering —
Had entrusted it to me the orphan.
While we lay at Talas,
We herded horses at Kancaylak, Er Semen, son of Manas,
The vulture gliding in its flight
We shot before it could draw near.

Dünyada bir kez parlayıp,
Gelmişliğim var idi.
Babamdan kalan Kelte'de,
Nişancılığım var idi».
Sıkıntı çeken sultandan
Çocuk töre Külçoro,
Akkelte'yi isteyiverdi,
Böyle sözlerle vurdu.
Yiğit töre sultanın

Once I flashed before the world,
Such a coming I once had.
With the Kelte left from my father,
Such marksmanship I had».
From the sultan worn with woe
The child lord Külçoro
Asked outright for Akkelte,
With words like these he struck.
The valiant lord, the sultan,

Vermem – deyip diyemeden,
Yiğidin gönlünü kırmadan,
İnip verdi Buurul'u,
Çözüp verdi ipekli kaftanı.
Yiğide verip Semetey,
Vay haline, görünüşüne bak:
Hokand alaca kürk ile,
Hantal hantal yolda koşup,
Diz yere bükülüp,
Boş durmayıp töre koşup,
Öfkelenip paldır küldür,
Kaçıp töre apar topar,
Yiğitliğini de aşarak,
Yönelip koşup o zaman,
Kara mağaraya saklanıp.
Kara mağaraya vardığında,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş yaman er
Tüm bedenini gizleyip,
Kara bedenini gizleyip,
Doludan beter ter boşanıp,
Çınkoco'dan gizlenip,
Sinek kadar candan umut kesip,
Gerçek Manas'ın biriciği,
Kara mağaraya sığınıp.
Bakılsa göze ilişmeden,
Kara mağarada saklanıp,
Nerede olduğu bilinmeden,
Mağaraya varıp gizlenen

Unable to say — I'll not give it,
Not breaking the young warrior's heart,
Dismounting, he gave Buurul,
Untying, he gave the silken kaftan.
Semetey, giving them to the brave —
Alas his state, behold his look:
In a motley fur of Hokand,
Lumbering, running down the road,
His knees buckling to the ground,
Not idling, the lord running on,
Raging, helter-skelter,
The lord fleeing in headlong haste,
Outrunning even his own valor,
Turning and running then,
Hiding in the black cavern.
When he reached the black cavern,
Than his father, the grey wolf Manas,
The dread man born superior,
Concealing his whole body,
Concealing his dark frame,
Sweat pouring worse than hail,
Hiding from Çınkoco,
Giving up hope of his fly-small life,
The only son of the true Manas,
Taking shelter in the black cavern.
Unseen by any searching eye,
Hidden in the black cavern,
None knowing where he was,
He who reached the cave and hid —

Semetey'in konaklaması bu,
Kara cana zor geldi,
Yoksa yiğit böyle olur mu?
Şimdi anlatıverelim,
Külçoro'nun destanını:
Akılda usta, becerikli kul,
Çocukluğu bambaşka,

Düşmanın çaresini bilen yaman kul.
«Evliyaya el açtım,
Babası cömert Manas'tan
Emanet kalan Akkelte'nin,
Yedi boğumlu tunç harbisini,
Çekip sıyırıp aldı.
İçi kirlendi – deyip,
Kazağı ile kazıyıp,
Tokmağı ile dövüp,
Çekeceği ile çekip,
Yorulmadan Külçoro
İçini temizleyip ovup.
İçi temiz olduktan sonra,
Boz kesedeki büyük yağlığı
Alıverip Külçoro
Çeke çeke geçirdi.
Yakaya dikilmiş yarım oku,
Yarım atımlık barutu
Akkelte'nin ağzına
Avuçlayıp döktü şimdi.
Elindeki yarım oku
Tunç harbiyi ele alıp,
Takırdatarak sürdü şimdi.
Belinden tutup kelteyi,
Yiğitliğini bildirip,
Sıkı ant içip o zaman
Ağzına ağzını değdirip:
«Hunhar atam arslan yiğit,
Ondan kalan Akkelte,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco'yu
Vuramadan kalırsam onu

Such is Semetey's lodging now,
Hard it fell on his dark life,
Else would a warrior come to this?
Now let us tell it forth,
The epic tale of Külçoro:
A slave master in wit, deft of hand,
His childhood like no other,

The dread slave who knows the foe's
undoing. «I opened my palms to the saints,
From his father, generous Manas,
Of Akkelte left in trust
The seven-jointed bronze ramrod
He drew and slipped it out.
Its bore is fouled – saying,
Scraping with its scraper,
Pounding with its mallet,
Drawing with its drawer,
Untiring, Külçoro
Cleaned and scoured its bore.
When the bore was clean at last,
The great oil-cloth in the grey pouch
Külçoro took it up
And drew it through and through.
The half arrow stitched into the collar,
The half charge of powder,
Into the muzzle of Akkelte
He poured now by the handful.
The half arrow in his hand —
Taking the bronze ramrod in hand,
He rammed it rattling home.
Gripping the kelte by its waist,
Making known his valor,
Swearing then a binding oath,
Touching his mouth to its mouth:
«My bloodthirsty father, lion-brave,
Akkelte left from him —
Çınkoco, son of Şıgay:
If I fail to shoot him down,

Atamın ruhu
Eninde sonunda beni çarpsın,
Doğrulttuğum yere değmezsen,
Sultan atamın ruhu
Sonunda bulup seni çarpsın!»
Akkelte ile antlaşıp,
O Külçoro çırpındı,
Babamdan kalan küheylan – deyip,
Taybuurul'a yalvardı:

May my father's spirit
Strike me down at last,
If you strike not where I aim you,
May my sultan father's spirit
Find you at last and strike you!»
Making pact with Akkelte,
That Külçoro quivered,
The steed left from my father – saying,
He implored Taybuurul:

Dua ol bana, Taybuurul.
Ölçüsüz düşmana rastladım,
Ata ol bana, Taybuurul.
Anam kaldı uzakta,
Kurbanın olayım Taybuurul,
Ana olup koru beni».
Cömert hanının Akolpok'u,
Yakası altın, yeni tunç,
Ata giydirilse ok geçmez,
Alıverip Külçoro,
Taybuurul'un üstüne
Çaprazlama örttü şimdi.
Sımsıkı düğümlenmiş büyük yuları
Öne uzatıp fırlatıp,
Akıl hasadı bol Külçoro
Hileye ustaca girişti şimdi.
Ay gibi olan küheylanın
Karnının altına sığınıp,
Olpok'un bir eteğini örtünüp,
Koco'yu gözleyerek yattı şimdi.
Arslan doğmuş Çoro'nun
Ateş gibi gözü kızarıp,
Ördek gibi boynu uzayıp,
Gökten inmiş boz keseyi
Boynuna asıp,
Öbür dünyaya göçen arslanların
Ruhuna yalvarıp.
Erken sözü geç olup,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco

Be a prayer for me, Taybuurul.
I have met a foe beyond all measure,
Be a father to me, Taybuurul.
My mother stayed behind afar,
Let me be your offering, Taybuurul,
Be a mother, guard me now».
His generous khan's Akolpok,
Its collar gold, new bronze,
Draped on a horse no arrow pierces it —
Külçoro took it up,
Over Taybuurul's back
He spread it crosswise now.
The great halter knotted tight
He stretched and flung out to the fore,
Külçoro, rich in harvest of wit,
Set deftly now about his ruse.
Beneath the belly of the steed
That was like the moon he sheltered,
Draping one skirt of the Olpok over him,
He lay now watching for Koco.
The lion-born Çoro's
Eye reddening like fire,
His neck stretching like a duck's,
The grey pouch come down from heaven
Hanging about his neck,
Of the lions passed to the other world
Imploring the spirits.
The early word growing late,
Çınkoco, son of Şıgay,

Bir kez atışıp kalmaya
İki gözü dört olup.
Bambaşka gözü bulanıp,
Akkañkı eyerin kaburundan
Akkelte'nin ağzını
Belli belirsiz çıkarıp,
Koroson'a* koyun adayıp,
Evliyaya at adayıp,
Arslanların ruhuna,

To trade one more exchange of shots,
His two eyes turned to four.
His eye clouding strangely over,
From the flank of the Akkañkı saddle
The muzzle of Akkelte
Thrusting out half-seen,
Vowing a sheep to Koroson,*
Vowing a horse to the saints,
To the spirits of the lions,

Ak boz kısrağını çabuk adayıp.
«Çetin işimi Tanrım onar – deyip, Yer üstüne saldı,
Yiğit atam Almambet,
Ruhun şimdi destekle – deyip.
Feryatla yetişip geldi.
Arslan idi bu dahi,
Akbaltay'ın Çubak'ı.
İnce beline kuşanan,
Yedi tümen kara ordu olsa,
Yeleği savrularak dalıp saldıran.

Quickly vowing his white-grey mare.
«My God mend my grievous task –
saying, He loosed upon the earth,
My valiant father Almambet,
Let your spirit now uphold me – saying.
With a cry he came apace.
A lion too was this one,
Akbaltay's Çubak.
Girded on his slender waist,
Were there seven tümen of black host,
He who dives and charges, his vest streaming.

Geniş ağızlı sırlı temren,
Ulak Han'ın Sırgak'ı,
İşimi Tanrım onarıver,
Yalnız cana zor geldi,
Ruhlar şimdi destek olun!
Yine Koco kaplan
Gönlü gidip bölünüp,
Çaremiz nasıl olur – deyip, On bir dolumluk karabinayı,
Gözünün yaşı dökülüp.
Kaygılanıp ağlayıp çırpınıp,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Yaradan Rabbim esirge» – deyip,
Alıverip yüz kez attı.
Yatmakta imiş Külçoro.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yaptığı işi sağlam Koco,

The broad-mouthed lacquered arrowhead,
Ulak Han's Sırgak,
My God, mend now my task,
Hard it fell on the lonely life,
Spirits, be my support now!
Again the tiger Koco,
His heart failing, torn in two,
What will our remedy be – saying, The carbine of eleven charges,
His eyes' tears spilling down.
Grieving, weeping, quivering,
Imploring the one God,
My Creator Lord, have mercy» – saying,
He took it up and fired a hundred times.
Külçoro lay there waiting.
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco, firm in every deed,

Kasaba dağını dolanıp,
Silah pusatını kuşanıp,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Celmoğuz Koco kükreyip,
Opol Dağı gibi dolanıp,
Altı aylık ok ve barutu
Almış sıkıca bağlanıp.
Gayreti zehir, kendisi güç,
Kaplan Koco o zaman
Sataşanı yerle bir eder.
Kaplan Koco heybetli,
Sataşan düşmanın
Kanını içme töresi var.
Kaynayıp öfkesi gelince,
Kararan bulut tutulmaz,
Kara küheylanı varken
Ölmeden benden kurtulmaz,

Rounding the mountain of the town,
Girding on his arms and gear,
The earth splitting, thundering,
Celmoğuz Koco roaring,
Circling like Mount Opol,
Six months' arrows and powder
He had taken, bound on tight.
His zeal is poison, himself is might,
The tiger Koco at that hour
Levels whoever provokes him.
The tiger Koco, awesome-grim,
Of the foe who provokes him
He has the custom of drinking blood.
When his wrath comes to the boil,
The darkening cloud cannot be held,
While he has his black steed,
None escapes me but by death,

Kokmuş duman, yer sisi,
Buurul'u kestirip o Koco,
Yaban domuzu gibi gözü parladı,
Kapı kanadı gibi koca dişini
Yaman Koco o zaman
Böle böle gıcırdattı.
Alıverip Çınkoco
Onunla yüz kez attı.
Yanında altın yayı var,
Onunla yüz kez attı.
Kolay değil Çınkoco,
Sallanıp durup yüz kez attı.

Omzundaki ak filintayla
Demin dediğim Koco kaplan
Yağmur gibi yay çekti,
Dolu gibi ok attı.
Kahırlandı Han Koco,
Karısını kara basmış gibi,
Kamçılandı o Koco.
Dolu gibi oku sağanak olup,

Reeking smoke, the ground-mist low,
That Koco, making out Buurul from afar,
His eye flashed like a wild boar's,
His huge teeth like a door's leaf —
Dread Koco at that hour
Ground and gnashed them piece by piece.
Çınkoco snatching it up,
Fired with it a hundred times.
At his side he has his golden bow,
With it he shot a hundred times.
No easy man is Çınkoco,
Swaying where he stood, he fired a hundred times.

With the white carbine on his shoulder
The tiger Koco I just told of
Drew his bow like rain,
Shot arrows like hail.
Han Koco raged in wrath,
As though a nightmare crushed his wife,
That Koco whipped himself on.
His hail-like arrows turning to a downpour,

Külçoro yatar o zaman
Taybuurul'a sığınıp.
Yutuverecekmiş gibi,
Koco gelir hışım ile,
Külçoro yatar o zaman
Bir Tanrı'ya yalvarıp.
Gökten akçıl bulut sökülüp,
Üstünde binmiş töre yok,
Taybuurul durur görünüp.
Taybuurul'u görünce,
Sevindi Koco hoplayıp,
Kudurdu şimdi zıplayıp.
Manas'ın oğlu yetimi,

Külçoro lies there at that hour
Sheltering by Taybuurul.
As though he would swallow him whole,
Koco comes on in his fury,
Külçoro lies there at that hour
Imploring the one God.
A whitish cloud tearing loose from the sky,
No lord mounted on his back,
Taybuurul stands in view.
When he saw Taybuurul,
Koco rejoiced and hopped,
Now he ran mad, leaping high.
The orphan son of Manas,

Kaplan yapılı garip canı
Hepsini kırıp geçirip,
Devirip atmışım.
Yaban domuzu gibi yaman canın
Hepsinin gitti dermanı.
Çelmeleyip yıkmışım.
İstense verilmez Buurul'a,
Soğuk kement atayım,
İmrenip gezdiğim Çürök'ü
Kendim tek başıma alayım.
Afgan'a zulüm salıp,
Hoca, molla toplayayım,
Akun'un kızı Çürök'ü
Kendime tek nikâhlayayım.
Dediğine uymayayım,
Kahrolası Toltoy'a
Ayçürök'ü vermeyeyim.
Kahrım geldi, kabardım,
Manas'ın oğlu yetimin
Hazinesine el koyayım.
Mallarını ateşe verip,
Yakalayıp gözünü oyayım,
Çoro'dan kalan kullarını,
Yarım ok atımına geldi şimdi.
Bakay'ını bağlayıp alayım.

The tiger-built, forlorn soul —
Cutting them all to pieces,
I have felled and cast him down.
Of the dread soul like a wild boar The
strength of all of them is gone.
I have tripped and thrown him down.
On Buurul, never given though asked,
Let me cast the cold lasso,
Çürök whom I roamed coveting —
Let me take her for myself alone.
Loosing tyranny on the Afgan,
Let me gather hodja and mullah,
Çürök, Akun's daughter —
Let me wed her to myself alone.
Let me not bow to what he says,
To accursed Toltoy
Let me not give Ayçürök.
My wrath has come, I've swelled with rage,
Of the orphan son of Manas
Let me seize the treasury.
Setting his goods aflame,
Let me seize him and gouge his eyes,
The slaves left from the Çoro —
He came now within half a bowshot.
Let me bind and take his Bakay.

Yol üstünde sürükleyip,
Kurban diye keseyim.
Kahrolası Akun'u,
Kızını esirgeyen kâfiri
Bildiğim gibi edeyim,
Halkının hepsini kırayım.
Oynayıp çıkan Buurul'a
Issız yurt yeri gibi edeyim,

Köküne böylece yeteyim,
Tüy koymadan kırıp gideyim.
Sevincinden Çınkoco
Bakay'ın oğlu eksik Taylak
Yetişip geldi yaklaşıp,
Hepsinden kötü it Taylak,
Yarım ok atımı dolanıp,
Perçemini kesip alayım,
Yılkıcı yapıvereyim.
Sarı Han'ın Kalık'ının
Boynuna gem takayım,
Ganimet aldığım kulum – deyip, Kara atının böğrü,
Kızılbaş yurduna satayım.
Uçup giden kanadı,

Çetin bozkurt öldükten sonra
Semetey hunhar ölmüştür,
Öldüğünü gözüm görüp durur.
Başını kurtarıp çıkan Taybuurul,

Yularını sürüyüp çırpınıp,
Hunharının Akolpok'u
Ak eyere örtülüp,
Öldüğünü gözüm gördü – deyip,
Atı kaçıp geldi – deyip,
Dileğimi Tanrı verdi – deyip.
'Baabedin!' diye bağırıp,
Hoplaya zıplaya Çınkoco,
'Şıgay!' diye nara atıp,

Dragging him along the road,
Let me slaughter him as offering.
Accursed Akun —
The infidel who withheld his daughter,
Let me deal with him as I know how,
Let me slaughter all his folk.
To Buurul who came out prancing —
Let me make it like a deserted camp-ground,
Thus let me reach his very root,
Let me slay them, leaving not a feather.
For joy Çınkoco —
Bakay's son, the wanting Taylak,
Came up apace, drawing near,
Worst of them all, the dog Taylak,
Circling at half a bowshot,
Let me cut and take his forelock,
Let me make him a herder of horses.
Of Sarı Han's Kalık
Let me put a bit upon the neck,
My slave taken as booty – saying, His black horse's flank,
Let me sell him to the Kızılbaş land.
The wing that flew away,

Now the stern grey wolf is dead —
Semetey the bloodthirsty has died,
My own eye sees that he is dead.
Taybuurul who saved his head and got away,
Dragging his halter, quivering,
His bloodthirsty master's Akolpok
Draped upon the white saddle,
My eye has seen that he is dead – saying,
His horse has fled and come – saying,
God has granted my desire – saying.
Crying out 'Baabedin!',
Hopping and leaping, Çınkoco,
Raising the war-cry 'Şıgay!',

Kahır ile atıldı,
Baba, Tanrı verdi – deyip,
Silah pusatın hepsini,
Taybuurul'a doğru fırlattı.
Kara at ile dolanıp,
Kopçası tam dokuz,
Kopçasını çıkarıp,
Düğmesi tam dokuz,
Düğmesini çıkarıp,
Çabucak inip varmaya
Aklı düştü Koco'nun,
Ganimet edip almaya.
Arkesken'ini kuşanıp,
Beceriksiz Koco sallanıp,
İki eteği savrulup,
Koco yakına gelince
Çoro'nun gönlü bölündü,

He hurled himself in fury,
Father, God has given – saying,
All his arms and battle-gear
He flung toward Taybuurul.
Circling on his black horse,
Its clasps full nine in number,
Undoing every clasp,
Its buttons full nine in number,
Undoing every button,
To dismount quick and go to it
Koco's mind was set,
To take it as his booty.
Girding on his Arkesken,
Clumsy Koco swaying,
His two coat-skirts streaming out,
When Koco came in close,
The Çoro's heart was stirred,

Açık seçik göründü.
Kanadın bir yan ucu – deyip, Yayla
oyalayıp Koco'yu
Öteye değse Akkelte
Akciğerin alt ucu – deyip,
Nişancılığın hası,
Hazır duran maşasını
Kısıp çekiverdi Külçoro,
İşleyip ateş aldı Akkelte,
Akkelte tüfek 'tars' dedi,
Destekleyen ruhun sayısızsa,
Yiğit Koco 'küt' diye düştü.
Tam belinden vuran ok
Böğrünü yararak geçti.
Öte girip içine,
Akciğeri bozup gitti.
Yaman Koco yiğidin,
Bacak etinin dibinden
Bir karış yerini aldı.
Çınkoco'nun Kara atı,
Dönenip o zaman,

He came full clear in view.
One side-tip of the wing – saying, Stalling
Koco with the bow,
Should Akkelte strike beyond,
The nether tip of the lung – saying,
The very best of marksmanship,
Its trigger standing ready —
Külçoro squeezed and pulled it,
Akkelte worked and took fire,
The musket Akkelte cried 'tars',
If your upholding spirits are numberless,
Valiant Koco fell with a thud.
The ball that struck him full in the waist
Passed cleaving through his flank.
Entering deep within,
It wrecked the lung and passed.
Of the dread warrior Koco,
From the base of his thigh-flesh
It took a span of flesh away.
Çınkoco's black horse,
Wheeling round at that hour,

Sırt üstü düşüverdi.
Koco gelir bağırıp,
Ne yapacağını bilemeyip,
'Şıgay!' diye nara atıp.
Tanrı'ya sesi duyuldu,
Külçoro'nun üstüne
Yığılıp külçe gibi düştü.
Sığınıp gizlenen Külçoro,
Öfkelenip bağırıp,
Dimdik doğruldu o zaman,
'Manas!' diye nara atıp.
Yiğit doğmuş yetimin
Çınkoco'ya yetişti şimdi,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yaptığı işi sağlam Koco
Çoro ile o zaman
Yaka yakaya girişti şimdi.
Paçadan kavradılar,
Pehlivanlarca çelmeleştiler.

Fell over on its back.
Koco comes on shouting,
Knowing not what to do,
Raising the war-cry 'Şıgay!'.
His voice was heard by God,
On top of Külçoro
He collapsed and fell like a heap.
Külçoro, sheltered and concealed,
Raging, shouting out,
Rose bolt upright at that hour,
Raising the war-cry 'Manas!'.
The orphan born a valiant man —
He reached Çınkoco now,
Çınkoco, son of Şıgay,
Koco, firm in every deed,
With the Çoro at that hour
Grappled collar to collar now.
They gripped each other by the trouser-leg,
They traded trips like wrestlers.

Yakadan tutup burdu,
Kaldırıp yere vurdu.
Kokusu tüten Koco'nun
Bıyığını çekip fırlattı,
Sakalını yolup savurdu.
Tekme üstüne tekme vurdu,
Ağızdan giden kara kanın
Ardından gitti sarı safra.
Mağaradan töre hoplayıp,
Koşup geldi zıplayıp.
'Baabedin!' diye bağırıp,
Coşku ile çırpınıp,
Gelmekte kaplan,
Külçoro'ya yalvarıp.
«Yiğit besledim, er besledim,
Bir vefasını ben gördüm.
Kurbanın olayım, Külçoro,
Kurban olurum senin gibi kardeşe.
Argımak besledim, at besledim,

He seized the collar and wrenched it round,
He lifted him and dashed him down.
Of reeking Koco whose stench steamed up
He tore the mustache out and flung it,
He plucked the beard and cast it wide.
He dealt him kick on kick,
After the black blood from his mouth
There followed yellow bile.
From the cavern the lord came hopping,
He came running, leaping high.
Crying out 'Baabedin!',
Quivering with elation,
The tiger is coming on,
Imploring Külçoro.
«I reared a brave, I reared a man,
I have seen his loyalty once.
Let me be your offering, Külçoro,
I'd be an offering for a brother like you.
I reared an argamak, I reared a horse,

Kurban olayım, Taybuurul gibi
küheylana
Dayanak olan çocuğa,
Kurbanın olayım Külçoro,
Hunharın sana kurban olsun!
Sönmüş ateşi tutuşturdun,
Ölmüş canı dirilttin,
Kopmuş olanı uladın,
Saçılmış olanı topladın.
Altı ay binilse yorulmaz,
Yiğit Buurul benim küheylanım.
Tay kunan gibi tepişen,
Çekişip meme emişen,
Külçoro benim kardeşim.
Alnıma bitmiş cevherim,
Belanı ben alayım,
Dayanağım, aynam benim!
Öldürmeyesin haram olanı,
Ağabeyi ile kardeşi

Let me be an offering — for a steed
like Taybuurul,
For the child who is my prop,
Let me be your offering, Külçoro,
May your bloodthirsty one be your offering!
You kindled the fire that had died,
You revived the life that had died,
You joined what had been severed,
You gathered what had been scattered.
Ridden six months he tires not,
Valiant Buurul, my steed.
Kicking like foal and yearling colt,
Tugging, suckling at one breast,
Külçoro, my own brother.
My gem grown on my brow,
Let me take your troubles on me,
My prop, my mirror mine!
You must not kill what is forbidden,
The elder brother and the younger —

İkisi birden çullandı demesinler,
Yarın mahşer gününde,
Ağabey kardeş birleşip,
Tek adamı ezdiler demesinler!
Vuran Tanrı vurmasın,
Kıyametin gününde
Bu domuz kanını dava edip durmasın!
Bununla bozkurdun
Sonunda bir gün ölürüz,
Kanını dava ederse o zaman,
İkisi çullandı dediklerinde
Ne cevap veririz?»
Sultanın sözünü tutup
O sırada Külçoro
Bırakıverdi Koco'yu.
«Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Yolumuz birdir, yan yana,
Kökümüz birdir, aynı yuvadan.
Amansız atışacak kadar,

Let none say the two fell on him together,
Tomorrow on the day of judgment,
Elder and younger joined as one,
Let none say they crushed a single man!
May the striking God not strike,
On the day of doom
Let this swine not press his blood-claim on!
With this the grey wolf's —
At last one day we die,
If then he presses his blood-claim,
When they say the two fell on him,
What answer shall we give?»
Heeding the sultan's word,
Külçoro at that moment
Let Koco go.
«Çınkoco, son of Şıgay,
Our road is one, side by side,
Our root is one, from the same nest.
Enough for merciless exchange of fire,

Emanet cana kıyacak kadar
Alanını mı kapıp kaçtım?
Ak akçe malını mı saçtım?
Kulununu mu kovup kaçırdım?
Kudurmuş ahmak sen Koco,
Heybendeki malını mı saçtım?
Ben Talas'a geldiğimde,
Şöyle böyle dedim mi?
Kahrolası Çınkoco,
Hakkını tutup yedim mi?
Suçsuz yere kara kurduysam,
Yaradan'ın teki beni çarpsın!
Rahat durmayıp sıkıntı saldın,
Kahrolası Koco, seni çarpsın!»
El sallamadan Koco'yu
İnciğinden kavrayıverdi,
Küçük çadır kadar kara taş,
Bahtı kara Koco'yu
Getirip ona çaldı.
Hesabını böyle bulunca,
Kara taşa çarptığında,

Erliği şimdi göründü,
Çınkoco ikiye bölündü.
Çınkoco'yu boğazladı,
Göğsünden çıkan kara kanı
Avuç avuç içip doydu.
Kan içe içe pekişmiş,
Kara bozkurt diye ün salmış.
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş Semetey,
Ok kesesini silkip, ok edip,
Azgın huylu Koco'yu
Bu dünyadan yok edip,
Afgan'dan gördüğü fesadı,
Cediger'i o zaman
Afgan'a saldığı kızılca kıyameti,
Ona doğru yol alıp,
Yanına kattığı Külçoro

Enough to slay the life held in trust —
Did I snatch your field and flee?
Did I scatter your white-coin wealth?
Did I drive off and chase away your foal?
You rabid fool, you Koco,
Did I scatter the goods in your saddlebag?
When I came to Talas,
Did I say this or that of you?
Accursed Çınkoco,
Did I withhold and devour your due?
If I plotted black against you guiltless,
May the one Creator strike me down!
Never resting, you loosed torment,
Accursed Koco, may He strike you!»
Without so much as a swing of the arm,
He seized Koco by the shin,
A black stone big as a little tent —
Koco of the black fate
He brought and dashed against it.
When his reckoning was thus found,
When he struck the black stone,

His manhood now was seen,
Çınkoco split in two.
He slit Çınkoco's throat,
The black blood welling from his breast
He drank by handfuls till he was full.
Hardened by drinking blood on blood,
He won renown as the black grey wolf.
Than his father, the grey wolf Manas,
Semetey born superior,
Shaking out his arrow-pouch for shafts,
Koco of the savage temper
Blotting him from this world,
The mischief seen from the Afgan,
The Cediger at that hour,
The red doom he loosed upon the Afgan,
Taking the road toward him,
Külçoro whom he took along,

Atı esirgemeden çok yürüyüp,
Çubak'ın oğlu Kançoro
Kargaşayı salmış,
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay atıp,
Kaçmadan durup vuruşup,
Cediger'in Tölök'ünü,
Yetişip yakalamış.
Yiğitmiş Kançoro,
Hesabını iyice bulmuş,
Bağlayıp alıp Tölök'ün,
Kasığını yarıp biçmiş.
Töresi yakına gelince,
Kıyameti koparmış.
Yaman Tölök yiğidi
Kurban diye kesmiş.
Ondan öte at sürse,
Boz alaca flama, kızıl tuğ,
Boy boy inleyen çığlık gürültü.

Ak sancak, kızıl tuğ,
Aç çığlık, çığlık gürültü.

Riding hard, not sparing the horse,
Kançoro, son of Çubak,
Had loosed the turmoil wide,
Standing face to face,
Firing muskets, shooting bows,
Standing fast, trading blows unfleeing,
The Cediger's Tölök
He had overtaken and caught.
A brave man was Kançoro,
He found his reckoning in full,
Binding and taking Tölök,
He slit and carved his groin.
When his lord drew near,
He raised the very doom.
The dread warrior Tölök
He slaughtered as an offering.
Riding onward past that place,
Grey-motley pennant, crimson tuğ,
Wails and screams and din rank upon rank.
White standard, crimson tuğ,
Hungry screams, screaming din.

Gök açık, yer bulanık,
Yerden bir tek dal görünmez.
Toprak uçup, toz yanıp,
Halktan bir tek kişi görünmez.
Yamaçtan keltenin sesi yankılanır,
Eyeri teğelti hepten yok,
Afganlıların hepsi
Şehre kaçıp üşüşür.
Tülkü'nün oğlu Tümönbay
Yedi gün ortalıkta dolaşıp,
Çaresi tükenip kaçmış.
Yedi yerinden yara yiyip,
Argın'ın oğlu Acıbay
Han Toltoy'u vardığında,
Altı gün dolaşıp,
O da kaçıp kalmış,

The sky is clear, the earth is murky,
Not a single branch shows from the ground.
Earth flying, dust burning,
Not one soul of the folk is seen.
From the slope the kelte's voice re-echoes,
Saddle and pad wholly gone,
All of the Afgan folk
Flee swarming to the city.
Tümönbay, son of Tülkü,
Roamed the field for seven days,
His remedies spent, he fled,
Wounded in seven places.
Acıbay, son of Argın,
When he reached Han Toltoy,
Roaming for six days,
He too was left in flight,

Altı yerinden yara yiyip.
O sırada Afgan'ın,
Yuvarlak pişmiş ekmeği var,
Dört bölük kurulmuş evi var.
Töreli yurdunu kırdırıp,
Akun'un ordusu dahi var.
İnim inim inletip Akun'u
Şehrine kapatmış,
Eceli gelenler ölmüş,
Ölenden geri kalanı
Zulmü fazlasıyla görmüş,
Aklını şaşırmış,
Niceleri kırılıp,
Ölenden geri kalanı
Şehre doğru kaçmış.
Cehennemi Toltoy salmış,
Kaçıp kurtulan bir can yok,
Afganlılardan niceyi
Devirip kırıp geçirmiş.
Akun, Koco, Tümönbay,
Toltoy'a gücü yetmeyip,
Tanrı'nın vurduğu iş imiş,
Bele bağlanacak bel değil,
Kulun güveneceği el değil.

Wounded in six places.
At that time the Afgan —
It has its round-baked bread,
It has its houses pitched in four divisions.
His lordly land given over to slaughter,
There is Akun's army too.
Making Akun groan and groan,
He shut him in his city,
Those whose hour had come have died,
Those left behind the dead
Have seen tyranny in surfeit,
They have lost their wits,
Many cut down in heaps,
Those left behind the dead
Have fled toward the city.
Toltoy has loosed his hell,
Not one soul fled and escaped,
Many of the Afgan folk
He has toppled, cut to pieces.
Akun, Koco, Tümönbay —
No strength in them to match Toltoy,
It was a work of God's own striking,
No mainstay for the waist to bind to,
No hand for a slave to trust.

Kötürüm çalımlı halk imiş.
Ne yapacağını bilemeyip,
Sırtlarda gezen bundan çok,
Atlarının hepsi aygır,
Semerli gezen bundan çok.
Ne yapacağını bilemeyip,
Şaşkın gezen ondan çok.
«Cediger kırıp gitti – deyip,

Kökümüze hepten yetti – deyip,
Kaçıp giden bundan çok.
Soyumuzu kuruttu – deyip,
Yanıp yakılanı bundan çok,
Köküne topluca yeteceğinde,

A folk of crippled swagger they proved.
Knowing not what to do,
More than this roam on the ridges,
Their horses stallions every one,
More than this roam under pack-saddles.
Knowing not what to do,
More than that roam dazed about.
«The Cediger slaughtered and passed on – saying,
They have reached our very root – saying,
More than this have fled away.
They have dried up our line – saying,
More than this lament and burn,
When he would reach their root all at once,

97710	Afganlıların hepsini	*All of the Afgan folk*
	Tümden kırıp gideceğinde,	*When he would slaughter them outright,*
	Boğazdan çıktı bağırıp,	*He came shouting from the gorge,*
	Bağırışa kulak verse,	*If one gave ear to the clamor —*
	'Manas!' diye nara atıp,	*Raising the war-cry 'Manas!',*
	Öfkelenip Külçoro,	*Külçoro in his wrath,*
	Toltoy'a mızrak uzatıp,	*Leveling his lance at Toltoy,*
	Külçoro'nun ardından,	*Hard on Külçoro's heels,*
	Zurna kulak sağır edip,	*The zurna deafening the ear,*
	Tunç borunun sesi takırdayıp,	*The bronze horn's voice rattling loud,*
97720	Davul vurup gümbürdeyip.	*Drums beating, thundering.*
	Toz göğe burulup,	*Dust twisting to the sky,*
	Tozu toza çarpıp,	*Dust dashing against dust,*
	'Han Manas!' diye haykırıp,	*Crying out 'Han Manas!',*
	Hep o han oğulları,	*All those sons of khans,*
	Orduya katılıp uğultuyla.	*Joining the host with a roar.*
	Haykırıp mızrak uzatışıp,	*Shouting, thrusting lances out,*
	Nice can girişip vuruşup.	*Many a soul joined in, trading blows.*
	Gürleyerek saldırışıp,	*Charging one another thundering,*
	Perişan olup kalışıp.	*Left broken in disarray.*
97730	Bakay'ın oğlu Baytaylak	*Baytaylak, son of Bakay,*
	Karşısından bağırıp,	*Shouting from before him,*
	Sarı Han'ın Kalık'ı	*Sarı Han's Kalık*
	Sürüp girdi savurup.	*Drove in, swinging wide.*
	Camgırçı'nın Şayımbet'i	*Camgırçı's Şayımbet*
	Yeniden sapladı çökertip.	*Stabbed anew, bringing him to his knees.*
	Yandan Kançoro	*From the flank Kançoro,*
	Sağlam belini kuşanıp,	*Girding his firm waist,*
	Cediger'in ordusuna	*Into the Cediger's host*
	Tek başına dalıp saldırıp.	*Diving and charging all alone.*
97740	Çarpışmaktan erler bıkışıp,	*The men grown weary of combat,*
	Çam gibi mızrağı	*The lance like a pine-tree*
	Tam yüreğe saplaşıp.	*Driven full into the heart.*
	Er ölüsü dağ gibi yığılıp,	*Dead men heaped like a mountain,*
	Mızrakların hepsi demet demet düşüp.	*The lances falling in sheaf on sheaf.*
	Aybaltalar çınlayıp,	*The moon-axes ringing out,*
	Kılıçların hepsi parçalanıp.	*The swords all shattered to pieces.*
	Nice yer kanla doldu şimdi,	*Many a place now filled with blood,*

Çetin savaş oldu şimdi.
Haykırıp mızrak uzatışıp,
Mızrak ile yetişemeyip,
Tüfek ile vuruşup.
Boz pus toz duman olup,
Kır, yer kara kan olup,
Nice insan yerle bir olup.
Öfkelenip bağırıp,
Cediger'in hepsine
Olgun doğmuş Külçoro
Saldırıp savurmuş.
Afganlının şehrinden,
Feryat ettirip Cediger'i,
Sürüp çıkardı çökertip.
Kartalların varken,
Görülmedik fesat salmış,
Kırılacakken Afgan'ı
Ayırıp kurtarmış.
Orta yerini Kançoro,
Oyup gelip vermişti,
Bir yanını Baytaylak
Silip gelip vermişti.
Koskoca kenarını Kalık
Kuşatıp gelip vermişti.
Kızgın savaş dövüşte,
Hep o han oğulları

A grievous battle now was fought.
Shouting, thrusting lances out,
Unable to reach with the lance,
They fought it out with muskets.
Grey haze turning to dust and smoke,
Steppe and earth turned black with blood,
Many a man laid level with the ground.
Raging, shouting out,
Upon the whole of the Cediger
Külçoro born full-ripe
Charged and laid about him.
From the city of the Afgan,
Making the Cediger wail aloud,
He drove them out, brought to their knees.
While his eagles were at hand,
He had loosed unheard-of havoc,
The Afgan on the brink of slaughter
He parted and delivered them.
Its middle part Kançoro
Had carved out and delivered,
One side of it Baytaylak
Had swept clean and delivered.
Its vast flank Kalık
Had encircled and delivered.
In the heat of war and combat,
All those sons of khans

Yağmalayıp gelip vermişti.
At ganimete toplanıp,
Cediger yurdu kırılıp.
Erinin başı kesilip,
Beyinin karnı deşilip,
Dalga dalga gelen Cediger'in,
Topluluğu hep çözülüp.
Yamanlık taslayan erleri
Attan inip koşup,
Boynuna kuşağını asıp,
Atlarını çekiverip.
Ölenden geri kalanı

Had plundered and delivered.
Horses gathered up as booty,
The Cediger land cut down.
Their men's heads severed,
Their beys' bellies slit open,
Of the Cediger that came wave on wave
The whole assembly came undone.
The men who feigned ferocity,
Dismounting, running,
Hanging their sashes on their necks,
Leading their horses by the rein.
Those left behind the dead,

Mızrağını atıp feryat edip,
«Boyun eğdik!» – diye çığrışıp.
Halk yığını toplanıp,
Başçıları kırılıp,
Kötüleri yalvarıp,
İyinin başı vurulup,
Kadın çekip alırım – deyip,
Telaşından şaşırtıp,
Yanıp kül olan Cediger
Öz malını saçtırıp.
Ele düşen Cediger
Görmediğini görmüş,
Suçu olmayan masumlar
Sıra sıra düşüp ölmüş,
Kıyamet yerini görmüş,
Ölüm saçarım deyip dururken,
Öz malını saçmış,
Onu böylece bırakalım,
Cediger'in hanı Toltoy'dan
Ondan haber başlatalım:
Er değil mi er Toltoy,
Semetey ile Çoro'nun,
Orada olmadığını o zaman,
Bilmişti er Toltoy.
Güce vurup halk kırıp,
Sürmüştü er Toltoy.
Şöyle böyle diyene dek,

Casting their lances down, wailing,
«We submit!» — crying out together.
The mass of folk assembled,
Their leaders cut down,
Their base ones pleading,
The good ones' heads struck off,
I'll drag the women off – saying,
Bewildered in their panic,
The Cediger burnt to ash
Made to scatter their own goods.
The Cediger fallen captive
Saw what they had never seen,
The guiltless innocents
Fell dead in row on row,
They saw the place of doom,
While boasting — I shall scatter death,
They scattered their own goods.
Let us leave that as it is,
Of Toltoy, khan of the Cediger,
Let us take up the tale of him:
Is he not a man, er Toltoy —
That Semetey and the Çoro
Were not there at that hour,
Er Toltoy had known it.
Trusting in force, slaughtering folk,
Er Toltoy had driven on.
Before one could say this or that,

Göz açıp kapayana dek,
Bildiğini Afgan'a
Yapmıştı er Toltoy.
Yaman Toltoy o zaman,
Kıyameti başlatmış,
Afgan'ın yiğitlerini
Hepten kırıp bırakmış.
Görülmedik kargaşa salmış,
Yaman Toltoy o zaman,
Yastığını yanına alıp yatmış.
Halk kırılıp dururken

In the blink of an eye,
What he knew, upon the Afgan
Er Toltoy had wrought.
Dread Toltoy at that hour
Had set the doomsday loose,
The warriors of the Afgan
He had slaughtered utterly.
He had loosed unheard-of turmoil,
Dread Toltoy at that hour
Had taken his pillow and lain down.
While the folk were being slaughtered —

Kaplan doğmuş değil mi,
Yaman Çoro varmış.
Yeni baştan Toltoy'a
Kıyameti salmış.
Almambet oğlu Külçoro
Akborçuk'un başını çevirmişti,
Cediger'in Toltoy'una,
Haykırıp mızrak uzattı şimdi.
Külçoro'yu görünce
Dağ gibi Toltoy yiğidin
Kaburga kemiği hoplayıp,
Kalın bağırsağı sallanıp,
Önceden görmüş o edepsiz,
Kaçmadan Toltoy durur mu,
Ölümden zor kurtulmuş,
Telaşsız Toltoy durur mu?
Cebrail misali Külçoro,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Gelmekte o zaman
Toltoy'a doğru gümbür gümbür.
Kurt gibi gözü kızarıp,
Büsbütün boynu uzayıp,
Külçoro gibi can olmaz,
Dönüp Toltoy baksa,
Altında gelir boz kaplan.
Kuyruğunu yukarı kaldırıp,
Toltoy Han'a yönelip,
Haykırıp nara salmış,

Was he not born a tiger,
There was the dread Çoro.
Upon Toltoy once again
He loosed the very doom.
Külçoro, Almambet's son,
Had turned Akborçuk's head about,
At the Cediger's Toltoy
He shouted, leveled his lance now.
When he saw Külçoro,
Of the warrior Toltoy, mountain-huge,
The rib-bones leaping in his side,
The thick gut quaking within,
That shameless one had seen before —
Would Toltoy stand and not flee,
He had barely escaped from death —
Would Toltoy stand unruffled there?
Külçoro like Gabriel,
The earth splitting, thundering,
Coming on at that hour
Toward Toltoy with rumbling roar.
His eye reddening like a wolf's,
His neck stretching longer still,
No soul there is like Külçoro,
When Toltoy turned and looked,
Beneath him comes the grey tiger.
Lifting its tail on high,
Making for Toltoy Han,
He shouted, loosed the war-cry,

Kan içse doymaz gök taybas

Devirecekmiş gibi,
Önüne düşüvermiş.
Görüp duran Toltoy'a
Kıyameti başlattı.
O taybasın kahrından
Yaman Toltoy o zaman,
Surkoen'in üstünden
Az kalsın uçup düşüyordu.

The grey taybas, never sated though it drinks blood,
As though it would topple him,
Fell in before him on the way.
For Toltoy watching on
It set the doomsday loose.
From the fury of that taybas,
Dread Toltoy at that hour
From Surkoen's back
Very nearly flew and fell.

Yüreği gitti güm güm atıp,
Aziz candan umut kesip,
Yandı Toltoy titreyip.
Külçoro'yu görünce
Toltoy görüp yanıp yakıldı,
Ölürüm diye düşünüp,
Sinek kadar candan umudu kesti.
Bu yalan dünyadan gidecekmiş gibi,
Aklını şaşırdı.
Kaplan Toltoy o zaman
Halkından çıkıp kaçtı.
Karı gibi kaçıp, 'çü' dedi,
Cediger'in Toltoy'u, o yakışıklı arslanı,
Öfkelenip bağırıp,
Han Toltoy'u görünce,
Kaplan töre Külçoro,
'Manas!' diye nara atıp.
«Karılar gibi sen, Toltoy,
Kaçma!» – diye bağırıp.
Eyer beli gibi sırtı
Aşıp Toltoy gelmekte.
Ürkeklenip korkup o zaman,
Kaçıp Toltoy gelmekte.
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden
Külçoro kovalayıp gitmekte.
Er Toltoy'un Surkoen'i
Kolay yetişilir hayvan değil,
Külçoro'nun Aktelki'si

His heart went pounding beat on beat,
Giving up hope of his dear life,
Toltoy burned and trembled sore.
When he saw Külçoro,
Toltoy, seeing, burned with anguish,
Thinking — now I die,
He gave up hope of his fly-small life.
As if to pass from this false world,
He lost his wits.
The tiger Toltoy at that hour
Broke from his folk and fled.
Fleeing like a woman, he cried 'çü',
The Cediger's Toltoy, that comely lion,
Raging, shouting out,
When he saw Han Toltoy,
The tiger lord Külçoro,
Raising the war-cry 'Manas!'.
«Like the women, you, Toltoy —
Do not flee!» — he shouted out.
The ridge like a saddle's seat —
Toltoy comes on, crossing over.
Startled and afraid at that hour,
Toltoy comes on in flight.
Without a look around him,
Sparing his life not at all,
Külçoro rides on in pursuit.
Er Toltoy's Surkoen
Is no beast easily overtaken,
Külçoro's Aktelki

Yetişemeden kalacak hayvan değil.
Yerin üstünü sıyırtıp,
Akun Han şehrini dolaştırıp,
Böyle kaçıp duracağına,
Perişan etti Toltoy'u.
Üyrülmö'nün bataklığında
Üç kez dolandırıp kovaladı şimdi.
Çogulma'nın bataklığında

Is no beast to be left behind.
Skimming the surface of the earth,
Driving him round Akun Han's city,
Rather than keep fleeing so —
He left Toltoy in wretchedness.
In the marsh of Üyrülmö
He chased him three times round it now.
In the marsh of Çogulma

Topluca dolandırıp kovaladı şimdi.
Keñ-Opol'un dağının
Çukurunda kovalayıp gitmekte,
Geniş Ürgenç'in suyunun
Boyunda kovalayıp gitmekte.
Göz yetmeyen Ak-Çiy'in
Yüzünde gidip durmakta,
Uçsuz bucaksız uzanan kırın
Ucunda kovalayıp gitmekte.
Kabaran dağın bittiği
Ucunda kovalayıp gitmekte,
Tükenen Akun şehrinin
Hizasında kovalayıp gitmekte.
Altı kez dolandırıp kovalamıştı,
Minarenin üstünde
Bakıp duran Ayçürök
Toltoy'u alaya almış.
Hantalca kaçıp duracağına
«Ayrök ayrök!» – deyip şimdi
Çürök'ü Tanrı çarpmış.
«Dokuzundaki Külçoro'dan
Paldır küldür kaçacağına,
Dağ gibi Toltoy, ölsene,
Kıyametin yüzünü görsene!
Yiğit senin gibi olur mu,
Gevezelik eden edepsiz,
Sana yiğit diyen iflah olur mu?
Hantalca kaçmadan ölsene,
Öfkelenip dikildi,
Ahmak senin gibi olur mu?
On ikisinde Külçoro,
Otuz beşinde er Toltoy,
Apar topar kaçmışsın,
Ayrök, ahmak, ayrök! – deyip, Yaman
Toltoy o zaman

Tuh, ahmak, tuh – deyip,
Kıyametin yüzünü görsene,

He chased him a whole round now.
Of Keñ-Opol's mountain,
He rides pursuing in its hollow,
Of the broad Ürgenç's waters,
He rides pursuing along the banks.
Of Ak-Çiy beyond eye's reach,
He courses on across its face,
Of the steppe stretching without end,
He rides pursuing at its edge.
Where the swelling mountain ends,
He rides pursuing at its tip,
Of the spent city of Akun,
He rides pursuing on its line.
Six times round he had chased him,
Atop the minaret
Ayçürök who watched it all
Made mock of Toltoy then.
Rather than keep fleeing lumbering so —
«Ayrök, ayrök!» – saying now,
God had smitten Çürök.
«From Külçoro, nine years old,
Rather than flee helter-skelter,
Mountain-huge Toltoy, why not die,
Why not behold the face of doom!
Is a warrior ever like you,
You prattling shameless one,
Can one who calls you warrior prosper?
Why not die instead of lumbering off,
In wrath she rose up straight,
Is any fool the like of you?
Külçoro at twelve years old,
Er Toltoy at thirty-five —
You have fled in headlong rout,
Ayrök, you fool, ayrök! – saying, Dread
Toltoy at that hour

Tuh, you fool, tuh – saying,
Why not behold the face of doom,

Uçkurunla boğulup ölsene!

İnsan değil, adam değil,
Yarım adamdan kaçmışsın.
Hayvana çalarsın sen ahmak,
Çocuktan kaçmışsın.
Çocuktan kaçıp kabararak,
Tulum gibi burnun kabarıp,
Tabağa konmuş et var mı,
Han güvey, sende yüz var mı?
Boşuna gelip çarpışıp,
Gafil dolaşıyormuşsun,
Karaltı görse kaçası,
Kayıp Toltoy imişsin.
Çocuğa karşı koyamayan,
Zaife Toltoy imişsin.
Böyle kaçıp duracağına
Kahrolası Toltoy, ölsene,
Kıyametin yüzünü görsene!
Sallana sallana kaçacağına,
Saldırıp mızrak vursana!
Davranıp mızrak saplasana!
Çocuğu fırlatıp saplayıp
Beni kendine gelin etsene!
Aman, güvey, yazık yüzüme,
Güvey olmadan ölüp kal,
Doğurmadan dibe çöküp kal!
Böyle olacağına sen ahmak,
Diri gezmeden ölüp kal!»
Çürök'ten böyle duyduktan sonra
Altındaki Surkoen'i
Dizginleyip döndürdü.
Püsküllü sırlı mızrağı
Sallayıp ele aldı.

Kükreyip mızrak saldı.
Öte yanından Külçoro,
O da mızrak hazırladı.
Kaplan doğmuş eren,

Why not choke to death on your own waistcord!
Not human, not a man,
You have fled from half a man.
You take after beasts, you fool,
You have fled before a child.
Fleeing a child yet puffing up,
Your nose swelling like a bladder-skin,
Is there meat set on your platter,
Khan bridegroom, have you any face?
Coming to clash in vain,
You wander heedless, so it seems,
One who flees at a mere shadow,
A lost Toltoy you have proved.
Unable to withstand a child,
A feeble Toltoy you have proved.
Rather than keep fleeing so,
Accursed Toltoy, why not die,
Why not behold the face of doom!
Rather than flee swaying to and fro,
Why not charge and strike with the lance!
Why not act and drive the lance home!
Hurl and skewer the child through
And make me your own bride!
Alas, bridegroom, shame upon my face,
Die before you ever become a groom,
Sink to the depths before begetting!
Rather than be so, you fool,
Die rather than walk alive!»
When he heard this from Çürök,
Surkoen beneath him
He reined about and turned.
The tasseled lacquered lance
He brandished, took in hand.

Roaring, he drove the lance.
From the other side Külçoro,
He too made ready his lance.
The tiger-born brave

Saldırıp mızrak vurdu.
Öfkelenip 'çü' deyip,
Kaplan töre yetişti.
Becerikli Toltoy bozkurdun
O da mızrak sapladı.
Kaçmadan durup saplaştılar,
Mızrak ile yetişip,
Karşı karşıya vuruşsalar,
Hepten kırılıp gittiler.
Mızraktan çare kalmayıp,
Saplaşmaları durup,
Aybalta ile vuruştular.
Aybalta çınlayıp gitti,
Sapı elde kaldı.
Kılıç ile vuruşup,
Kılıçların hepsi paramparça.
Kabzası elde kaldı.
Yaka yakaya duruşup,
Tuttuğu yeri koparışıp,
Bundan çare olamayıp,
Attan iniverdiler.
Paçadan kavraşıp,
Pehlivanlarca çelmeleşip,
Görünen yerini koparıştılar,
Gök boğa gibi süsüştüler.
Buğradan beter silkişip,
Aygırdan beter kapışıp.
Biri birini alamadan,
Biri birini çelemeden,
Kapışıp yenişemezken
Buurul ile şahlanıp,
Opol Dağı gibi görünüp,
Ağzından zehri dökülüp,
Semetey çıkıverdi.
Ağabeyi ile kardeşi

«İkisi birden saldırdı» diye,

Charged and struck with the lance.
In wrath crying 'çü',
The tiger lord came up apace.
The deft grey wolf Toltoy —
He too drove in his lance.
Standing fast, they traded thrusts,
Reaching each other with the lance,
As they struck at one another face to face,
The lances splintered all to pieces.
No remedy left in the lance,
Their thrusting at a stand,
They fought with the moon-axe then.
The moon-axe rang and shattered,
The haft stayed in the hand.
Striking then with swords,
The swords all smashed to shards.
The hilt stayed in the hand.
Standing collar to collar,
Tearing off whatever they gripped,
No remedy coming of this,
They dismounted from their horses.
Gripping by the trouser-leg,
Trading trips like wrestlers,
They tore off whatever flesh showed,
They butted like grey bulls.
Shaking worse than rutting camels,
Grappling worse than stallions.
Neither able to take the other,
Neither able to trip the other,
While they grappled, neither winning,
Rearing high upon Buurul,
Looming like Mount Opol,
Venom pouring from his mouth,
Semetey came forth at once.
The elder brother and the younger

«The two of them fell on me at once,» saying,

«Öldürüp kökümü kuruttu» diye

Yüreği ağzına gelivermiş.
Kılıcını alıp sessizce,
Semetey yetişip varmıştı.
Cediger'in Toltoy'u
Yıkılıp yerde kalmıştı.
«Kıyamete varıldığında
'İkisi birden çullandı' demesin,
Aziz canı rahat komayıp,
'Teke tek vurdu' demesin.
Toltoy'un kanını bana ver» diye,
Külçoro isteyip durmuştu.
Saldırıp kılıç vurmadan,
Kanını oğlana bağışladı.
Toltoy'u kaldırıp çarpıp,
Bıyığını çekip fırlattı,
Sakalını yolup savurdu.
Kıyameti başlattı,
Yanındaki keskin coykumayı,
Kınından sıyırıp çekti,
Bagış'ın oğlu Toltoy'un
Başını kesip atıverdi.
Yol üstüne sürükleyip,
Azgın itlere yem etti,
Domuz Toltoy bahadırdan
Öcünü kat kat almıştı.
Er Toltoy'un Surkoen'i,
Eşsiz küheylan bu Koen,
Sımsıkı düğümlü ok yuları
İki ele yaklaştırmadan,
Ağzına dişleyip almıştı.
Dizgin kırıp fırlayıp,
Cediger'e doğru koşmuştu.
Eyer beli gibi yokuşu
Aşıp gitmiş idi o an.
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne at yetişmez,
Kaçıp gitmiş idi o an.

«They slew me and dried up my root,»
saying,
His heart had leapt into his mouth.
Taking his sword in silence,
Semetey had come up upon him.
The Toltoy of the Cediger
Lay toppled on the ground.
«When the Day of Judgment comes,
Let none say 'The two piled on him at once,'
Giving his dear soul no rest,
Let none say 'They struck him one to one.'
Give Toltoy's blood to me,» saying,
Külçoro kept on pleading.
Without charging in to strike the sword,
He granted the blood to the boy.
He heaved Toltoy up and dashed him down,
He tugged his mustache and flung it,
He plucked out his beard and scattered it.
He set the Day of Doom in motion,
The keen coykuma at his side
He stripped and drew from its sheath,
Of Toltoy, son of Bagış,
He struck the head clean off.
Dragging him onto the road,
He made him food for savage dogs,
On the swine, batyr Toltoy,
He took his vengeance fold on fold.
Er Toltoy's Surkoen,
This Koen, a steed without peer,
The arrow-lead knotted fast and tight
He let come near no pair of hands,
He seized it in his teeth by the mouth.
Snapping the rein, he bolted,
Toward the Cediger he ran.
The slope like a saddle's waist
He had crossed over in that instant.
No wind can catch him at his gallop,
No horse can catch him at his pace,
He had fled and gone in that instant.

Eşsiz küheylan Surkoen,
İnişe geldiği zaman
Karaca gibi ön ayağı uzanıp,
Yokuşa dayandığında
Yelesi, kuyruğu yayılıp.
Kulun gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup.
Öylesi yaman kaplan
Yerin yüzünü sarsarak,
Arbuurul ile dörtnala,
Kuru izine ot koyup,
Ağara ağara kovalamıştı.
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamıştı.
Altındaki Taybuurul,
Geyik gibi boyun bükmüştü.
Ok atımı hendekleri
Önce yuları kapmıştı.
Duraksamadan koşmuştu.
Bunun üzerine Kançoro,
Dağ koyunu gibi boynu bükülüp,
«Vay, kendini bilmez, seni!» diye,
Urgan boyu hendek gelse,
Öcü içinde kalmıştı.
Şaşmadan sıçrayıp atlayarak.
«Beni Külçoro gibi görmez» diye,

Er Toltoy'un Surkoen'i
«Vay, akılsız hunhar, seni!» diye
Cetim sırtına vardığında,
Ardından Semetey
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Semetey
Yularından tutup o anda
Ganimet edip götürmüştü.
Kovalayıp yakalamıştı,
Öfkesi pek büyük gelip,
Kaplan töre, er kişi,

The peerless steed Surkoen,
When he came to the downslope,
His forelegs stretching like a roe deer's,
When he braced against the rise
His mane and tail spreading wide.
Laying back his ears like a foal,
Whirling up the earth like a hurricane.
So fierce a tiger he,
Shaking the face of the earth,
At full gallop with Arbuurul,
Laying grass on his dry trail,
He chased him, whitening, whitening.
Laying grass on his yellow trail,
He chased him, yellowing, yellowing.
Taybuurul beneath him
Had bowed his neck like a deer.
The trenches an arrow-shot wide —
First he had snatched the lead-rope.
He had run without faltering.
Thereupon Kançoro,
His neck bent like a mountain ram's,
«Fie, you who know not yourself!» saying,
Should a trench come a lasso-length wide,
Vengeance had lodged within him.
Leaping and vaulting without a miss.
«He does not regard me as he does
Külçoro,» saying,
Er Toltoy's Surkoen —
«Fie, you witless butcher, you!» saying,
When he came to the ridge of Cetim,
Behind him Semetey
Had caught up swifter than an arrow,
Where he caught him, Semetey
Seized him by the lead in that instant,
Made him booty and bore him away.
He had chased him down and taken him,
His wrath rising very great,
Tiger töre, a man of men,

Hiçbir şeyi düşünmeden,
Kırgız'ın süslü eyerini vurmuştu.
İstense verilmez Buurul'un
Bunun üzerine Surkoen:
«Dar günde görürüm» diye,

Dizginini çekerim,
İçinde öcü kalmıştı.
İnce yolu kestirip,
Arbuurul'u yedeğe alıp,
Ağasının yedekleyip geldiğini

İki çoro görüvermiş
İki çoro pay dileyip,
Diz yere bükülüp,
İkisi yan yana koşup.
Üzengileri tokuşup,
«Baba yerine tuttuğum,
Baba gibi ağam, bana ver» diye,

«Önüme katsam ak uğurlu,
Ardıma alsam bin asker gibi,
Armağan olarak ağam, bana ver» diye,

İkisi yan yana koşup,
Karaca gibi sıçrayıp,
İkisi koşup varmıştı,
Sımsıkı düğümlü yuları
Külçoro'ya doğru
Aşırtıp fırlatıvermişti.
Kançoro varken Külçoro'ya,
Açıkça söylemeden mızmızlanıp,
Öte yanında kıvranıp,
Bel bağladığın beli bulup,
Gizlenip yattığın yeri bulup,
Eskini bozup alırım,
Fitneyi sana salarım!
Evine ateş koyarım,
Düşünüp taşınıp otururum,

Without a thought for anything,
Had thrown on the ornate Kirghiz saddle.
Buurul is not given though begged for —
Thereupon Surkoen:
«I shall see him in the narrow day,» saying,
I draw in his rein,
Vengeance stayed lodged inside him.
Cutting short the narrow path,
Taking Arbuurul in tow,
That their elder came leading him in tow

The two çoros caught sight of it,
The two çoros begging for a share,
Knees bending to the ground,
The two running side by side.
Their stirrups knocking together,
«You whom I hold in a father's place,
Elder brother like a father, give him to me,» saying,
«Driven before me, a white-fortuned omen,
Taken behind me, like a thousand troops,
As a gift, elder brother, give him to me,» saying,
The two running side by side,
Leaping like roe deer,
The two had come running up,
The lead-rope knotted fast and tight
Toward Külçoro
He sent flying over and hurled it.
While Kançoro stood there — to Külçoro,
Whining without speaking plainly,
Writhing on the farther side,
Finding the pass on which you lean,
Finding the place where you lie hidden,
I shall break up and take the old,
I shall loose sedition upon you!
I shall set fire to your house,
I sit pondering and weighing it,

Hunharım, bir gün kökünü kuruturum!
Butcher that I am, one day I shall dry up your root!

Hazineni bozup alırım,
Soğuk kement atarım.
Yorulmadan yükünü yüklerim,
Senden bezip yetişirim,
Bohçanı bir yoklarım.
Keñ-Kol'dan göçüne saldırıp,
I shall break open and take your treasury,
I shall cast the cold lasso.
Unwearied, I shall load your burden,
Sick of you, I shall come upon you,
I shall rifle through your bundle.
Falling upon your caravan out of Keñ-Kol,

Kasılıp duran o haramdan,
Öcümü bir alırım!»
Gönlü başka bölünüp,
Kabarıp duran hunharın
Haramlığı göründü.
Kavgası at yüzünden olup,
Kançoro yad olup kaldı.
Gözüne perde inip,
Kançoro çatışır oldu.
Surkoen'e yandı yakıldı,
Sonunda düşmanlaşacaktı.
Cediger'in hepsi
Bozkurttan kırgına uğradı.
Çınkoco ile koca Toltoy.
Akun kızı Ayçürök,
Tam da onu paylaşamayıp.
Kırgına uğradı hepsi.
Oogan'ın kalabalık eli.
Alıcıların yamanı
Altı yüzer at aldı,
Alamayan yamanlar,
Altmışar at aldı.
Ergin yiğit bozkurtlar,
From that haram who stands there strutting,
I shall take my vengeance once for all!»
His heart divided to another side,
Of the swelling butcher
The haram nature came to light.
His quarrel being over a horse,
Kançoro became a stranger.
A veil descending over his eyes,
Kançoro turned to strife.
He burned and grieved for Surkoen,
In the end he would turn foe.
All of the Cediger
Suffered slaughter from the gray wolf.
Çınkoco and old Toltoy.
Akun's daughter Ayçürök —
It was over her they could not agree.
All of them suffered slaughter.
The teeming people of Oogan.
The fiercest of the takers
Took six hundred horses each,
The wretches who could not take
Took sixty horses each.
The seasoned young gray wolves,

SEMETEY'İN AYÇÜRÖK'Ü TALAS'A GETİRMESİ

«Toya doksan koyun kesip,
Hepsi bir örnek kısır kesip,

Ahaliyi toplarım,
Halkı sevindirip şenlik kurarım,
Ayçürök ile Semetey,
Bu ikisine düğün yaparım.
Benim yavrum Ayçürök,
Dün, sakalımın ağında,
Seferim daha var iken,
Mediyan'ın çölünde
Baabedin'li mazarın
Tam yolun belinden

Yedi yüzer ganimet aldı.
Yetişemeyen yamanlar
Yetmişer ganimet aldı.
Cediger'i vurup fil aldı,
File yükleyip altın aldı.
Ganimet diye o yurttan
Beş kâküllü kız aldı.
Bilen yurda şan oldu,
Han Akun'un Oogan'ı
«Kast eden düşman öldü» diye,
Gönlü yatışıp, gani oldu.
Baabedin'e kısrak kesip,
Sevincinden sarı altını,
Hazineden saçıp durup,
Oogan'ın ihtiyarı Akun,
Minarenin üstünden
Haber salıp durmuştu.
Tanrı gerçekten verince,
Semetey'i görünce,
«Kurban olayım, kalabalık yurt,
Sönmüş ateşim yanınca,

SEMETEY BRINGS AYÇÜRÖK TO TALAS

«Slaughtering ninety sheep for the feast,
Slaughtering barren mares all of one pattern,
I shall gather the people,
I shall gladden the folk and hold festivity,
Ayçürök and Semetey —
For these two I shall make a wedding.
My darling Ayçürök,
Yesterday, in the white of my beard,
While my campaign still lay before me,
In the desert of Mediyan,
Of the mazar of Baabedin,
From the very waist of the road

Took seven hundred spoils each.
The wretches who could not reach
Took seventy spoils each.
They struck the Cediger and took elephants,
Loading the elephants, they took gold.
As booty from that land
They took girls with five forelocks.
It became renown to the knowing land,
Khan Akun's Oogan,
«The foe who plotted is dead,» saying,
Its heart was eased and grew abundant.
Slaughtering a mare for Baabedin,
In his joy the yellow gold
He kept scattering from the treasury,
The elder of Oogan, Akun,
From atop the minaret
Kept sending out the tidings.
When Tanrı truly granted,
When he saw Semetey,
«Let me be a sacrifice, teeming land,
When my quenched fire is kindled,

Sevincimden şenlik kurarım,
Çürök'üme kurban kesip, düğün yaparım».
Bulup aldığım Çürök'üm.
İki türlü sözü var,
Kimi insan laf eder,
«Peri kızıdır Çürök» diye,
Perizade yavrumu,
Sahibine vermez miyim?»
Yetmiş kızıl nar sürüp,
Göçte yükleyip yürümeye

Yük hayvanını tam hazırlayıp,
Akun Han vasiyet etti.
Büyük düşmanı yere serip,
Semetey büyük izzet gördü.

Ayçürök'ü verişini,
Verdiğini yurdu gördü.
Hoca ile mollanın
Tam doksanını toplatıp.
On iki gün düğün edip,
Düğününde halklar derilip,
Delil ile nikâh kıydırıp.
Çürök'e verilecek çok malı
Hazineye yığdırıp.
Altmış kızıl fil sürüp,
«Kıyamete varana dek
Yavrum Çürök yesin» diye,
Perizat gibi kuşanıp,
Kızıl altın ziynet yükleyip,
Yetmiş kızıl nar sürüp,
Yedi kez mal yükleyip,
Acıbay'ın elinde,
Tam yirmi bir kızıl nar
Yol boyunca temaşa.
Hazine önüne çöktürüp,
Seyranda kurulmak üzere
Kırgızca keçe ev yükleyip,

In my joy I hold festivity,
Slaying an offering for my Çürök, I make a wedding».
My Çürök whom I found and took.
There are two kinds of talk,
Some people wag their tongues,
«Çürök is a peri's daughter,» saying,
My peri-born darling —
Shall I not give her to her master?»
Driving seventy red pomegranate-loads,
For loading on the caravan and setting forth
Making the pack-beasts fully ready,
Akun Khan gave his last behest.
Laying low the great foe,
Semetey saw great honor.

The giving of Ayçürök,
The land beheld what he gave.
Of the hocas and the mullahs
He had a full ninety gathered.
Making a wedding twelve days long,
Peoples assembling at the wedding,
Having the nikah sealed with witness.
The many goods to be given to Çürök
He had heaped up in the treasury.
Driving sixty red elephants,
«Until the Day of Judgment comes,
Let my darling Çürök live on it,» saying,
Arrayed like a peri-born one,
Loading ornaments of red gold,
Driving seventy red pomegranate-loads,
Loading goods seven times over,
In the hand of Acıbay,
A full twenty-one red pomegranate-loads —
A spectacle all along the road.
Making them kneel before the treasury,
To be pitched on pleasure-grounds,
Loading a Kirghiz felt yurt,

Ata bulduğu yerine,
O evin güzelliği –
Tündüğü altın, bağı tunç,
Akun'un kızı Ayçürök
Bu evin örtüsü –
Dışı ipek ile atlas.
Akun'un kızı Çürök'ü,
Otuz gün oynatıp,
Kırk bir gün nazlatıp,
Akun'un kızı biricik kız,
Kızıl gömlekli, ince belli,
Işıl ışıl güzellerden
Kızlardan verdi can yoldaşı.
Kadife sağrılı, geniş saç bağlı,
Gerdanlıklı kara dağ olup,
Endamlı ahu gözlü
Gelinlerden verdi can yoldaşı.
Yaktığı ateşini söndürüp,
Talihli kadın Çürök'ü
Talas'a doğru göçürüp.
Dolunay gibi Çürök'e

To the place her father found her,
The beauty of that yurt —
Its tündük of gold, its lacings bronze,
Akun's daughter Ayçürök —
The covering of this yurt —
Its outside silk and satin.
Akun's daughter Çürök
He let make merry thirty days,
He let be coy for forty-one days,
Akun's daughter, his only girl,
Red-shirted, slender-waisted,
From among the shimmering beauties,
From the girls he gave soul-companions.
Velvet-rumped, with broad-bound hair,
Becoming a necklaced black mountain,
Shapely, gazelle-eyed —
From the brides he gave soul-companions.
Quenching the fire she had kindled,
The fortune-blessed woman Çürök
He moved in caravan toward Talas.
On Çürök, like the full moon,

İpeklinin çiçeğini giydirip,
Doru ala yorgaya bindirip,
Ker yorgaya binip salınıp,
Göçüp çıktı Oogan'dan
Kete kaftan giyip parlayıp.
Boz yorgaya binip salınıp,
Göçüp çıktı Oogan'dan
Supa kaftan giyip parlayıp.
Aynanın gülü açmış gibi
Göçüp çıktı Oogan'dan
Alaca karanlıkta şeytan göçer gibi
Peri çarpmış gibi sallanıp,
Oogan'dan çıkıp yol yürüyüp,
Atı esirgemeden çok yürüyüp
Ferahlı yanına bakınca,
«Atadan kalan yerim» diye,
Gelip kondu Talas'a,

He set the flower of silken cloth,
He mounted her on a bay-dappled ambler,
Riding a dun ambler, swaying,
She went forth in caravan from Oogan,
Wearing a kete caftan, gleaming.
Riding a gray ambler, swaying,
She went forth in caravan from Oogan,
Wearing a supa caftan, gleaming.
Like the mirror's rose in bloom
She went forth in caravan from Oogan,
Like a devil moving house in the half-dark,
Swaying as one struck by a peri,
Leaving Oogan, walking the road,
Riding hard, not sparing the horse,
When she looked toward the open side,
«My place left me by the fathers,» saying,
She came and alighted at Talas,

Atadan kalan eline.
Ataları birbirine adamıştı,

Geniş Talas gibi yurt buldu,
Semetey gibi koca buldu.
Kızıl kırgın, kuru nara,
Hep bunlarla Semetey,
Ayçürök'ü aldığı çağ,
Canı huzur bulduğu çağ.
Manas'ın oğlu Semetey
Ölse dahi hasreti yok.
O gün töreye karşı
Kement atacak kimse kalmadı.
Her yanı denk çıkıp,
Şah koruyan arslan çıkıp,
Babası bozkurt Manas'tan
Daha da üstün er çıkıp.

SEMETEY'İN KAN BEDELİ ALMAYA HAZIRLANIŞI

Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Argın kurulup yatarken,
Ferahlı Keñ-Kol düzünde,
Büyük Talas'ın boyunda
Argın, Kırgız düze inip,

Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yattığı çağda.
Çift alaba*, samur börk
Sallanıp durduğu çağda,
Kırgız'ın başını derleyip
Sefa sürdüğü çağda.
Sıkılınca karaca avlarken
Sıkılmayınca Talas'ta
Özgürce oynayıp yatarken.
Han oyunu bir başka,
Canım sultan, seçkin er,
Geniş Talas'ın sarı yurdu

At the land left by the fathers.
Their fathers had pledged them to each other,
She found a homeland like broad Talas,
She found a husband like Semetey.
Red slaughter, hollow war-cries —
With all of these, Semetey —
The season he took Ayçürök
Was the season his soul found peace.
Semetey, son of Manas,
Though he die, has no longing left.
That day against the töre
None remained to cast the lasso.
His every side proving equal,
A lion guarding the shah arising,
Than his father, the gray wolf Manas,
A yet more excellent man arising.

SEMETEY PREPARES TO TAKE THE BLOOD-PRICE

In Kara-Buura, in Çatkal,
While the Argın lay encamped,
On the airy plain of Keñ-Kol,
Along great Talas,
Argın and Kirghiz coming down to the plain,
In the season when they lay encamped,
Kumis by day and girls by night —
In the season when so they lay.
When the paired alaba and sable börk*
Swayed in the season of their swaying,
When, gathering the head of the Kirghiz,
He lived in the season of his delight.
Hunting roe deer when restless,
When not restless, in Talas
Lying at play in freedom.
The khan's game is a thing apart —
My dear sultan, the chosen man,
The yellow homeland of broad Talas —

Kırk adımlık ordo kurdurup,
Ödüllü oyuna doyurup,
Kızgın oyunlar kurup.
Kırkar kısır kısrağı
Kazananlar kesip alıp,
Talas'a diktiği bağında,
Keyifle yayıldığı çağda.
Keñ-Kol'a diktiği bağında
Gerinip yattığı çağda.
Bütün kunduz derisini
Yarıya bölüp alıp,
Paçalarına takıp,
Taya binip, kuş salıp,
Coşup kudurup durup.
Ele güne iş salmadan,
O çağda bozkurda
Karşı diyecek can kalmadan.
At semirip kıvama gelip,
Er semirip bunalıp,

Having an ordo of forty paces set up,
Sating them with games for prizes,
Setting up heated games.
Forty barren mares apiece
The winners slaughtered and took,
In the garden he planted at Talas,
In the season he sprawled at his pleasure.
In the garden he planted at Keñ-Kol,
In the season he lay stretching.
All the otter pelts
Dividing in half and taking,
Fastening them to their trouser-cuffs,
Riding colts, loosing hawks,
Overflowing, running wild.
Giving no trouble to friend or stranger,
In that season against the gray wolf
No soul remaining to speak.
The horse fattening into fettle,
The man fattening and growing restless,

İderli* yiğit, yüğrük at
Faydası değecek çağ olup,
O çağda Semetey,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Ateşe verecek yer bulamayıp,
Ölesiye dövüşecek er bulamayıp,
Kaygısı türlü bölünüp,
Kaplan doğmuş yiğidin,
Hunhar yüzü göründü.
Bozup dağıtacak topluluk bulamayıp,
Bozulmadık yar uçurum bulamayıp,
Akılda seçkin, gönlü deniz arslan,
Arslan yapılı yaman er
Tan yeri ağardığında,
Ayçürök'ün koynundan
Uykudan irkilip uyanıp,
Öfkelenip kıvranıp,
Arslan gibi kasılıp,

The girded young man, the swift horse —*
It became the season for their use,
In that season Semetey,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Finding no place to set aflame,
Finding no man to battle to the death,
His cares dividing many ways,
Of the tiger-born young man
The butcher's face came to light.
Finding no host to rout and scatter,
Finding no unbroken cliff or chasm,
Choice in mind, his heart a sea, a lion,
The fierce man built like a lion,
When the place of dawn grew pale,
From Ayçürök's bosom
Starting up out of sleep,
Raging and writhing,
Tensing like a lion,

Evliya soylu şahbazın
Eski öfkesi depreşip,
Ah çekip inlediğinde
Gök yelesi baş yarıp,
Kahrına aldığında,
Gayreti gerçek taş yarıp,
Öfkelenip durakladı,
Kaplan töre görünüp,
Han babasını yâd etti.
Ayaş atası bozkurdu,
Almambet düşüp aklına,
Bir yandan bir yana dönüp bahadırın,
Ok yılanı gibi kıvranıp,
Düşünüp dayanamayıp,
Eski derdi depreşip,
Bir tutama gelmez yaman can,
Bakıp kaldığı an imiş,
Şahbaz Sırgak ağasını

Of the saint-descended shahbaz
The old wrath stirred again,
When he sighed and groaned,
His gray mane splitting heads,
When it took him in its fury,
His zeal truly splitting stone,
He raged and halted,
Appearing a tiger töre,
He called his khan father to mind.
His sworn father the gray wolf,
Almambet coming into his mind,
The batyr turning from side to side,
Writhing like an arrow-snake,
Thinking and unable to bear it,
His old grief stirring again,
A fierce soul not to be held in one grip,
It was the moment he stood staring,
His elder the shahbaz Sırgak

Anıp saydığı an imiş.
Karşıda Keñ-Kol'da kurulu ev,

Şahbazın hâlini hiç sorma,
Bir tutama gelmez gariban can.
Hazine kapısından
Davulbazı vurdurup,
Davulbaz vurulunca
Sesi kulak sağır edip.
Kapılı hisardan,
Çaçıkey'in ordosundan,
Tört-Kül'ün aşağı yanından,
Töre atası Manas'ın diktiği
bağından, Semerkant'a ordu saldık,
Bar-Köl'ün karşı yanından,
Bahadır Manas'ın diktiği bağından,
Taşkent'i vurup yol ettik,
Kançoro ile Külçoro,
Yılkıdaki ikisine
Davulbaz sıkıca çalınıp,

It was the moment he named and honored.
Across the way the yurt pitched at Keñ-Kol
—
Ask not after the shahbaz's state,
A poor soul not to be held in one grip.
From the treasury gate
He had the davulbaz beaten,
When the davulbaz was struck,
Its sound deafened the ear.
From the gated fortress,
From Çaçıkey's ordo,
From the lower side of Tört-Kül,
From the garden planted by his töre father
Manas, We loosed an army on Semerkant,
From the far side of Bar-Köl,
From the garden planted by batyr Manas,
We struck Taşkent and made it a road,
Kançoro and Külçoro,
To the two out with the herds
The davulbaz was beaten hard,

Yılkılar ürküp saçılıp.
Karaca gibi sıçrayıp,
Külçoro ile Kançoro,
Telaş içinde bu ikisi
Küheylan hazırlayıp eyerleyip,
Semetey'den ürkerek:
«Davulbaz sıkı çalındı,
Sesiyle kulak çınladı,
Kazılmış hendek mi var?!
Kırk uruk Kalmuk'tan
Basıp gelen ordu mu var?!
Yüreği ürküp duramayıp,
İki çoro yarışıp,
Üzengileri tokuşup,
Ordoya sürüp gelmişti.
O demde gök vaşak börkü giyen, Çare bulucu bilge,
Gökala kalkan oynatan,
Bozkurt Bakay ihtiyar,
Hanlarının hepsi var,
Derilip ordoya
Erenlerin hepsi var,
Bilge ihtiyar Bakay var.

The herds shied and scattered.
Leaping like roe deer,
Külçoro and Kançoro,
These two in alarm,
Readying and saddling their steeds,
Startled by Semetey:
«The davulbaz was beaten hard,
Its sound has set the ear ringing,
Is there a trench dug out?!
From the forty-clan Kalmuk,
Is there an army come pressing down?!
Their hearts startled, unable to stand,
The two çoros racing,
Their stirrups knocking together,
Had ridden up to the ordo.
At that moment, wearing the gray lynx börk, The sage who finds the remedy,
Wielding the gray-dappled shield,
The gray wolf, old Bakay —
All of their khans are there,
Gathered at the ordo,
All of the eren are there,
The sage old Bakay is there.

Ay gibi yüzü parlayıp,
Semetey gür sesle söyleyip.
Bakay Han'a söz başlayıp,
Usulca söyleyip, pek koyup,
Arslan töre söz başladı:
«Gök pabucunu eskiten,
Küheylanını kabartan
Andican'ı vurup bir aldık,
At kuyruğunu düğümledik,
Ayaş atam Çubak'ın
Kan bedelini durmadan aradık,
Ondan bir sonuç çıkmadı.
Bundan hayli ganimet aldık.
Nice canı hor ettik.
Söyleyenden söyleyene ulaştık,

His face gleaming like the moon,
Semetey spoke in a full voice.
Opening his speech to Bakay Khan,
Speaking gently, laying it on hard,
The lion töre began his speech:
«Wearing out his gray shoe,
Puffing up his steed —
We struck Andican and took it once,
We knotted the horses' tails,
Of my sworn father Çubak
We sought the blood-price without ceasing,
From that no issue came.
From this we took great booty.
We put many a soul to scorn.
We went from teller to teller,

Bilenlerden sorduk,
Çubak'ın izini bulamayıp,
Hor olup nice kavrulduk.
At semirip kıvama geldi,
Er semirip bunaldı,
İderli yiğit, yüğrük at
Faydası değecek çağ oldu.
Kadere yoktur çare der,
Danışıp duruyoruz işte,
Ağa, Bakay, sana der.
Çoñ-Beecin'i yurt edinen
Avuç içi kadar Müslüman'ın

Birliğini çözen er derler.
Mızrakçıların bilgesi,
Kıtay'dan çıkan Koñurbay,
Düşmanın çaresini bilen arslan derler.
Kakançın'ın Beecin'ini
Koruyup duran er derler.
Çarpışanlar yenemedi.
Kimse onu eğdirip alamamış,

Karşısına kul varmamış.
Yüzleşen sağ kalmamış,

Öküzü kocayan, kendi ölenin,

Ölenin malını eşit bölmüş.

Dosdoğru gireceğim – Bakburçun,
Erkecini seter* diye adamış,
Bindiği kutlu at olmuş,
Dişi ile yad olmuş.
Azgın atını eyerleyen,
Ev kadar büyük put –
«İşte Tanrı budur» diye,
Tam da ona tapınmış.
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kahırlanan kâfire,

We asked of those who knew,
Failing to find Çubak's trace,
Scorned, how long we smoldered.
The horse has fattened into fettle,
The man has fattened and grown restless,
The girded young man, the swift horse —
The season for their use has come.
For fate there is no remedy, they say,
So here we sit taking counsel,
Elder, Bakay, it is said to you.
He who made Çoñ-Beecin his homeland,
Of the Muslims, no more than a palm's breadth,
The man who undid their union, they say.
The sage of the lancers,
Koñurbay, sprung from Kıtay,
A lion who knows the foe's remedy, they say.
Kakançın's Beecin —
The man who stands guarding it, they say.
Those who clashed could not conquer.
No one has bowed him down and taken him,
No slave has gone up against him.
None who faced him stayed alive,

Of him whose ox grows old, who himself dies,
He divided the dead man's goods in equal shares.
Straight in I shall go — Bakburçun,
He vowed its he-goat as seter,*
It became the blessed horse he rode,
With its teeth it turned estranged.
He who saddles his savage horse,
An idol big as a house —
«Behold, this is Tanrı,» saying,
To that very thing he bowed in worship.
Koñurbay, khan of Keçil —
At the raging infidel,

Han Koñurbay bahadıra
Sıkıca tüfek uzatsak derim, Gücüm yetse Beecin'den
Gayreti sağlam kılsak derim. Çarpışıp öcümü alsam derim!
Beli sıkı kuşansak derim,
Beecin'deki Kalça'dan
Atamın kan bedelini istesek derim!
Atamı Kıtay boğazlamış,
Kaynayıp yatan kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Kolu kuvvetli zorbaya
Dosdoğru girip mızrak uzatsak derim,
Dalgalanıp yatan Beecin'e
Kâfiri tümüyle yakalayıp,
Kurban diye kessek derim.
Kök atamın öcü var,
Dosdoğru girip öcünü alsak derim!

Kargaşayı salsam derim,
Ünü sert kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Gazayı sağlam kılsak derim,
Padişahı ulu Beecin'e
Ecel yeterse ölsek derim,
Atamı parçalayıp atan

Şanı güçlü kâfiri
Kıyasıya ezişip görsek derim,

Tanrı'nın çizdiği çizgiyi
Boynumuza alıp görsek derim.
Cehennemlik kara Kıtay'a
Yol gösterip varsan, ağacığım,
Tepişip bir görsek derim.
Kadere derman olur mu,
Kaza yeterse ölsek derim.
Mızraklaşıp saf bozup,

At Khan Koñurbay the batyr,
I say let us level the musket hard, Had I the strength, from Beecin
I say let us make our zeal firm. I say I would clash and take my vengeance!
I say let us gird our waists tight,
From the Kalça in Beecin
I say let us demand my father's blood-price!
Kıtay cut my father's throat,
At the seething infidel,
At Khan Koñurbay the batyr,
At the strong-armed tyrant,
I say let us go straight in and level the lance,
Into Beecin lying there billowing,
Seizing the infidel one and all,
I say let us slaughter him as offering.
My root-father has vengeance owing,
I say let us go straight in and take his vengeance!
I say let me loose the turmoil,
On the infidel of harsh renown,
On Khan Koñurbay the batyr,
I say let us make the gaza firm,
At Beecin of the mighty padishah,
I say let us die if the appointed hour suffices,
Him who tore my father apart and cast him away,
The infidel strong in glory —
I say let us grind against him without quarter,
The line that Tanrı has drawn
I say let us take upon our necks and see.
To hell-bound black Kıtay
If you go showing the way, dear elder,
I say let us trample him once and see.
Is there any cure for fate?
I say let us die if the doom suffices.
Crossing lances, breaking ranks,

Kader yeterse okla uçup,
Tükeneceğim yer – Kakançın.
Kâfire gaza kılarsam
Kapışayım diyorum,
Atamı parçalayıp atan

Han Koñurbay bahadırla!
Kakançın'ın kalesine
Çalıyar bile dokunmaz diye duyarım.
Pençeleyip elimi salsam derim,
Gücü paha biçilmez Kalça'yla

Pençeleşip kalsam derim!
Deve gibi ulu ağam, sözümü dinle,

Tevekkül Allah Kuday'a,
Ağa, Bakay, sözümü dinle,
Bu kahra nasıl dayanayım!
Kimi insan laf eder,
Tufan suyu oraya varmaz der.
Tufan suyunun yetmediği Beecin'e

Dolanıp girip o yere,
Dalgalanan kara kâfirden
Atamın öcünü alsam derim!
Peygamber oraya varmaz diye duyarım,
Peygamberin basmadığı Beecin'e
At sürüp mızrak uzatsam derim!

Soysuz kara Kıtay'dan
Atamın kan bedelini istesem derim.
Çınmaçın der, Kakan der,
Beecin'in kaç adı var?
Nice yiğitleri parçalamış,
O Kıtay heybetlisi.
Kaplan ağam, sözümü dinle,
Kapışmanın nice şanı var!
Çınmaçın'ın Beecin'ine

Flying with the arrow if fate suffices,
The place I shall be spent — Kakançın.
If I make gaza on the infidel
I mean to grapple, I say,
With him who tore my father apart and cast him away,
With Khan Koñurbay the batyr!
Kakançın's fortress —
I hear that even Çalıyar touches it not.
I say let me claw and loose my hand,
With the Kalça whose strength is beyond price
I say let me stay locked claw to claw!
My elder, mighty as a camel, hear my word,
Trust be placed in Allah Kuday,
Elder, Bakay, hear my word,
How shall I bear this grief!
Some people wag their tongues,
The flood-water reaches not there, they say.
Into Beecin, which the flood-water could not reach,
Winding my way into that place,
From the billowing black infidel
I say let me take my father's vengeance!
The Prophet goes not there, I hear,
At Beecin, where the Prophet never trod,
I say let me spur my horse and level the lance!
From the base-born black Kıtay
I say let me demand my father's blood-price.
Çınmaçın they say, Kakan they say —
How many names has Beecin?
It has torn apart many a young man,
That colossus of Kıtay.
My tiger elder, hear my word,
What glory there is in grappling!
Into Çınmaçın's Beecin

Gerçekten gaza kılsam derim,
Yılkısını sıyırıp alıp,
Beri yana sürsem derim!
Karınca gibi o yurdun
Tepesine insem derim.
Töresi imiş Koñurbay,
Onun kanını içsem derim!
Kaynayan Kıtay Kakan'a
Kıyameti salsam derim.
Kara niyetli kâfirle
Bir çarpışıp alsam derim.
Kapışacağım düşman Kakançın,
Öcümü alıp gelsem derim.
Ecelim yeterse Kuday'dan,
Boğuşa boğuşa ölsem derim!
Kimi insan laf eder,
Yalan mı gerçek mi kim bilir,
Varanın dönmediği o Beecin
Bela yatağıdır der.
Ağamı başçı kılıp,
O Beecin'e girsem derim.
Vergiye yığılmış sayısız malı
Baş aşağı basıp girsem derim.
Kapışacak düşman Kakançın,
Kısmet verse bir Kuday,
At sürüp düşmana girsem derim!
Kıyamete göçen arslan atam
Evlattan üstün arslandı,
İşte şurada duran Külçorom,
Kaynayan kara Kıtay'a
Bir salıversem derim!
Kanlı kana karışıp,
Kaçmadan durup vuruşup,
Kasılıp duran kara Kıtay'ın
Nice şehrini bölsem derim,
Öç alamazsam şu gariban can,
Diri gezmeden ölsem derim!
Kalmuk'u var, Şibe'si var,
Nice türlü halkı var,

I say let me make gaza in truth,
Stripping away its herds,
I say let me drive them to this side!
Like an ant upon that land
I say let me descend upon its crown.
Its töre, it seems, is Koñurbay —
I say let me drink his blood!
On the seething Kıtay Kakan
I say let me loose the Day of Doom.
With the black-hearted infidel
I say let me clash once and take him.
The foe I shall grapple is Kakançın —
I say let me take my vengeance and return.
If my appointed hour suffices from Kuday,
I say let me die grappling and grappling!
Some people wag their tongues,
Lie or truth, who can tell —
That Beecin whence no goer returns
Is a nest of calamity, they say.
Making my elder the leader,
I say let me enter that Beecin.
The countless goods heaped up in tribute —
I say let me press in headlong. The foe to grapple is Kakançın,
Should Kuday but grant the portion,
I say let me spur my horse into the foe!
My lion father, gone to the Last Day,
Was a lion above all offspring,
My Külçoro standing right there —
On the seething black Kıtay
I say let me loose him once!
Glutting blood with blood,
Standing fast, fighting without flight,
Of the black Kıtay standing there strutting
I say let me carve up many a city,
If this poor soul cannot take its vengeance,
I say let me die rather than walk alive!
It has its Kalmuk, it has its Şibe,
It has peoples of many kinds,

O halkının içinde
Nice türlü alpı var.
Mızraklaşsa hıncını doyurur,

Sataşanın canını yakan,
Kendileri Kıtay dininde,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Ne olsa da o kâfir,
Bize düşman kökünden.
Gümbürdeyen kâfirin
Sadaktan okunu silksek,
Göğüs göğüse görüşsek.
Haykırıp mızrak vursak,
Bütün hıncımızı alsak.
Eceli gelen ölmez mi,
Allah'ın yazdığı buyruğu
Emanet kuru can görmez mi.
Kudret buyruk kıldığında,
«Emanetin gerek» diye,
Azrail ferişteşi
Beş parmağını gerçekten uzattığında,
Söyleyen diller tutulur,
Yedi günlük dünyadan
Hangi can kaçıp kurtulur.
Kazılan mezar koynuna almaz mı,
Kara yer bağrına basmaz mı.

Çaresini elbet buluruz,
Kırıp geçirip öcünü alırız.

Kaderi Kuday kudreti,
Beecin'den yana yazsa da,
Kargaşayı sert salarız.
Beecin'in yolu beş türlü,
Yiğitlerin hepsini parçalayan,
Yiğit Kalça, seçkin baş.
Durmadan yolunu gözlemezsem,
Dağ gibi ayaş atamın
Kanını davalayıp varmazsam,

Among those peoples of its
It has alps of many kinds.
Crossing lances, he sates his spite,

He who burns the soul of the meddler,
Themselves of the Kıtay faith,
Koñurbay, khan of Keçil —
Whatever else, that infidel
Is our foe from the root.
Of the thundering infidel
Let us shake the arrow from the quiver,
Let us meet breast to breast.
Let us cry out and strike with the lance,
Let us take all our spite in full.
Does he whose hour has come not die?
The decree that Allah has written —
Shall the loaned dry soul not see it?
When the Power gives command,
«Your trust is required,» saying,
When the angel Azrail
Truly stretches out his five fingers,
The tongues that speak are stilled,
From this world of seven days
What soul escapes and goes free?
Does the dug grave not take one to its bosom,
Does the black earth not press one to its breast?
We shall surely find the remedy,
We shall smash through and take his vengeance.
Fate is Kuday's power —
Though He write it in Beecin's favor,
We shall loose the turmoil hard.
Beecin's road is of five kinds,
He who tears apart all the young men,
Yiğit Kalça, the chosen head.
If I do not watch his road without ceasing,
If I do not go to plead the blood
Of my sworn father, great as a mountain,

Doğmamış olayım, dibe çökeyim,
Sünepe sünepe diri gezmektense,
Diri gezmeden öleyim.
Kalday'ın oğlu kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı

May I be unborn, may I sink to the depths,
Rather than walk alive a spineless wretch,
Let me die and not walk alive.
The infidel son of Kalday,
Khan Koñurbay the batyr —

Kapışıp kanını saçayım.
Kaplan atam kollarsa,
Gazayı sağlamca açayım!
Yüzü soğuk kara Kıtay'ın
Dosdoğru girip yolunu gözleyeyim,
Ayaş atam Almambet'in
Sonunda öcünü alayım.
Ayaş atam Almambet
On iki uzvu denkmiş,
Öbür dünyaya göçen bozkurdun
Görkemli doğmuş arslanmış.
Kaynayıp yatan kâfire,
Kıyameti saldığında,
Usanmadan yatan azgın dinin
Üzmeden Bakay ağanı,
Kapısını açan arslanmış,
Dalgalanan kara Kıtay'ın
Safını bozan ermiş.
Belimi sıkıca kuşanmazsam,
Hızırlı ayaş atamın

Let me grapple him and spill his blood.
If my tiger father watches over me,
Let me open the gaza in earnest!
Of the cold-faced black Kıtay
Let me go straight in and watch his road,
For my sworn father Almambet
Let me take vengeance at the last.
My sworn father Almambet —
His twelve limbs, they say, were matched,
Of the gray wolf gone to the other world
He was the lion born in splendor.
On the seething infidel,
When he loosed the Day of Doom,
Of the savage faith lying unwearied —
Without grieving your elder Bakay —
He was the lion who opened its gate,
Of the billowing black Kıtay
He was the man who broke the ranks.
If I do not gird my waist tight,
If I do not cry out and demand the blood-price
Of my Hızır-blessed sworn father.

Haykırıp kan bedelini istemezsem.
Âleme kırgın salmazsam,
Karınca gibi Kıtay'dan
Almambet'in kanını almazsam!»
Semetey bunu deyince
Bakay kalkıp şöyle der:
«Ey kuzum, Semetey,
Beecin'e girsen yol da çok, Kırk kapılı Beecin'in
Ganimet alsak mal da çok.
Bir kapısını görmüşüm.
Kırışıp öç alsak,

If I do not loose slaughter on the world,
If from Kıtay, teeming like ants,
I do not take Almambet's blood!»
When Semetey said this,
Bakay rose and spoke thus:
«O my lamb, Semetey,
Enter Beecin and the roads are many, Of forty-gated Beecin
Take booty and the goods are many.
I have seen but one gate.
Should we clash and take vengeance,

Bir yüzyıla değer kan bedeli de çok.
Kutba doğru ağzı açılmış,
Kara engebeli kayalık da çok,
Kapışılacak düşman da çok.
Sırt yanında Kıtay var,
Kırışacak düşman hayli var.
Müslüman'a gelince
Sağ yanında Urus var,
Karşında filinta var,
Baskın verecek düşman hayli var.
Kazılıp yatan hendek de var,
Nur dökülen yer odur,

Kapışılacak yol da var.
Geçidi çetin bel de çok,
Hırpalanan Bakay benim işte!

Pusuda bekleşen er de çok.
Gazaya binilecek at da çok,
Kuzum, yavrum, Semetey,
Söyledikçe dert de çok.
Kıtay'a doğru yön alsan,
Kırgın salan yiğidim,
Kâfire gaza kılarsan,
N'eylersin yavrum, Semetey,
Henüz güç toplama çağındasın.

Daha huzur bulmamış canınız,
Daha iyice dolmamış kanınız!
Bakay ağanı üzmeden
Bu yıl sözünü dinleyin.
Gelecek yıl varın!
Çalıyar'ın dokunmadığı Beecin'in
Ölçüp biçip yolunu gözleyin.
Gaza kılarsan Kakançın'a,
Çokluğu Kıtay kara kurt,

Kara kurt gibi kâfirle
Kapışmaya kalkmışsın,

Blood-price worth a century is many too.
Its mouth has opened toward the pole-star,
Black rugged crags are many too,
Foes to grapple are many too.
On its back side there is Kıtay,
Foes to clash with are very many.
As for the Muslims —
On its right side there is Urus,
Before you there is the carbine,
Foes to fall upon you are very many.
There are trenches lying dug as well,
That is the place where the Light pours down,
There are roads for grappling too.
Passes hard of crossing are many too,
The battered Bakay — here I am!

Men waiting in ambush are many too.
Horses to mount for gaza are many too,
My lamb, my child, Semetey,
The more I speak, the more the griefs.
Should you set your course for Kıtay,
My slaughter-loosing young man,
Should you make gaza on the infidel,
What can you do, my child, Semetey —
You are still in the season of gathering strength.
Your souls have not yet found their peace,
Your blood has not yet fully filled!
Without grieving your elder Bakay,
This year heed his word.
Go next year!
Of Beecin, which Çalıyar never touched,
Measure and weigh, and watch its road.
If you make gaza on Kakançın —
The Kıtay in their multitude are black worms,
With the infidel like the black worm
You have set yourself to grapple,

Han Koñurbay bahadıra
Düşünmeden girilir düşman değil,
Kutlu ulu Çoñ-Beecin,
Kapışan sağ dönmez,
Nur dökülen Beecin'den,
Her gün kapansa da her gün açık,
O kapının ağzında,
Bismillah ayeti yazılmış.
Muhammed'in ümmeti*,
«Bir şeytanı dokunur» diye,
Kuday'ın nuru saçılmış.
İnsafı var, imanı yok,
Ulularını yiyip yutmuş

Khan Koñurbay the batyr
Is no foe to be entered upon unthinking,
Blessed, mighty Çoñ-Beecin —
Who grapples it returns not alive,
From Beecin where the Light pours down,
Though it close each day, it is open each day,
At the mouth of that gate
The verse of Bismillah stands written.
The ümmet of Muhammed —*
«Lest a devil touch it,» saying,
Kuday's light has been scattered there.
Mercy it has, faith it has not,
It has devoured its own great ones,

Yılın hesabını alalım,
Yıkımlık Beecin'e
Yılı denk getirip varalım!
Günün hesabını alalım,
Günü kayda geçirelim,
Karanlığa gömülmüş Beecin'e
Günü denk getirip varalım!
Kakançın'ın halkı var,
Nice türlü alpı var,
Sataşan kulun
Kanını içmek töresi var.
Çınmaçın'ın eli var,
Gerçek Kalça'nın gözü var,
Kaynayıp yatan halkı var,
Sataşıp gidenin
Kanlarını içmek töresi var.
Dün Hazreti Ali arslan
«Boğuşurum» diye vardığında,
Kırgını kızgın saldığında,
«Yıkarım» diye vardığında

Hayli bozgun saldığında,
Bozulup yatan Kıtay'ı
Müslüman kılıp alırken,
Gökten bir ses çıkmış,

Let us take the reckoning of the year,
To ruinous Beecin
Let us match the year and go!
Let us take the reckoning of the day,
Let us set the day on record,
To Beecin sunk in darkness
Let us match the day and go!
Kakançın has its people,
It has alps of many kinds,
Of the slave who meddles
It has the custom of drinking the blood.
Çınmaçın has its land,
The true Kalça has his eye,
It has its people lying seething,
Of him who goes meddling
It has the custom of drinking the blood.
Yesterday when His Holiness Ali the lion
Went there, «I shall grapple,» saying,
When he loosed the slaughter hot,
When he went there, «I shall raze it,» saying,
When he dealt out great rout,
While he was taking the broken Kıtay
And making them Muslim,
A voice came forth from heaven,

Ali arslana görünüp,
«Tokluk var, açlık yok,
Dalgalanıp yatan bu Beecin,
Gökte Çalıyar'ın sesi çınlamış, Bölünüp giden sekizini,
İmanı yok, insafı var,
Halı serili yatan yer,
Nur dökülen Çoñ-Beecin,
Zahmet etmeden dönünüz.
Bu sesi işitince,
Hazret Ali dönmüş,
Beecin'le boğuşmadan
Yarı yoldan geri dönmüş.
Varanın dönmediği yer odur,
Tohumu gür Kıtay eli odur,
Tükendikçe tüten,
Köklenip nice güçlenen,

Dualı kalmış el odur!
Öldükçe çoğalan
Zorlu Kıtay eli odur,
Kudretin kendi dileyip
Bereket verdiği yer odur!
Kapanıp yatan Beecin'e
«Yön tutup hemen varırım» diye,

Densizlik etme sakın, sen!
Dün, Kakançın'ın Beecin'inde
Kaynayıp yatan Kalmuk'u,
Kuday soyunu saçtığında
Yerin üstünü kapladığında.
Gün doğusu ile gün batısı,
İnsandan türemiş soymuş,
Kaynayan Kıtay yurdu imiş.
Halk atası Kara Han
Bu Kırgız'ın soyundandır.
Kazaya uğrayıp ölmüş,
Kara Han'ın sekiz oğlu
Emekleyen yaşta kalınca,

Appearing to Ali the lion:
«There is plenty, there is no hunger,
This Beecin lying there billowing —
In heaven Çalıyar's voice rang out, The eight who split away,
Faith it has not, mercy it has,
A place lying spread with carpets,
Çoñ-Beecin where the Light pours down —
Turn back and spare your pains.
On hearing this voice,
His Holiness Ali turned back,
Without grappling with Beecin,
From halfway he turned back.
That is the place whence no goer returns,
That is the Kıtay land of teeming seed,
Smoking still as it is spent,
Taking root and growing ever stronger,

That is the land left with a blessing on it!
Multiplying as it dies,
That is the hard Kıtay land,
That is the place the Power of its own will
Has endowed with abundance!
To Beecin lying closed,
«I shall set my course and go at once,» saying —
Beware, do nothing rash, you!
Yesterday, in Kakançın's Beecin,
The Kalmuk lying seething —
When Kuday scattered the seed of races,
When it covered the face of the earth.
The sunrise and the sunset —
It was a race sprung from man,
It was the seething homeland of Kıtay.
Kara Han, father of peoples,
Is of the stock of these Kirghiz.
He met with doom and died,
When Kara Han's eight sons
Were left at crawling age,

Kıtaylar yakalayıp,
Kamçıyla ölçüp bölmüş,

Eceli gelen ölmüş.
Birini sürmüşler Eren'e,
Derinliğe düşürmüşler.
Birini sürüp Altay'a,
Birini sürüp Kañgay'a,
Kimi bir anadan ikizini,
Kulaktan kulağa sorup bulamayıp,

Nice can kavrulup kurumuş,
Sürgün gidip o Cakıp,
Altay'da Manas doğmuş.
Soydaşların hâlini duyunca,
Şahbaz atan kaplan,
Altay'da doğup durup,
Kıtay'a velvele salmış.
Hunhar atan kaplan
Kıyameti başlatmış,
Ulu imiş Esenkan,

O zaman perişan edip,
Kırıp geçirivermiş.
Adını duyan yıkıma uğramış,
Atanın ettiği bela,
Kakançın hanının
Defterine çizilmiş.
Dün, Kökötöy'ün aşında,
Kıtay'dan kötü inat çıkmış,
Kırgız'dan nice kavga çıkmış.

On iki han Müslüman,
Geniş Alay'ın boyunda,
Er Töştük'ün düğününde,
«Hunharı yağmalarım» diye,
«Kıyameti salarım!» diye,
Elçileri gönderip,
Ezelî kini hatırlatmış,

The Kıtay seized them,
Measured them with the whip and parted them,
He whose hour had come died.
One they drove to Eren,
They cast him into the deep.
One they drove to Altay,
One they drove to Kañgay,
Some, twins of one mother,
Asking from ear to ear and finding them not,
Many a soul was scorched and withered,
Going into exile, that Cakıp —
In Altay Manas was born.
When he heard the state of his kinsmen,
Your shahbaz father, the tiger,
Born and dwelling in Altay,
Loosed uproar upon Kıtay.
Your butcher father, the tiger,
Set the Day of Doom in motion,
Mighty though Esenkan was,

Then he brought him to wretchedness,
He smashed clean through them.
Whoever heard his name met ruin,
The calamity your father wrought
Was scored into the register
Of the khan of Kakançın.
Yesterday, at Kökötöy's funeral feast,
From Kıtay came forth evil spite,
From the Kirghiz came forth many a quarrel.
The twelve Muslim khans,
Along broad Alay,
At Er Töştük's wedding,
«I shall plunder the butcher,» saying,
«I shall loose the Day of Doom!» saying,
Sending envoys forth,
He recalled the ancient grudge,

Kakançın'ın Beecin'ine,
Saldırıp savaş salmaya
Müslüman'ı kışkırtınca,
Karanlık yatan koca Beecin'e
«Dosdoğru girip mızrak uzatırım» diye,

Hızır'ın uğradığı yol olmuş,
Kırk iki tümen ordu olmuş.
Evliyanın hepsi var,
On iki han Müslüman,
Onların hepsi var.
Pehlivanı var, halkı var,
Bahadırları toptan var.
Mızrakçıdan usta var,
Düşmanın çaresini bilen yaman var.
Kaynatılıp konmuş çilesi var.

Almambet, Çubak arslan var,
Serek, Sırgak kaplan,
Âlemi basan arslanlar var.
Karşı karşıya duruşup,
Altı ay dinmeden vuruşup,
Altı ay dinmeden yatışıp,
Süleyman'ın varmadığı Beecin'in
Yönetimini alıp dururken,
Kasılan nice er ölmüş,
Geniş gönüllü nice can ölmüş,

Rast gelenin hepsi ölmüş.
Geri beri döndüğünde,
Beecin'in işi düzelmiş.
Yiğitlerin hepsi yitmiş.
Varanın dönmediği Çoñ-Beecin,
Başından beri hepsini parçalamış,
Kımıldayıp varan can ölmüş,
Hayli nice han ölmüş.
Beecin'in hâlini hiç sorma,
Beli kazılmış hendek derler,

To Kakançın's Beecin,
To fall upon it and loose war
When he goaded the Muslims,
To old Beecin lying in darkness,
«I shall go straight in and level the lance,» saying,
It became the road where Hızır called,
It became a host of forty-two tümen.
All of the saints are there,
The twelve Muslim khans —
All of them are there.
It has its wrestlers, it has its people,
Its batyrs are there in a body.
There are masters of the lance,
There is the fierce one who knows the foe's remedy. There is his trial, boiled down and set.
Almambet and Çubak the lion are there,
Serek, Sırgak the tiger,
Lions who trample the world are there.
Standing face against face,
Fighting six months without cease,
Lying six months without cease,
Of Beecin, where Süleyman never went,
While they were seizing the governance,
Many a strutting man died,
Many a broad-hearted soul died,

All who chanced upon it died.
When they turned back and forth,
Beecin's affairs were set aright.
All the young men were lost.
Çoñ-Beecin, whence no goer returns,
Has torn them all apart from the first,
The soul that stirred and went there died,
Very many a khan died.
Ask not at all after Beecin's state —
Its waist is a dug-out trench, they say,

Varanın dönmediği yol derler.
It is the road whence no goer returns, they say.

Yönelen kişi telef olmuş,
Kahrı katı Çoñ-Beecin,
Varan can geri dönmemiş,
Rast gelen sağ dönmemiş.
Kakançın'ın Beecin'ine
Varan insan çok olmuş,
Dönen insan yok olmuş.
Soğuk ele hesap vermemiş,
Zülkarneyn varmamış.
Beecin yolu beş türlü,
Kahrı salar kuru başa.
Boşuna Beecin yer değil,
Ölçüp biçmeden varılır el değil.

Whoever set his course there perished,
Çoñ-Beecin of the hard wrath —
The soul that went never came back,
Who chanced upon it returned not alive.
To Kakançın's Beecin
Many were the men who went,
None were the men who returned.
It rendered no account to the cold land,
Zülkarneyn never went there.
Beecin's road is of five kinds,
It looses its wrath on the bare head.
Beecin is no place to go for nothing,
It is no land to be reached without measuring and weighing.

Bir yolu var Beecin'in,
Varanın dönmediği yolu var,
Bir yolu var Beecin'in,
Derin kazılmış hendeği var.
Bir yolu var Beecin'in
Bir yolu var Beecin'in
Rast gelen sağ çekilmemiş.
Bir yolu var Beecin'in
Rast gelen sağ dönmemiş.
Tohumu gür Beecin yeri odur,
Ergin Kıtay eli odur.
Yavrucuğum, hepsini bilen
Ergin Bakay benim işte».
Bakay söyleyip geçince,
Yaman anan Kanıkey,

Beecin has one road —
It has the road whence no goer returns,
Beecin has one road —
It has its deep-dug trench.
Beecin has one road,
Beecin has one road —
Who chanced upon it never drew back alive.
Beecin has one road —
Who chanced upon it returned not alive.
That is the Beecin place of teeming seed,
That is the full-grown land of Kıtay.
My little one, the one who knows it all
Is full-grown Bakay — here I am».
When Bakay had spoken and done,
Your fierce mother Kanıkey —

Bıldırcın gibi yaman gözden
Bölük bölük yaş gidip,
Kuş üzümü gibi kara gözden
Kamçı boyu yaş gidip.
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,

From fierce eyes like a quail's
The tears going forth in streams,
From black eyes like currants
The tears going forth a whip-length long.
Her heart going forth, divided,
The tears of her eyes pouring down,

Gökte Allah'ın günü bulutlanıp,
Boğuşmaya kalkmışsın,
Başına altmış kaygı bir gelip: Ben deli divane anana

Kazgaldak denen yaman kuş
Dönmeden uçar yem için,
Neler gördü şu gariban baş,
Karnımdan çıkan sen için.
Bezbeldek denen yaman kuş
Çırpına çırpına uçar yem için,
Mihneti çektim ben zavallı,
Bedenimden çıkan sen için.
Kakan'a niyet kurarsın,
Yetim oğul, dul kadınla
Yurdunu öksüz bırakırsın.
Kapışıp alınır düşman değil,
Beecin'e gaza başlatırsın.
Altmış oğul, dul kadınla
Obanı öksüz bırakırsın.
Beecin kolay yer değil,
«Beecin'e dokundum» diyeceğine,
Yiğidim oğlum, sözümü dinle,
«Kendimi kahra saldım» desene!
«Kakan'ı vurdum» diyeceğine,
«Kara geceye saldım» desene!
Yönelip yenip alınacak,
Yiğit dolu Çoñ-Beecin
Habersiz yatan el mi ki,
Saldırıp vurup alınacak
Kakançın kolay yer mi ki?
Baş alıcı Kıtay heybetli,
Karşısına çıkanların hepsinin
Başını yemek töresi var.
Kuzum, biriciğim, sözümü tut,
Karşısına kul varmamış,
Yüzleşen diri kalmamış,

Çınmaçın'ın Beecin'inde

In heaven Allah's day clouding over, You have set yourself to grapple,
Sixty sorrows coming upon her head at once: Me, your mad and frenzied mother —
The fierce bird they call kazgaldak
Flies without turning back for food —
What has this poor head not seen
For you, who came out of my womb.
The fierce bird they call bezbeldek
Flies fluttering and fluttering for food —
I bore the hardship, wretch that I am,
For you, who came out of my body.
You set your intent on Kakan,
With orphaned sons and widowed women
You leave your homeland fatherless.
It is no foe to be grappled and taken —
You would open gaza on Beecin.
With sixty sons and widowed women
You leave your camp fatherless.
Beecin is no easy place —
Rather than say «I touched Beecin»,
My brave one, my son, hear my word,
Say «I cast myself into grief»!
Rather than say «I struck Kakan»,
Say «I cast myself into the black night»!
To be set upon, conquered and taken —
Is Çoñ-Beecin, full of young men,
Some land lying unawares?
To be assaulted, struck and taken —
Is Kakançın some easy place?
The head-taking Kıtay colossus
Has the custom of eating the heads
Of all who come out against it.
My lamb, my only one, keep my word,
No slave has gone up against it,
None who faced it stayed alive,

In Çınmaçın's Beecin,

Devir kıyamet olana dek,
Gündelik işi düzelmiş,
«Kakan'a gaza kılarım» diye,
Yola çıkan canlar yitmiş.
Atanın vardığı Beecin'e
Azabı fazla salmışsın.
Beş aylık yol Beecin'i,
Beli ucuz yol deme.
Azgın kara Kıtay'ı
Kuldan beter hor deme.
Kırk kapılı çetin yol,
Şahbaz atan Manas'ın
«Haykırıp kan bedelini isterim» diye,

Anana koyu çile salma!
Altı aylık yol Çoñ-Beecin,
Yamacı ucuz yol deme,
Kırk uruk Kıtay, Beecin yurdu,
Kavga salınır kolay el deme.

Sızlansam nice sözüm var,

Kaynayan Kıtay eli var.
Hanlardan büsbütün ayrılıp,
Ben talihsiz ananın
Sızlanıp kaldığı yeri var.
Çerili Cañ-Cuñ hanı var,
Kaynayıp yatan Kakan'da
Nice türlü canı var.
Söyleyenden söyleyene ulaşsak,
Bilgelerden sorsak
Nice türlü halkı var,
Sataşma derim, yetimim,
Basıp gelecek gücü var.
Boz ala körpe kuzum,
Boz atmaca çolpanım,
«Beecin'e gaza kılarım» diye,
Belayı hazır edinmişsin,
«Kakan'a gaza kılarım» diye,

Until the age turns to Judgment Day,
Its daily affairs run in order,
«I shall make gaza on Kakan,» saying,
The souls who set out were lost.
On Beecin, where your father went,
You would loose torment overmuch.
Beecin, a road of five months —
Do not call its passes a cheap road.
The savage black Kıtay —
Do not scorn them worse than slaves.
A hard road of forty gates —
Of your shahbaz father Manas
«I shall cry out and demand the blood-price,» saying,
Do not loose thick anguish on your mother!
Çoñ-Beecin, a road of six months —
Do not call its slopes a cheap road,
The forty-clan Kıtay, the Beecin land —
Do not call it an easy land to loose a quarrel on.
Were I to lament, how many words I have —
There is the seething Kıtay land.
Parted utterly from the khans,
I, your luckless mother,
Have the place where I was left lamenting.
There is the Cañ-Cuñ khan with his troops,
In Kakan lying seething
There are souls of many kinds.
Were we to go from teller to teller,
Were we to ask of the sages —
It has peoples of many kinds,
Do not meddle, I say, my orphan,
It has the strength to come pressing down.
My gray-dappled tender lamb,
My gray goshawk, my morning star,
«I shall make gaza on Beecin,» saying,
You have made calamity ready,
«I shall make gaza on Kakan,» saying,

Karanlığı hazır edinmişsin!»

You have made the darkness ready!»

SEMETEY'İN KOÑURBAY'DAN MANAS'IN KAN BEDELİNİ İSTEMESİ KÜÇÜK GAZA KANIKEY'İN SÖZÜ

SEMETEY DEMANDS FROM KOÑURBAY THE BLOOD-PRICE OF MANAS THE LITTLE GAZA KANIKEY'S WORD

Ey, kurban olduğum kuzum!

O my lamb, for whom I would be the sacrifice!

Beecin kolay yer değil,
Kakançın kolay el değil,
Kapanıp yatan beli var,
Yiğit Kalça* eri var,
Sataşanların hepsini
Karanlığa salan yeri var.
Kara kurt gibi kaynaşan
Kakançın'ın halkı var,
Sataşanların hepsinin
Kanını içmek töresi var.
Kakançın'lı* koca Beecin,
Yola çıkan geri dönmemiş.
Karaltısı yüce koca ele,
Uğrayıp insan varmamış,
Sataşan sağ kalmamış.
Kırk uruğun eli var,
Yüzleşmeye kul varmamış,
Yönelen diri kalmamış,
Beecin ucuz yer değil,
Kaynayıp yatan kâfiri
İnsanın alabileceği el değil.
Sıkı berkitilmiş yolu var,
Yönelenin geri dönmediği
Yiğit Kalça zorbası var.

Beecin is no easy place,
Kakançın is no easy land,
It has its pass lying closed,
It has its man, Yiğit Kalça,*
It has its place that casts all meddlers
Into the darkness.
Swarming like the black worm,
Kakançın has its people,
Of all who meddle
It has the custom of drinking the blood.
Old Beecin of Kakançın —*
Who set out never came back.
To the old land of towering shadow
No man has come and gone,
No meddler has stayed alive.
It has the land of forty clans,
No slave has gone to face it,
Whoever set his course stayed not alive,
Beecin is no cheap place,
The infidel lying seething —
It is no land a man can take.
It has its road made fast and fortified,
It has its tyrant, Yiğit Kalça,
From whom no one who set his course returned.

Beecin'in yolu beş bölük,
Bakarsan yolu koca cehennem.
Ooy, kurban olduğum biriciğim,

Beecin's road is in five branches —
Look, and its road is a vast hell.
Ooy, my only one, for whom I would be the sacrifice,

Söyleyenden söyleyene ulaştım,
Bilgelerden sordum!
Tufan suyu coşup aştığında,

Dünyanın hepsini
Gariban kılıp bastığında,
Beecin'e nur dökülüp,
Sağ kalan el odur,
Hazret'in* dokunmadığı Beecin'i
«Kendim alıveririm» diye.
Böyle çırpınıp durma sen!
Peygamber'in çağında,
Kakançın'lı Beecin'e
Gaza* olmuştu o zamanda.
İnsan toplayıp ordu almış,
Ordunun hepsini bol almış.
Kakan'a gaza salmış,
Beecin'in berk olduğunu
Evliya görüp anlamış.
Söylense çıkar çok hasret,

O çağda Beecin'e
Yeri kaplayan el varmış.
Âlemi basıp ordu varmış,
Az değil, bol varmış.
Halkıyla o yerden,
Kadını güzel Beecin'den
Kadın alıp Beecin'de
Kalıvermiş turkana.
Çınmaçın'ın şehrinde
Gerçekten durur imiş turkana.
Düşünsek olur pek hasret,
Beecin'de bunca el kalmış.
Ta Kırgız soyundan,
Sorarsan bulursun,
Bugün dahi vardır,
«Salaalık» denen el kalmış.
Vuruşan insan kırdırmış,

I went from teller to teller,
I asked of the sages!
When the flood-water surged and overflowed,
When it pressed down all the world
And made it wretched,
The Light poured down on Beecin —
That is the land that stayed alive,
Beecin, which the Hazret never touched —*
«I shall take it myself,» saying —
Do not thrash about like this, you!
In the Prophet's age,
On Beecin of Kakançın
There was Gaza in that time.*
He gathered men and raised a host,
He raised the whole host in plenty.
He loosed gaza on Kakan,
That Beecin was fast-walled
The saint saw and understood.
Were it told, much longing would come forth —
In that age in Beecin
There was a people covering the earth.
A host went trampling the world,
Not few — they went in plenty.
With its people, from that place,
From Beecin of the beautiful women,
Taking wives, in Beecin
They stayed on as turkana.
In the city of Çınmaçın
Truly, they say, the turkana remain.
Think on it, and great is the longing —
So many a people stayed in Beecin.
Even from the Kirghiz stock —
Ask, and you shall find,
Even today they exist —
A people called «Salaalık» remained.
Men who fought were cut down,

Gücün dönmez Beecin'e,
Boğuşan sağ dönmemiş,
Gücün yetmez Beecin'e.
Dün, oğlum, haberin var mıdır!
Beecin'e hâkim olup,
Hızır'ın* uğradığı yola varıp,
Şahbaz atan baş olup,
Kırk iki tümen* ordu varıp,
Süleyman'ın* dokunmadığı Beecin'den

Hesap sorup dururken,
Atan Manas arslandı,
Atan gibisini kula
Can yaratıp bağışlayan,
Yakın zamanda hiç vermez.
Atan Manas arslan-şir,
Hazret'in dokunmadığı Beecin'e
Azabı saldığı yer orası.

Arslan atanın yükletmesine
Kılıç burunlu fil dayanamayıp,

Ağlayıp söyleyip otursam,
Ben çilekeşi dinlemeyip,
Erenlerden toplayıp ordu alıp,
Eli yurdu bol alıp,
Dediğim çıkıp o yolda,
Kakan'da ölmüş.
Mekke'den gelen büyük molla,
Yamanlardan nice han* ölmüş,
Kırışıp kırgın olduğunda
Yamanların hepsi ölmüş.
Han atan Manas arslan-şir
Kapışa kapışa geri dönmüş,
Hangisini söyleyeyim,
Dayanak edinip oturduğu
Yamanlarından ayrılmış.
Hızır'ın uğradığı arslan atan

Your strength turns not on Beecin,
Who grappled it returned not alive,
Your strength suffices not for Beecin.
Yesterday, my son, do you know of it!
Becoming master over Beecin,
Going to the road where Hızır called,*
Your shahbaz father at the head,
A host of forty-two tümen going forth,*
From Beecin, which Süleyman never touched,*
While they were exacting the reckoning,
Your father Manas was a lion —
One like your father, to a slave,
He who creates and grants the soul
Will grant none such for a long time yet.
Your father Manas, lion-shir —
Beecin, which the Hazret never touched —
That is the place where he loosed torment upon it.
Under your lion father's loading
The sword-nosed elephant could not hold up —
Were I to sit weeping and telling,
Heeding not me, the long-suffering one,
Gathering a host from among the eren,
Taking land and homeland in plenty,
My word coming true on that road,
He died in Kakan.
The great mullah come from Mekke —
Of the fierce ones many a khan died,*
When it clashed and turned to slaughter,
All of the fierce ones died.
Your khan father Manas, lion-shir,
Grappling and grappling, turned back,
Which of them shall I tell —
Those he sat leaning upon as his stay,
From his fierce ones he was parted.
Your lion father, on whom Hızır called,

Dönüp bakmadan girip çıkmış,
Went in and out without a backward glance,

Kızgın savaş sırasında
Şahbazlarından ayrılmış.
Atan savaş saldığında,
Yamacı yüce Beecin'in
In the midst of the hot war
From his shahbazes he was parted.
When your father loosed the war,
Of Beecin of the towering slopes

Sırt yanından baskın yemiş,
Şahbazlar şehit* düşüp,
Atacığın geri dönmüş.
Altını yükleyip çok almış,
Fark etmeden o zaman,
Hâkimleri yiyip yutmuş.
Kapışa kapışa kahırlanmış,
Arslan atan o zaman
Yamanlarından ayrılmış.
Arslan oğlum, dinleyiver,
Uruğu Kıtay ulu el,
Savaşa basıp niceleri
Telef olduğu yer orası!
Heybetli Beecin kök şehir,
Kapışan görmüş gerçek belayı.
Çınmaçın'ın şehrine
Gerçek gaza* kılıp vardığında,
Yamanlar var, ustalar var,
Hayli kaplan yiğit var.
O savaşın içinde
Hızırlı ihtiyar Bakay var,
Kırgınlaşıp dururken
Hayli erin hepsi var.
Kula atını şahlandırıp,
Cengâver atan dahi var.
Akıl bilen ihtiyar Koşoy var,
Erenlerin hepsi var.
Mızrakçıdan usta var,
Aybalta* çalan yaman var.
Ecelden* baş çekmeyen,
He was ambushed from the back side,
The shahbazes falling şehit,*
Your dear father turned back.
He loaded up gold and took much,
Unawares at that time,
It devoured the governors.
Grappling and grappling, he was grieved,
Your lion father at that time
From his fierce ones was parted.
My lion son, but listen —
The Kıtay clan is a mighty land,
Pressing into war, how many there
Perished — that is the place!
The awesome Beecin, root-city —
Who grappled it saw true calamity.
To the city of Çınmaçın
When he went making true gaza,*
There are fierce ones, there are masters,
There are many tiger young men.
In the midst of that war
There is Hızır-blessed old Bakay,
While the slaughtering raged
All of the many men are there.
Rearing up his dun horse,
Your warrior father too is there.
There is old Koşoy who knows wisdom,
All of the eren are there.
There are masters of the lance,
There is the fierce one who swings the aybalta.*
Not drawing back the head from the appointed hour,*

Ölümden geri dönmeyen
Üstün doğmuş arslanlar var,
Atanla denk erler var,
Ahali var, hanı var,
Kakançın'ın Beecin'inin
Sırrını eksiksiz bilen
Kaplan Alma dahi var.
Kıymetli atan hanı var,

O savaşın içinde
Kırk çoronun hepsi var.
Karanlık yatan Beecin'e
Dosdoğru girip kırgın kıldığında

Kargaşada toza kanmışlar,
Kaçmadan durup Kakan'a
Dinmeden altı ay vuruşmuşlar.
O Beecin'e vardığında,
Kimsenin dokunmadığı Kakan'ın
Yönetimini çekip aldığında
Beecin'den beri döndüğünde,
Çalıyar'ın* dokunmadığı Beecin'de
Baskına uğramış senin atan.
Baskına uğramasının sebebi:
Muzburçak, Kökçö han ölmüş,
Âlemin ordusuna baş olan,

Rast gelenin hepsi ölmüş.
Gayretli bozkurt alp ölmüş,
Obasını öksüz bırakmış!
Kapışanlar toptan ölmüş.
Atanın tek oğlu er ölmüş,
Hasret içinde çok ölmüş.
Bulunmaz kıymetli can ölmüş,
Kaynayıp yatan kâfirden,
Han Koñurbay bahadırdan
Kapışan canın hepsi ölmüş. Kolay
Beecin yer değil,
Karşılaşan geri dönmemiş,

Not turning back from death,
There are lions born surpassing,
There are men the equal of your father,
There are the people, there is the khan,
Of Kakançın's Beecin
Knowing the secret without lack,
Tiger Alma too is there.
There is your precious father's khan,

In the midst of that war
All of the forty çoros are there.
Into Beecin lying in darkness
When he went straight in and made slaughter,
In the turmoil they drank their fill of dust,
Standing without flight, against Kakan
They fought six months without cease.
When he went to that Beecin,
Of Kakan, whom no one had touched,
When he wrested away the governance,
When he turned back this way from Beecin,
In Beecin, which Çalıyar never touched,*
Your father was caught in an ambush.
The cause of his being ambushed:
Muzburçak and Kökçö Khan died,
He who stood at the head of the world's host —
All who chanced upon it died.
The zealous gray wolf alp died,
He left his camp fatherless!
Those who grappled died in a body.
The father's only son, a man, died,
Many died in longing.
Souls precious past finding died,
From the infidel lying seething,
From Khan Koñurbay the batyr —
Every soul that grappled died. Beecin is no easy place,
Who met it never came back,

Rast gelen sağ çekilmemiş,
Kâfir* ile Müslüman*
Çarpışıp durduğunda,
Kapışmanın hâli böyledir.
Beecin kolay yer değil,
Kıtay kolay el değil,
Pars yürekli kaplan atan
Çoñ-Beecin'e girip dönmüş,
Yolu kurumuş Kalça'nın
Kaplanlarından ayrılmış.
Arslan atan atışıp,
Beecin ile* çatışıp,
Kaplan atan kahırlanmış,
Kakan'a gaza kıldığında
Dayanak edinip oturduğu

Who chanced upon it never drew back alive,
When Kâfir and Müslüman**
Stood clashing each with each,
Such is the state of grappling.
Beecin is no easy place,
Kıtay is no easy land,
Your pard-hearted tiger father
Entered Çoñ-Beecin and returned,
Of the Kalça whose road has dried
From the tigers he was parted.
Your lion father exchanging fire,
Clashing with Beecin,*
Your tiger father was grieved,
When he made gaza on Kakan,
Those he sat leaning upon as his stay

İKİNCİ BÖLÜM

Atanın Kanı, Beecin'e And

Talas'ta atlar semirip devran esen olunca, vuruşacak düşman bulamayan Semetey'in içinde eski yara kanar: babası Manas'ı boğazlayan Kıtay'dan, Keçil'in hanı Koñurbay'dan kan öcü alınmadan bu baş nasıl dik gezer? Genç töre Beecin'e gaza andı içince yurdun ululuları söz alır. Anası Kanıkey, altı aylık yolun, kırk günlük susuz çölün, kırk kapılı Çoñ-Beecin'in dehşetini sayıp döker; yol görmüş Bakay'ı kılavuz almasını, orduyu bol toplayıp seferi serin güze denk getirmesini öğütler. Ak sakalı taş yaran Bakay, Manas'la birlikte Kakan'ı dövdüğü günleri anarak "Beecin kolay lokma değil" der; bir yıl beklenip azığın, ustanın, seçme yiğidin hazırlanmasını buyurur, sonunda kılavuzluğu kendi omzuna alır. Sarı Han ise "namus için oğul ölmez mi" deyip yiğide ak yol diler: seferin zaferli, dönüşün esen olsun.

Söz biter, iş başlar. Topal usta Bölökbay, altı yıldır kına koyup altmış kez suvardığı silahları çıkarır: altın yanaklı aybalta, seksen küheylan değerinde sır mızrak, kundağı onarılmış Kelte, on iki kurç çelik ve kurşundan dökülmüş mermiler — hepsi Koñurbay'ın başına kıyamet salsın diye hazırlanmıştır. Kanıkey, yedi yılda bitirdiği zırhları, dört çoroya dört heybeyi, kırk günlük çöle dayanacak külazığı sunar; Akolpok'u oğlunun sırtına geçirip hıçkıra hıçkıra dua eder. Bakay baş olup Külçoro ile Kançoro yanına katılınca on dört yük atı bağlanır, iki ana ile bütün Argın-Kırgız ağlaşarak uğurlar. En son Ayçürök çıkar yola: ak maral gibi salınan hanım, "gittiğin yerden dönmez ol" diyecek kadar yanık ağıtlarla bahtsızlığını haykırır — Beecin'e

sataşan sağ kalmamıştır, kadını dul, obayı öksüz bırakma diye yalvarır. Ama sefer yolu azizdir; bahadırın yüzü artık gün doğusuna dönüktür.

KÜNYE — KEY FACTS

- Talas'ta barış içinde sıkılan Semetey, babası Manas'ın kan öcünü Beecin'deki Koñurbay'dan almaya and içer.
- Kanıkey, Beecin'in altı aylık yol ve kırk günlük susuz çöl olduğunu anlatır; Bakay'ı kılavuz almasını, kalın ordu toplayıp seferi güze denk getirmesini öğütler.
- Bakay bir yıl hazırlık ister: seçme yiğit, seksen usta, bol azık ve külazık; Manas'la Kakan'ı vurduğu eski seferleri anarak kılavuzluğu üstlenir.
- Sarı Han "namus için oğul ölmez mi" diyerek sefere hayır duası verir; zaferli vuruş, esen dönüş diler.
- Usta Bölökbay altı yılda hazırladığı silahları armağan eder: altın yanaklı aybalta, sır mızrak, onarılmış Kelte, on iki kurç çelik ve kurşun mermiler.
- Kanıkey dört çoroya dört heybe, çopkut kürk ve zırhlar verir; sefer heyeti Bakay, Semetey, Külçoro ve Kançoro olarak on dört yük atıyla yola çıkar, Ayçürök yanık bir ağıtla uğurlar ("Ayçürök'ün Sözü").

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Han Çubak'tan ayrılmış.	*He was parted from Han Çubak.*
Baban Manas arslan-şir,	*Your father Manas, lion and şir,*
Akkula'yı oka verip,	*Gave Akkula to the arrow,*
Almambet'i şehit verip,	*Gave Almambet as a martyr,*
Cenk edip geri dönmüş,	*Made war and turned back home,*
Kaplan baban o zaman	*Your tiger father in that hour*
Yoldaşlarından ayrılmış.	*Was parted from his comrades.*
Beecin kolay yer mi sandın,	*Did you think Beecin an easy place?*
Yiğit oğlum, dinleyip al!	*My valiant son, listen and take heed!*
99090 Kırk günlük çölü var,	*It has a desert of forty days,*
Bir kulağımla işittim,	*With my own ear I have heard it,*
Görülmedik eli var.	*It has a land never seen before.*
Kolay yer değildir Beecin,	*Beecin is no easy place,*
Baban Manas söz dinlemedi,	*Your father Manas heeded no word,*
Altmış oğul, dul kadın —	*Sixty sons, a widowed wife —*
Bahtsız anan söylüyor, bilip al,	*Your luckless mother speaks, so know it,*
Ah, biricik oğlum, sözümü tut!	*Ah, my only son, keep my word!*
Kaynaşıp duran Çin ilinde	*In the seething land of China*
Kırk boyun halkı var,	*There live the folk of forty clans,*
99100 Sataşanın o Beecin	*Whoever meddles with that Beecin —*
Kanını içmek töresi var.	*Its custom is to drink his blood.*
Oyun kaldırır el değil Çinli!	*The Chinese are no folk to bear a jest!*
Kudretli Çinli güçlü yurt,	*The mighty Chinese, a powerful land,*
Günüm ay, oğlum, bunu bil,	*My sun, my moon, my son, know this,*
Çokluğunu görsen kara kurt!	*If you saw their multitude — a black swarm!*
Kâfire sefer edersen,	*If you march against the infidel,*
Kurbanın olayım kulunum,	*Let me be your sacrifice, my foal,*
Han Konurbay bahadırın	*The batyr Han Konurbay*
Yol kıyısında kalesi var,	*Has his fortress by the roadside,*
99110 Cevap verecek şiri var.	*He has a şir to give the answer.*
Kazıp durma mezarımı,	*Do not keep digging my grave,*
Ne zaman olsa söz dinlemeyip,	*Never once heeding my word,*
Kaynatıp durma çilemi.	*Do not keep my torment boiling.*
Ne zaman olsa söz dinlemezdi	*Never would he heed a word —*

Atanızdan gelen babanız.

Your father, come down from your forefathers.

Gösterme bana o feci günü!
Pars oğlum, sözümü dinle!
Yol görmüş usta Bakay'ı al,

İri göğüslü, gümbür gümbür,
Ecelden geri dönmeyen,
Canını esirgemeyen yiğidi al.
Yedi tuğlu sancak* toplayıp,
Yeri ezen ordu toplayıp,
Ondan sonra var Beecin'e!
Müslümandan asker al,
Az değil, bol al,
Ondan sonra var Beecin'e.
Bön olanlar «Beecin» der,
O vuruşmanın içinde
Bilen cana «Çon-Beecin» —
Az değil, boldur Beecin.
Ön yanı — Bakburçun,
Hepsinden çetini — Kakançin.
Çoğu Şankay, koca Mançu,
Düşün ki bunca şehir var.
Düşünsen, o Beecin'in
Evliya türü dahi var.
Cefalı Beecin koca şehre
Ondan sonra kavga sal!
Hoş görmem bu gidişini,
Kendi canını kendin gözet!
Can yoldaşım, sözümü tutup,
Müslüman ordusunu tümüyle al!
«Müslüman!» diye nara atıp,
Bu Çin'e orduyu sal!
Kalın kara ordu toplayıp,
Kakançin'e yönelirsen,
Kimde kalır bu hasret.
Dönüp girip düşmanlaşıp,

Show me not that dreadful day!
My panther son, hear my word!
Take Bakay, the master who has seen the road,
Broad-chested, thunder-voiced,
Who turns not back from death,
Take the brave who spares not his life.
Gathering the standard of seven horsetails,*
Gathering a host that crushes the earth,
Then and only then go to Beecin!
Take soldiers from the Muslims,
Take not few, take plenty,
Then go on to Beecin.
The simple ones say «Beecin»,
In the midst of that fighting
To the soul who knows, «Çon-Beecin» —
Not small but vast is Beecin.
Its fore side — Bakburçun,
Hardest of all — Kakançin.
Many are Şankay, the great Mançu,
Think — so many cities there are.
If you but think, that Beecin
Has even saints of its own kind.
On grievous Beecin, that great city,
Only then unleash your war!
I do not favor this going of yours,
Watch over your own life yourself!
My soul's companion, keep my word,
Take the whole army of the Muslims!
Raising the battle-cry «Muslims!»,
Loose your host upon this China!
Gathering a thick black host,
If you set out for Kakançin,
With whom would this longing remain?
Turning, entering, making foes,

Sonra Kakan'a sal büyük kavgayı!
Kazakların Kökçö'sü.
«Belimi sıkı bağlarım» diye,
Yanıp tutuşup durmuşsun,
«Beecin'deki Kalça'dan
Babamın kan bedelini* güderim» diye.

Seferin hali böyledir,

İnletme beni, sözümü bilip al!

Seferin serin güz olsun,
Vuruşacağın düşman Konurbay,
Avuç içi gibi düz olsun.
Özleyip aldığın alplarının
Sayısını saysam sansız olsun,

İnleyip düşmana girdiğinde,
Kaplan baban o hunhâr'ın
Ruhu* canında hazır olsun!
Ayaş baban Almambet,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Arslan doğan Sırgak'ı,
Can yoldaşlar sana yâr olsun!
Yönelip mızrak* uzattığında,
Yiğitlerin hepsi hazır olsun!
Ben anneciğin Kanıkey,
Bahtı karanın cevabını al,
Müslümanın ordusunu al!
Kaynayıp duran kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Böyle basıp kavga sal!
Toplasan nice ordun var,
Kaynayıp duran kâfire
Cenk edecek hünerin var.
Şu ötede Sarı-Arka'yı yurt tutan

Bir erin halini söyleyeyim,
Onu da vuruşta kimse yenmemiş,

Then loose the great war on Kakan! The Kökçö of the Kazaks.
Saying «I shall bind my waist up tight»,
You have stood burning and ablaze,
«From Kalça there in Beecin
I shall claim my father's blood-price,» you say.*
Such is the state of your campaign,

Make me not groan — know and take my word!
May your campaign be a cool autumn,
May Konurbay, the foe you will fight,
Be level as the palm of a hand.
May the alps you longed for and took —
Should I count their number, may it be countless,
When groaning you plunge into the foe,
Your tiger father, that hunhâr —
May his spirit stand ready in your soul!*
Your ayaş father Almambet,
Akbaltay's Çubak,
Sırgak, born a lion,
May these soul-companions befriend you!
When you level your lance and charge,*
May all your braves stand ready!
I, your dear mother Kanıkey,
Take the answer of the black-fated one,
Take the army of the Muslims!
Upon the seething infidel,
Upon Han Konurbay the batyr,
Press down and loose your war like this!
If you gather, how great a host you have,
Against the seething infidel
You have the skill to wage the war.
Beyond, where Sarı-Arka is made a homeland,
Let me tell the state of one man there,
Him too none has beaten in battle,

Atasını, soyunu sorarsan,
Keregesi, uğu ağaçtan*,
Kök atası Alaç'tan,
Aydarkan oğlu er Kökçö —
Gök çizmenin ökçesi,
Bol yağlı çorba, yağlı et,
Yiğitleri bir başka,
Geniş göğüslü, al yanaklı,
Rastladığı düşmanı basan,
Darısını döverek ağartan,

If you ask his sires, his lineage,
His lattice and roof-poles are of wood,*
His root-father is from Alaç,
Er Kökçö, son of Aydarkan —
The heel of the sky-blue boot,
Rich fatty broth and fatty meat,
Its braves are of another cut,
Broad-chested, scarlet-cheeked,
Crushing whatever foe they meet,
Whitening their millet by threshing,

Karısını kız diye öven,
Övüngen Kazak eli odur,
Beline destek olan odur.
Düşman deyince fırlayıp,
Tuğlu mızrak sallayan,
Vadiye inince çığrışıp,
Türküsünü söyleyip gürleşen,
Töresi ağır, çetin yurt,
Düşman deyince yerinde durmayan.
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Seninle aynı yıl doğmuş,
Yaşınız birdi, denkti,
Seninle Ümötöy
Öz teyze çocuğu idi.
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Büsbütün itliği tutmazsa,
Beecin'e gidersen yol birdir,
Beecin'e sefer açmışsın,
Seninle yaradılışı bir,
Anası bahtsız Akerkeç
Kanıkey ile öz kardeş,
Kökü bir, soydaş,
Seninle akrabadır,
En itliği tutmazsa,

Praising their wives as maidens still,
That is the boastful Kazak land,
That is the prop that stays your back.
At the word 'foe' they leap up,
Waving the tug-crowned lance,
Clamoring as they pour down the valley,
Singing their songs and roaring,
A land of weighty custom, stern,
At the word 'foe' never standing still.
Ümötöy, the son of Kökçö,
Was born the same year as you,
Your ages were one, well matched,
You and Ümötöy —
He was your own aunt's child.
Ümötöy, the son of Kökçö,
If sheer dog-meanness does not seize him,
If you go to Beecin, the road is one,
You have opened a campaign on Beecin,
His nature is one with yours,
His mother, luckless Akerkeç,
Is Kanıkey's own sister,
One root, one kin,
He is your kinsman,
If his worst dog-meanness does not seize him,

Babası Kökçö'nün kan bedelini birlikte güder! Gün doğusu Çon-Beecin,
Yine sözüm var, yine dinle,

He will claim his father Kökçö's blood-price with you! Sunrise-ward lies Çon-Beecin,
I have more words yet — listen again,

Bütün eli söyleyeyim:
Buharay-Şarif öte yanı,
Yıkılmış Çambıl beri yanı,
Rivayetten aktarsam,
Er donanımı bir kucak,
Buudayık hanın Muzburçak'ı,
İnsanın gözü kamaşır derler,
Kıymetlisi hoş beldendir,

Kıyva denen eldendir.
Muzburçak oğlu Buyanbek,
Aklını yitirmesine az kalmış,
Babasından küçük yaşta kalmış.
Muzburçak'ın aldığı Burulkan
Benimle öz kardeştir.
Muzburçak oğlu Buyanbek
Seninle hısımdı,

Teyze çocuğu olurdu.
O Kıyva yurtlarını
Hiç kimse yenip alamamış,
Boyun eğdirip düşman varamamış.
Yurdunun hali böyledir,
Başındaki börkü bir kucak.
Er oğlunun yanında
Göğsün yarısı kadar koca bıçak.
Anneciğin Kanıkey'in sözünü tut,
Buyanbek'in kendisini al.
Belli olan odur, bel odur,
Beline destek er odur.
Kakançinli kâfire,
Han Konurbay bahadıra
Sefere varacak er odur.
Balam, Beecin ucuz yer değil,
İnletip anneciğini,
Bahtsızı burada bırakmışsın!
Heybetli Beecin kara şehir,
Çarpışmanın hali bir hayli çetin.
Beecin berkitilmiş yer demişler,

Let me tell of all the lands:
Beyond lies Buharay-Şarif,
On this side, ruined Çambıl,
If I pass on what the tales relate,
The hero's gear an armful wide,
Muzburçak of Buudayık han,
They say a man's eyes are dazzled there,
The precious one hails from a pleasant land,
He is from the land called Kıyva.
Buyanbek, son of Muzburçak,
Came near to losing his mind,
Left fatherless at a tender age.
Burulkan, whom Muzburçak wed,
Is my own blood sister.
Buyanbek, son of Muzburçak,
Was kin to you,

He would be your aunt's own child.
Those homelands of Kıyva
No one has ever conquered and taken,
No foe has come to bend their necks.
Such is the state of his land,
The börk upon his head an armful.
At the side of the hero's son
A knife as huge as half a chest.
Keep the word of your mother Kanıkey,
Take Buyanbek himself along.
He is the proven one, the backbone,
He is the man to stay your back.
Against the infidel of Kakançin,
Against Han Konurbay the batyr,
He is the man to march to war.
My child, Beecin is no cheap place,
Making your dear mother groan,
You have left the luckless one behind!
Awesome Beecin, the black city,
The state of battle there is grim indeed.
They say Beecin is a fortified place,

Yüz tutup da kimse yenememiş.
Sıcağı aman vermez.
Bu işinde hayır yok,
Sıcağa giyecek kaftanın yok!

Orada sıcağa dayanılmaz,
Kuma konan kazanı
Guruldayıp ateşsiz kaynar derler.
Göz açıp yumuncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Kazandaki suyundan
Bir kaşık su kalmaz derler.
Giyimi yok, yayan yürük,
Konurbay'ın çok askeri
O çölde kaynaşır derler,

Çarpışmaya varan adamın
Bir kaşık kanı kalmaz derler.
Kakançinli Beecin'in
Haberini duyup bilsek biz,
Beri yanı Dınşa, kır düşmüş gece,

Tüfek atıp, yay çekip,
Kakançinli Çinliye
Sataşana kapkara gece olur.

Ben bahtsız anneciğini,
Yiğidim, biriciğim, söz dinlemeyip,
Kapının ağzında durdurdun,
Karanlığa salıp anamı,
Kakançin için ağıt yaktırdın.
Ağıtımı söyletecek oldun,
Ne zaman olsa söz dinlemeyip,
Ben bahtsız anneciğine
Gerçeğimi söyletecek oldun!
Ordalı şeyh, gök yoldaş*,
Başlıcası Hokand, Margalan,
Kuşağını sarık* gibi sardırıp,
Kudret'e* yalvartıp.

None who faced it has prevailed.
Its heat gives no quarter.
No good lies in this deed of yours,
You have no kaftan to wear against the heat!
The heat there cannot be endured,
A cauldron set upon the sand,
They say, boils rumbling without fire.
Before an eye can blink and close,
Before one can say this or that,
Of the water in the cauldron
Not one spoonful remains, they say.
Without clothing, afoot and swift,
The many soldiers of Konurbay
Swarm in that desert, so they say,

Of the man who comes to fight,
Not one spoonful of blood remains, they say.
Of Beecin of Kakançin
Had we but heard and known the news,
On this side is Dınşa, night fallen gray upon the steppe,
Firing muskets, drawing bows,
Upon the Chinese of Kakançin —
For him who meddles, pitch-black night descends.
Me, your luckless mother,
My brave, my only one, heeding no word,
You made me stand at the door's mouth,
Casting your mother into darkness,
You made her keen a lament for Kakançin.
You would have me sing my dirge,
Never once heeding my word,
To me, your luckless mother,
You would make me speak my truth!
The sheikh of the orda, the sky-companion,*
Chief among them Hokand, Margalan,
Winding their sashes like a turban,*
Making them implore the Power.*

Bunların halini söyleyeyim,
Yuvarlak pişmiş ekmeği var,
Dört köşe kurulmuş evi var.
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Destek edip toplarsan,
Dört hanın eli dahi var.
Beecin'e toplasan boşuna yurt,
Dimdik çıkıp durmuş,
Hepsi semerle binen cılız yurt.
Anasının sözünü tutmayıp,
Beecin'e varırsan ordu topla,
Destek edip bol topla!
Adı duyulan Beecin'de
Kara Kalmuk halkı var,
O halkının içinde,
Çarpışacaksan yavrucuğum,
Nice türlü alpı var,
O alplarının içinde
Mızrak uzatan ustası var,
Ayın karanlığında
Şaşmadan kement atan,
İyice pişmiş yiğidi var.

Let me tell the state of these:
They have round-baked bread,
They have houses built four-cornered.
Teeth white as a door's leaf,
If you gather them for support,
There are the lands of four khans besides.
Gathered against Beecin, a futile folk,
Standing stiffly upright,
A puny folk who all ride saddled. Not keeping his mother's word,
If you go to Beecin, gather a host,
Gather plenty for your support!
In Beecin of the famous name
There live the Black Kalmuk folk,
And in the midst of that folk,
If you would fight, my little one,
There are alps of every kind,
And among those alps of theirs
There are masters at leveling the lance,
Who in the darkness of the moon
Cast the lasso without missing,
There are braves well-seasoned.

Kaynayıp duran Beecin'e
Saldırıp mızrak uzattığında,
«Han babamın öcünü alırım» diye,
Var gücünle atıldığında,

Çatır çatır vuruştuğunda,
Çinli sahiden yetişmez mi,
Yanına destek almazsan,
Can çaresi tükenmez mi?
Can-cunu var, Tırgoot'u var,
Şibe'si var, Solon'u var.
Kırkının dili kırk başka,
Kırk boy Çinli, seçme baş.
Hayli söz söyledim, sözümü tut,

When on seething Beecin
You charge and level your lance,
Saying «I will avenge my han father»,
When you hurl yourself with all your strength,
When you fight with crash on crash,
Will not the Chinese truly close in,
If you take no support beside you,
Will not your soul's last resort run out?
There are the Can-cun, the Tirgoot,
There are the Şibe and the Solon.
The tongues of the forty are forty apart,
Forty clans of Chinese, chosen heads.
Many words have I spoken — keep my word,

	Hızır'lı biriciğim, bilip al!	*My only one whom Hızır guards, know it well!*
	Anası böyle deyince,	*When his mother spoke thus,*
	Coşup bozkurt duramayıp,	*The gray wolf surged and could not stay,*
	Ejderha* gibi kurulup,	*Coiling himself like a dragon*,*
	Gözü yanıp kor olup,	*His eyes burning into embers,*
99330	Hunhârın oğlu yavrucak,	*The young son of the hunhâr,*
	Çarpışacağı Konurbay,	*Konurbay whom he would fight —*
	Kakan'a varma vaktidir.	*It is time to go to Kakan.*
	Halk içinde hiç görülmedik,	*Never seen among the people,*
	Nice boydan keskin diş gibi	*Like teeth honed sharp, from many a clan,*
	Katı sözlerden döktü:	*He poured out words of stone:*
	Anacığım, bu sözünü kim dinlesin,	*Dear mother, who would heed these words of yours?*
	Bir karanlık gece dinlesin!	*Let some dark night give them ear!*
	Halkı bunaltıp asker toplayıp,	*Wearying the folk to gather soldiers,*
	Kimini ağlatıp,	*Making some of them weep,*
99340	Kimini zorlayıp,	*Forcing others against their will,*
	Bir aşağı bir yukarı tepindirip,	*Driving them stamping up and down,*
	Halka kargaşa salıp,	*Loosing turmoil on the people,*
	Hangi murada ereyim,	*What goal should I attain by that?*
	Kaynayıp duran kâfire,	*Against the seething infidel,*
	Han Konurbay bahadıra	*Against Han Konurbay the batyr,*
	Kendim tek başıma gideyim!	*Let me go all alone myself!*
	Ecelim yetse öleyim,	*If my hour has come, then let me die,*
	Ölmeyip sağ dururken,	*But while I live and do not die,*
	Kara Kalmuk'a, Mançu'ya	*With the Black Kalmuk, with the Mançu,*
99350	Bir çarpışıp göreyim!	*Let me clash once and see!*
	Kırıp toz etmezsem,	*If I do not smash them into dust,*
	Belayı sıkıca salayım,	*Let me loose calamity full hard,*
	Yönelip varıp vuruşup,	*Setting out, arriving, fighting,*
	Babamın öcünü alayım!	*Let me take my father's vengeance!*
	Belimi sıkı bağlarım,	*I shall bind my waist up tight,*
	Beecin'deki Kalça'dan	*From Kalça there in Beecin*
	Babamın kan bedelini güderim!	*I shall claim my father's blood-price!*
	Çınmaçin'in Beecin'ine	*At Beecin of Çınmaçin*
	Sahiden mızrak uzatırım,	*I shall level my lance in earnest,*
99360	Ayaş babam Almambet'in	*For my ayaş father Almambet*

Öcünü sahiden güderim!
Kök şehir Kakan Beecin'in Yönelip tek varmazsam,
Kütüğünü söküp kazarım,
Düzünden girip vuruşup,
Tükenişip kalışıp,
Hasretini gideririm!
Alööke'nin Konurbay'ı,
Çarpışıp kanını dökerim.
Kendim yetişip varırım!
Ecelim yetse serilip,
Kalabalık Müslüman'ın ulusu diye,
Tam Beecin'de ölürüm!
Utanmadan nasıl asker toplayayım,
Güç yetmez Beecin'e,
«Ulunun oğlu» dedirtip,
Şahlanıp mızrak uzatırım.
Tek başıma öcünü güdeyim.
Çarpışıp kara Kalmuk'un,
Kara kurt gibi kâfire,
Gücüm yeterse, garip can,
Han Konurbay bahadıra,
Birini koymadan kırarım.
Altın bağlı çadıra,
Sefer edip varırım,
Er Konurbay bahadıra,
Kuvvetim yeterse Kalça'yı
Kurban* ederim,
Tanrı verirse, Beecin'e
Kendim yalnız varırım!
Kalın eli zorlayıp,
Hangi murada ereyim,
Kaynayıp duran Çinliye
Kendim tek gideyim!

I shall claim vengeance in earnest!
Of the root-city Kakan Beecin If I do not set out alone,
I shall dig up and tear out its stump,
Entering by the plain and fighting,
Spending ourselves to the last,
I shall quench this longing!
Konurbay, son of Alööke —
I shall fight and spill his blood.
I myself shall reach and arrive!
If my hour comes, stretched out full length,
As the great one of the thronging Muslims,
I shall die in Beecin's very heart!
How could I shamelessly gather soldiers?
No strength suffices for Beecin,
Making them say «son of the great one»,
Rearing high, I level my lance.
Let me claim the vengeance all alone.
Fighting with the Black Kalmuk,
Against the infidel like black worms,
If my strength suffices — poor soul —
Against Han Konurbay the batyr,
I shall cut down every last one.
To the gold-bound tent,
I shall march and I shall come,
Against er Konurbay the batyr,
If my power suffices, Kalça
I shall make a sacrifice,*
If God grants it, to Beecin
I shall go alone myself!
Forcing the thick-massed folk,
What goal should I attain?
Against the seething Chinese
Let me go alone myself!

Çin'e, Mançu eline,
Haykırıp mızrak uzatmazsam,
Kırk kapılı Beecin'i,
Kan akıtıp, saf bozup,

On China, on the Mançu land,
If I do not cry out and level my lance,
On Beecin of the forty gates,
Spilling blood and breaking ranks,

Tanrı dilerse okla uçup,
Keçil'in* hanı domuza
Dalaşıp azap çektirip,
Kasılan kara Kalmuk'a,
«Hunhârın oğlu» dedirtip,
Kavga başlatıp, toz koparıp,
Vuruşup girip, kan alıp,
Gürültüyü gürültüye katmazsam,
Beecin'deki Konurbay'dan,
Beecin'deki Kalça'dan,
Yiğit babamın öcünü almazsam!
Sığır tüyü kadar Çinliye
Savaşı adamakıllı salarım,
Adı duyulmuş şehir Beecin'e,
Kök şehri Çon-Beecin,
Dosdoğru girip mızrak uzatayım,
Kökü köklü kâfiri,
Er Konurbay bahadırı,
Hiç koymadan hepsini kırayım.
Mızraklaşıp saf bozup,
Kader yetse okla uçup.
Yaradan'ın yazısını,
Alnıma yazdıysa göreyim,
«Sınırsızın oğlu» dedirtip,

Sayısız kara Kalmuk'la

God willing, flying with the arrow,
On the swine, the khan of Keçil,*
Grappling, making him suffer torment,
On the strutting Black Kalmuk,
Making them say «son of the hunhâr»,
Starting the war, raising the dust,
Charging in, taking blood,
If I heap not uproar on uproar,
From Konurbay there in Beecin,
From Kalça there in Beecin,
If I take not my brave father's revenge!
On the Chinese, many as hairs on an ox,
I shall loose war in deadly earnest,
On Beecin, the city of renown,
The root-city Çon-Beecin,
Let me enter straight and level my lance,
The deep-rooted infidel,
Er Konurbay the batyr —
Let me cut them all down, sparing none.
Lance against lance, breaking ranks,
If fate decrees, flying with the arrow.
What the Creator has written,
If He wrote it on my brow, let me see it,
Making them say «son of the boundless one»,
With the numberless Black Kalmuk

Çekişip göreyim!
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz olan,
Öne salsam uğuru ak,
Ardımda yürüse sayısız ordu gibi,
Yaşarken yâren olan,
Ölüp gitse imandaş,
Kılavuz Bakay amcamı
Beecin'e yoldaş alırım,
Kederlenme anacığım,
Böylece Beecin'e varırım!
Yokuş çıksam dayanağım,

Let me contend and see!
Who finds the word in a sudden strait,
Who is an eye in the darkness,
Sent ahead, his omen is white,
Walking behind me, like a numberless host,
A comrade while I live,
A brother in faith should he die,
My guide, my uncle Bakay —
I shall take him companion to Beecin,
Do not grieve, my dear mother,
Thus shall I come to Beecin!
My stay when I climb the slope,

İniş insem desteğim,
Külçoro ile Kançoro

My prop when I descend the fall,
Külçoro and Kançoro

BAKAY'IN SÖZÜ

BAKAY'S WORD

Bakay'ın söylediği söz şu:
Yavrum balam, Semetey!
Dileğimi Tanrı vermişti,
İşte bu yıl yaşınız
Yirmi beşe gelmişti.
Dün, yoldaşım Manas sağken, Keçil'in hanı Mançu'ya
Devletin esen çağında,
Uğuruma uyardı,
Uğur sözümü dinler yürürdü,
Dediğimi bilirdi,
Değerli söz söyledim, bilip al,
Hızır'lı balam, sözümü tut!

This is the word that Bakay spoke:
My child, my darling, Semetey!
God had granted my desire,
This very year your age
Had come to twenty-five.
Yesterday, while my comrade Manas lived, To the Mançu, khan of Keçil,
In the sound days of the state,
He followed my good omen,
He walked heeding my auspicious word,
He knew the worth of what I said,
I have spoken precious words — know them,
My child whom Hızır guards, keep my word!

Bu yıl Akun hana varmışsın,
Ayçürök'ü yeni almışsın,
Dilersen balam, sözümü tut,
Kanlı ayak* olup kalmışsın.
Sürsen gücün yetmez mi,

This year you went to Akun han,
You have newly taken Ayçürök,
If you will, my child, keep my word,
You are still a bloody-foot.*
If you marched, would your strength not serve?

Bu yıl dur hele,
Semirip dinlenelim,
Av kovalayıp, av edip,
Sohbet kurup, şenlik edip,
Kulan kovup vuralım!

But stay this year a while,
Let us fatten and take our rest,
Chasing game and hunting,
Holding converse, making merry,
Let us chase and strike the kulan!

Dönüp uçan kanadım,
Konağıma kuyruğum,
Külçoro ile Kançoro,
İkisi benim yavrumdur.
Kardeş ikisini alırım,
Sığır tüyü kadar Çinliye
İşte böyle kavga salarım!
Manas'ın oğlu er kişi,

My wing that wheels in flight,
My tail that bears me home,
Külçoro and Kançoro,
The two of them are my own young.
I shall take the two as brothers,
On the Chinese, many as hairs on an ox,
Just so shall I loose the war!
The son of Manas, a manly one,

Şay'ın* koruduğu şir kişi,
Söyleyip ağzını topladı,
Amcası Bakay ihtiyar,
Çok görmüş evliya,
Manas'ın oğlu yavruya
Gür sesle söze başladı.
Bu yılı geçirip,
Gelecek yıl varalım!
Kendim gördüğüm yoldan,
Vadili pınarlı, ballı yoldan,
Kendim öncülük edip götüreyim,
Genişçe savaş salayım!
Balam, gücün yorulmuş, belini sar,

Bu yıl semirip dinlenelim!
Sözümü tutarsan biricigim,
Sonra Beecin'e varalım!
Beyin oğlu yavrum,
Sonra savaş salalım!
Yer toprak üstünde
Müslüman'ın alpı var,
Hepsini derleyip asker al!
Orduyu toplayıp bol al!
On iki boy Müslüman'ı
Toptan toplayıp alalım,
Ululanan erenini,

Savaşa girecek yiğidini,
Mızrakçıdan ustasını,
Tedbiri tam çetinini,
Sürüp toplayıp alalım,
Kara kurt gibi kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Kaçmadan savaş salalım!
Dediğimi bilip al,
Uğru ak balam, sözümü tut,
«Utanmadan yalnız giderim» diye,
Bozkurt* Manas sağken,
Cümle âlem ayaklanmıştı,

A şir guarded by Şay,*
Spoke, and closed his mouth at last,
His uncle Bakay, the aged one,
A saint who has seen much,
To the young son of Manas
Began his speech in a booming voice.
Let this year pass us by,
Next year let us go!
By the road I have seen myself,
The road of valleys, springs, and honey,
Let me lead the way myself,
Let me loose war on a broad front!
My child, your strength is wearied — bind your waist,
This year let us fatten and rest!
If you keep my word, my only one,
Then let us go to Beecin!
My child, son of the bey,
Then let us loose the war!
Upon the face of the earth
The Muslims have their alps,
Muster them all and take them as soldiers!
Gather the host and take it in plenty!
The Muslims of the twelve clans
Let us gather and take them wholesale,
Their most exalted champions,

Their braves who will enter battle,
The masters among the lancers,
The stern ones full of forethought,
Let us drive them in and take them,
Against the infidel like black worms,
Against Han Konurbay the batyr,
Let us loose war without fleeing!
Know and take what I have said,
My white-omened child, keep my word,
Saying «I shall shamelessly go alone» —
While the gray wolf Manas lived,*
The whole world had risen to its feet,

Kakançin kolay yer değildir.
Beecin'e sefer edilirken,
Kırk iki tümen ordu* olmuştu,
Onu bozan benim işte.
Eren varmış, han varmış,
Ucuz değildir; Beecin'e
Hindistan'dan varan olmuş.
Er yalnızı çok varmış,
O Beecin'e varanlar
Ölüm hazırlığını görüp varmış,
«Kakançin'in Beecin'inden
Geri dönmem» diye varmış. Arslan
Sırgak, Almambet,
Talas dolup, yer kaynayıp,
Heybetli ağan kaplan,
O elin hepsini
Sürüp götürmüş katarlayıp.
Adımı Beecin'e yetip,
Doyasıya hırpalayıp,
Avuç kadar Müslüman.
«Atım tek» diyenin
«Atını kesip yerim» diye,

Baban bozkurt kaplan,
Zorlayıp sürüp götürmüş.
Beecin ucuz yer değil,
Yalnız varan adama,
Kan bedeli şöyle dursun, o Beecin
Heybe verecek el değildir.
Yalnız varıp öç alınacak,

Açık gömlekli, çıplak göğüslü

Kakançin is no easy place.
When the march on Beecin was made,
The host was forty-two tümen strong,*
And I am the one who marshaled it.
Champions went, khans went,
It is not cheap; to Beecin
Some came even from Hindistan.
Many a lone hero went there,
Those who went to that Beecin
Went with their death-rites made ready,
Saying «From Kakançin's Beecin
I shall not return,» they went. The lion
Sırgak, Almambet,
Talas filled, the earth seethed,
Your awesome elder, the tiger,
All of that people
He drove off, string upon string.
His stride reaching all the way to Beecin,
Mauling them to his heart's content,
The Muslims but a handful.
Whoever said «I have but one horse» —
«I shall slaughter and eat your horse,» he said,
Your father, gray wolf and tiger,
Forced them on and drove them off.
Beecin is no cheap place,
To the man who goes alone,
Blood-price aside, that Beecin
Is no land to hand you a saddlebag.
No land where one goes alone for vengeance —
Open-shirted, bare-chested,

Buhara'nın eli değildir.
Hor görüp figan saldıracak,
Ayında esen kalınacak,
Hokand hanının yurdu değildir.
Çınmaçin'in Beecin'inde,
Gerçek ordusu var o elde.

It is not the land of Buhara.
No land to scorn and assail with wailing,
To come out unscathed within a month —
It is not the realm of the Hokand khan.
In Beecin of Çınmaçin,
That land has a true army.

Çekişmeden duracak el değil,
Sınaşmadan bırakacak yer değil.
Bu sözün yerinde değil.
Görüp gelen göz işte,
Söylene gelen söz işte.
Toz eden el işte bu,
Kara kana bata çıka,
Yiğit amcan Bakay han,
Hunhârı sağken,
Kaçmadan altı ay vuruşmuş.
Arslan şire boyun eğmeden,
Ne öte ne beri,
Ara yolda durmuşlar.
Körpe kamış olgunlaşana dek,
Mıyzam'ın* çiçeği uçana dek,
Sıkıca altı ay vuruşmuşlar.
Mızrak kırılıp parçalanıp,
Yurt kırılmış çığrışıp.
Eren ölmüş, şir ölmüş,
O olan seferde
Çinli, Kırgız denk ölmüş.
Yönelsen Beecin'de nice hâl var,
Berkitilmiş ulu şehir,
Hayli çetin kalesi var;
Hızır'lı Bakay amcanın
Hayli destan sözü var.
Beecin'in yolu beş başkadır,
«Beecin'e ordumu salarım» diye,
Belayı sarma bu başa.
Beecin'in yolu beş ayrı geçit,

Düşünürsen oğlum, iş yaman.
Bir yolu var Beecin'in,
Çukur kazılmış hendeği var,
Bir yolu var Beecin'in,
Dalıp gidilen batağı var.

Kalday'ı* var, hanı var,

No folk to stand off without contending,
No place to let you by untested.
This word of yours is out of place.
Here is the eye that saw and returned,
Here is the word long since retold.
This is the folk that raises dust,
Wading in and out of black blood,
Your valiant uncle, Bakay han,
While the hunhâr still lived,
Fought six months without fleeing.
Not bowing to the lion-şir,
Neither yonder nor hither,
They stood upon the middle road.
Till the tender reed grew ripe,
Till the flower of Mıyzam blew away,*
Hard they fought for six full months.
Lances broke and shattered,
The people were cut down, screaming.
Champions died, şirs died,
In that campaign that was,
Chinese and Kırgız died alike.
Set out, and Beecin holds many a plight,
A great city fortified,
It has a fortress grim indeed;
Your uncle Bakay, whom Hızır guards,
Has many an epic word to tell.
The roads to Beecin are five and separate,
Saying «I shall loose my host on Beecin»,
Do not wind calamity round this head.
Beecin's way is five separate passes,

Think on it, my son — the matter is dire.
Beecin has one road,
With a moat dug deep,
Beecin has another road,
With a mire that swallows those who plunge.
It has its Kalday, its khan,*

Tutuşup ölen domuzda,

Hayvandan gözcü dahi var.
Sağlam kurulmuş beli var,
Boş Çinli el değildir,
Belaya salacak yeri var.
Gözcüsünde hanı var,
Yanıp ölen domuzda,
Yerleştirilmiş büyüler,
Gözcünün her türlüsü var.
Gözcünün öte yanında
Yol bekleyen alpı var,
Yaklaşanı çiğ çiğ yiyen,
O kâfirin töresi var.
Geçidinde kâfirin,
Kerik'i* var, fili var,
İnadına ilişeyim,
Söz dinle, biriciğim, sözümü tut! O çölden geçerken,
Dalaşmanın hali böyledir,
Söz söylerim, oğlum, bilip al!
Aklın baştan gitmişken,
Bir yolu var Beecin'in,
Rastlayan sağ çıkmamış,
Bir yolu var Beecin'in,
Denk gelen diri dönmemiş,
O halkının içinde,
Kalday'ın beslediği çerisi var,
Nice türlü alpı var.
Kara Çinli Beecin'in
Tükenmeyen sözü var.
Bir yolu var Beecin'in,
Kırk günlük çölü var,
Kahrolası Beecin'in
Hayli böyle sözü var.
Çölün halini sorarsan,
Boz pusla yanmış toz,
Açılan ağzı kapanmadan,

And with the swine who grapples to the death
There are even sentries drawn from beasts.
It has a pass set firm and strong,
The Chinese are no idle folk,
It has places to cast you into ruin.
Its watchmen have their khan,
And with the swine who burns and dies
There are spells set in their places,
There are watchers of every kind.
Beyond the watchers, farther on,
There is an alp who guards the road,
Devouring raw whoever nears —
Such is that infidel's custom.
At the infidel's pass
There is his kerik, his elephant,*
«Let me defy and touch it,» you say —
Heed me, my only one, keep my word!
When crossing that desert,
Such is the state of that grappling,
I speak the word, my son — take heed!
Now that reason has fled your head,
Beecin has one road,
None who met it came out alive,
Beecin has another road,
None who chanced on it returned alive,
And in the midst of that folk
There is the war-band the Kalday feeds,
There are alps of every kind.
Of black-Chinese Beecin
The tales can never be used up.
Beecin has one road more,
With a desert of forty days,
Of accursed Beecin
There are many words like these.
If you ask the desert's state,
Dust burnt under a gray haze,
Before the opened mouth can close,

O çöle varıldığında,
Soluyup ölen nice can.
Zahmeti ağır Beecin'e
«Dosdoğru girip savaşırım» diye,
Paçaları sıvamışsın!
Kocamış Bakay amcanı
Kakan'da boğazlatacak mısın!
Beecin'le çarpışacaksan,
Azık gerek, kaftan gerek.
Âlemden beri toplayıp gel,
Binlerce tümen ordu gerek.
O çöle varıldığında,
Yük çekmeye lök deve gerek,
Çarpışacağın Kakançin,
Bunun gibi nice şey gerek!
O çöle varıldığında,
Koparıp yenecek otu yok.
Höpürdetip yudumlanacak suyu yok.
Angut uçsa gözü kamaşan,
Kara akbaba uçtuğunda,
Kanadı yanıp yorulan.
Erenin gözü kamaşan.
At sendeleyip yorulup,
Kahrolası Çinlinin
Bu tuhaflığı dahi var,
Kaynayıp duran halkı var,
Düşman görünce atılıp,
Biri türkü tutturmuş,
Öfkelenip saldırsa,
Kâfirlerin alpı var.
Deveyi yumrukla deviren,
At üstünde oyuncusu, yörük atı var,

Ucuz yer değildir Beecin,
Söylense bunca kargaşası var.
Türlü türlü eli var,

O elinin içinde
Kahrolası Kalça şiri var.

When one arrives upon that desert,
Many a soul pants out its life.
On Beecin heavy with hardship,
Saying «I shall enter straight and fight»,
You have rolled your trouser-legs!
Your uncle Bakay, grown old —
Will you have his throat cut in Kakan?!
If you would battle with Beecin,
Provisions are needed, kaftans needed.
Come gathering from all the world,
A host of thousands of tümen is needed.
When one arrives upon that desert,
Lök camels are needed to haul the loads,
Kakançin, whom you would fight —
Many such things will be needed!
When one arrives upon that desert,
There is no grass to pluck and eat.
No water to slurp and sip.
The ruddy shelduck flying there is dazzled,
When the black vulture takes to flight,
Its wings are scorched and wearied.
The champion's eyes are dazzled there.
The horse stumbles and tires,
And the accursed Chinese
Have even this strange wonder more,
They have a people ever seething,
Who leap forth at the sight of a foe,
One of them strikes up a song,
And should they charge in fury,
The infidels have their alps.
One fells a camel with his fist,
They have trick-riders on horseback, swift steeds,
Beecin is no cheap place,
Told in full, its turmoils are so many.
It has peoples of every kind,

And in the midst of that people
There is the şir of accursed Kalça.

Tam o zaman ölmedim!
Söylese dili bilinmez,
Mırıl mırıl sözü var,
Bir boyu Çinlinin,
Kova gibi tek gözü var.
Her gün kapansa, her gün açık,
Hunhârım* sağken,
Kakançin'in şehrinde,
Kaplan beyim* baş olup,
Ak peygamber Mustafa*,
Kuşatıp sürüp vardığında,
Karısını, kızını ganimet alıp*,
Yiğit Kırgız aldığında,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatan Bakay benim işte,
Çatır çatır Kalday'ını
Döven Bakay benim işte.
Haraç salıp altınını
Alan Bakay benim işte!
Süleyman'ın dokunmadığı Beecin'de,
İri göğüslü genç çağda,
O zaman hesap sorup
Duran Bakay benim işte!
İskender'in* yetmediği Beecin'e, Han
Çubak'tan ayrılıp,
Önceki Manas sağken,
Gücüm yetti o ele,
Ganimet aldım kızlarını,
Kırdım nice ustalarını.
Kıyametin* yüzünü görmedim,
Gücüm yerinde iken,
O zamanda ölmedim.
Büküldüm gittim, yazık gençlik,
Kocamış Bakay amcanın
Er Manas'ım sağken,
Niceyi devirdim, yiğit baş.
Göğsü kalmış hırıldayıp,
Kök şehir Kakan'ı
Kuşattığımda ölmedim,

Even then I did not die!
When they speak, their tongue is unknown,
They have a muttering, murmuring speech,
One clan of the Chinese
Has a single eye like a bucket.
Shut every day, yet every day open,
While my hunhâr lived,*
In the city of Kakançin,
My tiger bey at the head,*
The white prophet Mustafa,*
When we swept up and came besieging,
Taking their wives and daughters as spoil,*
When the valiant Kırgız took them,
Kara-Şaar and Kambıl —
The Bakay who besieged them — here I am,
Who beat their Kalday crack on crack —
That Bakay — here I am.
Who laid on tribute and took their gold —
That Bakay — here I am!
In Beecin, untouched by Süleyman,
In my broad-chested youth,
The Bakay who then called them to account
And stood his ground — here I am!
To Beecin, where İskender never reached,*
Parted from Han Çubak,
While Manas of old still lived,
My strength sufficed against that land,
I took their daughters as spoil,
I cut down many of their masters.
I never saw the face of Doomsday,*
While my strength was in its place,
In that hour I did not die.
I am bent and going — alas for youth,
Your uncle Bakay has grown old —
While my er Manas still lived,
Many I toppled, valiant heads.
Their chests were left rattling for breath,
The root-city Kakan —
When I besieged it, I did not die,

Taşlısını vurup parçalayıp
Dövdüğümde ölmedim.
Gücüm* yetip Beecin'den,
Üzme beni yetimim,
Hesap sorup dururken,
Nur dökülen Beecin'in

Smashing its stone walls to pieces,
When I battered it, I did not die.
My strength prevailing over Beecin,*
Do not grieve me, my orphan,
While I stood calling it to account,
Of Beecin where the holy light pours down

Kerametini görmüşüm,
Kırk kapılı Beecin'in
Bir kapısına baksam,
Mekke'ye doğru açılmış.
Yine kapasalar, yine açık,
O kapının yüzüne
Muhammed adı yazılmış.
Muhammed'in ümmetine
Bir şeytanı* dokunur diye,
Kaynayıp duran Beecin'e
Tanrı'nın nuru saçılmış.
Kolay yer değildir Beecin,
Utandırma amcanı,
Oyun kaldırır el değil!
Rakıya doymuş sarhoş çağda,
Alake'mden ayrılıp,
Perişan olup dönmüşüm,
Güdük kalıp dönmüşüm!
Kanadım Manas hanımı
Han Konurbay domuzuna
Ansızın kaptırdım,
Cengin hali böyledir,
Cenk ede ede,
Sırgak'ımdan ayrıldım!
Bozkurdundan ayrılıp,
Kaynayıp duran Çinlinin
Yolunu nasıl gözlerim,
Gözüm kalmış irinli.
Kıl sakalım ağarmışken,
Ahirete gider çağımda!
Beecin'e bela salmayınız,

I have seen its wonder-working,
Of forty-gated Beecin
If I look upon one gate,
It opened toward Mekke.
Though they shut it, it opens again,
Upon the face of that gate
The name Muhammed is inscribed.
Lest on the ümmet of Muhammed
One of its devils should lay a hand,*
Over seething Beecin
God's radiance has been strewn.
Beecin is no easy place,
Do not put your uncle to shame,
They are no folk to bear a jest!
In the drunken hour, sated with rakı,
Parted from my Alake,
I came back broken and undone,
I came back stunted and bereft!
My wing, my Manas han,
To the swine Han Konurbay
I lost him in one sudden snatch,
Such is the way of war,
Waging war and war again,
I was parted from my Sırgak!
Parted from your gray wolf,
How shall I now watch the road
Of the seething Chinese,
My eyes are left festering.
Now that my wiry beard is white,
In my season of going to the hereafter!
Do not loose calamity on Beecin,

Yönelip Kakan'a varırsanız,
Yüzü soğuk kara Çinliye
Dosdoğru girip savaş salsak,
Tüfek atıp, yay çekip,
Tükenişip kalırsak,
At sürerken destek olacak el,
Karşı karşıya vuruşmaya,
Bahadırdan seçip destek al!
Çoğunu bırakıp birini al,
Düşman parsı ustayı al,
Düşmanın çaresini bilen yiğidi al!
Çokluğu kalın kara kurt.

Kara tüfek çat etse,
Kaçmadan duran ereni al,
Sert tüfek çat diye patlasa,
Ürkmeyen yiğidi al!
Kulunum balam, söz dinlersen,
Beecin'e varırsan böyle var,
Gözden vuran nişancıyı al,
Boğa boyunlu, buğra kalçalı,
Çekişeni perişan eden,
Ecelden dönmez seçkini al!
Attığında kuş bile yetişmeyen,
Ok geçmez kaftan topla,
Ata-oğul diye asker topla,
Az değil bol topla!
Kara kurt gibi kâfire
Çarpışmayı salarsan böyle sal,
Han Konurbay bahadıra,
Savaşı salarsan böyle sal,
Üstünden yılı geçirip,
Gelecek yıl sonra var!
Haber salıp toplayalım,
Kanıkey'in ilacını,
İyice semirtip alalım,
Has küheylanların hepsini.
At semirip kıvama gelsin,
Er semirip coşkun olsun,

If you set out and come to Kakan,
On the cold-faced black Chinese
If we enter straight and loose the war,
Firing muskets, drawing bows,
If we spend ourselves to the last,
A folk to stand by us as we ride —
For fighting face to face,
Choose from the batyrs, take support!
Leave the many, take the one,
Take the master, a panther to the foe,
Take the brave who knows the foe's undoing! Their multitude a thick black swarm.
When the black musket cracks,
Take the champion who stands unfleeing,
When the harsh musket bursts with a crack,
Take the brave who does not startle!
My foal, my child, if you will listen,
If you go to Beecin, go thus,
Take the marksman who strikes the eye,
Bull-necked, haunched like a bull camel,
Who leaves his wrestler in ruin,
Take the chosen who turns not from death!
Whose shot not even a bird outflies,
Gather kaftans no arrow can pierce,
Gather soldiers, father and son alike,
Gather not few but plenty!
Against the infidel like black worms,
If you loose the battle, loose it thus,
Against Han Konurbay the batyr,
If you loose the war, loose it thus,
Let the year pass over it,
Then go the coming year!
Let us send out word and gather,
Kanıkey's remedy as well,
Let us fatten them well and take them,
All of the purebred coursers.
Let the horses fatten to their prime,
Let the men grow sleek and fierce,

Sonra var Beecin'e!
Baban Manas şirdi,

Dediğini iki etmeyen
Amcası Bakay bendim.
Demir kalkan, ok geçmez,
Giyen Bakay bendim!
Kakançin'in Beecin'ini
Bilen Bakay bendim!
Altı ay sefer yol tepip,
Az değil bol çekip,
Çınmaçin'in Kakan'ına,
Tohumu gür Çinli o yurt,
Tükendikçe tüten,
Kökü köklü el odur,
Tükenişircesine vuruşup,
Bilirsen, o Bakay benim!
Öldükçe çoğalan,
Yanıp kavrulmuş Çinli el odur.

Feryadım taş yarıp,
Öz yaşıtımdan ayrılıp,
Ölmeye yürüyen benim o!
Hasretim budur, bilip al!
Arslandan kalan biriciğim,
Seferini bırakıp sözümü tut!
Beecin kolay yer değil,
Rahat vermez Çinli azgın yurt,
Beş altı kişi at sürüp
Öç alınacak el değil!
Bel bağlanan beli var,
Berkitilmiş yeri var.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Konurbay,
Kasılıp duran şiri var.
Ölmeden yitmeden o diri,
Söylese Bakay'ın sözü var.
Dik başlılık etme kulunum,
Kara uğurlu hunhârın

Then go on to Beecin!
Your father Manas was a şir,

The one who never gainsaid his word —
His uncle Bakay — that was I.
Iron shield, proof against arrows —
The Bakay who wore it — that was I!
Kakançin's Beecin —
The Bakay who knew it — that was I!
Six months I trod the campaign road,
Enduring not little but much,
To the Kakan of Çınmaçin,
The Chinese, that land of teeming seed,
Smoldering on even as they dwindle,
That is a folk of deep-set roots,
Fighting as if to mutual ruin,
Know it — that Bakay is I!
Multiplying even as they die,
That is the Chinese folk, burnt and scorched.
My cry has split the very stone,
Parted from those of my own years,
I am the one who walks toward death!
This is my longing — know it well!
My only one, left from the lion,
Leave your campaign and keep my word!
Beecin is no easy place,
The Chinese, a wild land, give no peace,
No land where five or six may ride
And take their vengeance at a stroke!
It has passes girded fast,
It has places fortified.
Cotton-sashed, wide-booted,
Konurbay, the khan of Keçil,
It has its şir who stands and struts.
Undying, unperishing, he lives,
Should he speak, Bakay has words to say.
Be not headstrong, my foal,
The black-omened hunhâr

Bakan kara gözü var.
Babacığının kırdığı,
Arslanının yaptığı,

Defterine* çizilidir.
Gelecek yıl olunca,
Maldan ayrı lök deve alıp,
Her aygıtı çok alıp,
Ordu sayısını çok alıp,
Orduyu deftere yazalım.
Ata-oğuldan hiç koymadan,
Tümünü toplayıp alalım!
Gümbürdetip yeryüzünü,
Sonra Beecin'e varalım!
Sefere varan ölür,
Bahadır öncü yolu görür. Başa kapatıp giyilecek,
Varan el başa kakmasın diye,
Bit basıp gitmesin diye,
Bit giyimini hazırlayalım,
Cenge kaygısız girmek için,
Yılmadan düşmana çatmak için,
Ok giyimini donatalım!
Beecin'i Çinli yurt tutmuş,
Sıcağı aman vermez.
Beecin kolay yer değil,
Er başına hazırlayalım,
Yakası altın, yeni tunç,
Düşmana gövdesini vurana,
Düşmanla düşmanlaşıp durana,
Kaçmadan mızrak uzatana,
Ok geçmez kaftan olsun.
Kimde olur çok hasret,
Kaçmadan durup vuruşup,
Kakan'a salsak büyük kavga.
Karşı karşıya durursak,
Kılıçlaşıp kırışıp,
Kızıl kana boyanıp,
Kırgın düşüp durursak,

Has his black eye ever watching.
What your dear father cut down,
What your lion wrought,

Is drawn up in his ledger.*
When the coming year arrives,
Taking lök camels apart from the herds,
Taking every fitting in plenty,
Taking the host in great number,
Let us write the host into the register.
Leaving out neither father nor son,
Let us gather and take them all!
Making the face of the earth thunder,
Then let us go to Beecin!
Who goes on campaign may die,
The batyr vanguard sees the road. To be drawn on over the head,
Lest the folk we visit taunt us with it,
Lest lice overrun us on the way,
Let us make ready the louse-proof wear,
To enter battle free of care,
To close with the foe undaunted,
Let us fit out the arrow-proof wear!
The Chinese have made Beecin their home,
Its heat gives no quarter.
Beecin is no easy place,
Let us make ready for every man
Collars of gold, new bronze,
For him who hurls his body at the foe,
For him who stands foe against foe,
For him who levels the lance unfleeing,
Let there be kaftans no arrow can pierce.
With whom would this great longing rest,
Standing fast, fighting unfleeing,
Should we loose the great war on Kakan.
If we stand face to face,
Sword on sword, cutting each other down,
Dyed in scarlet blood,
If slaughter falls upon us,

Kara kanı yutuşup,
Kaçmadan durup vuruşsak.
Kılıçtan ölüp gitmemek için,
Boş yere eceli yetmesin diye,
Babacığının yoldaşı,

Swallowing each other's black blood,
If we stand and fight unfleeing.
Lest we perish by the sword,
Lest death arrive for naught,
Your dear father's companion,

O Bölökbay sırdaşı,
Körük basınca harekete gelen,
Davut ile Bölökbay
Öbür dünyalık* dost olmuş.
Her eşyayı işleyen,
Yaptığını Bölökbay,
Davut'la ikisi birleşip
Danışarak yapmışlar.
Bölökbay'ı baş edip,
Seksen usta hazırlayalım,
Gök demirden tolga*,
Becerikli olanların hepsi,
Yılmadan düşmana çatacak gibi,
Çarayna*, başlık yapalım,
Cenk pusatını donatalım.
Kakan'a varacak çerinin*
Hesabını sayısını alalım!
Kaynayıp duran kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
İşte böyle kavga salalım!
Deliksiz kaftan giyip,
Denk vuruşacak ordu toplayıp,
Sayısını topluca alalım,
Talihli yavrum,
Vuruşmaya binip varalım!
Türlü türlü ordu hazırlayıp,
Atışa varacak çerinin
Azıklarını bol hazırlayıp.
Benim kırda yılkım alabaş,
Argımak, küheylan karışık.
İyice semirmiş kısraklar var,
Semizini seçip keselim,
Ustalara doğratıp,

That confidant Bölökbay,
Stirring to life when the bellows blow,
Davut and Bölökbay
Became friends for the other world.*
Working every kind of ware,
Whatever Bölökbay has made,
He and Davut, joining as one,
Made it in counsel together.
With Bölökbay at their head,
Let us make ready eighty masters,
From gray iron, the tolga,*
All those who are deft of hand,
Fit to close with the foe undaunted,
Let us make çarayna and headgear,*
Let us fit out the gear of war.
Of the war-band that will go to Kakan,*
Let us take the count and tally!
Against the seething infidel,
Against Han Konurbay the batyr,
Just so let us loose the war!
Wearing kaftans without a flaw,
Gathering a host to fight on equal terms,
Let us take their number all together,
My fortunate child,
Let us mount and ride to battle!
Making ready hosts of every kind,
For the war-band going to the fight,
Preparing their provisions in plenty.
My herds on the steppe are pied of head,
Argımak and courser mingled.
There are mares grown fully fat,
Let us choose the fattest and slaughter them,
Have the masters carve them up,

Hizmetkârlardan seçip koşalım.
Çin'e salarsan büyük kavga,
Ordu aç kalmasın diye,
Külazık* iyice hazırlayalım!
Cenk edersek Beecin'e!

And choose from the servants to set to work.
If you loose the great war on China,
Lest the host go hungry,
Let us well prepare the külazık!*
If we wage war on Beecin!

Gafil avlanmayalım!
Kakançin'e yönelirsek,
Göğe uçsun toprak,
Ordu toplansın gümbürdeyip.
Mızrağın başı çarpışıp,
Niyeti sefer, «vardım» diye.

Let us not be caught unawares!
If we set out for Kakançin,
Let the earth fly up to the sky,
Let the host assemble thundering.
Lance-heads clashing together,
Their intent the march, crying «I have come».

Ordu çığrışıp yarışıp.
Kaplan baban sağken,
İsteyip aldığı yedi eren,
Yedi yere yerleştirip,
«Yetkinin oğlu» dedirtip,
Beecin'e salıp büyük kavga, İnsanın kanı dökülüp,
Vardığı yeri serilterek.
Cins tulparların hepsini,
Dağ yerinde tepindirip,

The host clamoring, racing on.
While your tiger father lived,
The seven champions he sought and took,
Placing them in seven stations,
Making them say «son of the mighty one»,
Loosing the great war on Beecin, Men's blood pouring out,
Laying low wherever it reached.
All of the purebred tulpars,
Making them stamp in the mountain places,

Kaynayıp duran Çinliyi,
Karısını, kızını ağlatıp,
Kara Çinlinin, Mançu'nun
Kalesini bozup yıkarak.
Yiğidim Manas sağken,
Çinliye müşkül iş edip,
Yiğit Bakay önünde,
Çarpışacağın Kakançin,
Sefer edersek Beecin'i,
Avuç içi gibi düz edip,
Bahar vakti değilken kız gibi edip. Ecel yetse ölürüz,
Ordu* yürüyüp gümbürdeyip,
Yer görünmez, dumanlanıp,
Göğe uçup toprak.

The seething Chinese —
Making their wives and daughters weep,
Of the black Chinese, of the Mançu,
Breaking and razing their fortress.
While my valiant Manas lived,
Working hard straits upon the Chinese,
Valiant Bakay at the fore,
Kakançin, whom you would fight —
If we march upon Beecin,
Making it level as a palm,
Making it meek as a maiden out of spring.
If our hour comes, we die,
The host marching and thundering,*
The earth unseen, wrapped in smoke,
The dust flying to the sky.

Hoş yürüyüş yol olup,
Âlemin* hepsi ayaklanıp.
Damarıma basıldığında,
Ordu dalgalanıp dökülüp,
Konurbay Kalça'nın gözüne
Celmoğuz gibi görünüp,
Böylece Beecin'e varalım.
Kaynayıp duran kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
İşte şöyle savaş salalım!
Sefere yürüse Müslüman,
Desteğim, biriciğim, dinleyip al,
Yağmaladığımda ölmeyip ne oldum!

Çarpışmanın hali böyledir!

Ak tuğlu sancak çekip,
«Er Manas!» diye nara atıp,
Akboz bayraklı tuğ olup,
Haykırışı bol gürültü olup,
Çinliyle karşılaşırsak,
Ceznay'ın* sesi takırdayıp,
Denk gelişip dolunca,
Topyekûn savaş olduğunda,
Aybaltanın sesi şakırdayıp,
Kılıç bilenip parıldayıp.
Mızrak kırılıp bölünüp,
Ah kulunum ah,
Er kişinin yiğitliği
Arslan gibi görünüp.
Karşılaşan düşman bölünse,
Yiğidin oğlu biriciğim,
Asıl tadı bu değil mi!
Belayı böyle salardık,
Yöneldiğimiz düşmanı toz edip,
Bir güne koymadan alırdık.
Yöneldiğimizin hepsini,
Yönelirsek ateş gibi yakardık.
Bozkurdum Manas sağken,

The fine march becoming the road,
All the world rising to its feet.*
When my vein is trodden upon,
The host surging and pouring forth,
In the eyes of Konurbay the Kalça
Appearing like Celmoğuz,
Thus let us come to Beecin.
Against the seething infidel,
Against Han Konurbay the batyr,
Just so let us loose the war!
When the Muslims march to war,
My prop, my only one, listen well,
I did not die when I plundered — what then became of me!
Such is the way of battle!

Raising the white-tugged standard,
Roaring the battle-cry «Er Manas!»,
The tug with its white-gray banner raised,
The shouting swelling to a roar,
If we meet the Chinese face to face,
The voice of the ceznay rattling,*
When we close in equal press,
When war engulfs us one and all,
The moon-axe ringing stroke on stroke,
Swords whetted, flashing bright.
Lances breaking and splitting,
Ah, my foal, ah,
The valor of a manly one
Showing forth like a lion's.
When the foe we meet is split asunder,
My only one, son of the brave,
Is this not the truest savor of it!
Thus would we loose calamity,
Grinding to dust the foe we faced,
We took them, not granting them one day.
All of those we set upon,
We burned like fire when we advanced.
While my gray wolf Manas lived,

Ok geçmez giydim şahlanıp,
I donned arrow-proof mail and reared high,

Kızılbaş'ı toz ederek.
Grinding the Kızılbaş to dust.
Hunhâr Manas sağken,
While the hunhâr Manas lived,
Kalkanı kuşandım şahlanıp,
I girded the shield and reared high,
Damarıma basıldığında,
When my vein was trodden upon,
Çinliyi bozdum toz ederek.
I routed the Chinese, grinding them to dust.
Yoldaşın sağken,
While your comrade lived,
Altınını, gümüşünü, kızlarını,
Their gold, their silver, their daughters,
Ah babam ah, müşkül gün,
Ah, my father, ah, hard day,
Çınmaçin'i, Kakan'ı
Çınmaçin and Kakan —

Yağmaladığımda ölmeyip ne oldum!
I did not die when I plundered them — what then became of me!

Çatır çatır Mançu'yu
Dövdüğümde ölmeyip ne oldum!
The Mançu, crack on crack —
I did not die when I battered them — what then became of me!

Hanlığını çekip alıp Kakan'ın,
Aldığımda ölmeyip ne oldum!
Wresting away the khanship of Kakan,
I did not die when I took it — what then became of me!

Kargaşayı Beecin'e
Saldığımda ölmeyip ne oldum!
Turmoil upon Beecin —
I did not die when I loosed it — what then became of me!

Mızrak tutup, saf bozup,
Cenkte ölmeyip ne oldum!
Gripping the lance, breaking ranks,
I did not die in war — what then became of me!

Topyekûn tokmak yağarken,
Vuruşta ölmeyip ne oldum!
While cudgels rained on every side,
I did not die in the fight — what then became of me!

Eşikte beni durdurdun,
Manas'ın oğlu yavrum,
Eskileri andırttın!
Evvelkileri çok sayıp,
Altüst olup oturuyorum!
Kaynayan Çinli Kakan'a,
Saldırıp savaş saldığımda,
Hanlığını çekip aldığımda,
Ah babam ah, kara gün,
You made me stand at the threshold,
My child, son of Manas,
You have called the old days back to mind!
Counting over all that went before,
I sit here all overturned!
On Kakan of the seething Chinese,
When I charged and loosed the war,
When I wrested away its khanship,
Ah, my father, ah, black day,

O anda ölmeyip ne oldum!

Gayretimi Çinliye
Saçıp durduğum çağımda,
İnsanlığım başımdan
Aşıp durduğu çağımda,
O anda ölmeyip ne oldum!

Gayretlenip Kalmuk'u
Kuşatıp durduğum çağımda,
Kalday ile zuntun'u*
Dövüp durduğum çağımda,
O anda ölmeyip ne oldum!

Baktığımı toz edip,
Devirip durduğum çağımda,
Zulmü koyun gibi Kalmuk'a
Salıp durduğum çağımda,
Böyle ölmeyip ne oldum!

Arslan gibi dolup taşan,
Evliya* Bakay amcanın
Eski derdi depreşti!

Yolculuğum kocayıp kalmışken,
Yavrum oğlum Semetey,
Sararttırma benim günümü.
Bozkurdum Manas sağken,
Çok yere sefer salardı,
Evliya Bakay amcanın
Her zaman sözünü tutardı.
Bozkurdum Manas sağken,
Çok yerde tuğ kaldırdım,
Kırgız'ın yurdunu koruyup,
Gökala mızrağı ele alıp,
Çok yeri vurdum toz ederek.
Yetkinim bozkurt sağken,
Cekene'yi* bele kuşandım,
Yeri kaplayan düşmana,

I did not die in that hour — what then became of me!
In the season when I spent my zeal
Scattering it upon the Chinese,
When my manhood overflowed
And ran over from my head,
I did not die in that hour — what then became of me!
In the season when, roused to zeal,
I held the Kalmuk under siege,
*When the Kalday and the zuntun**
I battered without cease,
I did not die in that hour — what then became of me!
Grinding to dust whatever I looked on,
In the season when I toppled all,
When on the sheep-like Kalmuk
I loosed oppression without cease,
I did not die even so — what then became of me!
Brimming over like a lion,
Your saintly uncle Bakay —*
His old sorrow has stirred again!

Now that I am grown old for the road,
My child, my son Semetey,
Do not make my days turn sallow.
While my gray wolf Manas lived,
He sent campaigns to many lands,
And the word of saintly uncle Bakay
He kept at every turn.
While my gray wolf Manas lived,
In many places I raised the tug,
Guarding the homeland of the Kırgız,
Taking the gray-dappled lance in hand,
I struck many lands, grinding them to dust.
While my mighty gray wolf lived,
I girded the cekene at my waist,*
Against the foe that covered the earth,

Tek başıma dalıp el saldım.
Yetkinim Manas öleli,
Diri değil ölüyüm,
«Hunhârım» diye çok ağlayıp,
Yiğit can, diri diri cehennem görmüşüm.
Akıl gitti kendimden,
Ayköl'üme* çok ağlayıp,
Gözümün feri gitti.
Kaplanım öldüğünde,
Kara sakal ak oldu,
Dağ gibi Bakay amcacığın,
Ahirete gider çağ oldu.
Bunca söz söyledim, bilip al,

Gerekli biriciğim, sözümü tut!
Kâfir ile Müslüman'ı,
Töreli yetim, düşünsene!
Cengin hali böyledir.
Amcan Bakay yiğit er,
Ok geçmez demir kaftanı
Giymedi mi sanırsın!?
Ellerin cenkleştiği seferde,
El önünde Bakay'ı,
Yürümedi mi sanırsın!?
Kırk boy Çinli kalabalık eli,

Bilmedi mi sanırsın!?
Başındaki samur börkü,
Kimler sallayıp giymemiş,
Devleti başındayken,
Kim gürleyip yürümemiş.
Sırrını söyledim bir hayli,
Beecin'in hali böyledir!
Yiğidim oğlum, bilip al,
İnletmeden sözümü tut!
Kolay yer değildir Beecin,
Eline düşen adamı,
Sağ bırakacak el değildir!
İşte duran o Beecin'de,

I plunged alone and laid my hand on them.
Since my mighty Manas died,
I am not living — I am dead,
Weeping long, crying «My hunhâr!»,
Brave soul, I have seen hell alive.
Reason has gone out of me,
Weeping long for my Ayköl,*
The light has left my eyes.
When my tiger died,
The black beard turned to white,
For your uncle Bakay, mountain-great,
The season came to go to the hereafter.
So many words have I spoken — know them,
My needful only one, keep my word!
The infidel and the Muslim —
Orphan of noble custom, think on them!
Such is the way of war.
Your uncle Bakay, a valiant man —
Do you think he never wore
The iron kaftan no arrow can pierce!?
In campaigns when the peoples warred,
Do you think Bakay did not march
At the head of the people!?
The crowded folk of forty Chinese clans —

Do you think he did not know them!?
The sable börk upon his head —
Who has not swung and worn it,
While fortune sat upon his head,
Who has not marched out thundering?
I have told you much of its secret,
Such is the state of Beecin!
My valiant son, know it well,
Keep my word without making me groan!
Beecin is no easy place,
The man who falls into its hands —
It is no folk to leave him alive!
In that Beecin standing there,

Eskiden geçen ululardan,
Varıp hesap soramamış,
Kakançin'in halkına
Sataşan sağ kalmamış.
Süleyman hesap soramamış,
Sorgulu Beecin yer odur!
Kökünü, halini açıp döküp,
Söyleyip verdim işte ben!
Bildiğini, sezdiğini
Böylece söyledi er Bakay,
Gördüğünü, bildiğini
Açıkça söyledi er Bakay.
Çocuk sultan er Semen,
Ölümden korkmaz er kişi,
Elini arkasına alıp,
Kımıldamadan duran şir kişi,
Coşup bozkurt bağırıp,

Of the great ones passed of old,
None could go and call it to account,
Whoever meddled with the folk
Of Kakançin was left alive no more.
Süleyman could not call it to account,
That is Beecin, the land of reckoning!
Laying bare its root and state,
I have spoken it all out — here am I!
What he knew and what he sensed,
Thus did er Bakay speak it,
What he saw and what he knew,
Openly did er Bakay speak it.
The child sultan, er Semen,
A manly one who fears not death,
His hands clasped behind his back,
A şir who stood without a stir,
The gray wolf surged and cried aloud,

Er Bakay'ın sözünü duyunca,
İki anasını çağırıp...
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Bey Manas'ın diktiği bağda.
Koca Talas'ın yamacında,
Koca Ak-Çiy'in kıyısında.
Kapılı hisarda,
Çaçıkey'in ordasında,
Beyin oğlu er Semen,
Şay'ın koruduğu er kişi,
Almambet oğlu Külçoro —
Atışta çevik ustası,
Çubak'ın oğlu Kançoro —
Kamçıya becerikli yiğidi,
Argın, Kırgız karışık,
«Semetey Beecin'e gidiyor» diye,
Telaşa düştü yiğit baş.
Üç-Koşoy'un boyundan,
Argın'ın hanı Sarıhan,
Haber duyup o geldi,
Kaynayan kalabalık can geldi.

When he heard er Bakay's word,
He called his two mothers...
On the lower side of Tört-Kül,
In the garden Bey Manas had planted.
On the slope of great Talas,
On the shore of great Ak-Çiy.
In the gated stronghold,
In the orda of Çaçıkey,
The bey's son, er Semen,
A manly one guarded by Şay,
Külçoro, son of Almambet —
His nimble master in the shooting,
Kançoro, son of Çubak —
His brave deft with the whip,
Argın and Kırgız mingled,
At the word «Semetey goes to Beecin»,
The valiant heads fell into tumult.
From the clan of Üç-Koşoy,
Sarıhan, khan of the Argın,
Hearing the news, he came,
A seething crowd of souls came too.

Hazine bekleyen Bölökbay,
Kırk kalçasını ardına takıp,
(Babası Manas er ile
Ahiretlik er imiş)
Nara salıp o geldi.
Hanların hepsi toplanıp,
Ahali gelip yığılıp,
Hanlar ağlayıp sızlayıp,
Ahali yanıp çığrışıp.

Bölökbay, keeper of the treasury,
Trailing his forty kalça behind him,
(With his father, er Manas,
He was a man sworn for the hereafter)
He came raising the battle-cry.
All of the khans assembled,
The people came and thronged,
The khans weeping and wailing,
The people burning and crying out.

SARI HAN'IN SÖZÜ

SARI HAN'S WORD

Sarı han kalkıp şunu söyler:
Han babanın öcünü güdemeyip,

Hunhârdan kalan biriciğim!
Kaçıp gezen onar mı,
Beecin'e varan dönmemiş,
Karşısına çıkanı kimse yenmemiş,
Varan can sağ dönmemiş.
Yönü sarp Beecin'e,
Han babanın kan bedelini kovalayıp,
Çarpışmaya çıkmışsın!
Beecin'den sağ dönünüz,
«Yiğidin oğlu» dedirtip,
Karşılaşıp esen dönünüz!
Varılıp dönülmez Beecin'le,
Bahadırımın biriciği,
Boy ölçüşmeye durmuşsun!
Varılıp dönülmez o Beecin'le
Düşmanlığa durmuşsun.
Zaferli vuruş olsun seferin,
Sayılı tümen ordu almadan,

Buna kederliyim,
Beecin'deki Konurbay
Karşılığını senden bulsun!
Yüz yüze geldiğin Beecin'e,

Sarı han rose and spoke thus:
Unable to pursue your han father's vengeance,
My only one, left from the hunhâr!
Does he who roams in flight ever thrive?
Who went to Beecin came not back,
None who faced it has ever prevailed,
No soul who went returned alive.
Toward steep-faced Beecin,
Chasing your han father's blood-price,
You have set out for battle!
Return alive from Beecin,
Making them say «son of the brave»,
Meet them and return unharmed!
With Beecin, whence none return,
Only child of my batyr,
You have stood up to measure strength!
With that Beecin whence none return
You have taken your stand in enmity.
May your campaign be a victorious fight,
That you go without your counted tümen host —
For this I grieve,
May Konurbay there in Beecin
Find his requital at your hand!
To Beecin, which you will meet face to face,

Varışın serin güz olsun,
Çekiştiğin Çınmaçin,
Bahadırın oğlu biriciğim,
Boy ölçüştüğün düşman düz olsun!
Cenkleşeceğin Kakançin,
Mızrakladığın altı bölük olsun,
Talihli Bakay'ın,
Beecin'e yeniden han olsun.
Emaneti bende görmez mi!

Balam, gerisi yalan, ölüm hak. Er kişi düşmana varmaz mı,

Kaynayıp duran kâfire,
Saldırıp mızrak uzatışıp,
«Bahadırın oğlu» dedirtip,
Geri dönen onar mı?
Başına gelen belayı
Görecek çağ işte bu!
Namus için oğul ölmez mi,
Allah'ın* çizip koyduğunu,
Ah, ben de görmez miyim!

Er, namus için yaratılmış,
Kapışmadan olur mu?!
Asil soydan kalan Semetey,
Dayandığın dağ demir gibi.
Manas'ın oğlu Semetey,
Babasının kan öcünü gütmeden
"Obasında geziyor" dedirtme,
Ecelin yetmişse ölüp gel,

Allah'ın yazdığı çizgiyi
Başına gelirse görüp gel!

Çin-Maçin'deki Beecin'in
Gerçek ulusu Koñurbay,
Kara niyetli Kalça'nın

May your arrival be a cool autumn,
Çınmaçin, with whom you contend —
My only one, son of the batyr,
May the foe you measure be level plain!
Kakançin, whom you will war upon —
May what you lance be split in six,
May the fortune-blessed Bakay
Be made khan over Beecin anew.
Shall he not find his trust kept safe with me!
My child, the rest is a lie — death alone is true. Does not a manly one go against the foe,
Against the seething infidel,
Charging, trading thrusts of the lance,
Making them say «son of the batyr»,
Does he who turns back ever thrive?
The calamity fallen on your head —
Now is the season to face it!
Does a son not die for honor's sake?
What Allah has traced and set down,*
Ah, shall I too not behold it!

A man is created for honor,
Can it be without grappling?!
Semetey, heir of a noble line,
The mountain you lean on is like iron.
Semetey, son of Manas,
Until you pursue your father's blood-debt,
Let none say "He idles about his camp,"
If your appointed hour has come, go die and return,
The line that Allah has written —
If it falls upon your head, go see it and return!
Of Beecin in Chin-Machin
The true lord is Koñurbay,
Of the black-hearted Kalça —

Kapışıp kanını döküp gel!

Kadir Allah yaratmış,
Seni dileyip yarattıysa,
Kaburgasını söküp gel!
Kapışacağın düşman Koñurbay,
Er baban Manas kollarsa,
Boyun eğdirip kargaşa salıver.
Karşına dikilen düşmanın Bakburçun,

Kapışıp yiğit ölmez mi,
Kadir Allah'ın yazdığını
Çarpışıp öcünü almaz mı.
Gaza yolu ulu yoldur,
Kapışacağın kalabalık Hıtay,
Ciğer yarıp, öd alıp,
Ölüşmesen olur mu?
Mızrak uzatıp saf bozup,
Baban aslan Manas'ın kan öcünü güdüp gel,

Kaderin yetmişse okla uçup git!
Düşman elinden er ölmez mi,
Eey, bozkurdum Semetey,
Kalanlar gününü görmez mi!
Beecin sağlam bir beldir,
Yüz yüze gelirsen sağ komayın birbirinizi,
Beecin'in hanı Koñurbay,
Babanı boğazlayan aslan odur.
Ulu aslanın oğlu,
"Savaştan korkan onar mı,
Savaşmayan adam olur mu?
Altın direkli çadırın,
Er Koñurbay bahadırın
Direğini söküp almazsan,
Tüketip kargaşa salmazsan,
Öbür dünyaya göçen arslan-şer
Manas'ın öcünü almazsan,

Grapple with him, spill his blood, and return!
Almighty Allah created him,
And if He created you by design,
Then tear out his ribs and return!
The foe you will grapple is Koñurbay,
If your hero father Manas watches over you,
Bend his neck and loose havoc upon him.
Bakburçun, the foe who stands against you —
Does not a brave man die in the grappling,
What Almighty Allah has written —
Does he not clash and take his vengeance?
The road of holy war is a mighty road,
The teeming Hıtay you will grapple —
Splitting livers, taking gall,
Can it be without dying together?
Thrusting the lance, breaking the ranks,
Pursue the blood-debt of your father, the lion Manas, and return,

If your fate has come, fly off with the arrow!
Does not a man die at the enemy's hand,
Eey, my grey wolf Semetey,
Do not those who remain see his day!
Beecin is a stout stronghold,
If you come face to face, leave each other no quarter,
The khan of Beecin is Koñurbay,
He is the lion who slit your father's throat.
Son of the mighty lion,
"Can he who fears battle be mended,
Can he who does not fight be a man?
Of the golden-pillared tent
Of the hero Koñurbay the batyr —
If you do not wrench out its pillar,
If you do not spend him and loose havoc,
For the lion-tiger gone to the other world,
If you do not take the vengeance of Manas,

Hiç doğmamışçasına çöküp kal,
"Manas'ın oğlu" dedirtmeden
Sağ gezme, ölüp kal!
Böyle demenin sebebi şu:
Âlemi ulu Manas
Derleyip toplamış değil mi.
Allah Teâlâ'dan biriciğini,
"Öç alacak oğul ver" diye,
İsteyip almış değil mi!
Hıtay'ı bozup göçünü al,
Erkeksen, biriciğim,
Öbür dünyaya göçen babanın
Koñurbay'dan öcünü al!
Hanzadenin biriciği,
Beecin'e gaza kılmadan
Kaygıya batıp gezen onar mı,

Kakan'la kapışmadan
Bu gidişin olur mu?
Baban Manas aslandı,
Baban gibi bir kulu
Yaratan Allah Teâlâ
Bir daha asla yaratıp vermez!

Then sink down as if never born,
Without making them say "Son of Manas,"
Do not walk alive — die and lie still!
The reason for saying so is this:
Did not the mighty Manas
Gather and bind the whole world together?
His only one from Allah Most High,
Saying "Give me a son to take vengeance,"
Did he not beg him and receive him!
Break the Hıtay and take their caravans,
If you are a man, my only one,
For your father gone to the other world,
Take your vengeance on Koñurbay!
Only son of the khan's blood,
Without waging holy war on Beecin,
Can he who wanders sunk in sorrow be mended,
Without grappling with the Kakan,
Can this course of yours stand?
Your father Manas was a lion,
A servant like your father
Allah Most High the Creator
Will never create and give again!

Baban bozkurt Manas'ın
Babası Cakıp sürülüp,
Altay'a varınca doğmuş o.
Sekiz yaşına girdiğinde,
Kara Kalmuk'tan, Mançu'dan
On iki çocuk öldürüp,
O ele velvele salmış.
Dokuzunda durulmuş,
Tam on yaşına girdiğinde,
Karşısına çıkan kulların
Hepsini ezip sindirmiş.
On bir yaşına geldiğinde,
Esenkan'ın elçisi,
Karakola çıkan nişancısı,
Han tahtında duranı,

Your father, the grey wolf Manas —
His father Cakıp was driven out,
And he was born on reaching the Altay.
When he entered his eighth year,
From the Black Kalmuk, from the Mançu,
He slew twelve children
And threw that land into uproar.
At nine he grew steady,
When he entered his full tenth year,
All the servants who rose against him
He crushed and cowed, every one.
When he came to eleven years,
Esenkan's envoy,
His marksman sent to the outpost,
He who stood at the khan's throne,

Nice meraklı zergeri,
Kalmukların kabadayısı,
Adı Döñgö konulan,
Esenkan'ın hazine pehlivanı,
Hani, kırk haneli Kırgız'ı
Horlamaya geldiğinde,
Zengin Cakıp'ın sayısız malını,
"Hepsini sürüp alırız,
Esenkan'a gerektir" diye,
Hıtay'dan Döñgö saldırdığında,
Er Döñgö topyekûn
Ağır zulmü saldığında,
Sayısız malın hepsini
Sürü sürü çapıp aldığında,
Toruçaar ile er Manas,
On ikisindeyken,
Altay'da karşı koyup,
Kaplan Manas, bozkurdun,
Kıyamet koparmış.
O durduğu Altay'a
Kargaşayı salmış,
Er Döñgö başta olmak üzere,
O sefer Altay'da
İki bin pehlivan kırmış.

Many a curious goldsmith,
The swaggering bully of the Kalmuks,
He who bore the name Döñgö,
Esenkan's treasury champion —
When he came to abuse
The Kyrgyz of forty households,
The countless herds of rich Cakıp,
Saying "We shall drive them all away,
They are needed for Esenkan,"
When Döñgö attacked from the Hıtay,
When the hero Döñgö in full force
Loosed his heavy oppression,
When all the countless herds
He raided and drove off flock by flock,
With Toruçaar the hero Manas,
When he was but twelve,
Stood against them in the Altay,
The tiger Manas, the grey wolf,
Raised the very day of doom.
Upon that Altay where he dwelt
He loosed the havoc,
With the hero Döñgö at their head,
That time in the Altay
He cut down two thousand champions.

Esenkan'ın huzuruna,
"İki bin pehlivan kırdı" diye,

Kaçanlar haber ulaştırmış,
Haberi duyan Esenkan
Ona "Kankor" adını koymuş.
Tüccarını horlayıp
Almış ya Aygöl-şer,
Gelenlerini zorlayıp.
Ününü söylesen pek çoktur,
Daha da söyleyip durayım mı —
Deminki gibi yine diye.
Arslan Manas beyin
Aslan olduğu bellidir.

Into Esenkan's presence,
Saying "He has cut down two thousand champions,"
The fleeing ones carried the news,
Esenkan, hearing the tidings,
Gave him the name "Kankor."
Abusing his merchants
He took them, that Aygöl-lion,
Strong-arming those who came.
If you told his fame it would be endless,
Shall I go on telling still —
Like just before, again.
That the lion Manas the bey
Is a lion, is plain to see.

Kırgız'a yel değdirmeden,
Yetkin Manas beyin
Kale olduğu bellidir.
Manas'tan erkek doğmaz mı,
Oğul olduğu gerçekse,
Babasının kan öcünü gütmez mi!
Baba uğruna evlat ölmez mi,
Er olduğu gerçekse,
Erin oğlu Semetey
Beecin'e varıp gelmez mi!
Vadili altın pınarım,
Kaplan Manas kankorun
Ölürken kavuştuğu yavrucuğum.
Baban aslan Manas için,
Öbür dünyaya göçen er için,
Mızraklaşıp saf boz,
"Koçağın oğlu" dedirtip, Kin güden kara Hıtay'a,
Ecel yetmişse okla uç!

Elinden gelirse, biriciğim,
Keçil'in hanı Koñurbay,
O kurumlanan haramzadeyi
Geçitten yakalayıp getir,
Öcün ondan sonra kanmaz mı,

Kurban edip gel!
Yol üstünde sürükleyip,
Dañgıtlara* yardırıp gel!
Başını kesip terkiye bağlayıp,

İçimdeki derdim dağılsın diye
Sarıkan'a getir!
Akına çıkan insan göç alır,

Kaplan yürekli kul öç alır.
Sefere çıksa uğuru ak,
Çarpıştığı düşmana sayısız ordu gibi.

Letting no wind touch the Kyrgyz,
That the consummate Manas the bey
Is a fortress, is plain to see.
Is not a man born of Manas,
If it is true he is a son,
Will he not pursue his father's blood-debt!
Does not a child die for his father's sake,
If it is true he is a hero,
Semetey, son of the hero —
Will he not go to Beecin and return!
My golden spring of the valley,
The tiger Manas the kankor —
My little one, whom he met while dying.
For your father, the lion Manas,
For the hero gone to the other world,
Trade lances and break the ranks,
Making them say "Son of the valiant one,"
Against the grudge-bearing black Hıtay,
If the appointed hour has come, fly with the arrow!
If it lies in your hand, my only one,
The khan of Keçil, Koñurbay,
That strutting misbegotten wretch —
Seize him at the pass and bring him,
Will your vengeance not then be slaked,

Make him the sacrifice and return!
Drag him along the road,
Let the dañgıts rend him, and return!*
Cut off his head, bind it to your saddle-thongs,
So the grief within me may scatter,
Bring it to Sarıkan!
The man who rides on a raid takes caravans,
The tiger-hearted servant takes vengeance.
When he rides out, his fortune is white,
To the foe he battles he is like a countless host.

Yolunu Tanrı açık etsin,
Kaplan babanın ruhu,
Yetimim, seni kollasın!
Çarpışacağın düşman Koñurbay,
Yetimim, senin elinde yerle bir olsun!

Yüz tutup mızrak uzattığında,
Hıtay'a gaza kıldığında,
Almambet, Çubak, er Sırgak —
O arslanlar yoldaşın olsun!
Eğilip çekerek er mızrakla,

Er baban bozkurt kollarsa,

Ellisini sıraya dizip birden mızrakla!

Mızraklaşmanı güze denk eyle,
Serilip yatan kara Hıtay'ın
Kalesini bozup dümdüz eyle!
Manas'ın oğlu yavrucuğum,
Üstüne yürüyen kara Hıtay'a
Bahadırlık edecek çağındır!
Kankor'un oğlu yavrucuğum,
Kıyamet koparacak çağındır!
Manas'tan doğma yaman oğul,
Karşı duran kara Hıtay'a

Varıp büyük kargaşa sal!"
Sarıkan söyleyip nice söz,
O Sarıkan sustu, durdu.

May God lay your road open,
May the spirit of your tiger father,
My orphan, watch over you!
Koñurbay, the foe you will battle —
My orphan, may he be razed to earth at your hand!
When you set your face and thrust the lance,
When you wage holy war on the Hıtay,
Almambet, Çubak, the hero Sırgak —
May those lions be your companions!
Bending low, drawing back, lance like a man,
If your hero father the grey wolf watches over you,
Line up fifty in a row and lance them all at once!
Time your lance-work to the autumn,
Of the black Hıtay lying sprawled
Break the fortress and level it flat!
Son of Manas, my little one,
Against the black Hıtay marching upon you
It is your season to do a batyr's deeds!
Son of the Kankor, my little one,
It is your season to raise the day of doom!
Fierce son born of Manas,
Against the black Hıtay standing in your way
Go forth and loose great havoc!"
Sarıkan spoke many a word,
Then that Sarıkan fell silent, and stopped.

BÖLÖKBAY'IN SÖZÜ

BÖLÖKBAY'S WORD

Sarıkan'ın ardından,
Tökör usta Bölökbay —
Bey Manas sağken
Beyliği bir hayliydi.
Gökten yıldız oynamış,

After Sarıkan,
The master smith Tökör Bölökbay —
While Bey Manas lived
His lordship was considerable.
A star danced down from the sky,

Davut ile Bölökbay
On iki kez dost olmuş.
Sözün kısası,
Asil usta Bölökbay
Gaipten rast gelmiş,
Kaplan Manas'ın kendisine,
Aziz usta Bölökbay,
Genç yaşında bulunmuş.
Ustalar ustası o,
Atar tüfek, keskin kılıç,
Yaşıtı bozkurt Manas'a
Yakışığınca yapıp vermiş.
Babasının yaşıtı,
Üstün usta, sırdaşı.
Yuvarlak başlı kullardan,
Asil Manas'ın eline
Arkesken* yapıp dağıtan,

Allah Teâlâ yaratmış,
Zavallı Bölökbay'ını
Üstün kılıp yaratmış.
Üstünlüğünü şundan bil:
Bey bozkurt Manas'ın
Kopanını ulamış,
Saçılanını toplamış.
Şanlı Manas'ı
Çalışa çalışa mülk sahibi etmiş,
Dike dike bağ sahibi etmiş.

Aklıyla olduran,
Sandığının hepsini
Sarı altın mala doldurmuş. Sefere gitse
Semetey,
Otağının keçesini yağla donatmış,
Manas'ın karşılaştığında

Her donanımını hazır etmiş.
Kılbolot'u* kınına yerleştirmiş,
Kırk çoroya kırk mızrak,

Davut and Bölökbay
Became friends twelve times over.
The short of the word is this:
The noble master Bölökbay
Came as if from the unseen,
To the tiger Manas himself,
The blessed master Bölökbay
Was found in his young years.
He is the master of masters,
Firing musket, keen sword,
For his agemate, the grey wolf Manas,
He wrought and gave as befitted him.
His father's agemate,
Peerless master, his confidant.
Of the round-headed servants,
Into noble Manas's hand
He who wrought and dealt out the arkesken,*
Allah Most High created him,
His poor Bölökbay
He created and made peerless.
Know his peerlessness by this:
For the bey, the grey wolf Manas,
He spliced what was broken,
He gathered what was scattered.
The glorious Manas
By toil upon toil he made a holder of estates,
By planting upon planting he made a holder of orchards.
He who wrought it all by his wits
Filled all of his coffers
With yellow gold and goods. Should Semetey ride to war,
He dressed the felt of his pavilion with oil,
When Manas met the foe

He made every piece of his gear ready.
He set the Kılbolot in its sheath,*
Forty lances for the forty choro,

Demirin keskinine çelik ulamış,
Sataşan düşman serilmiş.
Mızrağını görkemli göstermiş,
"Ah, garip Bölökbay'ım" deyip,
Yılkıdaki bin kısrağı
Pay olarak sürdürüp verdirmiş.
Atası bozkurt Manas'tan
Miras kalan Bölökbay,
Ulu da odur, aslan da odur,
Önceden göçüp giden Manas'tan
Tökör usta Bölökbay,
Miras kalan er odur.
Tökör usta Bölökbay
Semetey'e şunu söyler:
"Kapışacağın Kakançın,
Biriciğim, Kakan'a
Gaza açmışsın,
Karşılaşacağın Bakburçun,
"Giderim" deyip durmuşsun,
Yiğitten doğma biriciğim,
Beecin'e sefer başlatmışsın.
Bölökbay, Bakay, Sarıkan —
Kocayıp geldiğim çağımda
Amcanı çaresiz bırakmışsın!
Seferin savaştan yana olsun,
Beecin'e donanım, mal gerek,
Kakançın'lı Beecin'i
Yoklayacağını bilirdim,
Kıyameti Hıtay'a
Salacağını bilirdim.
Bunu bilip ben kendim,
Bileğine dolayıp taksın diye,

Ayaş ata Tökör'ün

Bu değerini bilsin diye,
Çin-Maçin'in Beecin'ine
Gerçek savaşa girsin diye...
Çabalek'te bir aybalta,

To the keen edge of iron he joined steel,
The foe who meddled was laid flat.
He made his lance a splendid sight,
Saying "Ah, my poor Bölökbay,"
A thousand mares from the herd
He had driven over and given as his share.
From his forefather, the grey wolf Manas,
Bölökbay is the inheritance left behind,
He is the mighty one, he is the lion too,
From Manas who passed on before,
The master smith Tökör Bölökbay —
He is the hero left as inheritance.
The master smith Tökör Bölökbay
Says this to Semetey:
"The Kakançın you will grapple —
My only one, upon the Kakan
You have opened holy war,
Bakburçun whom you will meet —
You have kept saying "I will go,"
My only one, born of a brave man,
You have set a campaign upon Beecin.
Bölökbay, Bakay, Sarıkan —
In this season when I have grown old
You have left your uncle helpless!
May your campaign lean toward war,
For Beecin, gear and goods are needed,
That you would probe Beecin
Of Kakançın — I knew it,
That you would loose the day of doom
Upon the Hıtay — I knew it.
Knowing this, I myself,
So he might wind it round his wrist and wear it,
Of his sworn father Tökör

So he might know this worth of his,
So into Beecin of Chin-Machin
He might enter true battle...
In Çabalek a moon-axe —

Söylesem ilginçtir, işte şuyum var,
Bir baltamın kendisinde
Altı yüz kısrak değeri var.
Kaynayıp duran kâfirin,
Kökü çelik, ucu keskin,
Sapına altın çektirdim,
Gazasına adadım.
Ağzını bileyip kına koydum,
Ağzını kıl inceliğinde çıkarttım,
Ejderhanın zehrine
Altmış kez suvarttım,
Aybaltayı hazırladım,
Bir yıl değil, baltayı
Altı yıl durmadan hazırladım.
Özellikle alsın diye,
Kakançın'lı Beecin'e
Kan öcü güdeceğini bilirdim.

Serpilip er olursa,
Er oğullarıyla denk olursa,
Kalça'dan öcünü alsın diye,
Kıyameti Beecin'e
Salar elbet deyip dururdum.
Hazinenin ağzından,
Aybaltayı gerçekten yaptım
Kayıpçı-Dağı'nın demirinden.
Argın ile Kırgız'a
Hayli eziyet saldım,
Argın ile Kırgız'dan
Zorlayıp vergi* aldım.
Kömürüne dayanamayıp
Nice ormanlar yok oldu,
Körüğüne dayanamayıp
Nice tosunlar kesildi.
Ucunu sivriltip diktirdim,
Ulayıp ağzını kızarttım.
Değdiği yer öylece kalmadan
Yarıp geçip gitsin diye,
Sıkışık gün olursa,

Strange to tell, here is what I have:
In this one axe of mine
Lies the worth of six hundred mares.
For the seething infidel,
Its core is steel, its edge is keen,
I had gold drawn upon its haft,
I devoted it to his holy war.
I whetted its edge and set it in its sheath,
I brought its edge out fine as a hair,
In the venom of the dragon
I had it tempered sixty times,
I made the moon-axe ready,
Not one year — the axe
I wrought six years without ceasing. So he in particular might take it,
That upon Beecin of Kakançın
He would pursue the blood-debt — I knew it.
Should he shoot up and become a hero,
Should he stand equal with heroes' sons,
So he might take his vengeance on Kalça,
That the day of doom upon Beecin
He would surely loose — so I kept saying.
From the mouth of the treasury,
I truly forged the moon-axe
From the iron of Kayıpçı-Dağı.
Upon the Argın and the Kyrgyz
I loosed no little torment,
From the Argın and the Kyrgyz
I wrung the tribute by force.*
Unable to bear its charcoal
Many a forest was consumed,
Unable to bear its bellows
Many a young bull was slaughtered.
I had its point sharpened and set upright,
I joined it and made its edge glow red.
So that where it strikes nothing stays whole
But it cleaves on through and passes,
Should the pressing day arrive,

Ejderhanın zehrine
Altmış kez suvardım.
Sallanınca geri dönmeyen,
Hırıldatarak yarsın diye,

Çelikte takılıp kalmayan,
Sallandığında uzayan,
Köz gibi kızaran.
Yanağını altınla kapladım,
Han Koñurbay bahadıra
Çalarsa hiç hasret kalmaz,
Kaynayıp duran kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Varıp salarsan büyük kavga.
El kayışını sağlamlatan,
"Baltam üstün yoldaştır" diye,
Kaynayıp duran Hıtay'a
Saldırıp kavga salsın diye.
İçi kinli biriciğim,
Kapışmaya gerek diye özellikle,
Yaptığım baltam işte budur,
Yine, biricik, dinle!
Dizgin dizgine geldiğinde
Kınından sıyırıp alsın diye,
Kızışıp geldiklerinde
Kısa kaburganın altına daldırsın diye,
Yapıp durduğum işte şu var.
Yüksüğü altın, sapı tunç,
Uzunluğu yarım arşın,
Kınında çizilmiş yazısı var,
Düşmana yaraşır yapılmış,
Aktinte diye adı var.
Karınca gibi kaynaşan kâfire
Kuşanıp varsın diye,
Biriciğim tam yerinde
Karna saplayıversin diye.
Düşmanın açığını bulup,

Uygun düşürülüp yapılmış,

In the venom of the dragon
I tempered it sixty times.
Once swung it does not turn back,
So it might cleave with a rasping snarl,

Never catching fast in steel,
Lengthening when it is swung,
Glowing red like an ember.
I plated its cheek with gold,
If upon Khan Koñurbay the batyr
He strikes, no longing will remain,
Upon the seething infidel,
Upon Khan Koñurbay the batyr,
If you go and loose the great brawl.
Making fast its hand-strap,
Saying "My axe is a peerless companion,"
Upon the seething Hıtay
So he might charge and loose the brawl.
My only one, grudge-hearted within,
Precisely because the grappling calls for it,
The axe I wrought — here it is,
Again, my only one, listen!
When they come rein to rein,
So he might strip it bare from its sheath,
When they come in hot fury,
So he might plunge it beneath the short rib,
Here is what I have kept making.
Its thimble gold, its haft of bronze,
Its length is half an arshin,
On its sheath there is an inscription drawn,
It is wrought as befits the foe,
It bears the name Aktinte.
Upon the infidel swarming like ants
So he might gird it on and go,
So my only one, at the very moment,
Might drive it into the belly.
Finding the enemy's opening,

It is wrought to fall just right,

Sana layık işte şu var,
Tökör ayaş atanın
Bu hizmetini bil!
Yine söylesem, yine söz:
Baban Manas sağken,
Gökten inen altı kurç*,
Dönüp bakmadan Hıtay'a girip,

Halk* içinde büyüyen altı haramzade

Savurup fena hırpalayıp,
Kabını yarıp, at bastırıp,

Yere atıp pas bastırmış.

Kankor Manas sağken
Kana doymuş altı kurcun
Pas tutanını onardım,
Padişah Manas'ın vaktindekinden
Daha üstün biçime soktum.
Demirin keskini çeliktir,
Altı kurcun yüzünden
Nicesini çekip yitirdim.
Bel kemiğini yarıp saplasın diye,
Taşa sallayıverse,
Kankor'dan kalan biriciğim,
Yiğidin öcünü alsın diye,
Durmadan ikiye bölsün diye,

Tökör ayaş atasının
Bu değerini görsün diye.
Hıtay'ı paramparça edip,
Sallayınca ağzı kısalan,
Haykırıp sallayıverse
Kırk arşın olup uzayan,
Kana doymaz altı kurç,
Beecin ile kapışırsan,
Yiğidim, biricik, işte şuyum var! İnce ustalara sınattım,

Here is what is worthy of you —
Of your sworn father Tökör
Know this service!
If I speak again, again a word:
While your father Manas lived,
Six kurç blades come down from heaven —*
Entering the Hıtay without a backward glance,
Six misbegotten wretches grown up among the folk,*
Flailing them and mauling them foully,
Splitting their casing, trampling them with horses,
Cast them to the ground and let rust take them.
While Kankor Manas lived,
Of the six kurç sated with blood
I mended the one that rust had seized,
Into a finer form than in the days
Of the sovereign Manas I brought it.
The keen of iron is steel —
For the sake of those six kurç
I drew and lost many a blade.
So it might split and pierce the backbone,
Should he swing it at stone,
My only one left from the Kankor,
So he might take the brave man's vengeance,
So it might cleave clean in two without pause,
Of his sworn father Tökör
So he might see this worth.
Tearing the Hıtay to pieces,
Its edge shortening when swung,
When he swings it with a war-cry
Lengthening to forty arshins,
The six kurç unsated with blood —
If you grapple with Beecin,
My brave one, my only, here is what I have! I had fine masters put it to the test,

Karşı karşıya gelen Hıtay'a,
Bileğine taksın diye,
"Han Manas!" diye haykırıp,
Yılmadan düşmana saldırsın diye.
Tümsek yerini yontturup,
Yöneldiğine yetsin diye,
Kıpkızıl kana daldırıp,
Kırgın edip geçsin diye,
Sataşan düşman şaşırsın diye, Dört yerine tunç çektirdim.

Koñurbay görüverse
Aklını şaşırsın diye,
"Kankor'un yaman oğlu" diye,
Kakan'a girip kaçsın diye,
Dileyip ayırdığım işte şu var,

Kınıyla birlikte kılıcı al,
Yettiğin yere kargaşa sal!
Sırnayza'yı ustalıkla yaptım,
Yine, biricik, işte şuyum var!
Biten dağın çıkıntısında,
Kabaran dağın burnunda,
Yüz yüze gelip dursalar,
Sıkıca mızrak uzatsalar,
Yöneldiği yerde vuruşsalar,
Dimdik uzatsın diye,
Kargaşayı sıkıca salsın diye,
Kalça karşısına çıkarsa,
Ünlü Kalça domuzdan (başlayıp),
Uzanıp yatan Beecin'e
Kargaşayı adamakıllı salsın diye,
Yaptığım mızrak işte budur,
Er biricik beyim, dinle!
Taşlı yerin kayınını
Seçe seçe kestirdim,
Kabuğuyla kurusun diye,
Gölgeye yığdırdım.
Ustadan ustaya işlettim,

Upon the Hıtay come face to face,
So he might wear it on his wrist,
Crying out "Khan Manas!",
So he might charge the foe unflinching.
Having its humped place carved away,
So it might reach whatever he turns upon,
Plunging it into crimson blood,
So it might pass through dealing slaughter,
So the meddling foe be struck senseless, I had bronze drawn at four places.

Should Koñurbay catch sight of it,
So he might lose his wits,
Saying "The fierce son of the Kankor,"
So he might flee into the Kakan,
Here is what I chose and set apart with a wish:
Take the sword together with its sheath,
Loose havoc wherever you reach!
The Sırnayza I wrought with mastery,
Again, my only one, here is what I have!
On the spur of the ending mountain,
On the nose of the swelling mountain,
Should they stand face to face,
Should they thrust the lance in earnest,
Should they clash where he has turned,
So he might thrust it bolt upright,
So he might loose the havoc in earnest,
Should Kalça come out against him,
From the famed swine Kalça (onward),
Upon Beecin lying outstretched
So he might loose the havoc thoroughly —
The lance I wrought is this one here,
My hero, my only bey, listen!
The birch of the stony ground
I had felled, choosing tree by tree,
So it might dry in its bark,
I had it stacked in the shade.
I passed it from master to master,

Eğri yerini düzeltir diye,

Düzeltme kalıbına koyup bastırdım,
Marangoza yontturdum,
Kırk kalçaya düzelttirdim.
Ustalığımı kattım,
Ansızın kırılıverir diye,

Açık kalan yerini,
Sözümü tutup kırk kalça
Kirişten sinirle ördü,
İçine tutkal döküldüğünde
Bölökbay'ın hazinesi
Epeyce eksildi.
Ansızın kırılıverir diye,
Fil derisi kaplattım,
Kan değerse çürür diye,
Püskülün alt yanına
Sahtiyan ile kaplattım.
Elden kayıp gitmesin diye,
Vah deyip elden çıkmasın diye,
Tutamak yerini perçinlettim,
Tutamak yerini sırlattım.
Püskülü kılıççа saçaklı,
Bir mızrağın değeri
Seksen küheylana biçili.
Koñurbay'ın gök zırhını,
Ok geçmez pek zırhını
Bir saplayışta delsin diye,
Vurduğunda gömülüp
Dibine dek gitsin diye.
Komokoylu* kurt dili ucunu
Sipsivri çıkardım.
Daha da keskin olsun diye,
Elmas çelikle suvardım.
Değerimi çocuk bilsin diye,
Kara taşa saplasa
Balçık gibi girsin diye,
Karşılıklı dursalar,

Thinking it would straighten what was crooked,
I set it pressed in the straightening mold,
I had the carpenter shave it,
I had forty kalça true it straight.
I added my own mastery,
Lest it snap of a sudden,

Its place left uncovered —
Keeping my word, the forty kalça
Braided it with sinew from bowstring-gut,
When the glue was poured within,
Bölökbay's treasury
Dwindled by no small measure.
Lest it snap of a sudden,
I had it sheathed in elephant hide,
Lest it rot if blood should touch it,
Below the tassel
I had it sheathed with morocco leather.
Lest it slip away from the hand,
Lest it leave the hand with a cry of woe,
I had its grip riveted,
I had its grip lacquered.
Its tassel fringed like a sword's,
The worth of this one lance
Is priced at eighty coursers.
Koñurbay's grey-blue armor,
His stout armor no arrow pierces —
So it might bore through at one thrust,
So when he strikes it might sink in
And drive down to its very butt.
Its Komokoy-wrought wolf-tongue point*
I brought out needle-sharp.
So it might be keener still,
I tempered it with diamond steel.
So the child might know my worth,
Should he drive it into black stone,
So it might enter like soft clay,
Should they stand against each other,

Tüfek atıp, yay çekip,
Kaçmadan durup vuruşsalar,

Kankor'un oğlu er koçak
Yılmadan düşmana girsin diye,
Gerçekten mızrak uzatsın diye,
İş ciddiye binerse kara Hıtay'ı
Çığlık attırıp kovsun diye,
Azmış düşmana yönelirse,

Firing muskets, drawing bows,
Should they stand and fight without fleeing,
The Kankor's son, the valiant hero,
So he might charge the foe unflinching,
So he might thrust the lance in earnest,
Should matters turn grave, the black Hıtay
So he might drive off screaming,
Should he turn upon the foe run wild,

Bozkurdun oğlunu gördüğünde
Dayanamayıp kahrolsun diye,
Sırnayza'yı armağan yaptım,
Beecin'e kargaşa salarsanız,
Kakançın'a varırsanız,
Armağan diye alınız,
Yöneldiğin düşmanı vurursan,
Yiğidin oğlu biriciğim,
Sevince kanınız,
«Garip ayaş atam» deyip,
Bizi gönlünüze alınız!
Kapışacağın Kakançın'dır,
Kankor'un oğlu er koçak,
Kıyamet sala varınız!
Cenk donanımını vereyim,
Kankor'un oğlu er koçak,
İvmeden, telaşsız alınız!
Hazinemde eksik yoktur,
Tökör ayaş atanın
Bekletip durduğu hazinesinde
Neler var da neler yok!
Kara Hıtay Kakançın'la
Kapışacağını bilirdim,
Kankor'un oğlu er yetim,
Kaynayan kara Hıtay'dan
Öç alır diye düşünürdüm.
Armağan olarak veririm Sırnayza'yı,
Yiğidim, dileyip alıver,
Yüz yüze gelip vuruşup,

When it beholds the grey wolf's son,
So it might break down unable to bear it,
I made the Sırnayza a gift,
If you loose havoc on Beecin,
If you reach Kakançın,
Take it as a gift,
If you strike the foe you have turned upon,
My only one, son of the brave,
Be sated with joy,
Saying «My poor sworn father»,
Hold us in your heart!
It is Kakançın you will grapple,
Kankor's son, valiant hero,
Go and loose the day of doom!
Let me give the gear of war,
Kankor's son, valiant hero,
Take it unhurried, without haste!
In my treasury nothing is lacking,
In the treasury your sworn father Tökör
Has kept in waiting,
What is there not, and what besides!
That with the black Hıtay, with Kakançın,
You would grapple — I knew it,
Kankor's son, hero orphan,
That upon the seething black Hıtay
You would take vengeance — so I reckoned.
As a gift I give the Sırnayza,
My brave one, wish for it and take it,
Coming face to face and fighting,

Beecin'e kargaşa salıver!
Bey Koñurbay domuzu
Talkan gibi un ufak ediver,
Başını kesip terkiye bağlayıp,

Ayaş atan Tökör'e
Özellikle dileyip getiriver!
Şahbazın oğlu yetimim,
Beli sımsıkı kuşanıver!
Yeri kaplayan Hıtay'a
Tek başına girip saldırıver.

Çâryâr'ın basmadığı Beecin'e
Kendini yakalatırsan kötü ün. Kılıcının kını varmış,
Sığınıp güvendiğin badirek*,
Canın Tanrı'ya emanet*!
Kaynaşıp duran Hıtay'a
Yalnız başına gaza açmışsınız,
Zahmetli kara Hıtay'dan
«Kan öcü güderim» deyip durmuşsunuz, O donanımın içinde
Aklın fikrin gazada olsun, En üstünü Akkelte*,
Seferin Beecin'den yana olsun,
Kuşandığında bu kelten,
Erin işi tevekküldür,
Çarpışmaya gidiyorsunuz!
Kapışacağın Kakançın'dır,
Ölümü Tanrı bilir,
Dönüşü Tanrı bilir,
Ölüme gidiyorsun!
Beecin'e sefer başlatmışsın, Fazlasıyla keskin Almabaş*,
Argın, Kırgız kalabalık halkı,
Obanı çaresiz bırakmışsın! Uzağı yakını ayırt etmez,
Beecin uzak yer derler, Hıtay'la atışacak olursan

Loose the havoc upon Beecin!
The swine Bey Koñurbay —
Grind him fine as talkan-meal,
Cut off his head, bind it to your saddle-thongs,
To your sworn father Tökör
Bring it with a special wish!
My orphan, son of the shahbaz,
Gird your waist up tight!
Upon the Hıtay that covers the earth
Charge in and strike alone.

In Beecin where the Çâryâr never trod,
If you let yourself be caught — ill fame.
His sword, it seems, had its sheath,
The badirek you shelter in and trust —*
Your soul in God's keeping!*
Upon the swarming Hıtay
You have opened holy war all alone,
From the grievous black Hıtay
You have kept saying «I pursue the blood-debt», Within that gear
May your mind and thought be on the holy war, The finest is the Akkelte,*
May your campaign lean toward Beecin,
When you gird on this kelte,
A man's work is trust in God,
You are going to battle!
It is Kakançın you will grapple,
Death — God alone knows,
Return — God alone knows,
You are going to your death!
You have set a campaign upon Beecin, The Almabaş, keen beyond measure,*
The teeming folk of Argın and Kyrgyz,
You have left your camp helpless! It tells not far from near,
Beecin, they say, is a far-off place, If you trade shots with the Hıtay,

Uzaklığından kimse görmemiş,
Babandan kalan mülk budur!
Üşenmeden yol alan kişiye
Altı aylık yol derler. Hiç şaşmamış kurç budur.
Dolanıp gitse Çoñ-Beecin'in, Dikkatle nişanlayıp attığında
Gezmekle bitmez gölü var, Baktığı yerden toz çıkar.
Doğru gitse kimi yolunda
Kırk günlük çölü var. Akıl gidip can çıkar.
Beecin kolay lokma yer değildir,
Ağzı açık kolayca alınıverecek
Andican'ın halkı değildir.
Avuncum olan gözbebeğim,
Esen varıp sağ gel, Garip edip tutmuş onu.
Bekletmeden tez gel!
Er Bölökbay bunu deyip, Canlı tüfek, o mübarek,
Hazinelik donanımın
Hepsini verip ısmarlayıp,
Kâfiri yana yakıla anlatıp,
Cenk silahlarının hepsini
Semetey'e teslim etti.

So far that none has seen it, This is the estate your father left!
For the traveler who rides unwearied
They call it a road of six months. This is the kurç that never missed.
Should one go winding round Choñ-Beecin, When you aim with care and fire,
It has a lake no wandering exhausts, Dust rises where its gaze has fallen.
Should one go straight, on some of its roads
It has a desert of forty days. Wits depart and the soul goes out.
Beecin is no easy morsel of a place,
No open-mouthed folk of Andican
To be taken with an easy hand.
Apple of my eye, my consolation,
Go in safety and come back whole, It had held him forlorn.
Come quickly, do not keep us waiting!
The hero Bölökbay, saying this, A living musket, that blessed one,
All the treasury gear
He gave and gave his charge,
Telling of the infidel with burning grief,
All of the weapons of war
He delivered to Semetey.

Tökör usta Bölökbay,
Ahirete giden babama
Bel olduğu gerçekmiş.
Tökör usta aziz er,
Hazine sarayından
Donanımını çıkardı.
Kürek arasının aynası,
Kenetlenen düşmana girildiğinde
Emanet canın bargeği*.
Doğruluğu halkça sınanmış,
Kaplan baban kankordan
Kalakalmış mirasıdır.

The master smith Tökör Bölökbay
To my father gone to the hereafter
Was a true mainstay — so it proved.
The master Tökör, blessed hero,
Out of the treasure-palace
Brought forth his gear.
The mirror between the shoulder-blades,
When one charges the close-locked foe,
The bargek of the soul held in trust.*
Its trueness tried by the people,
From your tiger father the kankor
It is the inheritance left behind.

Uzağa oku yalpalamaz,
Kozu boor* döktürülmüş,
Sesini duyan düşmandan —
Asilimin sarayından,
Hani, haramzadeler çekip aldığında,

Sır bilmez kaba it,
Sırtlanımın Kelte'sinin
Yivlerinin hepsi yitip,
Yas tutup kalmış.
«Atsam ateş almaz» diye,

Hey gidi, o kötüler,
Kelte'yi namlusundan kavrayıp
Taşa çalıvermişler,

Kundağı kırılıp harap olmuş.
Kahrolası Bölökbay,
Kundağını yeniden onardım,
Bey uzağa atsın diye,
Kenetlenen düşmanı
İyice kırılıp yatsın diye. Attığında hiç hasret kalmaz,
On iki yivini burup açtım,
Padişah Manas kankorun
Sağlığındaki gibi onardım.
Beecin hanı Koñurbay
Karşısında duradursun diye,
Tetiğini gözleyip çekip
Bahadırı adamakıllı vursun diye,
Padişah olup geçen Manas'ım,
Kaynayıp duran Hıtay'a
Kıyameti salsın diye,
Çarpışmaya girse sultanım,
Han babası Manas'ın
Asıl öcünü alsın diye,
Düşmana doğrultup attığında
Oku gürleyip gitsin diye,
Üstüne gelen düşmanın

Its shot does not waver at long range,
Its kozu boor was cast for it,*
From the foe who hears its voice —
From my noble one's palace,
You know, when the misbegotten wretches dragged it off,
The crude dog that knows no secret —
Of my hyena's Kelte
All the rifling-grooves were lost,
And it lay there in mourning.
Saying «If I fire it, it will not take the spark»,
Ah, those wicked ones,
Gripping the Kelte by its barrel
They dashed it against the stone,

Its stock was broken and ruined.
Wretched Bölökbay that I am,
I mended its stock anew,
So the bey might fire it far,
So the close-locked foe
Might lie there thoroughly broken. When he fires it no longing remains,
I bored open its twelve grooves anew,
As in the days when the sovereign Manas
The kankor lived, I restored it.
So Koñurbay, khan of Beecin,
Might stand and stay before him,
So sighting and squeezing its trigger
He might strike the batyr thoroughly, My Manas who passed as sovereign,
So upon the seething Hıtay
He might loose the day of doom,
Should my sultan enter the clash,
So of his khan father Manas
He might take the true vengeance,
So when he levels it at the foe and fires
Its shot might go thundering,
So of the foe who comes upon him

Başını koparıp geçsin diye,
Oolañını on kez burdum, Böyle bir hüner kattım.
Er Manas'ın Akkelte'si,
Almambet'in Sırbarañ'ı,
Bakay han'ın Kökçıbık'ı,
Acıbay'ın Çortkelte'si,
Er Çubak'ın Koyçagır'ı —
Bulunmaz o mirastan,
Uzağa değen keskininden,
Ardında kalan çocukları
Armağan diye dileyip alsın diye, On iki ayrı takım yaptırdım.
Yetimlikten yetişip serpilip,
Beecin'e kavga salsın diye, İşlenmiş gönden heybe yaptırıp,
Vuruşa vuruşa kan döküp,
Kahrı dolu bahadırdan,
Han Koñurbay kâfirden
Kapışıp kan bedelini alsın diye,
Hazırlıksız kişi oraya varamaz.
Ölmeden sağ kalıp öç alıp,

It might tear the head away and pass,
I twisted its oolañ ten times over, Such a craft I added to it.
The hero Manas's Akkelte,
Almambet's Sırbarañ,
Bakay khan's Kökçıbık,
Acıbay's Çortkelte,
The hero Çubak's Koyçagır —
Nothing is found like that inheritance,
Like that keen bore that strikes afar,
So the children left behind them
Might wish for them and take them as gifts, I had twelve separate sets made.
Rising up and thriving out of orphanhood,
So he might loose the brawl on Beecin,
Having saddlebags made of worked hide,
Fighting on and on, spilling blood,
From the batyr full of wrath,
From the infidel Khan Koñurbay,
So grappling he might take the blood-price,
The unprepared cannot reach that place.
Staying alive unslain, taking vengeance,

Kinleşe kinleşe kin alıp —
On iki kurç, düz çelik,
Kakan'la kapışırsanız diye
Dileyip ayırdığım işte şu var,

Kadirli çocuklar, dinleyin!
Kakan'a salarsın büyük kavga.
Kaynayıp duran Hıtay'a
Varacağını baştan bilirdim,
«Gider elbet» diye düşünürdüm.
«Gitmeden nasıl onar» diye.
Beecin'e gitmeyiverse,
Tuz gömmüş gibi olur diye,
Hazırlaya geldiğim işte şu var.
On iki eş kurç hazırlayıp,
Kuşanıp atsın diye,

Taking grudge upon grudge in hatred —
Twelve kurç, straight steel,
In case you grapple with the Kakan,
Here is what I chose and set apart with a wish,
Worthy children, listen!
You will loose the great brawl on the Kakan.
That to the seething Hıtay
You would go — I knew from the first,
«Surely he will go,» I reckoned,
«How can he be mended without going?»
Should he fail to go to Beecin,
It would be like salt buried in the ground —
So here is what I have kept preparing.
Preparing twelve matched kurç,
So he might gird them on and fire,

Sevince ersin diye,
Ok ve barutunu tümüyle hazırlayıp,
Kırk kalça toplayıp aldım,
Bir kişiye sezdirmeden,
Bir insana bildirmeden,
Yer kazdırıp, güherçileyi
Yedi yıl durmadan kaynattım,
Kurşundan mermi döküp,
Bütün donanımını hazırlattım.
Barutunu döküp kutulayıp,
Bu hüneri yaptırdım.
On iki kurç tüfeğe
Dökülen merminin hepsini,
O mermiyi toptan, hepsiyle,
Okuyla barutuyla doldurttum.
Gazanın hâli işte böyledir,
Kaynayıp duran Beecin'e
Çetin, görülmedik işte şuyum var,

So he might come to his joy,
Preparing all their shot and powder,
I gathered in forty kalça,
Letting no person sense it,
Letting no man know of it,
I had the earth dug; the saltpeter
I boiled seven years without ceasing,
Casting bullets out of lead,
I had all its gear made ready.
Pouring the powder, casing it in boxes,
I had this craft performed.
For the twelve kurç muskets
All of the bullets that were cast,
That shot, wholesale, with all of it,
I had them loaded with ball and powder.
Such is the state of holy war —
Against the seething Beecin,
Grim and unheard-of, here is what I have,

Kıymetlim çocuklar, dinleyin!
Yüz yüze gelince atışıp,
Beecin'e sefer ediver,
«Tökör ayaş atam» diye,
Beni aklından çıkarma!»
Deyip, böylece Bölökbay,
Yiğidin, söyledi böyle söz.
Hazinedar Bölökbay,
Aziz ayaş atan, ah!
Hazinenin ta kendisinde,
Kapının çıkış gözünde,
Misafirhanesi beş saray,
Sağlamlığı bir hayli.
O hazinenin ağzına
Eceli yetmedikçe adam varmamış,
Düşünmeden giren kulu
Azap görmeden kalmamış.
Hazinenin ağzında
Han Bölökbay garibin

My precious children, listen!
Trading fire when you come face to face,
Ride your campaign to Beecin,
Saying «Tökör, my sworn father»,
Do not put me out of your mind!»
Saying this, thus Bölökbay,
The brave one, spoke such words.
Bölökbay the treasurer,
Your blessed sworn father, ah!
In the treasury's very self,
At the outlet eye of the gate,
Its guest-house is five palaces,
Its strength is considerable.
To the mouth of that treasury
No man came unless his hour had struck,
The servant who entered unthinking
Never went without torment.
At the mouth of the treasury
Poor Khan Bölökbay

Bekleyen nöbetçi pehlivanı var.

Heybelerde dopdolu mermi,
Diz yere bükülüp,
Taşıyanı nice pehlivan,
On iki heybe ok, barut
Alıp koşarak geldi işte,
Kankor'un oğlu beye
Emanet edip verdi işte.
Bölökbay bunu verdikten sonra,
Manas'ın oğlu er Semeñ,
Ders* okumuş o aslan yiğit:
«Ayaş atam Bölökbay,
Size kurban olsak yeridir biz!
Şahin babam han imiş,
Babamdan kalan mirası —
«Babam öldü» der gezerken,

Babam gibi bir insan varmış!
Gayretim var, kinim güçlü,
Tüm donanımım tamamlandı,
Tanrı'ya kurban olsam yeridir,

Sataşanı düz ederim!
Beli sımsıkı bağlarım,
Karşıma çıkanı yıkarım,
Kader yetmişse ölürüm,
Uçmaklı* Beecin şehrinin
Ulusu imiş Koñurbay,
Savaşı adamakıllı salarım,
Dünyadan göçen babamın
Öcünü işte böyle alırım!
Kakan'a gazaya varırım,
Kadir Allah kollarsa,
Kara niyet Kalça'ya
Kıyameti salarım.
Kırgın salıp göç almadan,

Has his watchman champion standing guard.
Saddlebags brimming full of shot,
Knees bent to the ground,
Many a champion bearing them,
Twelve saddlebags of ball and powder
He took and came at a run,
To the bey, the Kankor's son,
He gave them into his trust.
After Bölökbay had given this,
Manas's son, the hero Semeñ,
That lion brave who had read his lessons:*
«My sworn father Bölökbay,
It would be fitting were we your sacrifice!
My falcon father was a khan indeed,
The inheritance left me by my father —
While I wandered saying «My father is dead»,
There lived such a man as my father!
I have my zeal, my grudge is strong,
All my gear is now complete,
It would be fitting were I God's sacrifice,

I lay flat whoever meddles!
I bind my waist up tight,
I fell whoever rises against me,
If fate has come, I die,
Of the far-flung city of Beecin*
The lord, it seems, is Koñurbay,
I loose the war in earnest,
Of my father who passed from the world
Thus indeed I take the vengeance!
I go in holy war upon the Kakan,
If Almighty Allah watches over me,
Upon the black-hearted Kalça
I loose the day of doom.
Without dealing slaughter and taking caravans,

Kan akıtıp öç almadan,

Ölmedik kimse kalmadan,
Durmadan altı ay çarpışmadan
dönmem.
Keşfin yolunu bilişmeden,
Çampañ'dan* yılkı çapışmadan —
Kara dağ gibi bahadıra,
Gayreti yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı düz edegelmiş,
Kahrına kapılmış kâfire
Kapışmadan nasıl kalayım —
Han Koñurbay bahadıra!
Öç almazsam öleyim,
Babamın kan öcünü gütmezsem,
Doğmamışçasına çökeyim!
Küp gibi şişmiş Hıtay'a
Mücadeleyi adamakıllı salayım,
Gücüm yeterse kâfirden,
Kün cañ-cuñ elini boyun eğdirip,
Yası adamakıllı salayım,
Uğruna yandığım ayaş atacığım
Almambet'in öcünü alayım!
Kapışacağım Kakançın,
Yitirdiğim er Çubak,
Düşmanlaşacağım Koñurbay.
Rivayetten rivayete uladım,

Without spilling blood and taking vengeance,
Until none is left undead,
I return not without six months' ceaseless battle.
Without learning the scouting road,
Without raiding herds from Çampañ —*
Upon the batyr like a black mountain,
His zeal is high, his venom strong,
He has ever laid flat whoever meddled,
From the infidel seized by his own wrath —
How could I stay without grappling —
With Khan Koñurbay the batyr!
If I take no vengeance, let me die,
If I pursue not my father's blood-debt,
Let me sink down as if never born!
Upon the Hıtay swollen like a jar
Let me loose the struggle in earnest,
If my strength suffices, from the infidel,
Bending the neck of the Kün cañ-cuñ's land,
Let me loose the mourning in earnest,
For my dear sworn father for whom I burn,
Let me take the vengeance of Almambet!
Kakançın that I will grapple,
The hero Çubak whom I lost,
Koñurbay whom I shall make my foe.
I joined tale upon tale,

Bilenlerden sordum.
Altı aylık uzak yol,
Altı ayda dönüp gelene dek, Az değil,
bolca yürüsem,
Hasretli yurdum, esen kal! Azıcık
Kırgız yurdumu
Öteye giderim bir üç ay,
Geri dönerim bir üç ay,
Altıncı ayda gelirim,
Altıncı ayda gelmezsem,
Kapışacağım Kakançın'da

I asked of those who know.
A far road of six months,
Until I turn and come back in six months,
Not little — should I march in numbers,
My longed-for homeland, farewell in peace! My scant Kyrgyz homeland —
I go onward some three months,
I come back again some three months,
In the sixth month I return,
If in the sixth month I come not,
In Kakançın that I will grapple

Kazaya uğrayıp ölmüşümdür!	*I have met with disaster and died!*
Yaradan'ın takdirini	*The Creator's decree*
Görmeye gidiyorum,	*I am going to behold,*
Kaynaşan kara Hıtay'la	*With the swarming black Hıtay*
Can esirgemeden vuruşup,	*Fighting without sparing my soul,*
Ölmeye gidiyorum.	*I am going to my death.*
Beli sımsıkı gerip,	*Bracing my waist up tight,*
Kuşanmaya gidiyorum.	*I am going to gird myself.*
Yiğidim Sırgak'ın büyük kan bedelini,	*My brave Sırgak's great blood-price*
Evliya ihtiyardan dua alıp,	*Taking blessing from the saintly elder,*
Gütmeye gidiyorum.	*I am going to pursue.*
Kaynayıp duran Kakan'a	*Into the seething Kakan*
Girmeye gidiyorum,	*I am going to enter,*
Bâc'a* yığılmış sayısız malın	*The countless goods heaped up in tribute**
Hepsini bu yana sürüp, Han olan	*Driving them all to this side, I have my*
Bakay amcam var,	*uncle Bakay who is khan,*
El koymaya gidiyorum.	*I am going to seize them.*
Yaradan'ın takdirini	*The Creator's decree*
Görmeye gidiyorum,	*I am going to behold,*
Yiğit babam aslan uğruna,	*For my brave father the lion's sake,*
Dünyada sağ durmadan,	*Not standing alive in this world,*
Ölmeye gidiyorum.	*I am going to my death.*
Yöneldiğim Beecin yurdu, Becerikli	*The land of Beecin I have turned toward,*
Bakay değil mi,	*Is it not the able Bakay,*
Savaşı adamakıllı salmaya,	*To loose the war in earnest,*
Kara Kalmuk'u darmadağın edip,	*Scattering the Black Kalmuk to ruin, Is it*
Dañgıl* Bakay değil mi.	*not the dañgıl* Bakay.*
Yuvasını bozup almaya,	*To break and take their nest,*
Beylik taslayan Koñurbay'ın	*Upon Koñurbay who plays at lordship*
Tepesinden basmaya,	*To trample down from above,*
Tependen inen kalday'ın, Babam gibi	*Of the kalday descending from the peak,*
Bakay amcamı —	*My uncle Bakay, like my own father —*
Dört tülük malını saçmaya,	*To scatter his herds of four kinds,*
Gayretlenip hazırlandım,	*I have girded my zeal and made ready,*
Kara Hıtay Beecin'le	*With the black Hıtay of Beecin*
Kapışmayı özledim.	*I have longed for the grappling.*
Kakan'a doğru yol alırsam,	*If I take the road toward the Kakan,*
Zahmete koşup ele sürüp,	*Rushing to hardship, harrying the land,*

Bozgunculuk edip neyleyeyim,
Varını yoğunu ağlatıp,
«Manas'ın oğlu» dedirtip,
Başa kakıp çığlık attırıp,

Hangi murada ereyim.
Kaynayıp duran kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Dört kişiyle gideyim.
Sıcak çölde binmek için,
Kaleli kara Hıtay'ın
Kalesini bozup girmek için,
Ogoy'dan on dört at alıp —
Bahadırlığı halkça sınanmış,
Padişah ağabeyim arslandan
Kalan keskin görüşlü Bakay,
Gazaya yürüyüp yol görmüş,

Kıyameti Beecin'e
Salmış Bakay amcam var.
Yiğit Bakay amcacığım,
Belime sarılı destek budur!
Cana medet*, sayısız ordu gibi,
Yola usta, yer bilir,
Çarpışıla gelinen Beecin'e
Yol bilen Bakay amcamı,
Peygamber yüzlü atamı,
Mubara* kılınıp oturan,
Varan canın dönmediği Beecin'in

Yoluna sürüp koyarım —
Kaplan Bakay amcamı.

Amcam Bakay, ihtiyarım,
Babam sultan Manas'tan
Üstün kalmış evliyam!
Babacığımın sırdaşı,
Arslan babam yiğidin
Ahiretlik yoldaşı.

What good is it to work mere ruin,
Making them weep for all they have,
Making them say «The son of Manas»,
Taunting them and making them scream —
What desire would I attain?
Against the seething infidel,
Against Khan Koñurbay the batyr,
Let me go with four men.
For riding in the hot desert,
Of the fortressed black Hıtay
To break the fortress and enter in,
Taking fourteen horses from Ogoy —
His valor tried by the people,
From my sovereign elder brother the lion
Remains keen-sighted Bakay,
He has marched in holy war and seen the road,
He loosed the day of doom
Upon Beecin — my uncle Bakay is here.
My brave dear uncle Bakay,
He is the girding bound about my waist!
Balm to the soul, like a countless host,*
Master of the road, knower of the land,
To Beecin where battle is ever joined,
My uncle Bakay who knows the way,
My elder with the Prophet's face,
Who sits made mubara,*
On the road to Beecin whence no soul returns
I shall set him riding —
My tiger uncle Bakay.

My uncle Bakay, my elder,
From my father, sultan Manas,
My saint who remained supreme!
My dear father's confidant,
Of my lion father the brave
His companion for the hereafter.

Ölümde ortak, canda bir,
Bu dünyada mal ortağı,
Ölümde ortak, imanda eş.
Keşfe çıksa yol birlikte,
Atışa girse ordu birlikte —
Kaplan Bakay sultanı
Dileyip yola koyarım,
Han Koñurbay, ulu Kalça —
Kadir Allah kollarsa,
Yılkısını çapıp alırım.
Hani, kaplan babam sağken, Kırıp geçiren Bakay değil mi.
Şahbazlar sağ esen çağında,

Kankor Bakay hanzade,
Varan amcam değil mi,
Kıyameti Kakan'a
Salan amcam değil mi,
Vergisini Beecin'den toplayıp
Alan Bakay değil mi.
Kararmış şehir Tüp-Beecin'i
Kuşatan Bakay değil mi,
Mançu-Hıtay Beecin'in
Cepken giymiş güçlüsünü,
Taş kuşanmış* seçkinini
Döven Bakay değil mi.
Tulpar binip tuğ kavrayıp, Yiğit Bakay amcamı —
Yürüyen Bakay değil mi,
Durmadan altı ay vuruşup,
Kaplan Manas sağken
Düşmanı süren Bakay değil mi.
Gerçek kırgını Kakan'a
Salan Bakay değil mi,
Gerçek Manas sağken,
Üstüne kurulunan altın tahtı

Gerçekten dalıp Beecin'den

Partner in death, one in soul,
Partner in goods in this world,
Partner in death, mate in faith.
Riding to scout, the road together,
Entering the fray, the host together —
The tiger Bakay the sultan
I shall wish for and set upon the road,
Khan Koñurbay, the mighty Kalça —
If Almighty Allah watches over me,
I shall raid and take his herds.
You know, while my tiger father lived, Is it not Bakay who mowed them down.
In the season when the shahbazes lived whole,
The kankor Bakay, son of khans,
Is it not my uncle who went there,
Is it not my uncle who loosed
The day of doom upon the Kakan,
Is it not Bakay who gathered
And took his tribute from Beecin.
Is it not Bakay who laid siege
To the darkened city Tüp-Beecin,
Of Mançu-Hıtay Beecin
Its strong one clad in the war-coat,
Its chosen one girded in stone —*
Is it not Bakay who beat them down.
Mounting the tulpar, gripping the standard, My brave uncle Bakay —
Is it not Bakay who marched,
Fighting six months without ceasing,
While the tiger Manas lived,
Is it not Bakay who drove the foe.
Is it not Bakay who loosed
True slaughter on the Kakan,
While the true Manas lived,
The golden throne they sat enthroned upon —

Is it not Bakay who truly plunged

Alan Bakay değil mi,
İç gömlekten ok geçmez zırhı
Giyen Bakay değil mi.
Kaynayıp duran kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı,
Yerini iyice keşfedip
Gezen Bakay değil mi,

Beecin'in yolu beş türlü,
Hepsini apaçık belleyip
Bilen Bakay değil mi.
Gök tulparın ağzını yol başında
Çeviren Bakay değil mi,
Nice düşmana mızrak vurup
Duran Bakay değil mi.
Düşmanlık edeni parçalayıp,
Yağmur gibi yay çekilip,
Dolu gibi ok atılsa da,
Tuğ dibinde kıpırdamadan
Duran Bakay değil mi.
Beecin'in kızını haraç diye
Alan Bakay değil mi,
Kıymetlisi — Manas sağken,
Heves edene kırgını
Salan Bakay değil mi.
Amcam Bakay, şahbazım,
Manas'tan kalan mirasım,
Kapışacağım Kakançın,
Karşılaşacağım Bakburçun —
Onu seçkin yoldaş edinirsem,
Koñurbay yiğitmiş,
Yüz tutup altı ay vuruşup,
O domuza kavga çıkarsam.
Beecin'in yolu beş ağızdır,
Ünlü Bakay amcacığım
Yüz tutturup düşmana sokar,
Ulu Beecin köklü yurttur,

Into Beecin and took it,
Is it not Bakay who wore
The arrow-proof armor under his shirt.
The seething infidel,
Khan Koñurbay the batyr —
Is it not Bakay who scouted
His place through and through and roamed it,
The roads of Beecin are five in kind,
Is it not Bakay who learned them
All plainly and knows them.
Is it not Bakay who turned the grey tulpar's
Mouth at the head of the road,
Is it not Bakay who stood
Striking lance on many a foe.
Tearing apart whoever showed enmity,
Though bows were drawn like rain,
Though arrows fell like hail,
Is it not Bakay who stood
Unmoving at the standard's foot.
Is it not Bakay who took
The daughter of Beecin as tribute,
The precious thing — while Manas lived,
Is it not Bakay who loosed
Slaughter on whoever presumed.
My uncle Bakay, my shahbaz,
My inheritance left from Manas,
Kakançın that I will grapple,
Bakburçun whom I will meet —
If I take him as my chosen companion,
Koñurbay proved a brave man,
Setting my face, fighting six months,
If I raise the brawl against that swine.
The road of Beecin has five mouths,
My famed dear uncle Bakay
Will set my face and drive me at the foe,
Mighty Beecin is a deep-rooted land,

Çokluğunu duysak — kara kurt. Basıp geçecek seli var.

Rivayetten rivayete uladık,
Bilgelerden sorduk.
İskender'in dokunamadığı Beecin'e,
Yaktığı ateşini söndürsem,
Mızrak uzatıp yay çekip,
Varan Bakay değil mi.
Sultanım Manas sağken,
Süleyman'ın dokunamadığı Beecin'in,
Aklım daldı müşküle,
Hanlığını o zaman çekip
Alan Bakay değil mi.
Atışa girse uğuru ak,
Tutuştuğu düşmana sayısız ordu gibi,
Babamın kan öcünü gütmeye.
Becerikli Bakay değil mi.
Bilinmeyeni bildiren,
Bilgili Bakay ihtiyarım,
Sezilmeyeni sezdiren,
Şahin Bakay evliyam.
Atam Bakay ihtiyar,
Nicesini görmüş evliya —
Kocamışken atamı
Yoldaşlığa alırım.
Yoldaş etmemin sebebi:
Amcam Bakay, garibim,
Göçüp giden babam Manas'tan
Miras kalan şahinim. Han babamın öcünü alamadan.

Şahbaz Bakay amcamı
Öne katsam uğuru ak, Hıtay'a kırgın salarım,
Ardımda yürüse bereketim,
Sığınak etsem sayısız ordu gibi. Ahirete göçen şahbazlar —
Kakan'a sefere yürürüm,

Should we hear of its multitude — black worms. It has a flood that will trample through.
We joined tale upon tale,
We asked of the sages.
To Beecin that İskender could not touch,
Should I quench the fire it kindled,
Thrusting the lance, drawing the bow,
Is it not Bakay who went.
While my sultan Manas lived,
Of Beecin that Süleyman could not touch,
My mind sank into hard straits,
Is it not Bakay who then wrested
Its khanship away and took it.
Entering the fray, his fortune is white,
To the foe he grapples, like a countless host,
To pursue my father's blood-debt.
Is it not the able Bakay.
He who makes known the unknown,
My learned elder Bakay,
He who makes sensed the unsensed,
My falcon Bakay, my saint.
My elder Bakay, the aged one,
A saint who has seen so much —
Though he has grown old, my elder
I take into companionship.
The reason I make him companion:
My uncle Bakay, my poor one,
From my father Manas who passed away
Is the falcon left me as inheritance.
Without taking my khan father's vengeance.
My shahbaz uncle Bakay —
If I set him before me, fortune is white, I loose slaughter on the Hıtay,
If he walks behind me, my blessing,
If I make him my refuge, like a countless host. The shahbazes gone to the hereafter —
I march on campaign to the Kakan,

Amcam bozkurt Bakay'ın
Üstünlüğünü bilirim.
Beecin'in bir yolu var,
Kazılı duran çukuru var.
Bir yolu var, duyarım,
Kaynatılıp konmuş belası var. Han
Koñurbay bahadırdan —
Beecin'in bir yolu var,
Kapanmış duran geçidi var,
Beecin'in bir yolunu duysam,
Bırakmadan kanını dökerim.

Of my uncle, the grey wolf Bakay,
I know the peerless worth.
Beecin has one road —
It has its pit dug and waiting.
It has one road, I hear —
It has its bane brewed and set. From Khan
Koñurbay the batyr —
Beecin has one road —
It has its pass shut fast,
Should I hear of one road to Beecin, I spill
his blood without relenting.

Han babamın kan öcünü güttüğümde,

Kaynaşan Hıtay'ın
Ulusu Mançu Koñurbay'ın
Hanlığını çekip alıp,
Kakan'a doğru göçürsem.
Beli sımsıkı kuşanmaya —
Beecin'deki Koñurbay —
Bel bağlayıp bilek sıvayıp,
Kün cañ-cuñ eline
Şiddetle kırgın salarım,
Şahbaz Çubak'ın, Almam'ın
Bu yıl öcünü alırım.
Tufan suyunun ermediği Çoñ-Beecin'i,

When I pursue my khan father's blood-debt,
Of the swarming Hıtay,
Of its lord, the Mançu Koñurbay,
If I wrest away the khanship
And drive it off toward the Kakan.
To gird my waist up tight —
Koñurbay there in Beecin —
Binding my waist, rolling up my sleeves,
Upon the land of the Kün cañ-cuñ
I loose the slaughter with fury,
For the shahbaz Çubak, for Almam,
This year I take the vengeance.
Choñ-Beecin that the flood-waters never reached —

Tevekkül — Allah kollarsa,
Tepişe tepişe görürüm,
Kader yetip gün biterse,
Çoñ-Beecin'de ölürüm.
Kaynayıp duran Kakan'a
Saldırıp savaş salamadan
Nasıl sağ gezerim!
Şahbazların uğruna,
Kızıl göbek Kalça'dan
Varıp öçlerini alırım.
Beecin'e kırgın salarım,
Yiğit babam kaplanın,

Trust in God — if Allah watches over me,
I shall see it, trampling blow on blow,
If fate arrives and my day is done,
I shall die in Choñ-Beecin.
Upon the seething Kakan
Without charging and loosing war,
How could I walk alive!
For the shahbazes' sake,
From the red-bellied Kalça
I go and take their vengeance.
I loose the slaughter on Beecin,
For my brave father the tiger,

Şahbazların öcünü alamadan,
Nasıl olur da sağ kalırım?
Kakançın'a gaza kılıp,
Kapışıp görürüm,
Vuruşa vuruşa dövüşüp,

Without taking the shahbazes' vengeance,
How could I ever stay alive?
Waging holy war on Kakançın,
I shall grapple and see,
Fighting on, blow upon blow,

Beylik taslayan Hıtay'ın
Tepesinden basarım,
Tependen inen domuzun
Dört tülük malını saçarım.
Burçlu hisarlı Beecin'e
Yüz tutup akın edip varmazsam,
Beecin'in ağzındaki Kalça'ya
Sımsıkı müşkül salmazsam!
Çin-Maçin'in Beecin'ine
Gerçekten girip kırgın salmazsam, Toy düşüncesiz yerin soyu,
Ahirete göçen şahbazların, Kara suya kan döken,
Bu yıl öcünü almazsam!»
Manas'ın oğlu er koçak,
Nice söz söyleyip, gözleri parlayıp,
İnadına dokunulduğunda
Kul bakıp duramaz hâlde,
Yiğidin oğlu yavuzu
Kan içiciliği gerçekten tutup.
Ağzından alev dökülüp,
Manas'ın oğlu bozkurdun,
Silahını alıp donanıp,
Bahadırlık görünüşü belirip.
Kaynaşan Hıtay'a
Kargaşa düşürmeye aziz aslan,
Atlanıp yola çıkmaya niyetlendi.
Boz kese kemerini kuşanıp —
Hangi huyunu söyleyeyim —
Kahırlanıp surat asıp,
Bu kankorun yavuzu,
Görenin yüreği ürperip —

Upon the Hıtay that plays at lordship
I trample down from above,
Of the swine descending from the peak
I scatter the herds of four kinds.
Upon Beecin of towers and ramparts
If I do not set my face and ride the raid,
Upon Kalça at the mouth of Beecin
If I do not loose hard straits bound tight!
Into Beecin of Chin-Machin
If I do not truly enter and loose slaughter,
Spawn of the heedless raw land,
Of the shahbazes gone to the hereafter,
Spiller of blood into black water,
If I do not take the vengeance this year!»
Manas's son, the valiant hero,
Speaking many a word, his eyes ablaze,
When his stubbornness is touched,
Such that no servant could stand and gaze,
The brave man's son, the fierce one,
Seized in truth by his blood-drinking fury.
Flame spilling from his mouth,
Manas's son, the grey wolf,
Taking his weapon, arming himself,
The look of a batyr rising in him.
Upon the swarming Hıtay,
To hurl down havoc, the blessed lion
Resolved to mount and take the road.
Girding on his belt with the grey pouch —
Which of his tempers shall I tell —
Darkening with wrath, his face set grim,
This fierce son of the kankor,
The heart of the beholder shuddering —

Ak maralı sürüp inek eder,

Kahırlanıp geldiğinde
Tutuştuğu düşmanı perişan eder,
Kan içicinin soyu,
Gök maralı sürüp inek eder,
Arslan heybeti görünüp,
Göz koyduğu düşmanı perişan eder.
Boz kaplan gibi atılıp,
Kakançın'ın Beecin'inden
«Kan öcü güderim» diye hazırlanıp.

Yiğit bozkurt Manas'tan
Armağan kalan o kutlu yavuz,
Ecelden geri dönmeden,
Ölümden kıl kadar çekinmeden,
Heybeti yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı düz eder.
Babasından dedesine,
Sebillisi* seksen dört,

Bu bozkurtların öteden beri
Çarpıştıkları yan — kızıl alev.
Babasından dedesine,
Kendi bildiğini düşünen,
Kimseye aldırış etmeyen,
Eceli şimdi yetse de,
Şimdi ölüp gitse de,
Başkasının sözünü dinlemeyen.
Gördüğünü bırakmadan yapan,
Han Manas'ın öz oğlu.
Otlu yeri yağa boyayan,
Öz yakınını bile haklayan.
Yanasıcanın soyu,
Tükendikçe tüten,
Dümöklü* Manas'ın öz oğlu,
Öldükçe azıp çoğalan.
Aç çeliğini kuşanıp,
Cenk silahını hazırlayıp,

He drives the white doe and makes her a cow,
When he comes in his wrath
He lays waste the foe he has seized,
The blood-drinker's spawn,
He drives the grey doe and makes her a cow,
The lion's dread majesty showing forth,
He lays waste the foe he has eyed.
Springing like a grey tiger,
From Beecin of Kakançın
Making ready, saying «I pursue the blood-debt».
From the brave grey wolf Manas
That blessed fierce one left as a gift,
Not turning back from the appointed hour,
Not flinching a hair's breadth from death,
His majesty high, his venom strong,
He lays flat whoever meddles.
From his father to his grandsire,
His line of the sebil is eighty-four,*

The side these grey wolves have battled on
From of old — crimson flame.
From his father to his grandsire,
Minding only what he himself knows,
Paying heed to no one,
Though his hour should strike this moment,
Though he should die this moment,
Listening to no other's word.
Doing what he has seen without letting go,
Khan Manas's own son.
Dyeing the grassy ground with fat,
Striking down even his own kin.
Spawn of the burning brand,
Smoldering even as he is spent,
The own son of Manas of the dümök,*
Raging and multiplying even as he dies.
Girding on his hungry steel,
Making ready his weapon of war,

«Beecin» deyince sevinip,
Yiğidin oğlu yavuzun —
Ok geçmez kaftanı giyip,
Hey, coşup taşan aziz aslan,
Yüzü kahra bürünüp —
(Babası cömert Manas'tan
Aşkın doğan yavuzun
Hangi huyunu söyleyelim.)
Beecin'e sefere yürümeye,

Rejoicing at the word «Beecin»,
The brave man's son, the fierce one —
Donning the arrow-proof kaftan,
Hey, the blessed lion surging over,
His face cloaked in wrath —
(Of the fierce one born surpassing
From his father, generous Manas,
Which of his tempers shall we tell.)
To march on campaign to Beecin,

Koñurbay'ın bâc* için yığdığı
sayısız malı Ayın karanlığında
Hepsini bırakmadan çapmaya,
Bey hazırlanıp durmakta.
Kankor Bakay amcası,
Gök vaşak kürkünden börk giyip,
Gök tulpar gibi at binip,
Üç-Koşoy'un ovasında,
Amcan Bakay ihtiyar,
Geniş Talas'ın boyunda,
Supasadık* söktüğünde,
Tan apak ağardığında,
Evliya Bakay amcası
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Elini suya salıp,
El aptesini* alıp,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Aceleyle namaz* kılıp,
Gök tulparı eyerleyip,
Oymalı kılıcı kuşanıp,
Düşünceye dalıp durdu,
Oyranın oğlu yavuza
Danışıp gelmek için
Eski derdini yokladı.
Arslan gibi atılıp,
Arslan Bakay amcana
Gaipten* akıl bulunup,
Cetigen'in evine

The countless goods Koñurbay heaped up
for tribute *In the dark of the moon*
To raid them all, leaving nothing,
The bey stands making ready.
His uncle, Kankor Bakay,
Donning a cap of grey lynx fur,
Mounting a horse like a grey tulpar,
On the plain of Üç-Koşoy,
Your uncle Bakay the elder,
Along the broad Talas,
When the supasadık broke,*
When the dawn whitened pale,
His saintly uncle Bakay
Started from sleep and woke,
Turning onto his right side,
Dipping his hand in water,
Taking his hand ablution,*
Imploring the one God,
Praying the namaz in haste,*
Saddling the grey tulpar,
Girding on the carven sword,
He stood sunk in thought,
To the fierce son of the ruined one,
To go and take counsel,
He probed his old sorrow.
Springing like a lion,
Your lion uncle Bakay,
Counsel coming from the unseen,*
To the house of Cetigen

Vardı Bakay hazırlanıp.
Cenk silahlarının hepsini
Alıp geldi Bakay,
Semetey'in sarayına
Koyup geldi Bakay.
Seferi ağır ihtiyar,
Sağ gezerken gözü açık,
Ölümde ortak, sözü açık.
Ansızın* söz bulan,
Karanlıkta göz bulan.

Bakay went, made ready.
All of the weapons of war
Bakay took and brought,
Into Semetey's palace
Bakay carried and set them.
The elder weighty on campaign,
Walking alive with open eye,
Partner in death, his word is open.
Finding the word in an instant,*
Finding the eye in darkness.

Kötü söz söylense belli etmez,
Karsak'ın* izini şaşırmaz.
Rahmetli Manas sağken,
Tümen tümen kaynaşıp ordu yürüse,

Topyekûn bolca yürüse,
Kankor Bakay kaplan,
Yürüyen orduya yol başçısı.
Tuğ tutan ihtiyar,
Oyran Manas kankora
Tuğu olan evliya.
Yiğidin oğlu er kişi,
«Belini sımsıkı bağlar» diye,
Beecin'deki Kalça'dan
«Yiğidin kan öcünü güder» diye,

Cenk giysisini giyip,
Aziz Bakay han amcan,
Altın yanaklı aybaltayı
Bileğine dolayıp,
Erlik giysisini giyip,
Gök demirden tulgayı
Başına geçirip giyip,
Gün ışıldayıp doğarken,
Geniş Talas'ın ovasında,
Üç-Koşoy'un yamacında,
Talas'ın döküldüğü kıyıda,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,

Hearing an ill word, he shows nothing,
He never mistakes the karsak's trail.*
While the late Manas lived,
Should the host march seething, tümen upon tümen,
Should it march in full abundance,
The kankor Bakay, the tiger,
Was road-chief to the marching host.
The elder who bears the standard,
For the ruin-dealing Manas the kankor
The saint who held his standard.
The brave man's son, the hero,
Saying «He binds his waist up tight»,
From Kalça there in Beecin,
Saying «He pursues the brave man's blood-debt»,
Donning his raiment of war,
Your blessed uncle, Bakay khan,
The gold-cheeked moon-axe
Winding round his wrist,
Donning his raiment of manhood,
The helm of grey iron
Drawing down upon his head,
As the sun rose gleaming,
On the plain of the broad Talas,
On the slope of Üç-Koşoy,
On the shore where the Talas pours down,
On the lower side of Tört-Kül,

Ünü eskiden beri kalmış,
Manas'ın diktiği bağda,
Kaynarın kara pınar gözünde,
Tam çınarın dibinde,
Kapılı hisar içinde,
Kanıkey'in sarayında —
Misafirhanesi beş saray,
Sağlamlığı bir hayli,
Bekçileri sayıdan çok,
Gözcüsü bundan da çok,
Düşman adam görünse,
«A» diyene dek üşüşülür,

Its fame abiding from of old,
In the orchard that Manas planted,
At the black spring-eye of Kaynar,
At the very foot of the plane tree,
Within the gated fortress,
In Kanıkey's palace —
Its guest-house is five palaces,
Its strength is considerable,
Its guards beyond all counting,
Its watchmen more than that again,
Should a foeman come in sight,
They swarm on him before he can say
«Ah!»,

Yanına kul varamaz,
İnsanın burnunu, kulağını
Tılsım yapıp takınan
Cellatları yetmiş kişi,
Yetkin Bakay amcanız
Yetip girdi saraya.
Kapıdaki ulu kapı
Geniş ağzı açılıp,
Heybetli Bakay varınca
O ordanın içine
Elma, kuru üzüm saçılıp,
Abası Bakay ihtiyar

No slave may come near his side,
Who take the nose and ear of man
And wear them as a talisman —
His executioners seventy men,
Your accomplished uncle Bakay
Arrived and entered the palace.
The great gate at the entrance
Opened wide its broad mouth,
When majestic Bakay came
Into that horde-court,
Apples and raisins were scattered,
His elder, old man Bakay

KANIKEY'İN VERDİĞİ GİYİM KUŞAM

THE RAIMENT GIVEN BY KANIKEY

Canım anan Kanıkey
Evliya yüzü görünüp,
Öleyazıp gördüğü yavrusunun
Hali nice olur diye,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Varsa gelmez Beecin'e
Aba, Bakay ihtiyar,
Çocuğa yoldaş olup,
Önüne düşüp yola çıkarsan,

Your dear mother Kanıkey,
Her saintly face appearing,
For the child she nearly died to see,
Wondering what his fate would be,
The tears poured from her eyes:
«To Beecin whence none return,
Elder, old man Bakay,
Becoming companion to the boy,
If you set out leading the way —

Beecin bela yerdi.
Boyun eğdirip kimse alamamış,
Sataşan sağ kalmamış.
Varsa gelmez Beecin'e
Aba, Bakay ihtiyar,
Önüne düşüp yola çıkarsan
Çatışacağın Kakançın,
Sataşan geri dönmemiş.
Beecin'i kimler yurt edinmiş,
Yönelen esen dönmemiş.
El erişmez Beecin'e
Kurban olayım amca,
Kaptırırsan kötü ad kalır!
Yiğitten kalan armağanım,

Beecin was a place of woe.
None has bowed it down and taken it,
None who assailed it stayed alive.
To Beecin whence none return,
Elder, old man Bakay,
If you set out leading the way,
Kakançın you will clash with —
None who assailed it came back.
Who has ever made Beecin his home?
None who set forth returned unharmed.
To Beecin beyond all reach,
Let me be your sacrifice, uncle,
If you lose him, an ill name remains!
My keepsake left me by the hero,

Misafirhane saraya
Yönelip konuk eyledi,
Tay kestirip, çay koyup,
Aş yemeğini yayıp koyup,
Şekeri kar gibi savurup,
Sarı yağı öbekleyip,
Besili kuzu, tatlı baş
Haşlayıp kaynatıp koymuş.
Aşa doyup durunca,
Abası Bakay ihtiyar
«Âmin!» deyip, el açıp,
Yeni bir dua kıldı.
Ele gereken belli varlığım,

To the guesthouse palace
She led them and made them guests,
Had a colt slaughtered, poured out tea,
Spread out the feast of food,
Scattering sugar like snow,
Heaping up the yellow butter,
Fattened lamb and sweet head-meat
She had boiled and set before them.
When they had eaten their fill,
His elder, old man Bakay,
Saying «Amen!», opening his palms,
Offered up a new prayer.
My treasure known and needed by the people,

Kurban olayım amca,
Sana verdim emanet!
Hunhardan kalan yavrum,
Han aba, sana emanet!
Karaltını ardına takıp,
Kakan'a gaza açmışsın.
Argın'la öksüz az halkı
Aba, Bakay kaplan,
Yeniden yalnız bırakmışsın!
Hazret'in değmediği Beecin'e

Let me be your sacrifice, uncle,
I have given him to your trust!
My child left me by the fierce one,
Khan elder, in your trust!
Taking your dark host in your train,
You have opened holy war on Kakan.
The Argın and the orphaned few folk,
Elder, tiger Bakay,
You have left alone once more!
To Beecin untouched by the Hazret,

Amca, kaptırırsan kötü nam,
Ayköl'den kalan biriciğim
Amca, sana emanet!
Çarpıştırmadan geri gel,
Han aba, Bakay, sözümü dinle!
Kakançın'ın Beecin'in
Kaynayıp duran halkı var,
Sataşanı sağ komayıp,
Kanını içmek töresi var.
İnsan bilmez yolu var,
Âleme yeter gücü,
Namlı Koñur zorlusu var.

Uncle, if you lose him — an ill name;
My only one left me by Ayköl,
Uncle, in your trust!
Come back without joining battle,
Khan elder, Bakay, heed my words!
Kakançın's Beecin
Has a people ever seething,
Leaving no assailant alive,
Their custom is to drink his blood.
It has roads no man knows,
Strength enough for all the world,
It has the famed mighty Koñur.

Beecin kolay yer değil,
Karşı durulur el değil!
Kimse boyun eğdirip alamamış,
Denk gelen diri kalmamış.
Han abam Bakay, bilirsin!
Yamanlar o yolda ölmüş,
Yiğitler ölmüş, han ölmüş,
Denk gelen canların hepsi ölmüş. Bir kaftan yaptım, hünerim,
Sataşan nice alp ölmüş,
Tutuşup vuruşup,
Kaplanlar toptan ölmüş.
Desem içimde derdim var,
Uğuru ak aba, dinleyiver!
Nara dökülen Çoñ-Beecin,
Hırpalanacak yer değil,
Karınca gibi çok Hıtay
Fırsat verecek el değil.
Kakan'da kara Hıtay yurdu,
İnsafı katı, imanı yok,
Varıp Beecin'i alırım diye,
Belayı başlattın,
Böyleymiş şu değersiz dünya!
Dayanak ettiğin oğulların
Gaileli Beecin büyük ele
Yönelip daha önce girmemiş,

Beecin is no easy place,
No land to stand against!
None has bowed it down and taken it,
None who met it stayed alive.
Khan elder Bakay, you know it!
The fierce ones died upon that road,
Heroes died, and khans died,
Every soul that met it died. I made a kaftan, my handiwork,
How many alps who assailed it died,
Grappling and fighting,
The tigers died all together.
If I may speak — a grief is in me,
Elder of white fortune, only listen!
Çoñ-Beecin where war-cries pour
Is no place to be roughed at will,
The Hıtay many as ants
Are no folk to give you an opening.
In Kakan lies the black Hıtay land,
Its mercy hard, its faith is none,
Saying 'I will go and take Beecin,'
You have set calamity astir,
Such, then, is this worthless world!
The sons you lean upon
Into troubled Beecin, that great land,
Have never yet set forth and entered,

Düşman hilesini bilmemiş,
Akın edip düşmana girmemiş.
Beecin'e gaile salacağını
Ürkerek önceden bilmiştim,
Kakançın'ın hanına
Çatışır diye gezerdim!

Gideceğini çoktan bilmiştim,
Yerin üstünü arattım,
Kırmızı değerli kumaşı
Nice yerden aldırdım!
Atışa girse ok geçmez,
Tavulgu yaksan köz geçmez,
İçini buulumla astarlattım,
Sekiz yıl durmadan dişlettim.

Ustadan ustaya işlettim,
Ok şaşıp geçmesin diye,
Bilenlere sınattım.
Yakışmayanı söktürdüm,
Tabak tabak çeliği
Cevher eğeleyip, karışık
Ortasına döktürdüm.
Ayköl Manas beyin
Hepsinden çok görkemli.
Abıke, Köböş altı haram
Akolpok'u çekip aldığında,
Malını yağma etmişler,
Kul büyümüş haramzadeler
Sallana sallana giyip eskitmişler.
Sonunda Semetey
Geri çekip aldığında
Gündüz rahat yüz görmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Atkısını alıp eğirdim,
Ok şaşıp geçmesin diye,
Eceli boşuna yetmesin diye.
Türlü türlü değerli kumaştan

They know not the foe's cunning,
Never raided into the enemy.
That you would bring turmoil on Beecin
I knew beforehand, with dread;
That with the khan of Kakançın
He would clash — with that thought I went about!
That you would go I knew long since,
I had the face of the earth searched,
The precious crimson cloth
I had brought from many a place!
In a firefight no arrow pierces it,
Burn tavulgu — no ember passes,
I had its inside lined with buulum,
Eight years without pause I had it tooth-worked.

From master to master I had it wrought,
Lest a stray arrow pass through it,
I had the knowing ones test it.
What sat ill I had unstitched,
Steel in plate on plate,
Filing gem-ore, mixed together,
I had poured into its middle.
Lord Ayköl Manas's own —
More splendid than them all.
Abıke, Köböş, the six vile ones,
When they wrenched away the Akolpok,
They plundered his herds,
The bastards raised as slaves
Wore it swaggering till they wore it out.
At last when Semetey
Wrenched it back again,
Seeing no ease by day,
Taking no sleep in the night,
I took its weft and spun it,
Lest a stray arrow pass through it,
Lest his doom come all in vain.
From precious cloth of every kind

Eteğine geçirdim.
Gergiye gerip kalıpladım.
Ayköl'ümünkünden bile
Kat kat daha üstün
Akolpok'u düzenledim.
Bakan gözü kamaştırıp yordum.
Çeliği eğeleyip, cevheri
Hepsini ufak ettirip,
Arasına koydurttum.
Altın ile işledim,
Kargı delip geçer diye,
Arasının hepsine.
İnceltilmiş oku sıraladım.
Eskiyenini onardım,
Gündüz rahat yüz görmeden,
Gece içinde uyku almadan,

I fitted onto its skirt.
I stretched it on the frame and shaped it.
Even than my own Ayköl's
Finer many times over
I made the Akolpok ready.
I wearied the gazer's dazzled eye.
Filing the steel, the gem-ore
I had ground all fine,
And had it set between.
I worked it through with gold,
Lest the lance should pierce it through,
In every space between.
I ranged the slender-ground arrows in rows.
What had grown old I mended,
Seeing no ease by day,
Taking no sleep in the night,

Yeni baştan elden geçirdim.
Yakasına cevher taktırıp,
On iki sıra burup ördüm.
Kaynayıp duran kâfirin
Han Koñurbay bahadırın
Vuruşmasına niyet ettim!
Karşı karşıya dursa diye,
Tüfek atıp, yay çekip,
Atışa kendini vursa diye,
Gediklerini onardım,
Keçil hanı domuzun
Kargısı geçip gitmesin diye,
Ben Kanıkey talihsiz
Manas'tan kalan Akolpok'u,
Gerçek özenle onardım!
Yiğit hanın Akolpok'u,
Yiğidim öksüz giysin diye,
Yönelip düşmana çatsın diye,
Karşı koyan Kalça'yı
Kakan'a dek sürsün diye,
Yüz yüze gelen yiğidim
Beecin'e sürüp girsin diye,

I went over it all anew.
I had gems set on its collar,
Twisting, I plaited twelve rows.
Of the ever-seething infidel,
Of Khan Koñurbay the bahadır,
I intended it for the fight with him!
That he might stand face to face,
Firing muskets, drawing bows,
That he might hurl himself into the fray,
I mended all its breaches,
Lest the swine, the khan of Keçil,
Should drive his lance clean through,
I, Kanıkey the luckless,
The Akolpok left by Manas
I mended with true loving care!
The hero khan's Akolpok,
That my hero orphan might wear it,
That he might set forth and strike the foe,
That the Kalça who withstands him
He might drive as far as Kakan,
That my hero, meeting face to face,
Might ride and enter Beecin,

Kaynayıp duran kakana
Kıyameti koparsın diye,
Hunharın oğlu yavrum
Hunhardan öcünü alsın diye,
Eline geçerse Kalça'yı
Yol üstünde sürükletip,
Azgın itlere yardırsın diye,
Kazası yeterse ölsün diye,
Kaynayıp duran Hıtay'a
Gaza açıp gelsin diye,
Versem nice güzel şey var,

Yiğit oğlum görsün diye.
O demde iş çetin,
Yaman anan Kanıkey
Alıp geldi bir eşya.
Aziz anan Kanıkey
Analığını belli etti,

Çatışmada giyse ok geçmez
Akolpok'u giydirdi.
Alıp geldiği gök heybe,
Gök heybede nakış yok
Ak heybenin içinde
Neler var da, neler yok.
Taşıyanı nice pehlivan,
Canım anan o çılgının
Hizmetine şaşakalmış.
Ayrı ayrı kürkü var,
O heybenin içinde
Kulun görmediği güzellik var.
Üstün anan Kanıkey
Akıl yoğurup, düşünüp,
Kakançın'ın Beecin'ine
Çatışmaya varır diye,
Vuruşmaya girse ansızın,
Ecel yetse kazara
Ok şaşıp değer diye,
Hünerini belli edip,

That upon the seething kakan
He might loose the very doomsday,
That my child, the fierce one's son,
Might take his vengeance for the fierce one,
That, should the Kalça fall into his hands,
He might have him dragged along the road,
Have savage dogs tear him apart,
That, should his doom arrive, he die,
That against the seething Hıtay
He might wage holy war and come,
Were I to give — how many fine things there are,
That my hero son might see them.
In that hour the matter was grim,
Your formidable mother Kanıkey
Brought forth a certain thing.
Your blessed mother Kanıkey
Made plain her motherhood,

Worn in battle, no arrow pierces it —
She clothed him in the Akolpok.
The grey saddlebag she brought,
On the grey saddlebag no broidery,
Within the white saddlebag
What is there not, and what is there!
Its bearers many a strongman,
At that fervent dear mother's
Service they stood amazed.
She has fur robes each apart,
Within that saddlebag
Are beauties no slave has seen.
Your peerless mother Kanıkey,
Kneading her wits, reflecting,
That to Kakançın's Beecin
He would go to clash,
That, plunging sudden into the fight,
Should death by mischance arrive,
A stray arrow find its mark,
Made manifest her skill,

Arslan Bakay abana
Ok geçmezi giydirip,
Beecin'den kanlı öç güdeceğini,

Çoktan bilmiştim diye,
Ok geçmeyen giysinin
Nicesini hazır etmiştim.
Kaynayıp duran kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Kaçmadan savaş açsın diye,
Ölümü umursamadan,
Ölürüm diye durmadan,
Aşırı kavga salsın diye,
Böbürlenen Kalça'ya
Keskin olup varsın diye,
Öfkelenip bağırıp,
Han atası "Manas!" diye uran çağırıp,

Kaçmadan düşmana çatsın diye,
Yılmadan düşmana girsin diye,
Karşı karşıya durursa,

Dizgin dizgine gelip,
Alın alına vuruşursa,
Haykırıp balta savurursa,
Ta eteğinden tutuşup,
Birbirini tüketişirse
Bilmezsem boş olur diye,
Bilmezsem bu işi
Aybalta, kılıç geçer diye,
Eceli boşuna yeter diye,
İçine buulum koydurttum,
Dört yanı seyirlik –
Keskin çelikten seçtirdim,
Sarı altından dökme yapıp,
Ortasına koydurttum.
Yedi yıl gözleyip onardım,
Adı çalkalanan oğlumun
Savaşına ayarladım.

On your elder, lion Bakay,
She put the arrow-proof garb,
That he would seek blood-vengeance on Beecin,
Saying, 'I knew it long ago,'
Of raiment no arrow pierces
I had made ready many a piece.
Against the seething infidel,
Against Khan Koñurbay the bahadır,
That he might war and never flee,
Heedless of death itself,
Never pausing at 'I shall die,'
That he might loose unmeasured strife,
That upon the boastful Kalça
He might descend keen-edged,
Roaring in his wrath,
Calling the war-cry "Manas!" of his khan father,
That he might strike the foe unfleeing,
That he might charge the foe undaunted,
Should they stand face to face,

Coming rein to rein,
Should they fight brow to brow,
Should he yell and swing the axe,
Grappling from the very skirt,
Should they wear each other down,
Thinking, 'If I know not, all is vain,'
'If I know not this business,
Moon-axe and sword will pass through,'
Lest his doom come all in vain,
I had buulum set inside it,
Its four sides a sight to behold –
I had it picked from keenest steel,
Casting it of yellow gold,
I had it set into the middle.
Seven years I watched and mended it,
For my son whose name resounds,
I fitted it for his war.

Masmavi demir tolga,
Çârâyine, ikisini giysin diye,
Çaprazlayıp kopçasını
Boğazına iliklesin diye,
Bu hizmetini bilsin diye,
Emanet canın kalesi
Mülk olduğu da gerçek,
Balta çalsan baltayı kıran
Keskin çelik olduğu da gerçek.
Yapageldiğim şu var,
Bu zahmetimi dinleyin!
Anam dertliymiş diye,
Bu kadrimi bilerek git!
Gerçek tolga, çârâyine,
Yiğit oğlum, giyip git!
Ben ananda, bahtsızda
Nice türlü ziynetim var,
Oğlum, sana vermeye
Nice türlü güzellik var.
İçim gamlı, canım köz,
Bu ananın elinde
Neler var da, neler yok!

A helm of deep-blue iron,
The çârâyine — that he wear both,
That crosswise its clasp
He button at his throat,
That he may know this service of mine,
Fortress of the soul held in trust —
True it is an heirloom-treasure,
Strike with an axe — it breaks the axe,
True it is the keenest steel.
Here is what I have wrought so long,
Hear this labor of mine!
Saying, 'My mother bore much grief,'
Go knowing this my worth!
The true helm, the çârâyine,
My hero son, put them on and go!
In me your mother, the hapless one,
Are adornments of many kinds,
My son, to give to you
Are beauties of many kinds.
My heart is grieved, my soul an ember,
In this mother's hands
What is there not, and what is there!

Kakan'la çatışacağını,
Kıyamet koparacağını,
Ağır kargaşa salacağını,
Kakançın'ın Beecin'ine
Gaza kılıp varacağını
Çoktan beri bilmiştim!
Avuncum öksüz giysin diye,

Nicesini hazır etmiştim!
Düşünceye dalmışken,
Yavru oğlun yüzünden
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Başıma altmış kaygı bir gelip,
Yular gibi saçım burulmaz olup,
Hani, gerçek gama duramayıp,
Topal usta Bölökbay,

That you would clash with Kakan,
That you would loose the doomsday,
That you would sow heavy turmoil,
That against Kakançın's Beecin
You would go waging holy war,
I have known this long since!
That my solace, my orphan, might wear them,
I had made ready many a piece!
While I was sunk in thought,
Because of your young son
God's day clouded over in the sky,
Sixty cares came upon my head at once,
My hair would twist no more like a halter,
Lo, unable to bear true sorrow,
The lame master Bölökbay,

Kırk kalçasını çağırıp,
Cekeybos kürkü giydirip,
İyice dertli ben çılgın
Yelmez yorgaya bindirip,
Yerin üstünü arattırıp,
Cetik-Too'nun tekesini
Görenlerden çok işitip,
Bilenlerin hepsinden
Onun gibisi asla
Deri olmaz diye işitip,
Deveye azık yükletip,
Yetkin dağ tekesini
Cet-Kayt'a varıp vurdurup,
Gün gözüne değdirmeden,
Gölgeye yatırıp,
Sepisini ben dertli
Gündüz rahat yüz görmeden,
Gece içinde uyku almadan
Elimle düzelttirip,
Sepisi eksik kalır diye,
Tam seksen beş pehlivana
Durmadan altı ay burdurup,
Sepisini üstün kılıp,
Hünerlilere biçtirip,

Calling his forty kalças,
Clothing them in cekeybos fur,
I, the fervent one, deep in grief,
Mounting them on untiring amblers,
Having the face of the earth searched,
Of the ibex of Cetik-Too
Hearing much from those who saw it,
From all of those who knew,
That never such as it
Could there be for hide — so hearing,
Loading provisions on camels,
The full-grown mountain ibex
I had shot, going to Cet-Kayt,
Never letting the sun's eye touch it,
Laying it in the shade,
Its tanning I, the grieving one,
Seeing no ease by day,
Taking no sleep in the night,
Had trued with my own hand,
Lest its tanning fall short,
By a full eighty-five strongmen
I had it wrung six months unceasing,
Making its tanning supreme,
Having the skilled ones cut it,

Kahrolası karayı
Yılan karnı büktürüp,
Ustaların hepsini toplayıp,
İncecik diktirip,
Hünerlilere sınatıp,
İçini buulumla astarlatıp,
Kırgız'dan çıkma kırk gelin
Yapageldiğim şu var,
Dikişini sıkı dişletip,
Yakışmayanı söktürüp,
Çeliği eğeleyiverip,
Ortasına döktürüp,
Baksa gözü doyurup,
Yaraşır kılıp onardım,

The accursed black hide
I had twisted snake-belly-wise,
Gathering all the masters,
Having it stitched fine and thin,
Having the skilled ones test it,
Having its inside lined with buulum,
Forty brides sprung from the Kırgız Here
is what I have wrought so long,
Having its seams tooth-tightened,
Having what sat ill unstitched,
Filing down the steel,
Having it poured into the middle,
Feasting the eye that looks on it,
I mended it and made it comely,

Kargı saplasa geçmez diye,
Er Koñurbay bahadırın
Kavgasına ayarladım!
Tutup çekse Kandagay
Tutkal gibi uzayıp esneyen,
Bırakıverse Kandagay
Kiriş gibi toplanan,
Gören gönlü doyuran,
Haykırıp yumruklaşsa
Saplasa da kargı geçmez,
Tutan eli yoran
Oçogor atsa ok geçmez
Ortasında durduran
Kenarı altın süslemeli
Yaman kalmış Kandagay
Paçaların hepsi
Som altın ile işlemeli.
İnsanca ölçülmez değeri var,
Çift kürekle işlenen
Dikişi sökülüp gitmesin diye
Sarı altın ile sarılan.
Beecin çetin yerdi,
Gaileli kötü eldi,
Yüz yüze durulursa,
Tüfek atıp, yay çekip,
Bel bağlayıp vuruşursa,
Temrenin oku vınlayıp,

Değdiği yeri parçalayıp,
Kan dökülse şarıl şarıl,
Eceli boşuna yeter diye,
Bu dünyadan gözü açık
Hasretle göçer diye,
Paha biçilmez Kandagay,
Kıymetlim öksüz, dinleyiver!
Sepileyeni nice pehlivan,
Beecin'e salarsan büyük kavga!
Yanları geniş biçimli,
Savaşta giyersen kulunum,

That a thrust lance should not pierce it,
Of Er Koñurbay the bahadır —
I fitted it for his brawl!
Grip and pull — the Kandagay
Stretches pliant out like glue,
Let it go — the Kandagay
Gathers back like a bowstring,
Sating the heart of the beholder,
Though they yell and trade their blows,
Thrust the lance — it does not pierce,
Wearying the hand that grips,
Fire the oçogor — no ball passes,
It stops it in its middle,
Its border worked with gold,
The formidable heirloom Kandagay,
The whole of its trouser-legs
Are worked with solid gold.
Its worth no man can measure,
Wrought with the double paddle,
Lest its stitching come undone
It is bound about with yellow gold.
Beecin was a grim place,
A troubled, evil land,
Should they stand face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Should they gird their loins and fight,
The barbed arrow whining past,

Rending whatever spot it strikes,
Should blood come pouring in torrents,
Lest his doom come all in vain,
Lest from this world with open eyes
He pass away in longing,
The priceless Kandagay —
My treasure, my orphan, only listen!
Its tanners many a strongman,
If you loose great strife on Beecin!
Its sides cut wide and full,
If you wear it in war, my foal,

Emanet canın siperi!
Nicelerinden haber alıp,
Dayanağım olan öksüzüm
Sağ gezer mi ola diye,
Özellikle hazırlaya durdum!
Çatışacağın Kakançın,
Boy ölçüşeceğin Bakburçun,
Kulunum öksüz, kulak ver,
Çatışmaya varırsan giyiniz
Beecin'in yolu mihnetli yol,
Yönelip düşmana çatınız!»
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp Kanıkey,
Kandagay'ı alıp verdi işte.
Kandagay'a bakılsa,
Canım anan o çılgının
Yamanlığı anlaşılırdı.
Kandagay pek değerli,
Hazırlanıp oğlum giysin diye,
Yılmadan düşmana çatsın diye,
Kandagay'ı yapmış
Canım Hanış ulu kadın!
Gerçek evliya Kanıkey –
Uzun saçlının en hünerlisi,
Kadınların en yiğidi.
Canım hanış Kanıkey,
Kadın soyunun en temizi,

It is the shield of your soul in trust!
Gathering word from many,
My orphan who is my mainstay —
'Will he walk alive?' I wondered,
And made it ready with especial care!
Kakançın you will clash with,
Bakburçun you will measure strength with,
My foal, my orphan, lend your ear,
If you go to battle, put it on,
The road to Beecin is a road of toil,
Set forth and strike the foe!»
Sobbing and sobbing wept Kanıkey,
And gave the Kandagay, behold.
Were one to look on the Kandagay,
That fervent dear mother's
Formidable might would be plain.
The Kandagay most precious,
That my son make ready and wear it,
That he strike the foe undaunted,
She made the Kandagay,
Dear Hanış, the great lady!
A true saint is Kanıkey –
Most skilled of the long-haired kind,
Most valiant of all women.
Dear hanış Kanıkey,
Purest of the race of women,

Ak yazmalının padişahı.
Düşman bildiğin Kakançın,
Dayanak kıldığın ulu Bakay!
Sapmadan Beecin yerine
Böyle kovup düşmüşsünüz,
Sapmadan gaza kavgası edip,
Hazırlaya durdum ben çoktan
Kan bedeli kovalar olmuşsunuz,
Sataşan düşmanın düz olsun!
Kürek kemiğinin yüzüne,
İşini Rabbim onarsın,
Yolunu Hızır kollasın!

Padishah of the white-kerchiefed.
Kakançın you count your foe,
Great Bakay you make your mainstay!
Unswerving, toward the land of Beecin
Thus you have set off in pursuit,
Unswerving, waging holy war,
I have long been making ready,
You have become hunters of the blood-price,
May the foe who assails you be laid flat!
Upon the face of the shoulder-blade,
May my Lord prosper your work,
May Hızır guard your road!

Kaplan atan saldırıp,
Yolunda çıkıp kollasın!
Paha biçilmez şuyum var,
Hızırlı oğlum, dinleyiver!
Baştan başa düğmeleyip,
Dolgun yanını kuşatıp,
Saf bozarken oğlum giysin diye, Emeği
sağlam koysun diye,
Tevekkül deyip bağırıp,
Durmadan düşmana çatsın diye,
Atası Manas'ın öcünü alsın diye,
Hıtay'ın safını çözüp,
Kakan'a dek sürsün diye,
Vuruşta giyip varmaya
Dördünüze yaptım dört eşya,
Dördünüze dört çopkut
Töre Bakay, iş çetin!
Kakançın'a kıyamet
Salacağını çoktan bilmiştim.
Çocuklarını ardına takıp,
Kaynayıp duran Hıtay'a
Varacağını çoktan bilmiştim,
Belalı dehşeti
Salacağını çoktan bilmiştim.
Ten üstüne giysin diye,
Yönelip düşmana çatsın diye,
Hazır ettiği işlerini
Kısa çopkut kürküm var,
Desem bunca güzellik var.
Giyince kalmaz çok hasret, Yine
düşündüm, iş çetin,
Giyip alınca bozkurtlar,
Hıtay'a salar büyük kavga.
Dördünüze dört eşya!
Kaypak olan kurnaz dünya,
Yılkıya baskın verirlerse,

May your tiger father charge,
Come forth upon your road and guard you!
I have here a priceless thing,
My Hızır-guarded son, only listen!
Buttoning it end to end,
Girding its full flank about,
That my son wear it breaking ranks, That
it hold his labor fast,
Crying out 'In God I trust!',
That he strike the foe unceasing,
That he avenge his father Manas,
Unraveling the Hıtay's ranks,
That he drive them as far as Kakan,
To wear when going into combat
I made four things for you four,
For you four, four çopkut —
Töre Bakay, the matter is grim!
That doomsday upon Kakançın
You would loose — I knew long since.
Taking the children in your train,
That against the seething Hıtay
You would go — I knew long since,
That calamitous terror
You would loose — I knew long since.
That he wear it next his skin,
That he set forth and strike the foe,
The works that she made ready —
I have a short çopkut robe,
If I may say — such beauties there are.
Worn, little longing will remain, Again I
thought — the matter is grim,
When the grey wolves put them on,
They will loose great strife on the Hıtay.
Four things for you four!
This slippery, cunning world —
Should they raid the horse-herds,

Er Koñurbay zorlu ile
Teke tek mızraklaşırsa,

With mighty Er Koñurbay
Should he joust man to man with lances,

Saplasa kargı geçer diye,
Ben karayüz Kanıkey
Bilmezsem boş olur diye,
Ok geçmeyen zırhı da.
Kaburganın kenarına
Yaraşır biçimde yaptırdım
Çekilip kuşanılacak demiri.
Düğmesi tam dokuz,
Düğmelenip giysin diye,
Yığılıp gelen düşmanlara
Durmadan varıp çatsın diye,
Yüz yüze gelen düşmana
Bel bağlayıp girip öksüzüm,
Uğraşıp didinip durdum,
Töre Bakay amca,
Yaraşır biçimde yaptım!
Yiğitler bunu giysin diye,
Yönelip düşmana çatsın diye.
Belirleyip yaptığım kürküm var,
Armağan verdim, giyiniz,
Yönelip düşmana çatınız!
Beecin'e savaş salınız,
Yiğidinizin bahtsız çılgınını
Hatırınıza getiriniz!
Yine oğlum, dinleyiver!
Yine isteyip yaptım,
Keskin demiri bulmaya
Maldan döktüm varımı,

Lest a driven lance should pierce,
I, dark-faced Kanıkey,
Thinking, 'If I know not, all is vain,'
The arrow-proof mail as well.
Along the border of the ribs
I had made in comely fashion
The iron to be drawn and girded on.
Its buttons full nine,
That he wear it buttoned up,
That upon the massing foes
He fall unceasing, striking,
That against the foe met face to face
My orphan gird his loins and charge,
I toiled and strove without pause,
Uncle Töre Bakay,
I made it in comely fashion!
That the heroes wear this,
That they set forth and strike the foe.
I have a robe made to measure,
I gave it as a gift — put it on,
Set forth and strike the foe!
Loose war upon Beecin,
And your hero's hapless fervent one
Bring back to your remembrance!
Again, my son, only listen!
Again with longing I made it,
To find the keenest iron
I poured out my wealth in herds,

Ben anacığın Kanıkey
Dolaştırdım nice şehri.
Bilenlerden sordum.
Bölökbay'ın kırk kalçasına
Nice yeri dolaştırdım,
Her yeri arattım,
Ben karayüz talihsiz
Demirin keskinini aldırdım. Gücü kuvveti kalmayan.
Kömürüne gelince

I, your own mother Kanıkey,
Went round many a city.
I asked of those who knew.
With Bölökbay's forty kalças
I roamed many a place,
I had every land searched,
I, the dark-faced luckless one,
I had the keenest iron brought. With no strength or power left.
As for its charcoal —

Gök koyak ormanı yok oldu,
Eşsiz üstün yer denen.
Körüğüne can dayanmayıp,
Vergi düşüp Argın'dan
Gök tosunlar kesildi,
Balyoz ile dövüle dövüle,
Yetkin çıkıp yola düşse,
Kırk kalçanın eli oyuldu.
Topal usta Bölökbay
Uğraştı da didindi,
Davut ile dost idi,
O zavallı yaptı.
Sapına altın gerdirdi,
Ağzını keskin çelikten burdu,
Yetkin usta Bölökbay
Yedi yılda güçbela bitirdi.
Kakançın'ın Beecin'in
Çetin, görülesi şuyum var,
Bir hançerin kendisinde
Kırk beş deve değeri var. Küheylana azık, ere azık,
Hıtay'a kırgın saldığında,
İçinde şifalı ot, hepsi karışık.
Alplar ile yüzleşip,
Dizgin dizgine geldiğinde
Kınından sıyırıp alsın diye, Beyin hatunu seçkin güzel
Böğrüne dek saplasın diye,
Emanet veririm bu eşyayı.
Avuca denk sapı var,
Bele takıp koymaya
Ayrıca kılıfı da var.
Dördünüze veririm dört eşya, Hıtay'la kıyasıya çarpışıp
Belinize kuşanınız,
Yiğidim, anam verdi deyip,
Yorulmadan altı ay vuruşup,
Armağan edip alınız.
Yöneleceğin Kakançın,

The forest of the green vale vanished,
Called a peerless, matchless place.
No soul could endure its bellows,
Tribute fell upon the Argın,
Grey young bulls were slaughtered,
Beaten and beaten with the sledge,
Should the finished one set out on the road,
The forty kalças' hands were hollowed.
The lame master Bölökbay
Toiled and strove away,
He was a friend of Davut,
That poor soul made it.
He had gold stretched on its haft,
Twisted its edge from keenest steel,
The accomplished master Bölökbay
In seven years barely finished it.
For Kakançın's Beecin
I have this grim thing worth beholding,
In this one dagger alone
Lies the worth of forty-five camels.
Provision for steed, provision for man,
When he looses slaughter on the Hıtay,
Within are healing herbs, all mingled.
Facing off against the alps,
When they come rein to rein,
That he draw it bare from its sheath, The bey's lady, choice and fair,
That he drive it to the hilt in the flank,
I give this thing into your trust.
Its haft fits the very palm,
For wearing at the waist
It has its own sheath besides.
I give four things to you four, Battling the Hıtay without quarter,
Gird them on your waists,
My hero, saying, 'My mother gave it,'
Fighting six months unwearied,
Take them as your gift.
Kakançın where you are bound,

Yönelip kırgın salınız!
Yiğitlerin kendisine

Rivayetten rivayete uladım,
Beecin sıcak yer denen,
Sıcağı rahat vermeyen,
Sıcağı ateş gibi kaynayan,
O sıcağa rastlayan
Kırk günlük çöl denen,
Kul boyun eğdirip alamamış,
Kimse dayanıp varamamış.
Yeri ırak, eli çok,
Bilmezsem boş olur diye,
Gücü kuvveti gider diye.
Öte Mısır, geniş Kudüs,
O şehirleri arattım,
Oradaki külazığı
Batman batman altın verip,
Öle yite güçbela aldırdım.
Dışını gön deriyle sardım,
Vuruşuna göre hazırladım.
Nicesini bildim garip başım,
Dördünüze dört ayrı,
Çoktan hazırlaya durdum.
Terkinize bağlamaya,
O kırk günlük çölünde
Damağa tam dökmeye!
Kıyameti koparsın diye,
Asilin öcünü alsın diye,
Külazığını seçip hazırladım,

Emanet kılıp hazırladım,
Armağan olarak isteyip götür!»
Yiğit anan Kanıkey
Dördüne verdi külazık,
Altı aylık yol Çoñ-Beecin,
Beecin'e varan ölürdü,
Kadir Allah bilmese –
Hangi can sağ gelirdi!?

Set forth and loose the slaughter!
To the heroes themselves

I joined tale unto tale,
Beecin is called a burning place,
Its heat that gives no ease,
Its heat that seethes like fire,
Whoever meets that heat —
A desert of forty days, they say,
No slave has bowed it down and taken it,
None endured to reach it.
Its land is far, its folk are many,
Thinking, 'If I know not, all is vain,'
Lest his strength and power fail.
Far Mısır, broad Kudüs —
I had those cities searched,
The külazık found there,
Giving gold by the batman,
Half-dead with toil, I barely got it.
I wrapped its outside in rawhide,
I made it ready for his combat.
Much have I known, my poor forlorn head,
For you four, four apart,
Long since I kept making ready.
To tie behind your saddles,
In that desert of forty days
To pour full on the palate!
That he might loose the doomsday,
That he avenge the noble one,
I chose and readied his külazık,

I readied it as a sacred trust,
Take it gladly as your gift!»
Your valiant mother Kanıkey
Gave külazık to all four,
Çoñ-Beecin, six months' road away,
Who reached Beecin would die,
Did Almighty Allah not take heed –
What soul would come back alive!?

Biti bitlenir diye,
Bit giysisi bir başka,
Kiri kirlenir diye,
Kir giysisi bir başka.
İçim yanıp, bağrım köz,
Bu ananın elinde
Neler var da, neler yok!
Çatışacağın Kakançın,
Vuruşup salarsan büyük kavga,
Er başına hazırladım
On iki gömlek, on don,
Atlas, ipek, has bez gömlek –
Yiğit çılgın verdi deyip,
Kan bedeli kovalayıp varsın diye,
Nicedir çoktan bilmiştim,
Toplayıp hepsini almıştım,

Lest lice should breed on him,
The louse-garb is one apart,
Lest grime should foul him,
The grime-garb is another apart.
My heart aflame, my breast an ember,
In this mother's hands
What is there not, and what is there!
Kakançın you will clash with,
If, fighting, you loose great strife,
For each man I made ready
Twelve shirts and ten trousers,
Shirts of satin, silk, fine cloth –
Saying, 'The hero's fervent one gave them,'
That he go hunting the blood-price,
For long I knew it long since,
I had gathered and taken them all,

SEMETEY'İN ATLANIP ÇIKIŞI
Kapısı demir kaleden
Duramayıp Semetey
Sırtına yükleyip ok alıp,
On dört atı birden alıp,
Belimi sıkı bağlayayım diye,
Beecin'deki Koñurbay'dan
Atamın kan bedelini kovayım diye,
Silahını pusatını kuşanıp,
Manas'tan kalan Zulpukor'u
Beline sımsıkı bağlanıp,
Atası Manas bozkurttan
Emanet kalan Akkelte

SEMETEY'S RIDING FORTH
From the fortress with iron gate,
Unable to stay, Semetey,
Loading arrows on his back,
Taking fourteen horses at once,
Saying, 'Let me bind my waist up tight,'
Saying, 'From Koñurbay in Beecin
Let me hunt my father's blood-price,'
Girding on his arms and armor,
Zulpukor left by Manas
Bound fast about his waist,
From his father Manas the grey wolf
The Akkelte left in trust

Büyük heybenin dibine
Hepsini birden koymuşum.
Dördünüze yaptım dört heybe,
Rengi yeşil gök heybe –
Pek üstün değerli,
İçinde varlık dolu heybe.
Ağzını keskin çelikle burdum,
Sık sık dikişletip,

In the bottom of the great saddlebag
I have laid them all together.
I made four saddlebags for you four,
A grey saddlebag of green hue –
Exceeding precious,
A saddlebag brimful of riches.
I twisted its mouth with keenest steel,
Having it stitched close and close,

O heybeyi onardım,
İçinde var ok, barut,
On iki ay dolana dek
Tükenip bitmesin diye
Ben Kanıkey karayüz
Gerçek ona göre ayarladım!
Karşı karşıya dursun diye,
Kargı yetmez kaldığında
Tüfek ile vursun diye,
Ağzını sağlam onardım!
Gazaya isteyip ayarladım!
Armağan edip alınız!
Eyer yastığınızın üstünden
Öz yanınıza koyunuz!
Kürek kemiğinde görünüp,
Atışa girse bilenip,
Yiğit Manas beyden
Armağan kalan mülk odur.
Manas'ın oğlu Semetey
Akolpok'u giyinip,
Boz kiseyi bele doladı işte,
Talihli doğan beyi
Kırk çilten kollayıverdi işte.
Kanıkey'in verdiği çok eşyayı
Ayrı ayrı katlatıp,
On dört atın içinde

I made that saddlebag anew,
Within are arrows, powder,
Until twelve months come round
That they be not spent and gone,
I, dark-faced Kanıkey,
Fitted it truly to that measure!
That he may stand face to face,
When the lance falls short
That he may strike with the musket,
I made its mouth up strong!
I fitted it with longing for the holy war!
Take it as your gift!
Above your saddle-cushion
Lay it at your very side!
Showing at the shoulder-blade,
Whetted keen when battle joins,
From the hero, lord Manas,
It is the treasure left as gift.
Semetey the son of Manas
Clad himself in the Akolpok,
Wound the grey pouch at his waist, behold,
The lord born under fortune
The forty çilten guarded, behold.
The many things Kanıkey gave
He had folded each apart,
Among the fourteen horses

Her doruya yükletip.
Hazır olduğu demde
Salınışlı canım er,
Yerinden oynamaz canım arslan
Silah pusatı kuşanıp,
Çatışacağı Kakançın'a
Hazırlanmış durur imiş.
Atadan kalan mirası,
Arslan Bakay şahbazı.
Gök vaşak börkü giyip,
Gök ala kalkan oynatıp.
Başı kabara kaplı,

Loading them on every bay.
In the hour all stood ready,
The dear warrior of swaying gait,
The dear lion whom nothing shakes,
Girding on his arms and armor,
For Kakançın where he would clash
He stood, it seems, made ready.
His heritage from the father,
Lion Bakay the falcon-brave.
Wearing his grey lynx-fur cap,
Making the grey-pied shield dance.
Its boss all studded over,

Ucunu bin altına dayamış.
Kaplayıp koymuş gibi,
Gök ala kalkan oynatmış,
Yöneldiği düşmana doymamış.
Bayın oğlu Bakay han
Bal ile ağzını çalkalamış,
Karanlıkta göz bulmuş,
Ansızın söz bulmuş,
Yola düşülse sırdaşı,
Kaplan Manas'ın yoldaşı.
Kaplan gibi atılıp,
Canım Bakay abana
Gaipten akıl bulunup.
Zırh gömlek giyip salınıp,
Arslan Bakay abanın
Ak sakalı parıldayıp,
Göçmen kaz gibi seslenip,
Bahadır Bakay amcanız
Peygamber görklü gürleyip.
Kakan'a gaza kılmaya
Ayçası altın tuğ çekip,
Aban Bakay hazırlandı,
Hazret! deyip, gülbang çekip.
Kolu kısa, ayağı uzun,
Emanet canın gereği,
Ayaş atam Almambet'in armağanı,
Yürüyüşü bozkır yeli gibi,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Almambet oğlu Külçoro,
Âlemi bozacak şahbaz er.

Its rim he set at a thousand gold.
As if plated over whole,
He made the grey-pied shield dance,
Never sated with the foe he faced.
Khan Bakay, son of the bay,
Rinsed his mouth with honey,
Found eyes in the darkness,
Found words upon the instant,
Confidant when the road is taken,
Companion of tiger Manas.
Springing like a tiger,
To your dear elder Bakay
Counsel came from the unseen.
Donning his mail-shirt, swaying,
Elder lion Bakay's
White beard glinting bright,
Calling like the migrant goose,
Your uncle, bahadır Bakay,
Thundering, splendid as the Prophet.
To wage holy war on Kakan,
Raising the gold-crescent standard,
Your elder Bakay made ready,
Crying Hazret! and raising the gülbang.
Short of arm and long of leg,
As the soul in trust requires,
The gift of my dear-friend father
Almambet, His gait like the steppe wind,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both a strongman and a lion,
Külçoro, son of Almambet,
A falcon-brave to shake the world.

Endamı, heybeti,
Ata binmiş görünüşü,
Görünce gönül bölünüp,
Amcanın gözüne
Almambet gibi görünüp.
Dönüp Bakay bakınca,
Yayvan ağız, yar kaşlı,

His frame, his majesty,
His look when mounted on the horse,
The heart is riven at the sight,
And to the uncle's eye
He seemed as Almambet himself.
When Bakay turned and looked,
Wide of mouth, cliff-browed,

Söyleyişi bozkurt sözlü.
Arslan doğan Külçoro
Tıpkı Almambet gözlü.
İnsanın baş derisine baş derisi,
Bahadır Alman bozkurda
Burnuna burnu,
Bu kudret benzetmiş,
Burup koymuş gibi.
Sırım boylu, geniş omuzlu,
Işıldayan kızıl közmüş,
Yaratan Cebbar kudret
Can yaratıp dursa da
Külçoro gibisi yokmuş.
Endamı dolgun, iri yarı,
Görenin gönlü bölünür,
Hunhar Bakay şahine,
Gamlanan zavallıya
Bakıp dursa Külçoro
Alakesi gibi görünür.
Altındaki Surkoyon
Çanak gibi som tırnaklı,
Külçoro'nun bindiği kurnaz yavru!
Surkoyon'un halini sorma,
Sağrısı yüksek, önü alçak,
Kası boğa beli gibi,
Kuyruğu dik, yelesi az,
Kulanı kovsa kaçırmaz.
Tam yaraştırıp at binip,

His speech the speech of the grey wolf.
Lion-born Külçoro
Had the very eyes of Almambet.
Scalp matched to the man's own scalp,
To bahadır Alman the grey wolf,
His nose unto his nose,
This Power had made him like,
As though twisted to the mold.
Lithe of build, broad of shoulder,
He was a glowing crimson ember,
Though the Creator, Almighty Power,
Keeps on creating souls,
There was none like Külçoro.
His frame full, big of body,
The beholder's heart is riven,
To fierce Bakay the falcon,
To that poor grieving soul,
Gazing long upon Külçoro,
He seemed his very own alake.
Beneath him Surkoyon,
Solid hooves like bowls,
The cunning young steed Külçoro rides!
Ask not of Surkoyon's state,
High of croup and low in front,
His crest like the loin of a bull,
Tail held high and mane but scant,
Chasing the kulan, never lets it slip.
Mounted, fitted out full comely,

Ok geçmez kürk giyip,
Masmavi demir kuşanıp,
Beecin'e gidiyor deyince
Kaynına gider gibi,
Kara uğurlu Külçoro
Işıl ışıl gülüp sevinip.
Gören gönül bölünüp,
Beecin'e varacak çoronun
Bozkurtluk yüzü görünüp,
Altın yanaklı aybalta

Wearing the arrow-proof robe,
Girt with deep-blue iron,
At the word 'He rides for Beecin,'
As if riding to his in-laws,
Külçoro of mighty fortune
Laughed beaming and rejoiced.
The seeing heart is riven,
On the çoro bound for Beecin
The grey wolf's look showed on his face,
The gold-cheeked moon-axe

Bileğe sımsıkı dolalı.
Onun öte yanından
Çubak'ın oğlu Kançoro –
İriliği dağın dengi gibi,
Çatışanı yiyecek gibi,
Gayreti değerli, zehri güçlü,
Sataşanı düz eder.
Bele bağlanan bel budur,
Armağan kalan er budur!
Karşıdaki karaltısı,
Manas'ın oğlu yavrunun
Beecin'e varır gölgesi!
Karlı dağ gibi görünüşü,
Kaplan Çubak bahadırdan
Yadigâr kalan yavrusu.
Semetey'in dayanak kıldığı
Kançoro ile Külçoro,
Dayanağı iki ikizi,
Gökyüzünde tek nişanı,
Yaman Semetey'inin
Dayanak kılar yoldaşı.
Karşıya çıksa karaltısı,
Hani, Kakan'ı kuşatıp hazırlanıp,
Büyük anası Çıyırdı,
Canım beyin durduğunda
Altı san ordu gibi görünüp
Bu ikisinin karaltısı.
Külçoro'nun bindiği –
Er Toltoy'un Surkoyon'u.
Kançoro'nun bindiği –

Wound fast about his wrist.
And on the farther side of him
Kançoro, son of Çubak –
His bulk the equal of a mountain,
As if to devour whoever clashes,
His zeal precious, his venom strong,
He lays the assailant flat.
This is the stay one girds at the waist,
This is the warrior left as gift!
His figure looming opposite —
For the child, the son of Manas,
A shadow that will reach Beecin!
His look like a snow-clad mountain,
From tiger Çubak the bahadır
The child left as his memorial.
Those whom Semetey makes his mainstay,
Kançoro and Külçoro,
His mainstays, the two twins,
His single sign in the sky,
Of your formidable Semetey
The companions he makes his stay.
Should their figures rise ahead,
Lo, making ready to gird Kakan about,
His grandmother Çıyırdı,
When the dear lord stood there,
They seemed a host of six myriads,
The figures of these two.
That which Külçoro rides –
Er Toltoy's Surkoyon.
That which Kançoro rides –

Köböş hanın Köktelki'si,
Keşfe binilse yorulmaz,
Ağırlık göçünde binilse incinmez,

Atışa binilse zayıflamaz,
Altmış asıy olana dek
Azı dişi aşınıp kocamaz,
Yuları bir tutam kalmadıkça

Khan Köböş's Köktelki,
Ridden on scout, he does not tire,
Ridden with the heavy caravan, takes no hurt,
Ridden into battle, does not thin,
Until he be sixty asıy old
His molars wear not, he grows not old,
Till but a hand's-breadth of halter remains

Kasteden düşmana kaptırmaz,
Gerçek kaza binicisini vurmadıkça
Binenini düşmana çaldırmaz.
Ogoy'dan on dört at sürüp,
Beli sıkı bağlayayım diye,
Beecin'deki Koñurbay'dan
Yiğit atamın kan bedelini kovayım diye.
Yüzleşeceğim Koñurbay,
Kıyameti koparayım diye,
Kadir Allah kollarsa,
Hunharın öcünü alayım diye,
Arslan gibi yerleşip,
Kaynayıp duran Beecin'e
Dört şahbaz yürüdü hazırlanıp.

Ecel yeterse ölürüm diye,
Vergiyle yığılmış sayısız mala,
Koñurbay'ın tümen malına
Ölmezsem vurup gelirim diye,

Kaynayıp duran sayısız malın
Tepesinden basarım diye,
Tependen vuran Kalmak'ın
Dört tür malını saçarım diye,
Öfkelenip bilenip,
Han Bakay'ı baş kılıp,
Hunhar yavru atlanıp.
Öz anası Kanıkey
Ak boz kısrak tutturup,
Ay tuynaklıyı kurban ettirip,
Âmin! deyip, el açıp,
Hasret dolu yaşlılar,
Az değil, bol bol el açıp

He yields not to the scheming foe,
Till true doom strikes his rider down
He lets no foe steal him who mounts.
Driving fourteen horses from Ogoy,
Saying, 'Let me bind the waist up tight,'
Saying, 'From Koñurbay in Beecin
Let me hunt my hero father's blood-price.'
'Koñurbay whom I shall face,
Let me loose the very doomsday,'
'If Almighty Allah guards me,
Let me take the fierce one's vengeance,'
Settling like lions in the saddle,
Toward ever-seething Beecin
The four falcon-braves marched forth arrayed.
Saying, 'If doom arrives, I die,'
On herds unnumbered heaped by tribute,
On Koñurbay's ten-thousandfold herds,
Saying, 'If I die not, I will strike and return,'
Saying, 'On the seething countless herds
I will trample from above,'
'Of the Kalmak who strikes from the height
I will scatter the four kinds of herds,'
Enraged and whetted keen,
Making Khan Bakay their head,
The fierce young one rode out.
His own mother Kanıkey
Had a white-grey mare brought up,
Offered the moon-hoofed in sacrifice,
Saying Amen!, opening their palms,
The elders full of longing,
Not few — opening palms in throngs,

Kırk çilten, Hızır İlyas'ın İki anası birden ağlayıp,
Penahına ısmarlayıp,
Kıyamete göçen Manas'ın
Ruhuna adayıp,

Of the forty çilten, of Hızır İlyas, His two mothers weeping as one,
Commending him to their refuge,
Of Manas who passed to the Last Day,
Dedicating it to his spirit,

Âmin! deyip, el açıp;
Kederinden durmadan
«Yılkıda küheylan alabaş,
Öksüzüm gidiyor sefere,
Yetkin arslanlar, kollayın, Gönlü fena bölünüp,
Almambet, Çubak beraber!
İşi Hüda onara,
Eskiden geçmiş arslanlarım,
Biriciğimi kollayın!
Dolanırsan Kakan'a, Beecin'e,
Kaptırırsan kötü nam,
Allah Taala Tanrı'ya
Güçlükle görüp doğurduğum biriciği
Isımarladım emanet!
Esen varıp, sağ gelesin,
Öleyazıp gördüğüm biriciğim,
Bekletmeden tez gelesin!
Altı ay yanıp dururuz,
Küheylana yükünü yükletip,
Altı ayda, çocuklar, gelmezseniz,
Halk kederle dururken,
Anandan umudu kesiver,
Halktan dua alıp,
Öbür dünya yüzünü görürüz!
Çatışacağı Kakançın,
Biricikler senden ayrılıp,
Kaplan bey atlanıp.
Hangi murada ereriz!
Kanıkey'in ordasından
Varsa gelmez gerçek yurda,
Sefere yürüse sayısız ordusu,

Gecikirsen göçüp gideriz!
Çatışacağın kakançın,
Kadir Allah'ım yol versin,
Hunhar şahin er atan
Yolunda çıkıp el versin!

Saying Amen!, opening palms;
Unceasing in her sorrow:
«Pied-head steed among the herds,
My orphan goes on campaign,
Accomplished lions, guard him, Her heart most sorely riven,
Almambet and Çubak together!
May Hüda prosper his work,
My lions passed away of old,
Guard my only one!
If you range to Kakan, to Beecin,
If you lose him — an ill name;
To Allah Taala, to Tanrı,
The only one I bore with travail
I have commended in trust!
Go in safety, come back sound,
My only one I nearly died to see,
Come quickly, do not make us wait!
Six months we shall burn with waiting,
Loading the burden on the steed,
If in six months, children, you come not,
While the people stand in sorrow,
Give up all hope of your mother,
Taking the people's blessing,
We shall see the other world's face!
Kakançın where he will clash,
The only ones parted from you,
The tiger lord rode out.
What wish of ours is granted!
From Kanıkey's orda
To the true land whence none return,
Though his countless host march on campaign,
If you tarry, we pass away!
The kakançın you will clash with —
May my Almighty Allah grant the road,
May your fierce falcon warrior father
Come forth upon your road and lend his hand!

Evliyadan dua alıp,
Çatışacağın Koñurbay,
O kâfir düz olsun.
Kulunum, senin yaptığın,
Ahir zaman yurduna
Unutulmaz iş olsun!»
Dua verip iki anan,
Gönlü fena bölünüp,

Taking blessing from the saints,
Koñurbay you will clash with —
May that infidel be laid flat.
My foal, may what you do
Be to the land of the latter days
A deed never to be forgotten!»
Giving blessing, your two mothers,
Their hearts most sorely riven,

Gözünün yaşı dökülüp.
Kederlenip bunlar ağlasa,
Halk ağlayıp, han ağlayıp,
Kalabalık yurdun hepsi ağlayıp,
Sanki ayrılıp gidecek gibi,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünden yaşı dökülüp.
Argın, Kırgız içinden
Ak sarıklı hoca ağlayıp,
Ak Kur'anlı molla ağlayıp,
Bunca yurdun hepsi ağlayıp.
Ay tuynaklı kısrak kurban edip,
Allah'a deyip, deve kurban edip,
Beyin oğlu yavruya
Bütün Kırgız hıçkırıp,
Duasını verdi çığrışıp.
Coşup on dört at sürüp,
Yiğidin oğlu yavrunun
Beecin'e yürür vakti geldi.
Coşup on dört at alıp,
Başları Bakay han olup,
Padişahın çıktı atlanıp.
Yanıp yakılıp bel bağlayıp,
Gerinip sallanıp,
Seferim uzak, giderim diye,
Vuruşacağım Koñurbay,
Atamın öcünü alırım diye,

The tears poured from their eyes.
When these wept in their sorrow,
The people wept, the khan wept,
All the thronging land wept,
As if he were parting forever,
Rib-bones wrenched from their places,
Tears poured from their eyes.
From among the Argın and Kırgız
The white-turbaned hoca wept,
The molla with the white Kur'an wept,
All this great land wept.
Offering the moon-hoofed mare,
Saying 'For Allah,' offering camels,
For the child, the lord's own son,
All the Kırgız sobbed aloud,
Gave their blessing, crying out.
Surging, driving fourteen horses,
For the child, the hero's son,
The hour came to march on Beecin.
Surging, taking fourteen horses,
Khan Bakay at their head,
Your padishah rode out and away.
Burning with grief, girding his loins,
Stretching and swaying tall,
Saying, 'My campaign is far, I go,'
'Koñurbay whom I shall fight,
I will take my father's vengeance,'

Coşup bozkurt yol alıp,
Kakançı'ya doğru yol tutup,

Surging, the grey wolf took the road,
Heading his way toward Kakançı,

Kanadı demir kaleden,
Bahadır yeni çıkarken
Kanıkey'in ordasından.

AYÇÜRÖK'ÜN SÖZÜ
Akun'un kızı talihsiz,
Hasreti var bir hayli!
Puhu tüyü gibi bezenip,
Bülbülün sesiyle seslenip,
Misk tütüp, buhur savurup,
Tatlı dilli konuşup söz sorup,
Arkar gibi tanı ağartıp,
Asil kadın Ayçürök
Ak göğsünü salındırıp.
Perinin kızı talihsiz,
Kul beşerden öte hâli var,
Süzgün duran bahtsızın
Baldan tatlı sözü var.
Salına salına yürüyüp,
Çolpan gibi gözü parlayıp.
Ak gerdanı titreşip,
Ay gibi yüzü parıldayıp.
Çanak gibi altın küpesi
Göğsünde parıldayıp,
Dönünce misk kokup,
Namlı kadın Ayçürök
Peri kızı gibi salınıp,
Süzgün yürüyüp talihsiz,
Has eleçek dolanıp,
Vaşak gibi gerinip,
Söylemeye sözden üşenip,
Ak maral gibi boy salıp,
Türlü ilginç deyip söz açıp:
«Beyim, altı aylık sefere yürümüşsünüz!
Karşı varan kul onu yenememiş.

Önünden karşılamaya çıkalım,

Üstündeki giydiği

From the fortress iron-winged,
As the bahadır was just riding out
From Kanıkey's orda.

AYÇÜRÖK'S WORD
Akun's daughter, the luckless one,
Great is the longing that she bears!
Adorned like the eagle-owl's plume,
Calling with the nightingale's voice,
Musk smoking, scattering incense,
Sweet-tongued, speaking, asking word,
Whitening the dawn like the arkar,
The noble lady Ayçürök
Letting her white breast sway.
The peri's daughter, luckless one,
Her state beyond all mortal kind,
The languid-standing hapless one
Has words far sweeter than honey.
Walking with a swaying gait,
Her eyes shining like Çolpan.
Her white throat quivering,
Her face gleaming like the moon.
Her gold earrings like bowls
Glittering upon her breast,
Musk-fragrant as she turns,
The famed lady Ayçürök
Swaying like a peri's daughter,
Walking languid, the luckless one,
Wound in her fine eleçek,
Stretching like a lynx,
Too listless for words to speak,
Rising tall like a white maral,
Opened speech with wonders strange:
«My lord, you have marched on a six
months' campaign! No slave who went
against it has prevailed.
Let us go out to meet him face to face,

What he wore upon him —

Çift zırh gömlek, cevşen,
Kale kapısının ağzından
Denk geliverdi bozkurdun
Akun'un kızı Çürök'e.
Kara gün ele yol tuttun,

Dönüp bize söyleyiver,
Kadın da olsak duyalım!
Çatışacağın Kakançın,
Beecin'e sefer başlatmışsınız,
Aldığın üstün kadını,
Aklı üstün kâfiri,
Altmış yengeni dul koyup,
Obanı yalnız bırakmışsınız!
Sırrını demeden yola düştün,
Yiğidim, sana küskünüz!
Beecin uzak yer denen,
Beecin'i hangi can yurt edinmiş,
Nur dökülen Beecin'i
Yüzleşip düşman yenememiş.
Haberini duysam kakanın,
Varsa gelmez el denen!
Kaynayıp duran kâfire
Han atan karşı varmamış.
Kakançın'ın Beecin'ine
Sataşan sağ kalmamış.
Belalı Beecin'i
Varsa gelmez yol denen,
Çehresi soğuk Hıtay'ı
Sultanlar girip yenememiş!
Buurul'un başını çevir, dur,
Silkinmeden bey, dura dur!
Derlenmiş Beecin el denen,
Şahbazlar kırgın salamamış,

Kırılıp düşülen Beecin'den
Kaplan bey, sözümü dinle!
Yamanlar yenip alamamış!
Kaynayan Hıtay halkı var,

Twin mail-shirts and cevşen,
At the mouth of the fortress gate
There chanced the grey wolf to meet
With Akun's daughter Çürök.
You have taken the road to a black-day land,
Turn and speak to us,
Women though we be, let us hear!
Kakançın you will clash with,
You have launched a campaign on Beecin,
The peerless wife you took,
The infidel of peerless mind,
Leaving sixty sisters-in-law as widows,
You have left your camp alone!
You took the road and told no secret,
My hero, we are hurt with you!
Beecin is called a distant place,
What soul has made Beecin his home?
Beecin bathed in streaming light
No foe has faced and beaten.
When I hear tell of the kakan,
A land whence none return, they say!
Against the seething infidel
Your khan father never marched.
On Kakançın's Beecin
None who assailed it stayed alive.
Calamitous Beecin
Is a road whence none return, they say,
The cold-faced Hıtay
Sultans have entered and not beaten!
Turn Buurul's head about and halt,
Lord, hold still, do not shake free!
Beecin is called a well-knit land,
Falcon-braves could loose no slaughter,

From Beecin where hosts fall broken,
Tiger lord, heed my words!
The fierce ones could not win and take it!
It has a seething Hıtay people,

Sağlam berkitmiş Yaratan,
Yaşlılardan sorsak,
Sataşanların hepsinin
Kanını içmek töresi var!
Yüzleşip varıp Beecin'e
Nice namlı han ölmüş,
Bilenlerden sorsak,
Yiğitlerin hepsi ölmüş!
Kolay Beecin yer değil,
Öç alınır Hıtay el değil.
Kakançın diye kurulmuş,
Katı müşkül kanadı,
Sataşanların hepsinin
Kanını içmek âdeti!
Ulu hanı Tuñşa yatar,
Ulu Beecin çok yurdun
Gailesi olur bunca!
Öz yargısı kendinde,
Hükümlü Hıtay el denen,
Kulak duyup, göz görüp,
Beecin'i kul yenememiş.
Beecin'in yurdu kırk boy,
Kutsallığı gitmemiş!
Kırk yana yaymış,
Bu dünyalık bereketin
Direği olup dursun diye,
Yurdunun karnı acıkmamış!
Allah Taala Yaratan!
Nur dökülen Beecin'e
Savaş ederim demen,
Zavallı kadın ben çılgın,
Nasibimi yemişim demek!
Maçın, Kakan, Bakburçun'u
Basıp alırım demen,
Yuvalı Hıtay ulu yurda
Savaş salarım demen,
Ben nasibimi yemişim demek!
Her bir söz derim, bilesin!
Dönüp ne zaman gelirsin,

The Creator has made it fast,
If we ask of the old ones,
Of all those who assail it
Their custom is to drink the blood!
Going to face Beecin,
Many a famed khan has died,
If we ask of those who know,
All the heroes have died!
Beecin is no easy place,
The Hıtay no land for vengeance-taking.
It was founded as Kakançın,
Its wing hard past all mastering,
Of all those who assail it
Its habit is to drink the blood!
Its great khan Tuñşa lies there,
Great Beecin of the many lands
Is trouble enough for all!
Its judgment rests within itself,
The Hıtay called a sovereign land,
Ear has heard and eye has seen —
No slave has beaten Beecin.
Beecin's land is forty tribes,
Its holiness has not departed!
It has spread to forty sides,
That of this world's abundance
It might stand the very pillar,
Its people's belly has not hungered!
Allah Taala, the Creator!
On Beecin bathed in streaming light
Say not, 'I shall make war,'
I, poor woman, fervent one —
It means my portion is eaten!
Maçın, Kakan, Bakburçun —
Say not, 'I shall crush and take them,'
On the great nested Hıtay land
Say not, 'I shall loose my war,'
It means my portion is eaten!
Every word I speak — mark it well!
When will you turn and come again,

Kadın diye hor görmeden, Candan sevdiğin hanımın

Scorn her not for being woman, Of the wife you love with all your soul

Beecin'in halini sorsam,
Dışında surlu şehri var.
Nur dökülen Beecin'in
Her şehrinin içinde
Baht halısı dahi var!
Her bir türlü kerameti
Geniş Beecin'e yaymış,
Devir kıyamet olana dek,
Kimse tırnak salmaz diye,
Allah Taala bir Tanrı
Vaat edip yaratmış!
Cennetlik Beecin ulu yurt,
Vuruşup insan yener mi,
Çokluğunu görsen kara kurt!
Saygın Beecin kakan yurdu,
Nicesini görmüş kul yok,
Kadir Allah'ın yarattığı
Kaynayıp duran o yurt!
Rivayetten rivayete ulasam,
Tufan suyu taşıp yetmemiş,
Doksan yıl kırgın olsa da
Yurdunu dağıtıp saçmamış,
Doksan yıl kıtlık gelse de,
Yöneldiğin Beecin yurdu,
Yiğidim, beyim, sözümü dinle,
Berk yere yol tuttun,
Soylu küheylana yük vurdun!
Kederlenip azap çekelim,
Kadın da olsa, dura dur,
Nice sözü söyleyelim!
Beyim, Beecin'e varırsan ölürsün,
Bahtsızı ne zaman görürsün!
Kakan'a varırsan ölürsün,

Were I to ask of Beecin's state,
Without, it has its wallèd city.
Of Beecin bathed in streaming light,
Within its every city
There lies the carpet of fortune too!
Wonders of every kind
He has spread over broad Beecin,
Until the age turns doomsday,
That none should lay a claw on it,
Allah Taala, the one God,
Created it with a vow!
Beecin the paradisal, mighty land —
Can man defeat it in battle?
See their multitude — black worms!
Honored Beecin, the kakan's land,
No slave has seen the most of it,
Created by Almighty Allah,
That ever-seething land!
Were I to join tale unto tale,
The Flood's water rose and did not reach it,
Though slaughter raged for ninety years
It never scattered or strewed its land,
Though famine came for ninety years,
The Beecin land where you are bound,
My hero, my lord, heed my words,
You have taken the road to a fastness,
You have laden the noble steed!
Let us sorrow and bear the torment,
Though she be woman, stay a while,
Let us speak many a word!
My lord, reach Beecin and you die,
When will you see your hapless one!
Reach Kakan and you die,

Ne zaman yüzünü görürsün!?
Ay karanlık bulutlansa,

When will you see her face!?
If the dark moon clouds over,

Gece nice olurdu?!
Atışıp giderken ansızın,
Çatışıp giderken kazara,
Geri gelmez sen kalırsan,
Ben Ayçürök bahtsızın
Günü nice olurdu?!
Kötü demeden, iyi yok,
Deli olmadan baksı yok.
Beecin'e gaile başlatma,
Kuldan üstün kaplan,
Bahtsızını yalnız bırakma!
Beecin'e varırsan alıp git,
Belli yere vardığında,
Ben karayüz bahtsızı
Kurban olarak kesip git!
Mezarımı geniş oyup git,
Diri diri cehennem çektirmeden,
Ben karayüz çılgını,
Belli yere bozkurdum,
Elinle gömüp git!
Gözün göçerse kazara,
Kara yanaklı aybaltayı
Savurup kim sapa geçirir,
Kalırsa Kırgız'ı, Argın'ı
Kargaşasız kim yönetir!? İnsandan cılız, düşkün deme!
Alıç saplı aybaltayı
Burdurmadan kim sapa geçirir,
Çalkalanan Argın'ı, Kırgız'ı
Dağıtmadan kim yönetir!?
Kuldan başka düşkün deme!
Altı ay sefer yol yürüse,
Küheylanın beyni erir,
Argın, Kırgız çok yurda
Hanginiz gelip sahip olur!?
Küheylanını hazırlayıp Kakan'a,
Çok hazırlanıp geçmişsin,
Argın, Kırgız yurdunu
Böyle yalnız bırakmışsın!

What would the night become?!
Trading shots, all of a sudden,
Clashing onward, by mischance,
If you stay and come not back,
For me, Ayçürök the hapless,
What would my days become?!
Without the bad there is no good,
Without the mad there is no baksı.
Begin no turmoil upon Beecin,
Tiger higher than all slaves,
Leave not your hapless one alone!
If you go to Beecin, take me with you,
And when you reach the appointed place,
Me, the dark-faced hapless one,
Slay as a sacrifice and go!
Hollow my grave out wide and go,
Rather than make me suffer hell alive,
Me, the dark-faced fervent one,
In the appointed place, my grey wolf,
Bury me with your own hand and go!
Should your eye pass on by mischance,
The black-cheeked moon-axe —
Who will swing and haft it true,
If the Kırgız and Argın remain,
Who will rule them free of strife!? Call none of mankind weak and fallen!
The hawthorn-hafted moon-axe —
Who will haft it without twisting,
The surging Argın and Kırgız —
Who will rule without their scattering!?
Call none fallen but the slave!
If he march six months of campaign road,
The steed's very brain will melt,
Over the Argın, the Kırgız, the many lands,
Which of you will come and take charge!?
Readying your steed for Kakan,
You have made much ready and passed on,
The Argın and Kırgız land
You have left alone like this!

Uzaklara düştü seferin,
Ölümden olur kaygın!»
Ayçürök böyle acıyı söyleyip,
Bozkurdunun önüne
Göz göre yürüyüp vardı.
Güderi gibi kıvrılıp,
Gülüp söyleyip şakıyıp,
Sımsıkı düğümlü ak yuları
Oynak yürüyüp talihsiz,
Elinden çekip aldı,
Yularına dolanıp,
Feryat edip ağlayakaldı,
Yelesine sarılıp,
Doğrulup ağlayıverdi.
Bambaşka güzel bahtsızın
Doğan ay gibi ak yüzden
Durmadan şimdi yaş akıp,
Gün değmiş gibi ak yüzden
Alacalanıp yaş akıp,
Dertlenip hıçkıra hıçkıra ağlayıp,
Dönüp feryatla ağlayıp,
Beecin'i gezip gördün deyip,
Bahtsıza ne zaman geldin deyip.

«Altı aylık yol Beecin'i
Sakın ucuz yol deme,
Azabı güçlü Hıtay yurdu,
Beş aylık yol Beecin'i
Beli yakın yol deme,
Mihnetli kara Hıtay'ı
Çatışacağın Kakançın,
Kötü demeden, iyi yok,
Ay karanlık bulutlansa,
Geceyi ne yaparız?!
Ecel yetip, gün biterse,
Ardında erkek çocuk yok,
Günü ne yaparız?!
Katı yön Beecin'e

Your campaign has fallen far away,
Your care will come of death!»
Ayçürök spoke this bitter grief,
Before her grey wolf
She walked up in plain sight.
Curling supple as chamois-hide,
Laughing, speaking, trilling,
The white halter knotted fast,
Walking lithe, the luckless one,
She pulled out of his hand,
Winding herself about the halter,
She wailed and fell to weeping,
Clinging to the mane,
She straightened and burst out weeping.
From the hapless one of rarest beauty,
From the white face like the rising moon,
Now the tears ran without pause,
From the white face as if sun-touched,
The tears ran streaking down,
Grieving, sobbing and sobbing she wept,
Turning, wailing loud she wept,
Saying, 'You have roamed and seen Beecin,'
Saying, 'When did you come to your hapless one?'
«Beecin, six months' road away —
Never call it a cheap road,
The Hıtay land of mighty torment,
Beecin, five months' road away —
Call not its pass a near road,
The toilsome black Hıtay,
Kakançın you will clash with,
Without the bad there is no good,
If the dark moon clouds over,
What shall we do with the night?!
If doom arrives and days are done,
No boy-child left behind you,
What shall we do with the day?!
Toward Beecin, that hard quarter

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Beecin'ın Gözcüleri Düşerken

Keşif yoluna ağlamak uğursuzdur; yolunu kesip yularına dolanan Ayçürök'ü tokatlayıp geçen Semetey, Bakay'ın kılavuzluğunda gün doğusuna at sürer. Kötörmö aşılır, masmavi Isık-Köl görünür; Bakay "yurt tutan kul gönenmez mi" diye bu cennet yerin kekliğini, maralını, kuğusunu öve öve geçer. Ne var ki Beecin'in gözü uzağı görür: Kırım oğlu Mıradıl, kondukları yeri sezip yada taşıyla göğü büyüler; çanak gibi dolu yağdıran kara fırtınada on dört yük atını önüne katıp kaçırır. Sabah çadırdan çıkan Bakay sakalını yolar, at gözetmeyen çoroları paylar, Manas'ı anıp ağıt yakar — ama "yiten at bulunur, gidene yakınmakla çare yok" deyip kervanı yeniden yola koşar. Tekes ile Altay'ın belleri aşılır; Çon-Cıldız'ın kutlu konaklarında ihtiyarın eski derdi depreşir, gözyaşı bin dere olur.

Beecin'e yaklaştıkça Koñurbay'ın tılsımlı gözcüleri birer birer düşer: kırk kulaç Kuutülkü'yü Bakay, Kumayık tazıyı salıp boğdurur; dağ başında dört yana haber veren Ak kulcayı Akkelte'nin kurşunu devirir; sazlı gölün kurnaz Kuuördöğünü Semetey'in Akşuñkar'ı gökte kavrar. Sonra ihtiyar, yavrusunu gözcü tepeye çıkarıp Varsa-Gelmez yolları, Kaspañ-Too'nun belini, kırk boy Çin'in kalesi Beecin'i eliyle gösterir; Semetey, Almambet'ten kalan koca dürbünü çevirip Kır-Kayıñ yüzünü kaplayan Koñurbay'ın sayısız yılkısını seyreder. Bakay son öğüdünü verir: yılkının başında ere sınayıcı, gözü açık Karagul oturur, bilezikli kır at dört yana haber salar — gündüz varma, gece var, domuzun başını kes! Kanıkey'in gök demir tulgasını kuşanan

yiğit, "altıncı ayda gelmezsem umudu kes" deyip Buurul'u şahlandırır ve yılkıya, Karagul'un karşısına varır. Semetey'in birinci kitabı, bahadırı bu eşikte, kıyametin arifesinde bırakarak kapanır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Sefer yolunu kesip ağıt yakan Ayçürök'ü Semetey tokatlayıp yola düşer; kervan Kötörmö'yü aşıp Isık-Köl boyunca ilerler, Bakay yurdun bereketini över.
- Kırım oğlu Mıradıl, yada taşıyla dolu fırtınası koparıp on dört yük atını çalar; yalnız bağlı duran binekler kalır, Bakay yas tutup çoroları paylar.
- Kervan Tekes ile Altay üzerinden Çon-Cıldız'a varır; Bakay eski günleri anıp Manas'a ağıt yakar.
- Koñurbay'ın üç tılsımlı gözcüsü yok edilir: Kuutülkü'yü Kumayık tazı boğar, Ak kulcayı Bakay Akkelte ile vurur, Kuuördöğü Akşuñkar sungur havada alır.
- Bakay gözcü tepeden Beecin'i ve yollarını gösterir; Semetey, Almambet'ten kalan dürbünle Kır-Kayıñ'daki Koñurbay'ın sayısız yılkısını görür.
- Bakay, gözcü yılkıcı Karagul ile haberci bilezikli kır at hakkında "gece var, başını kes" diye uyarır; Kanıkey'in tulgasını giyen Semetey Buurul'la yılkıya varır ve kitap bu eşikte sona erer.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Gazayı isteyip yürümüşsün,	*You marched off craving holy war,*
Kaplanın ta kendisi,	*The very tiger himself,*
Hayrı olmayan hazineni*	*Your treasure* that brings no blessing*
Boz kıra saçıp savurmuşsun!	*You scattered and strewed on the gray steppe!*
Varanın dönmediği Beecin'e	*To Beecin, whence no goer returns,*
At sürüp keşfe koyulmuşsun! Bugün ölüp gitmeye	*You spurred your horse to scout the way! For dying and passing this day*
Gerekliydim ben bahtsız,	*Was I the luckless one needed,*
Onunla işi yok.	*It has no business with him.*
Yârini kimsesiz bırakmışsın!»	*You left your beloved forlorn!»*
102260 Gürledi hışımla köpürüp,	*She thundered, seething with fury,*
Deyip, böylece, Ayçürök	*So saying, thus, Ayçürök*
Çığlık atıp ağlayıp feryat ederek,	*Shrieking, weeping and wailing aloud,*
İçten ağlayıp hıçkırarak.	*Sobbing and crying from deep within.*
Kaburga kemiği sökülüp,	*Her rib-bones wrenched from their place,*
Gönlü fena bölünüp,	*Her heart most grievously torn,*
Gözünün yaşı dökülüp,	*The tears of her eyes poured down,*
Ne yapacağını bilemeden,	*Not knowing what she should do,*
Arka saçı seyrelip,	*The hair at her nape grown thin,*
İki yanaktan akan yaş	*The tears that ran from both her cheeks*
102270 Köprücükten aşağı süzülüp.	*Streamed down past her collarbone.*
Söylese şeker tadında söz,	*Were she to speak, her words sweet as sugar,*
Ecel gerçekten geldiğinde	*When the appointed hour truly comes*
Çolpan gibi parlak kara göz	*The black eye bright as Çolpan the morning star –*
Kim kaçıp kurtulur ki!?	*Who could flee and escape it!?*
Hep birden akıp, yaş gidip, Kazılan mezar almaz mı,	*All at once flowing, the tears ran on, Does the dug grave not take its own,*
Kara üzüm gibi güzelim göz	*Her lovely eye like a black grape*
Kamçı boyu yaş akıp.	*Shedding tears a whip's length long.*
Sırtındaki saçı dağılıp,	*The hair on her back dishevelled,*
İnsandan nurlu bahtsız	*The luckless one, more radiant than mankind,*
102280 Adamakıllı ağlamışsın,	*You have wept your fill indeed,*
Evliya sureti görünüp,	*The visage of a saint appearing,*

Emsalsiz Çürök hatunun,
Beyinin yolunu bekledi,
Aklı herkesten üstün kâfirin.
Beli bir tutam, yüzü ay gibi,

Nam salmış güzeldi, aman,
Perinin kızı bahtı kara.
Buurul'un başını çevirdi.
Uğursuz deli kadının
Yularına dolanıp,
Çığlık çığlığa ağlayıp durdu,
Kıl urganına sarılıp,
Aman vermeden ağlayıp durdu,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğmuş er yiğit
Beecin'e varmadan durur mu?

Kakan'a varmadan diner mi?
Coşkun yürekli üstün arslan,
Yiğitliği bol, pervası yok,
Gürledi bozkurdun
Ayçürök'e söylenip:
«Yedi günün biri ölüm,
Ölümden korkan onar mı,
Ölmeyen canlar olur mu?!
Kudret buyruk kıldığında,
Azrail* can alıcı
Beş parmağını uzattığında
Söyleyen kurnaz dil tutulur,
Bu yalan dünyada
Kara yer bağrına basmaz mı!

Bütün hünerleri bilmede
Evliya oldun, bahtsız, sen!
Ağıdı pek hoş gördünse,
Baban Akun Han ölsün,
Acıbay ile Tümönbay
Öz kardeşin de birlikte ölsün!
Töre baban Akun Han ölsün,

The peerless lady Çürök,
She watched the road for her bey,
The infidel's wit surpassing all others'.
Her waist a handspan, her face like the moon,
A beauty of spreading fame, alas,
The peri's daughter, black of fortune.
She turned Buurul's head about.
Of the ill-omened, frantic woman
Tangling herself in the halter,
She wept on, shriek upon shriek,
Clinging fast to the horsehair rope,
She wept on, giving no quarter,
From his father, the gray wolf Manas,
The valiant hero born superior –
Will he rest before reaching Beecin?

Will he cease before reaching Kakan?
The surpassing lion of surging heart,
Abounding in valor, knowing no fear,
The gray wolf thundered,
Speaking thus to Ayçürök:
«One of the seven days is death;
Can he who fears death prosper?
Can there be souls that never die?!
When the Power gives its command,
When Azrail the taker of souls*
Stretches forth his five fingers,
The cunning speaking tongue is stilled;
In this deceitful world
Does the black earth not press all to its breast!
In knowing every art and skill
You have become a saint, luckless one!
If you find the dirge so pleasing,
Let your father Akun Han die,
Let Acıbay and Tümönbay,
Your own brothers, die along with him!
Let your lord father Akun Han die;

Ağıdı hoş görürsen sen,
Sevdiklerinin hepsi ölsün!
Dırlanıp duran sözüne bak!
Gaza yolu ulu yol
Kadının kestiği onar mı?
Tutuşacağım Kakançın
Gazaya çıkıp yol yürüsem,
Zevcenin kesmesi olur mu!?
Bu ağıt hoşuna gidiyorsa,

If you look kindly on the dirge,
Let all those you love die too!
Look at your nattering, grumbling talk!
The road of holy war is a mighty road –
Can what a woman cuts short prosper?
Kakançın, with whom I shall grapple –
If I set out on holy war and take the road,
Can a wife's forbidding stand!?
If this dirge so delights you,

Baban Akun Han ölsün.
Yasa batıp ağlarsan,
Yananların hepsi ölsün!
Saçmaladın bahtsız,
Akıncı yola girmez mi,
Dişi evde durmaz mı?
Kara yüzlünün işine bak,
Kaygı yüklü keşfe çıkılmaz mı,

«Gitme desem olmuyorsun,
Kadın evde kalmaz mı!
Keşif yoluna* ağlayıp otururşa,
Beni kara basmaz mı sonra?!

Şen pazar evini görmez ol!

Bırak deli kadın kolumu,
Kesme benim yolumu!
Has soylunun* evladı
Kan davası gütmeden gezse onar mı,

Sefer yolu pek azizdir,
Kadın ağlayıp otururşa
Böylesi güzel olur mu?!»
Karardıkça kararıp,
Şiddetli öfkesi kabarıp,
Arslan gibi gözleri çakmaklaşıp,
Damarına önce mi bastım?!
Kan içiciliği sahiden tutup,

Let your father Akun Han die.
If you sink into mourning and weep,
Let all who burn for you die!
You have babbled nonsense, luckless one;
Does the raider not take to the road,
Does the female not keep to the house?
Look at the black-faced one's doing –
Does one not ride out on a sorrow-laden scouting,
«When I say do not go, you will not obey;
Does a woman not stay at home!
*If she sits weeping over the scouting road,**
Will misfortune not ride me down hereafter?!
May you never see your merry bazaar-house again!
Let go my arm, mad woman,
Do not cut across my road!
Shall the child of the true-born noble*
Prosper roaming without pursuing the blood-feud?
The campaign road is most sacred;
If a woman sits there weeping,
Can such a thing be seemly?!»
Darkening ever darker,
His violent fury swelling high,
His eyes striking sparks like a lion's, Did I tread first upon your vein?!
Blood-thirst seizing him in earnest,

Kara saplı örme kamçıyı*
Vurunca kulakları sağır eden,
Kavrayıp savurarak,
Çat diye Çürök'ü
Böğrüne çekip indirdi!
İnce ipek bezden* gömleği
Kıvrım yerinden yırtılıp,
Teni kar gibi bahtsızın

Fışkırarak kanı dökülüp.

*The black-hafted plaited whip**
Whose blow strikes the ears deaf
He gripped and swung it whirling,
And with a crack he brought it down
On Çürök, drawing it across her flank!
*Her shift of fine silken cloth**
Was torn along its fold,
And from the luckless one whose flesh was like snow
The blood came spurting forth.

İpekli gömleği
Kıvrım yerinden yırtılıp,
Perinin kızı bahtsızın
Fışkırarak kanı dökülüp.
Çığlık atıp ağlayıp feryat ederek,
Yuları koyverip,
Beyine lanet edip hıçkırarak:
Gittiğin yerden dönmez ol!
İşte öyleyse, padişahım,
Gidişinden geri gelmez ol,
Kervanlı evini görmez ol!

Gerinip kamçı vuracak kadar
Değerlini mi yaktım yoksa,

Böyle amansız dövecek kadar
Damarına mı dokundum?!

Senin atlasını mı yaktım,
Feryat ettirip vuracak kadar,
Bu tuhaflığı edecek kadar,
Derin kazdın çukurumu,
Kadın deyip hor görüp tokatlayıp,

Başıma sardın şu hâli!
Dertli beyim, onmaz ol,
Gerinip vuran sen oldun,
Gerilen post ben oldum!»

Her silken shift
Was torn along its fold,
And from the peri's luckless daughter
The blood came spurting forth.
Shrieking, weeping and wailing aloud,
Letting go the halter,
Sobbing, she cursed her bey:
May you never return from where you go!
So be it then, my padishah,
From this your going come back no more,
May you never see your caravan-house again!
Did I burn your treasured one, then,
That you should stretch and strike with the whip,
Did I touch upon your vein,
That you should beat me thus without mercy?!
Did I burn your satin, then,
That you should strike me till I wail,
That you should work this strange outrage,
Deep you have dug my pit,
Scorning me as a mere woman, striking me down,
You have wound this plight about my head!
My grief-laden bey, may you never prosper;
You were the one who stretched and struck,
I was the hide stretched taut!»

Dönüp yürüyüp hıçkırarak,
Semetey'in Ayçürök'ü –
Aklı tam, emsalsiz cariye

Otağa girdi feryat ederek.

Turning, walking away, sobbing,
Semetey's own Ayçürök –
The handmaid of perfect mind, without peer –
Entered the yurt, wailing aloud.

SEMETEY'İN YOLDA GİDİŞİ.

SEMETEY'S JOURNEY ON THE ROAD.

ISIK-KÖL'ÜN GÖRÜNÜŞÜ

THE APPEARING OF ISIK-KÖL

Dönüp bakmadan hepsini tez sürüp,

Beecin'e girmek zahmetli iş,
Kanzadeden* dua alıp,
Kadir Allah yol ver deyip,
Yedekte tulpar boş alıp,
Yiğit Bakay amcan
Kartal misali eri de yanına alıp,
Külçoro ile Kançoro
İki eş arslanı alıp,
«Beli sağlam bağlayayım – deyip,
Beecin'deki Koñurbay
Yiğit babam Han Manas,
Arslan Çubak, Almambet
Onların kanını güderim – deyip.
Sızlansa Bakay'ın
Beyzadenin* evladı
Öç almadan gezmesi reva mı?!
Beecin yolu beş türlü,
Yiğidim amcam, yol nerede?!
Tutuşacağım Kakançın,
Boy ölçüşeceğim Bakburçun,

Kadere yoktur çare deyip,
Yamaca kurduğu evine
Kaplan amca, hazırlandık,
Keçil'in güçlü hanına!

Driving them all on swiftly without a backward glance,
To enter Beecin is toilsome work,
*Taking the blessing of the kanzade,**
Saying, Almighty Allah, grant the road,
Taking a spare tulpar led unmounted,
Your valiant uncle Bakay,
Taking that eagle-like warrior along,
Külçoro and Kançoro,
Taking the two paired lions,
«Let me gird my waist up firm – saying,
Koñurbay who dwells in Beecin –
My valiant father Han Manas,
The lion Çubak, Almambet –
I shall pursue the price of their blood – saying. Should Bakay complain,
Is it fitting that the beyzade's son*
Roam abroad without taking vengeance?!
The Beecin road is fivefold;
My valiant uncle, where is the road?!
Kakançın, with whom I shall grapple,
Bakburçun, with whom I shall measure strength,
Saying, against fate there is no remedy,
To his house pitched upon the hillside –
Tiger uncle, we stand ready,
Against the mighty khan of Keçil!

Yönelip mızrak uzatalım,
Beecin'in güçlü şehrine!
Ecel yeterse ölelim,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Gaza açıp varalım
Han Koñurbay bahadıra!»
Tevekkül deyip, söz söyleyip,
Dağ gibi Bakay ihtiyarı,
«Beecin'in yolu beş ayrı,
Yamacı var, geçidi var,
Yönelip birini görürüz!
Vardığımız yerde basarız,
Kalday'ın oğlu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Tutuşursak kanını saçarız!

Let us turn and thrust the lance
Against the mighty city of Beecin!
If our hour suffices, let us die,
Against the infidel, Kalday's son,
Let us open holy war and go
Against Han Koñurbay the batyr!»
Saying, in God we trust, speaking his word,
The mountain-like old man Bakay:
«The road of Beecin parts in five;
It has its slope, it has its pass;
We shall turn and see one of them!
Wherever we arrive, we strike;
Of the infidel, Kalday's son,
Of Han Koñurbay the batyr,
If we grapple, we shall spill his blood!

Baç diye yığdığı sayısız kara mal,

Hazinelik tümen davar,
Hiç olmazsa kâfirin
Yılkısını sürüp kaçarız!
Kalday'ı var, hanı var,
Çarpışacak düşman hepsi var.
Çınmaçın'ın yeri var,
Doğrusunu söylese Bakay'ın
Gerçek tükenmez sözü var!
Beecin yolu beş ayrı,
Dikkat kesil oğlum, dinleyiver!
Bende duyulmadık sırrı var!
Beşine de ben varmadım,
Beyliği bunca yaman kır at gibi!
Bir yolunda Beecin'in
Varan can dönmez, bela yol.

The countless black cattle heaped up as tribute,
The treasury's ten thousand head of stock –
At the very least, of the infidel
We shall drive off his horse-herds and flee!
He has his Kalday, he has his khan,
Every foe to clash with, he has them all.
There is the land of Çınmaçın;
If Bakay speaks the truth of it,
He has true words that never run dry!
The Beecin road parts in five;
Give heed, my son, and listen well!
In me there is a secret yet unheard!
To all five I have not gone,
Its dominion so fierce, like a gray steed!
On one road of Beecin
The soul that goes returns not – a road of woe.

Bir yolu var Beecin'in
Rastlayan dönmez, kara yol!
Bir yolu var Beecin'in
Yöneldiğinde kul olan
Sürünüp ölür, kara yol!

Beecin has one road –
Who meets it returns not, a black road!
Beecin has one road –
He who turns onto it becomes a slave,
He dies crawling – a black road!

Bir yolu var Beecin'in
Berkitilmiş beli var,
Bir yolunda Beecin'in
Gözcüsü var, hanı var,
Bir yolunda Beecin'in
Yutucuların hepsi var!
O yola varıldığında
Üzme beni oğlum, sözümü tut!
Alpları var elinde,
Neler var, neler yok

Kahrolası Beecin'de!

Beecin has one road –
It has its fortified pass;
On one road of Beecin
There is its watchman, there is its khan;
On one road of Beecin
There are all of the devourers!
When one comes upon that road –
Do not grieve me, my son, heed my word!
It has its alp-warriors at hand;
What things there are, and what there are not,
In accursed Beecin!

Türlüsü var elinde,
Tilkiden gözcüsü belinde.
Keçil'den konmuş pehlivan var,
Atlı canı kurtarmayan
Emsalsiz yürük canlar var!
Ördek yatan gölü var,
Ak dağ koçu yatan beli var.
Yanarak ölen domuzun
Hüküm süren arslanı var!
Azılı yatan sık ormanı var,
Kahrolası Beecin'in
Kırk günlük çölü var!
O çölün öte yanı
Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Büyük kara atını bağlayan,
Altmış kaldayın küçüğü
Alööke'den soylu doğan arısı, Ayrılıp Bakay'dan
Kendisi keçillerin uluğu.
Yamaçta ana damar var,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in güçlü hanı var,
Çekişeceğin düşman odur işte!
Kaplanı doğurup yavrulayan,
Yanıp giden domuzun
Acayipliği* de birlikte var.

It has all kinds within its land,
Watchmen slyer than the fox upon its pass.
There are wrestlers settled there from Keçil,
Sparing not the mounted man's life –
There are peerless swift-footed souls!
It has its lake where the wild duck lies,
Its pass where the white mountain ram lies.
Of the swine that dies burning
It has its reigning lion!
It has its dense forest where the savage lies;
Accursed Beecin
Has its desert of forty days!
On the far side of that desert,
He who summers at Çok-Tabılgı,
Who tethers his great black horse,
The youngest of the sixty kaldays,
The noble-born hornet sprung of Alööke,
Parted from Bakay,
Himself the eldest of the Keçil.
On the hillside runs the mother-vein;
Cotton-sashed, wide-booted,
There stands the mighty khan of Keçil –
He is the very foe you shall contend with!
Whelping and bearing the tiger,
Of the swine that goes up burning
Its strangeness too is there withal.*

Yöneldin Beecin şehrine
Bende görülmedik hikmet var,
Beyim Manas sağken
Yiğit Bakay amcan
Kuşanır mıydı, kuşanmaz mıydı!»
Kökçolok ile atılıp,
Bozkurt Bakay amcan
Gök mızrak alıp hazırlanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Gök vaşak börkünü giyip,
Gökala kalkan, tuğ tutup.

Sağ elinde Bakay'ın
Altın yanaklı ay balta,
Sol yanında Bakay'ın

Altından yapılmış can kesesi.
Tutuşacağı Kakançın,
Talas'tan Bakay ayrılıp,
Amcan Bakay o zaman
Ala-Too gibi görünüp.
Arslan Bakay şirinin
Atışta atılan Kök çıbık
Kürek kemiğinde parıldayıp,
Aziz Bakay amcanın
Kılıcı kında şıngırdayıp.
Gören gönlü bölünüp,
Arslan Bakay amcanın
Endamı, heybeti,
Ata binmiş kelbeti
Bin kişilik orduya sıra sıra görünüp,

Ak sakalı o zaman
Sağa, sola bölünüp,
O zaman Bakay amcan
Evliya sureti görünüp,
Gerçek evliya diye anılıp,
Yetişen Bakay değil mi,
Kaplan Manas sağken

You have turned toward the city of Beecin;
In me there is a wonder yet unseen;
While my bey Manas yet lived,
Would your valiant uncle Bakay
Have girded himself, or would he not!»
Springing up with Kökçolok,
Your gray-wolf uncle Bakay
Made ready, taking the gray lance,
Beseeching the Creator,
Donning his gray lynx-fur börk,
Bearing the gray-pied shield and the standard.
In Bakay's right hand
The moon-axe with cheeks of gold,
At Bakay's left side

The soul-pouch wrought of gold.
Kakançın, with whom he shall grapple –
From Talas Bakay departed,
Your uncle Bakay then
Looming like Ala-Too itself.
Of the lion Bakay the blessed
The Gray Switch, launched in the shooting,
Glittering at his shoulder-blade,
Of your dear uncle Bakay
The sword ringing in its sheath.
The heart of the beholder was riven;
Of the lion, your uncle Bakay,
The stature and the majesty,
His bearing mounted on the horse
Appeared in ranks like a thousand-man host,
His white beard at that hour
Parting to right and left,
Then your uncle Bakay
Appeared with the visage of a saint,
Renowned as a true saint indeed –
Is it not Bakay who comes to aid?
While the tiger Manas lived,

Kakan'ın tutuşmasını bilip
Alışan Bakay değil mi.
Amcan Bakay yol başlayıp,
Gören gönlü bölünüp,
Kocasa da amcanın
Bozkurtluk sureti görünüp.
Kocamış Bakay birisi,
Külçoro ile Kançoro
Kaplan Semetey'in kardeşi.
Coşup on dört at sürüp,
Altın çadırı katlatıp,
Her doruya yükletip,
Ok ile barutun hepsini
On dört ata yükletip,
Çift kıl urganı çektirip,
Düşmana atlanırsa beyhude mi

Knowing how Kakan grapples in battle,
Is it not Bakay long-practised therein.
Your uncle Bakay led off upon the road,
The heart of the beholder was riven;
Though your uncle be grown old,
The gray wolf's visage appeared in him.
One of them is aged Bakay;
Külçoro and Kançoro
Are the tiger Semetey's brothers.
Surging on, driving fourteen horses,
Folding up the golden tent,
Loading it on every bay,
All of the arrows and the powder
They loaded on fourteen horses,
Drawing tight the double horsehair rope –
If he rides against the foe, is it in vain?

Kadim Bakay, Külçoro
Hunhar erin yâranı.
Beecin'e doğru yönelip,
Yiğit bozkurt Semetey
Yönelip çıktı Talas'tan.
Kırgız, argın halkı ağlayıp,
Bu bozkurdun iki anası birden ağlayıp.
Arslanının oğluna
Argın, kırgız o zaman
Avuç açıp figan edip,
Aykölü sağ esen eyle deyip,
Dua kılıp hıçkırarak.
Manas'ın oğlu arslan koçak
Ok geçmeyen kaftan giyip,
Ok yetişmeyen ata binip,
Yan yatırıp Buurul'u
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Altında Buurul malı var,
Çalıyar'ın el süremediği Beecin'i

Tek başına vuracak gücü var!
Akolpok sırtında dalgalanıp,

Ancient Bakay, Külçoro,
Companions of the blood-fierce warrior.
Turning toward Beecin,
The valiant gray wolf Semetey
Set forth and went out from Talas.
The Kırgız and Argın people weeping,
Both mothers of this gray wolf weeping
together. For the son of their lion
The Argın and Kırgız then
Opened their palms and lamented,
Saying, keep the Ayköl's son safe and sound,
Offering prayer amid their sobs.
Manas's son, the lion brave,
Donned the kaftan no arrow pierces,
Mounted the horse no arrow overtakes,
Laying Buurul over on his side,
Knotting fast his horsehair tail,
Beneath him he has Buurul his steed,
Against Beecin, where Çalıyar could not lay a hand,
He has strength to strike it all alone!
The Akolpok billowing on his back,

Atışa girse muradı
Akkelte sırtında parıldayıp,
Gören gönlü bölünüp,
Yarısı mücevher, yarısı altın
Boz fişeklik belde görünüp,
Ak tazı ardından çınlayıp,
Ak sungur elde çığrışıp.
Altın yanaklı ay balta
Çelik bileyip, keskin çekilmiş,
Sapına sarı altın burup dolamış,
Vuruşacağı Çoñ-Beecin
Kakançın'ın Beecin'in
Kavgasında vursun diye,
Bölökbay usta onarmış.
Kılıcın aslını sorarsan,
Gökten inmiş altı su verilmiş çelik

Yiğit Manas bozkurttan
Armağan kalan Zulpukor.
Zulpukor kında şıngırdayıp,
Kılıç kuşanan Semetey

Ulu dağ gibi gümbürdeyip.
Zınk zınk edip aldırmadan,
Tutuşacağı kara Kıtay'ı
Sonunda ölüp giderim diye,
Tırnağına denk tutmadan!
Erlik ile arslanlığı
Allah Taala kudreti
Vermiş ona ölçüsüz.
Beecin'e doğru yola koyulup,
At esirgemeden yol yürüyüp,
Az değil, bol yürüyüp,
Engebeli yüksek bel aşıp,
Türlü türlü yer basıp,
Doğru pınar, duru su
Durmadan, dinmeden yol alıp,
At esirgemeden bol sürüp,
At yorup, yer yoklayıp,

Should he enter the shooting, his desire –
The Akkelte glittering on his back,
The heart of the beholder was riven;
Half of jewels and half of gold,
The gray cartridge-belt seen at his waist,
The white hound ringing at his heels,
The white gyrfalcon crying on his fist.
The moon-axe with cheeks of gold,
Its steel whetted, drawn to a keen edge,
Yellow gold twisted and wound about its haft, Çoñ-Beecin, where he shall fight –
That in the brawl of Kakançın's Beecin
It might strike true,
Master Bölökbay had made it whole.
If you ask the sword's true origin:
Steel descended from the sky, six times tempered,
From the valiant gray wolf Manas
The gift bequeathed – Zulpukor.
Zulpukor ringing in its sheath,
Semetey, girding on the sword,

Rumbled like a mighty mountain.
Striding on unheeding, clink upon clink,
The black Kıtay he shall grapple with –
Saying, at the last I shall but die,
He counted them not worth his fingernail!
Manliness and lionheartedness
The power of Allah Most High
Had given him without measure.
Setting out upon the road toward Beecin,
Journeying without sparing the horses,
Marching not a little but in plenty,
Crossing the rugged high passes,
Treading lands of every kind,
True springs and limpid water,
Pressing on without halt or rest,
Driving hard, sparing no horse,
Wearying horses, probing the land,

İt koşturup, kuş salıp,
Hunharın oğlu yavuzun

Kakan'a yürüdüğü çağı.
Engebe engebe bel basıp,
Dönemeçli nice yayla başı aşıp,
Dağ eteğini sıyırıp,
Yola koyulunca bozkurdun
Ala-Too'yu dolaşıp,
Kötörmö'yü aşmış,
Geniş Suusamır'ı basmış.
Kız-Art'ın dağını yanlayıp,
Nallatmış bozkurdun
Cins küheylanların hepsini
Çelik ile nallayıp.
Issız yatan Elkin-Too
Elkin-Too'yu yanlayıp,
Eğilip bakıp gözlese
Masmavi göl görünüp,
Gölde yatan çok ördek
Laçın vursa bölünüp.

Coursing hounds and casting hawks –
This was the season when the fierce son of the blood-fierce one
Marched upon Kakan.
Treading pass after rugged pass,
Crossing many a winding yayla height,
Skirting the mountain's skirt,
When the gray wolf took to the road
He rounded the Ala-Too,
He crossed over Kötörmö,
He trod the wide Suusamır.
Flanking the mountain of Kız-Art,
The gray wolf had them shod –
All of the purebred coursers
He had shod with steel.
Elkin-Too lying desolate –
Flanking Elkin-Too,
If one bent and gazed below,
A deep-blue lake appeared;
The many ducks that lie on the lake,
Should the falcon strike, are riven.

Canım benim Isık-Köl
Yeryüzünün beli değil mi,
Burayı yurt tutan insan gönenmez mi!

Küñgöy'ü var, Teskey var,
Yükselerek dağı görünen,
Etek yanına bakılsa,
İnsanın gönlü bölünen.
Sırtlarından çam çürüyüp yığılmış,
Türlü türlü sazlığı var.
Koyaktan dupduru pınar dökülmüş.

Düzlüğünde tilki var,
Her yanı denk imiş,
Eğer Hüda buyurursa
Anılası yer imiş!
Yaylası yakın değil mi,

My dear soul, Isık-Köl –
Is it not the waist of the earth?
Shall he who makes it his homeland not prosper!
It has its Küñgöy, there is Teskey,
Its mountains showing as they rise;
If one looks upon its skirts,
The heart of man is riven.
On its ridges the pines have rotted and piled, It has reed-beds of every kind.
From the ravine a crystal spring pours down.
On its flatland there is the fox;
Every side of it proved equal;
If Hüda so commands,
It proved a land worthy of renown!
Is its summer pasture not near at hand?

Yaylarsa Kırgız gönenmez mi!

Kışlası yakın değil mi,
Kışlarsa Kırgız gönenmez mi!

Sırtlardan karaca bağırır,
Bayırdan puhu kuşu çağırır.
Bereketli yer imiş,
Kırları ayrık otu, pelin çayır imiş.

Kalabalık Kırgız düşünüp,
Konup yatacak yeri imiş.
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yatacak yer imiş.
Ah, can dostum Isık-Köl –
Yeryüzünün beli değil mi,
Yurt tutan kul gönenmez mi?!

Küñgöy yanına bakılsa –
Pusa bürünmüş Çaar-Tal,
Teskey yanına bakılsa –
Pus içinde Kara-Tal.
Bu ikisinin arasında
Nice türlü yaban avı var.
Geyiği var, kaplan var,
Dönülse nice güzellik var.
Ekine zengin, mala uygun,
Nice güzel yeri var.
Sekisinde teke var,
Kırında dağ koyunu var,

Dönemeçte geyik var,
Öbek öbek sazlığı var,
Bölük bölük kuğusu, kazı var.
Ormanı var, söğüdü var,
Bu Isık-Köl boyunda
Dolu dolu canlının hepsi var.
Angut, ördek, kazı var,
Yurt tutana Isık-Köl'ün

If the Kırgız summers there, shall he not prosper!
Is its winter quarter not near at hand?
If the Kırgız winters there, shall he not prosper!
From the ridges the roe deer bells,
From the slope the eagle-owl calls.
It proved a land of abundance,
Its steppes proved couch-grass, wormwood meadow.
The teeming Kırgız, taking thought,
Found it a place to camp and dwell.
Kumis by day and maidens by night –
It proved a place for such a life.
Ah, my soul's friend, Isık-Köl –
Is it not the waist of the earth?
Shall the servant who settles there not prosper?!
If one looks toward its Küñgöy side –
Çaar-Tal wrapped in haze;
If one looks toward its Teskey side –
Kara-Tal within the mist.
Between these two
There is wild game of many kinds.
It has its deer, there is the tiger;
Turn where you will, there is much beauty.
Rich for the crop, fit for the herd,
It has many a lovely place.
On its terrace there is the ibex,
On its steppe there is the mountain sheep,

At the bend there is the deer,
It has reed-beds clump on clump,
Its swans and geese in flock on flock.
It has its forest, it has its willow;
Along this Isık-Köl
There is every living thing in plenty.
It has ruddy shelduck, duck and goose;
For him who settles, Isık-Köl

Bulunacak nimeti var.
Yaban tavşanından çok tilkisi bol,
Keklik oyunundan gülüşü bol.

Vadisi başka, bini bulmuş,
Cümbüşü yurda nam salmış.
Taşında altın ibrik gibi,
Yurt tutsa Kırgız gönenecek gibi,

Allah Taala kudreti
Yer yaratmış her türlü.
Otağ kurup, oyuna
Sığılmayacak yer miymiş,
Koyağından maralını
Vurulmayacak yer miymiş!?
Ağzı açık boğaz,
Amcam Bakay, ey bozkurt,
Hasretimi söylerim epeyce!
Pınarı akıp taşan,
Bülbülü ötüp şakıyan,
Duyan kulun içi sızlayan
Böyle hoş yer olmaz!
Amca Bakay, ak yolluğum,
Orman yanına baksana!
Uğuldayıp yatan çalısı var,
Dağ yanına baksana,
Doruğunda karı var!
Allah Taala Hüdan
Sahiden bu yeri,
Yaratmış adamakıllı!
Dert açan göl imiş,

Dert çözen yer imiş.
Bölük bölük otu var,
Başka başka yeri var.
Amcam Bakay, ihtiyarım,
Kurban olduğum evliyam!
Bozkurdun sağken,
Bunca dünya esen çağında,

Has bounty there to find.
Its foxes more abundant than the hare,
Its laughter plentiful from the partridge's play.
Its valley apart, come to its thousands,
Its revelry famed throughout the land.
Like a golden ewer on its stone,
Should the Kırgız settle, he would surely prosper;
The power of Allah Most High
Has created land of every kind.
Was it a place too narrow to contain
The pitching of yurts and the games,
Was it a place where from its ravine
The maral deer could not be shot!?
The gorge with open mouth –
My uncle Bakay, O gray wolf,
I shall speak my longing at some length!
Its spring flowing and overbrimming,
Its nightingale singing and trilling,
The ear that hears it aching within –
So sweet a place there cannot be!
Uncle Bakay, my white-road blessing,
Look you toward the forest side!
It has its thickets lying murmurous;
Look you toward the mountain side,
On its summit there is snow!
Allah Most High, your Hüda,
Has created this land
Truly and thoroughly indeed!
It proved a lake that opens sorrow,

It proved a land that unbinds sorrow.
It has its grasses patch on patch,
It has its places each distinct.
My uncle Bakay, my elder,
My saint for whom I'd be the offering!
While your gray wolf yet lived,
While all this world was yet at peace,

Yedi ulun sağken,
Devletin esen çağında,
Çarpışmadığın halkın yok,
Baş eğdirmediğin yerin yok,
Kokon'a satvet saldığında,
Yeryüzüne kıyameti
Yalnız başına sen saldığında,
Hunharın sağken,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatıp durduğun çağında,
Kalday ile soloonu
Kırıp geçirdiğin çağında,
Gerçek fitneyi saldığında,
Çınmaçın'ın Kakan'ın
Hanlığını çekip aldığında
Ne diye bu yeri bilmedin?!
Niçin amcacığım,
Bu yerden geçmedin?!
Amca Bakay, bozkurdum,
Bu yeri görmeden sen bırakıp,
Hayıflanılacak iş olmuş ya,
Bu dünyanın cümbüşü
Dönemeçte görülmemiş
Cennet* kalmış ya!
Vadisine yurt dağılıp,
Konulmayacak yer miymiş,
Kendi bahadır her can
Olunmayacak yer miymiş!
Kocakarısı kuyruk doğrayıp,

Çiğnemeyecek yer miymiş,
Yiğit binlerce yılkıyı
Sürmeyecek yer miymiş.

Kat kat giyip samur börkü

Sallanmayacak yer miymiş!
Ağıl komşu konup bizim halk

While your seven tribes yet lived,
While the state was yet at peace,
There is no people you have not battled,
No land you have not made bow its head;
When you hurled your might on Kokon,
When upon the face of the earth
You alone let loose the doomsday,
While your blood-fierce one yet lived,
When Kara-Şaar and Kambıl
You held encircled round,
When the Kalday and the Soloon
You cut down and swept away,
When you loosed the true confounding,
When from Çınmaçın's Kakan
You wrested away the khanate –
Why then did you not know this land?!
Why, my dear uncle,
Did you not pass through this place?!
Uncle Bakay, my gray wolf,
That you left it, never seeing this land –
It is a thing for rueful sighing;
The revelry of this world,
Unseen at the turning of the road –
A paradise has been left behind!*
Was it a place where through its valley
The homeland could not spread and camp,
Was it a place where every soul
Could not himself turn batyr!
Was it a place where the old wife, chopping the fat tail,
Could not chew her portion,
Was it a place where the young man
Could not drive his thousands of horses?

Was it a place where, wearing fold on fold the sable börk,
One could not swagger and sway!
Was it a place where our people, camped in neighboring folds,

Gönenmeyecek yer miymiş!»
Arslan Bakay yol başlayıp,
Koñur-Ölöñ'e, Kopo'ya,
Koyun kestirip orada,
Tatlı esinti, serin yer,
Germesini geniş kurdurup,
Cins küheylanların hepsinin
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Tan attırıp küheylanı,
Tan atana dek kösteğe vurup,
Ak kaşlı eyeri yastık edip,
Yiğitlerin hepsi
Kıbleye* baş koyup,
Dirseğe dayanıp dinlenip,
Kestirip uyku alıp.
Derken çok geçmedi,
Fecr-i sadık sökmüştü,
Tan sararıp kalmıştı.
Tanın ardı ağarıp,
Soğuk yel esip vurduğunda,
Uykudan oğlanlar uyanıp,
Cins tulparların hepsinin,
Terini iyice soğutup,
Bir ayrık, seksen ottan
Tutam tutam otlatıp,
Kaynayan temiz pınardan
Tulparları ayırmadan
Suyunu kandırıp,
Uzun uzun yedekte gezdirip,
On dört tulpar küheylanın
Torbasını ota doldurup.
Gün kuşluğa vardığında
Beyine çorosu
Hizmet edip durdu,
Hepsi Kıtay'a girecek yavuzlar.
Oğlanların hâli işte böyle,

Could not thrive and prosper!»
The lion Bakay led off upon the road,
To Koñur-Ölöñ, to Kopo;
Having a sheep slaughtered there,
A sweet breeze and a cool place,
Having the tether-line stretched wide,
Of all the purebred coursers
They took the saddles off, leaving them bare,
Letting the coursers stand till daybreak,
Hobbled fast until the dawn should break,
Making a pillow of the white-bowed saddle,
All of the young braves
*Laid their heads toward the kıble,**
Resting propped upon the elbow,
Dozing off and taking sleep.
And then, not long had passed –
The true dawn had broken through,
The dawn had paled and stood.
The wake of dawn growing white,
When the cold wind rose and struck,
The lads awoke from sleep,
Of all the purebred tulpars
They cooled the sweat right well,
On couch-grass and eighty herbs
They grazed them tuft by tuft,
From the bubbling clean spring,
Never parting the tulpars,
They let them drink their fill,
Led them long in hand to walk them,
And filled with grass the nosebags
Of the fourteen tulpar coursers.
When the day had reached mid-morning
His çoros served their bey,
Standing in attendance –
All of them fierce ones bound for Kıtay.
Such indeed was the lads' condition:

Yük koyup koşuşarak,
Karaca gibi sıçrayıp dürülüp,

Setting on the loads, all bustling,
Springing and folding like the roe deer,

Urgan çekip, yük vurup,
Şöyle böyle deyinceye,
Göz açıp kapayıncaya
Heybeye konan oku yükleyip,

Malı mülkü sıkıca yükleyip,
Kocamış Bakay töreye
Kazı doğrayıp, yele eti verip,
Yağa banıp, ekmek verip,
Arslan Bakay, Semetey,
Peşine taktığı iki çorosu*
Sefere koyulup yol yürüyüp,
At esirgemeden bol yürüyüp,
Gün kızarıp battığında,
Kara tepe Kapka-Taş,
Kapka-Taş'ta durdular,
Durduğunda Bakay er
Eski derdini yâd etti!
Ak sakalı seyrelip,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı süzülüp:
Ayköl'üm Manas sağken,
Atın yelesini sıyırıp,
Dünyanın dört bucağını
Törem sağ esenken
Dört bir yanı dolaşıp.
Kakançın'ın Beecin'in
Kaplan Almam törem var,
Yolunu yokladığım vakit,
Uluğundan, hanından,
Ulu Beecin şehrinden
Akın edip yolunu yokladığında,
Cevap almaya vardığında,
Gerçek, Almam ile ikimiz
Isık-Köl'de bulunmuştuk.
Kapanıp yatan Beecin'i
Yönelip kuşattığımızda,
Kendi keyfince dünyada

Hauling rope and lashing loads,
Before one could say this or that,
In the blinking of an eye
They loaded the arrows stowed in saddlebags,
Lashed fast the goods and chattels,
To aged Bakay the lord
They carved kazı, gave the mane-fat,
Dipped it in fat and gave the bread;
The lion Bakay, Semetey,
The two çoros he had taken in his train,*
Set out upon the march and journeyed,
Riding hard, sparing no horse;
When the sun sank down red,
The black hill Kapka-Taş –
At Kapka-Taş they halted;
When he halted, Bakay the warrior
Called to mind his ancient grief!
His white beard grown sparse,
The tears that flowed from both his eyes
Streaming down past the collarbone:
While my Ayköl Manas lived,
Skimming the mane of the horse,
The four corners of the world –
While my lord was safe and sound –
Roaming all its four quarters.
Of Kakançın's Beecin –
There is my lord, the tiger Almam –
When I probed and tried its road,
From its great one, from its khan,
From the great city of Beecin,
When, raiding, he probed its road,
When he went to get his answer,
In truth, my Almam and I, we two,
Had made our stay at Isık-Köl.
Beecin lying shut upon itself –
When we turned and laid siege to it,
At his own pleasure in this world

Yaşayıp durduk bir vakit,
Koca Almam ile ikimiz
İşte bu yerde bulunmuştuk.
O zaman alacakaranlık çöküp, gün batmıştı,
İşte şu biten dağın çıkıntısı,
Boz kırın burnu
Sırtı pınarlı bel idi,
Kaplan Almam'ın ad koyduğu
Boz-Uçuk mazarı* derlerdi!
Geniş sırtın tam üstü
Ahalinin otağ kurduğu yer,
Beri yanında boz tepe –
Bahadır Bakay amcanın

Gözcülük edip yattığı yer.
Yerim durur, halkım yok,
Sakalımın ağında,
Seferimin kısaldığı çağda,

Yiğitlerden ayrılıp,
Diri kaldım, dünya bok
Öz akranım yok, dengim yok,
Denk yürüyecek erim yok!
Kurban olduğum yavrularım,
Ata yatan yer idi,
Boz-Uçuk-Ata derlerdi.
Üstün mazar Boz-Uçuk,
Boz-Uçuk'a konalım!
Yerin ölçüsünü yoklayalım,
Belalı yetimler,
Yolun ölçüsünü alalım!
Düşman temizleyip, yol basıp,
Ondan sonra Beecin'i yoklayalım!
Kakançın'ın hanına,
Kaynayan Beecin şehrine
Yer ölçerek varalım.
Uluğu var, alpı var,
Türlü türlü halkı var,

We lived on for a time;
Old Almam and I, we two,
Had stayed in this very place.
Then twilight fell, and the sun had set;

There, that spur of the ending mountain,
The nose of the gray steppe,
Was a pass with springs upon its ridge;
The one the tiger Almam named –
*They called it the Boz-Uçuk shrine!**
The very top of the broad ridge
Is where the people pitched their yurts;
On the hither side the gray hill –
The place where your uncle, Bakay the batyr,
Lay keeping watch as sentinel.
My land remains, my people are gone;
In the whiteness of my beard,
In the season when my campaigns grow short,
Parted from the valiant men,
I stayed alive – this world is dung –
I have no peer of my own age, no equal,
No warrior to march my match!
My darlings for whom I'd be the offering,
It was a place where the Ancestor lay;
They called it Boz-Uçuk-Ata.
Boz-Uçuk, shrine supreme –
Let us camp at Boz-Uçuk!
Let us probe the measure of the land,
O trouble-fated orphans,
Let us take the measure of the road!
Clearing foes, treading the road,
Then afterward let us probe Beecin!
To the khan of Kakançın,
To the seething city of Beecin,
Let us go measuring the ground.
It has its great one, it has its alp,
It has peoples of every kind,

O halkının içinde
Gök kır sakallı koca Mançu
Er Koñurbay heybetli,

Tutuşup ölen domuzun
Bilsen bunca itibarı var!
İhtiyarın sözünü dağarcığa koy,
Bezdirmeden oğlanlar, dinleyiverin!
Ulemadan ulaştırdım,
Ulu Bakay ben amcanız
Bilgelerden sordum!
Dün, alpların kırıldığı gazada,

Ayköl'ümün saldığı azapta,
Yavuzlar var, arslan da var,
Kıtay dilini okumuş
Yavuzum Almam işte orada var!
Kıtay'a kırgın saldığında,
Kıtayların Şıpşaydar'ı ile
Tiken alp, Çok sorunca Mıradıl

Kaplan Manas hunhar arslan
Yakalayıp karnını yardığında,

Kıtayların yamanı,
Kızıl mızraklı Kırım'ı,
İşte o Kırım pehlivanı
Boz katırdan yıkıp,
Şu doğru boy atmış çam gibi
Alaman dayım mızrakla devirmişti,

Kızıl-Kıya beli odur işte
Ulak hanın eri Sırgak
İşte o yeri yurt tutan
Başını kesip almıştı.
Mıradıl adlı er odur.
Babasından ayrılıp,
Ulu dağın bağrından
Kırım'ın oğlu Mıradıl

And amid that people of his,
The old Mançu with gray-grizzled beard,
Er Koñurbay the majestic –

Of the swine that dies grappling,
Did you but know, such standing has he!
Store the old man's word in your pouch;
Lads, without wearying, listen well!
From the ulema I gathered it;
I, great Bakay, your uncle,
Inquired of the sages!
Yesterday, in the holy war where alps were felled,
In the torment my Ayköl unleashed,
There are fierce ones, there is a lion too;
He who has studied the Kıtay tongue –
My fierce Almam is there indeed!
When he loosed slaughter on Kıtay,
With the Şıpşaydar of the Kıtays,
Tiken the alp, When Mıradıl asked and pressed,
The tiger Manas, blood-fierce lion,
When he seized him and split his belly open –
The worst of the Kıtays,
Kırım of the red lance –
That very wrestler Kırım
Was toppled from his gray mule;
Like that straight-grown pine
My uncle Alaman felled him with the lance;
That is the Kızıl-Kıya pass, that very place;
Sırgak, warrior of the Ulak khan,
Took and cut off the head
Of him who made that place his homeland.
That warrior is the one named Mıradıl.
Parted from his father,
From the breast of the great mountain,
Kırım's son Mıradıl

Kasırga gibi çıktı diye duydum,
Kala kala başında,
Ulu Kıtay elinden
O zaman yetim yaşında.
Yetim gezip yetişip,
Yurduna kendisi katılıp,
Güçlü çıktı diye duydum.
Kara Kalmak, Mançular
Ürküp gitti diye duydum!
Altmış cilt* ilmi*
Fazlasıyla bilip Mıradıl
Okuyup gitti diye duydum!
Zulüm görmüş insana
Makas oldu diye duydum,
Gün yağdırıp Mıradıl

Came forth like a whirlwind – so I heard;
At the head of what remained,
From the land of great Kıtay,
He was then of orphan years.
Roaming an orphan, growing up,
Joining his people by himself,
He came forth mighty – so I heard.
The black Kalmak and the Mançus
Fled from him in fright – so I heard!
The learning of the sixty volumes**
Mıradıl knowing in excess,
He went on studying – so I heard!
To those who suffered oppression
He became the shears – so I heard;
Raining down the sun, Mıradıl

Yaycı* oldu diye duydum!
Eğilen yerin yüzünde,
Güreşilen düşmanın ucunda
Silah hazırlayıp, mızrak alıp,
O da kahır yüzüne dönüp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden boşanacak bulut gibi
Kahır yüzüne dönüp,
Evi yanası buruta*
Yetişirsem kırgın salarım diye,

Ölüp giden babamın
Varıp öcünü alırım diye,
Kızıl-Kıya'yı yurt tuttu,
Duyan ile görenler
Asrı basmış er dedi!
Kendisi yaycı oğul dedi.
Her yanı denk dedi.
Kendisi düşmanın hilesini
Apaçık bilen er dedi!
Toplanıp çıktı diye duydum,
Babasından da Mıradıl
Yaman çıktı diye duydum!

Became the bowman – so I heard!*
On the face of the bowing land,
At the edge of the foe he wrestles with,
Readying weapons, taking the lance,
He too turned toward the face of wrath,
Girding on the sheathless sword,
Like a cloud about to burst anew
He turned toward the face of wrath;
Upon the burut whose house may burn –*
Saying, if I reach them I shall loose the slaughter,
Saying, for my father dead and gone
I shall go and take my vengeance –
He made Kızıl-Kıya his homeland;
Those who heard and those who saw
Said: a warrior who bestrides the age!
Said: he himself is a bowman son.
Said: his every side is equal.
Said: a warrior who knows the foe's cunning
Plain and clear as day!
He came forth with a host – so I heard;
Even than his father, Mıradıl
Came forth fiercer – so I heard!

Bir fitneyi buruta*
Salmaya çıktı diye duydum,
Bir işe yararsa,
Beecin'in yarım hanlığını
Almaya çıktı diye duydum,
Bir kargaşayı buruta
Salmaya çıktı diye duydum!
Doğru tepeler, duru su,

That upon the burut a confounding*
He came forth to loose – so I heard;
That, should it serve his turn,
The half-khanate of Beecin
He came forth to take – so I heard;
That upon the burut a turmoil
He came forth to loose – so I heard!
The straight hills, the limpid water,

Kızıl-Kıya kısık yol –
Sahip oldu diye duydum,
Kıtay'ı aşıp Mıradıl
Dev* oldu diye duydum!
O Mıradıl kâfirin
Gözcülüğe çıkar alpı var,
Mıradıl'ın yanında
«Kañgönleri» dahi var.
Yer yaran* becerikli var,
Keşfi sağlam gören
Gözü açık* güçlüsü var.
Külçoro ile Kançoro,
Dediğimi bilesin,
Arslan amcam söyledi diye,
Arslan oğlanlar, sözümü tutun
Umaç gibi* açarım gözünü!
İşte bu yerde tetik olun,
Dirseğe dayanıp uyku almayın,

Kızıl-Kıya the narrow road –
He made himself its master – so I heard;
Surpassing Kıtay, Mıradıl
Became a giant – so I heard!*
That infidel Mıradıl
Has his alp who rides out scouting;
At Mıradıl's side
There are even the «Kañgön» men.
*He has the deft one who splits the earth,**
*He has his strong one, open-eyed,**
Who sees the scouting sure and true.
Külçoro and Kançoro,
Know well what I have said;
Saying, my lion uncle spoke it,
Lion lads, hold to my word –
*I shall open your eyes wide as gruel!**
Here in this place be on your guard;
Do not prop yourselves on the elbow and take sleep;

Tutuşacağın Kakançın,
Kestirip rahata dalmayın!
Dediğimi uygun bilin!
Bağlaşacağın Bakburçun
Yavrularım, bunu bilin,
Kolay Beecin yer değil,
Oynayacak Kıtay el değil.
Otağlı şehir, kalesi var,
Kırk bölük olmuş halkı var,
Oyun kurup aldırmaz,

Kakançın, with whom you shall grapple –
Do not doze off and sink into ease!
Take what I have said as fitting!
Bakburçun, with whom you shall contend –
My darlings, know you this:
Beecin is no easy land,
Kıtay is no folk to play with.
A tented city, it has its fortress,
It has its people split in forty parts;
It sets its games and pays no heed;

Kıymetlim oğlanlar, sözümü tutun!
Koca Bakay amcanı
Dediğim işte bu, sakının,
Cins tulparların hepsini
İhtiyatla örtün çullayın!

My precious lads, hold to my word! Your old uncle Bakay –
What I have said is this: take care,
All of the purebred tulpars
Cover warily with the horse-cloth!

O çulu örttüğünüzde
Eyerini alıp çıplak bırakın,
Cins küheylanların hepsini
Köstek* vurup bağlayın!
Daha düşmana değmemiş,
Düşman kadrini bilmemiş,
Tulparı isteyip binmemiş,
At kadrini bilmemiş,
At sürüp sefere çıkmamış,
Rakı içmez toydunuz,
Söylenen sözü tutmayan
Külçoro ile Kançoro
Ele avuca sığmaz* candınız!
Böylece dinleyin sözümü,
Kançoro ile Külçoro
Zınk zınk edip aldırmaz,
Bakay'ın söylediği o sözü
Tırnağına denk tutmaz.
Kazı doğrayıp, yele eti koyup,
Kaygılanmadı oğlanları
Kazana hep birden basıp.
Satranç* oynayıp şamata edip,
Oyun kurup toz koparıp,
Oynayarak büyüyen haytalar
Umursayıp aldırmaz.
At bağlamadan, hazırlanmadan,

Kurulan çadıra yattılar.

And when you have spread that cloth,
Take off the saddles, leave them bare;
All of the purebred coursers
*Bind fast with hobbles!**
You have not yet touched the foe,
You have not known the foe's true worth,
Not craved and mounted the tulpar,
You have not known the horse's worth,
Not driven horse on a campaign;
You are sated ones who drink no rakı;
Holding not to the spoken word,
Külçoro and Kançoro,
*You were souls no hand could hold!**
So then, listen to my word –
Kançoro and Külçoro
Strut on unheeding, clink upon clink;
That word that Bakay spoke
They count not worth their fingernail.
Carving kazı, setting out the mane-fat,
His lads took no care at all,
Crowding all at once around the cauldron.
Playing chess and raising clamor,*
Setting up games and kicking up dust,
The rascals grown up playing
Paid no mind and did not heed.
Without tethering horses, without making ready,
They lay down in the pitched tent.

MIRADIL'IN ATLARI KAÇIRIŞI

Mıradıl'ın güçlüsü –
Duyar kulak, görür göz

MIRADIL'S DRIVING OFF OF THE HORSES

Mıradıl's strong one –
The hearing ear, the seeing eye,

Cööceldet denen güçlüsü
Cekeyboz'dan seçme kaftan giyip,
Germeye asılı bağlı,
Celbegen yorga ata binip,
Ay balta elde dalgalanıp,
Gök zırhlı* kepenek
Ay gibi omuzda parıldayıp.
Gün kızarıp batarken
Biten dağın çıkıntısına,
Kütük gibi duran burna
Gören gönlü bölünüp,
Babanın körü Cööceldet
Boz sırtlı dağ gibi görünüp,
Keşfe binilse yorulmaz,
Gözcülük ettiği beline
Çıkıp da bakınsa,
Yerin esenliğini dilese,
Öte yanına baksa –
Tüp'ün içi Çaar-Tal,
Gaklayıp uçan karga yok,
Gelip konduğu vakti imiş.
Kurklayıp uçan kuzgun yok. Fırlayıp geri döneyim,
Öte yanına baksa –
Cırgalañ'ın Kara-Tal'ı
Boz-Señir'in çıkıntısında,
Kara felaket işte bu.
Boz ala çadır görünür,
Çadırı görüp Cööceldet
Gönlü fena bölünür.
Beri yanında on dört at,
Kara soylu kazanat,
Kalbur akciğer, tunç bilek,
Geniş sağrısı bir kucak
Engin yerin tulparı,
Cenge binilir yavuz kır at,
Toparlak kuyruk, som toynak*
Savaşa binilir mal imiş,

His strong one called Cööceldet,
Wearing a choice kaftan of Cekeyboz,
Bound and hung upon the tether-line,
Mounting the ambler Celbegen,
The moon-axe waving in his hand,
The gray-mailed felt cloak*
Gleaming moon-like on his shoulder.
As the sun sank down red,
At the spur of the ending mountain,
At the nose that stands like a stump –
The heart of the beholder was riven –
Cööceldet, that father's blind whelp,
Loomed like a gray-backed mountain;
Ridden out scouting, he tires not;
Onto the pass where he kept watch
When he climbed and looked about,
Wishing to learn the land's tranquility,
When he looked to the far side –
Within Tüp lies Çaar-Tal;
No crow flies there cawing –
It seemed the hour when they came to roost.
No raven flies there croaking. Let me dart and turn back,
When he looked to the far side –
Cırgalañ's Kara-Tal,
On the spur of Boz-Señir –
Here is the black calamity:
A gray-pied tent appears;
Seeing the tent, Cööceldet –
His heart is sorely riven.
On the hither side fourteen horses,
Kazanat steeds of black-blooded stock,
Sieve-like lungs, forearms of bronze,
Broad croup a full armful,
Tulpars of the boundless land,
Fierce gray horses fit to ride to war,
Rounded tail, hooves of solid horn –*
They proved mounts fit to ride to battle;

Kurusaydı, nasıl can imiş?!	*Were they but dried lean – what souls they proved?!*
Sayıp görsem uzaktan	*Should I count and see from afar,*
Kası boğa beli gibi	*Their brows like a bull's loins,*
On dört tulpar görünür,	*Fourteen tulpars appear;*
On dördünün hepsi	*All of the fourteen –*
Boşuna kuyruk, yele değil,	*No tail and mane for nothing,*
Bizim Beecinlinin malı değil.	*These are no stock of our Beecin folk.*
Nara duysa şaşmayan,	*Unstartled at hearing the war-cry,*
Tulparlık vasfı görünür	*The tulpar's mark shows plain on them –*
Ayın karanlığında	*In the darkness of the moon*
Bir izini yanlış basmayan.	*Setting not one hoofprint wrong.*
Taşa bassa, yüksekten	*Treading on stone, from the height*
Kayacak mal değil,	*These are no mounts to slip,*
Dağda gezen yaban geyiğinden.	*Bred of the wild deer that roams the mountain.*
Ağırlığa binilse incinmez	*Ridden under burden, they take no hurt –*
On dört tulpar görünür,	*Fourteen tulpars appear;*
Görünmeden geri döneyim,	*Let me turn back unseen –*
Kurnaz burutun kendisi imiş,	*It proved the cunning burut himself;*
Gün kovalayan kahrolası*	*The accursed one* who chases the sun –*
Ulu töre Mıradıl'a söyleyeyim.	*Let me tell the great lord Mıradıl.*
Koşup telaşla Cööceldet	*Running in haste, Cööceldet,*
Direği tunçtan çadıra,	*To the tent whose pole is bronze,*
Şöyle böyle deyinceye,	*Before one could say this or that,*
Göz açıp kapayıncaya,	*In the blinking of an eye,*
Er Mıradıl bahadıra	*To Er Mıradıl the batyr*
Atın başını çevirdi işte,	*He turned his horse's head indeed;*
Gördüğü ile bildiğini	*What he had seen and what he knew*
Apaçık söyleyip durdu işte:	*He spoke out plain and clear indeed:*
Efendim hanım Mıradıl	*My master, my khan Mıradıl,*
Dolu dolu ıssız yer gördüm,	*I saw a desolate land brimming full,*
Dağ gibi dağ gibi er gördüm,	*I saw a warrior like a mountain, like a mountain;*
Boşuna gezen er değil,	*He is no warrior roaming idly,*
Töresi var kendinde	*He has lordship in himself –*
Bana düşman göründü gözüme!	*To my eye he showed as foe!*

On dört tulpar atı var,
Dikkatle baksam o eski –
Manas'ın oğlu heybetli!
Kan güderim diye kudurup,
El vururum diye yutkunup,
Gelip kaldığı vakti benzer,
Kaldırıp alıp çocuğunu
Kılığına baksam
Semetey'in kendisine benzer,
Kakançın'ın Beecin'ine,
İşte bu yıl hunharın
Kıyamet salacağı vakte benzer! Talas'a geri geldi derler.
Ciğer deşip, baş kesecek,
Yanasının kendisine benzer,
Kendisi şöyle dursun Semetey
Bakan kara gözüne benzer!
Yağlayıp koydu diye duydum,

Sürdüğü on dört at,
Örtüleri yerli yerinde,
On dört atın hepsi,
On dört ayrı bağlı.
Sımsıkı düğümlenmiş ak yular,
Hepsi tıpkı kıl gibi eş –
On dört ata denk yular.
Çadırdan duman tüter,
Ocak yeri görünür.
Beecin'e gelen burutu,
Almambet ölüp kovaladığında,
Kaptırıp Manas vardığında,
Çın-Beecin'den Kakan'dan
Soy kaldı diye duydum,
Almambet'ten bir çocuk
Döl kaldı diye duydum!
İşte o Manas vardığında,
Çocuk sahibi olup o Manas
Kederin hepsini dağıttı derler,
Alıp gelen kişi idi.

He has fourteen tulpar horses;
If I look with care – that ancient one,
The son of Manas, the majestic!
Raging, saying, I pursue the blood-price,
Gulping, saying, I shall strike the land,
It seems the hour he came and camped;
Lifting up and taking his child –
If I look upon his guise,
He seems Semetey himself;
To Kakançın's Beecin,
This very year, of the blood-fierce one –
It seems the hour he shall loose the doomsday! They say he came back to Talas.
He shall gouge the liver, cut off the head –
He seems the very one who shall burn us;
Let Semetey himself stand aside –
He is like his gazing black eye!
He greased and stowed his arms – so I heard;
The fourteen horses that he drove,
Their coverings each in its place,
All of the fourteen horses
Tied at fourteen separate stakes.
White halters knotted fast and firm,
All alike as matching hairs –
Halters equal on the fourteen horses.
Smoke rises from the tent,
The hearth-place can be seen.
The burut who came to Beecin –
When Almambet, dying, gave the chase,
When Manas came, having lost him,
From Çın-Beecin, from Kakan,
A lineage remained – so I heard;
From Almambet one child
Remained as seed – so I heard!
And when that Manas arrived,
That Manas, gaining a son,
Scattered every grief, they say;
He was the one who brought him back.

Adını er Semetey koydu derler. İşte o
Bakay'ın kendisine benzer,
Doğduğunda yavuzun
Orus toyunu yiyip gitmiş,
Sağ gezerse bu çocuk
Oyrot'u bozar deyip gitmiş.
Bu yıl geldiği vakit imiş!

He named him Er Semetey, they say. He is
like that very Bakay himself,
When the fierce one was born
He went and ate the Orus feast,
Saying, if this child roams alive
He will shatter the Oyrot – so he went.
It seems this is the year he came!

Kıtay toyunu yiyip gitmiş,
Sağ gezerse bu çocuk
Asrı bozar deyip gitmiş.
Var dünyalığını saçtı derler,
Anası deli Kanıkey
Baba ocağına doğru kaçtı derler.
Yıl on ikiyi bulana dek
Buhara'da gün gördü derler,
Yaşı on ikiye geldiğinde
Talas'a geri geldiğinde
Sataşan kul öldü derler.
Otlu çayırın hepsine
Hıncına dokunulduğunda
Öz atasını baş edip,
Yayıp saldı diye duydum!
Gelenlerden söz duydum.
Kara suya kan döken
Kara felaket çıktı diye duydum!
Argın ile Kırgız'a
Sahip oldu diye duydum,
Yerleşip konup Talas'a
Dev oldu diye duydum.
Babası Manas erin yoldaşı

He went and ate the Kıtay feast,
Saying, if this child roams alive
He will shatter the age – so he went.
He scattered all his worldly wealth, they say;
His mother, mad Kanıkey,
Fled toward her father's hearth, they say.
Until the years reached twelve
She saw her days in Buhara, they say;
When his age came to twelve,
When he came back to Talas,
The slave who crossed him died, they say.
Over all the grassy meadow,
When his rancor once was touched,
Making his own forefather his chief,
He spread them wide – so I heard!
From those who came I heard the word.
One who pours blood into black water –
A black calamity came forth – so I heard!
Over the Argın and the Kırgız
He made himself the master – so I heard;
Settling and camping at Talas
He became a giant – so I heard.
His father Manas the warrior's companion –

İşte o Bakay sırdaşı.
İşte o Bakay ölmüştür,
Öbür dünya yüzünü görmüştür,
İşte o Bakay ölmediyse,
Öbür dünya yüzünü görmediyse,
Her yanı denk idi,

That very Bakay, his confidant.
That Bakay has surely died,
He has seen the other world's face;
If that Bakay has not died,
If he has not seen the other world's face –
His every side was equal;

Hunharın oğlunu yedeğine alıp

Dediğim yalan değilse
İşte o Semetey'in kendisi imiş,
Kırgını kızıştırıp salmaya

Yavrum, boz ala çadır görünür, Sahiden
öfkelenip gürleyip.
O çadırı gördüğümde
Benim aklım hayretle bölünür.
Ağzından gök alevi dökülüp,
İşte o kurup koyduğu çadırı
Kıble* yanına baksam,
Deve kesilse sığacak kadar,

Çadırının içine
Dört bin adam yatacak kadar,
On bin kişi içine
Oyun kurup sığacak kadar.
Şaşılacaksan buna şaş,
Uyusan girmez böyle düş,
Boyda soyda var mı bu iş?
Hazırlanıp karşı varmazsak,

Bu vakitte hazırlanıp
Kim imiş, cevabını almazsak,
Müşkül gibi, yaman can gibi,
Kıpkızıl bir bela gibi.
Aldırmadan bırakırsak bunu,
Kırıp geçirecek can gibi!

Cööceldet söyleyip böyle söz,
Çetin düşmanın ucunda
Manas'ın oğlu geldi diye.
Kendisi Kızıl-Kıya'yı yurt tutan,
Kırım'ın oğlu Mıradıl
Kıtay'ı aşmış er denen.
Pehlivanlığı bir hayli,
Bahadırlığı bir bunca.

Taking the blood-fierce one's son in his train,
If what I say is not a lie,
It proved that very Semetey himself,
Come to kindle and loose the slaughter,

My child, a gray-pied tent appears, Truly enraged and thundering.
When I beheld that tent,
My mind was riven with amazement.
Gray flame pouring from his mouth,
That tent he pitched and set –
If I look toward its kıble side,*
Large enough, were a camel slaughtered, to hold it;
Within his tent
Enough for four thousand men to lie;
Enough for ten thousand souls
To set up games inside and fit.
If you would marvel, marvel at this;
Sleeping, no such dream would enter;
Is there such a thing in tribe or lineage?
If we do not make ready and go against him,
If at this hour we do not prepare
And take our answer – who is he? –
He is like a hardship, like an evil soul,
Like a scarlet-red calamity.
If we leave him unheeded,
He is like a soul who will cut us down and through!
Cööceldet spoke such words:
At the edge of the grim foe,
Saying, the son of Manas has come.
He who made Kızıl-Kıya his homeland,
Kırım's son Mıradıl,
Called the warrior who surpassed Kıtay.
His wrestler's might a very deal,
His batyr's valor just as much.

Uluğ imiş, han imiş,
Böylesi bela can imiş.
Bu haberi duyduğunda
Gök kaplan gibi gerinip,
Görenler candan ümit kesip.
Gök küllü kaftanını bürünüp,
Görecek olsan Mıradıl
Gök arslan gibi atılıp,
Düşman deyince hazırlanıp,
Öfkelenip yerleşip,
Cenk pusatını kuşanıp.
Gerilip güm güm atıp,

He proved a great one, proved a khan,
He proved so dire a soul.
When he heard this news,
Stretching like a gray tiger –
The beholders lost all hope of life –
Wrapping on his gray-ashed kaftan,
Were you to see him, Mıradıl,
Springing like a gray lion,
At the word «foe» making ready,
Settling into his wrath,
Girding on his gear of war.
Tautening, pounding boom on boom,

Gören gönlü bölünüp,
Öfkesi gelip, canı yanıp,
Kahrı şiddetle başlattı,
Yanındaki mançusunu
Yaman imiş Mıradıl
Kırıp yok ediverdi.
Mıradıl'ın hâlini sorma,
Ölçüsüz yaycı kul imiş.
Kendisi Ker kürönünü eyerlemiş,
Acayipten okumuş.
Gayreti başka, zehri güçlü,
Soloon yurdunun hanı imiş,
Bu kâfirden ümidini kes!
Cüsseli koca er imiş,
Düşmanın öncüsünü karşıladığı vakit imiş.
Kılıcı sıkı kuşanmış,
Halkın ucunu kırıp geçirmiş.

The heart of the beholder was riven;
His fury rising, his soul aflame,
He set his wrath on with violence;
The Mançu at his side –
Fierce indeed proved Mıradıl –
He cut him down and wiped him out.
Ask not the state of Mıradıl –
He proved a bowman slave beyond measure.
He had saddled his own Ker-kürön,
Schooled in the uncanny arts.
His zeal apart, his venom strong,
He proved khan of the Soloon land –
Give up all hope before this infidel!
He proved a burly, massive warrior;
It was the hour he met the vanguard of the foe.
He had girded his sword on tight,
He had cut down the people's edge and through.

Kızıl-Kıya yamacında,
Yolcuya zorbalık edip,
Tüccar görse horlayıp,
Yol kıyısına zulmü
Salıp durduğu vakit imiş.
Eli yetişen kulu
Zulmedip parçalayıp,

On the slope of Kızıl-Kıya,
Wreaking violence on the wayfarer,
Scorning the merchant at a glance,
It was the hour he kept loosing
His tyranny on the roadside.
The servant his hand could reach
He tore apart in his oppression –

Alıp durduğu vakit imiş.
Söyleyecek sözü var,
Büyük gazada öldürülen
Babasının öcü var.
Bu haberi duyduğunda
Keder çöküp irkilip,
Ker kürönü eyerleyip,
Cenge verip düşüncesini,
Altındaki Ker kürön –
Emsalsiz tulpar hayvancık
Doru aygırın yavrusu.
Cööceldet söyledi bir sözü,

It was the hour he kept on taking.
He has his word to speak:
For his father slain
In the great holy war, he has his vengeance.
When he heard this news,
Grief settled on him and he flinched;
Saddling the Ker-kürön,
Giving his thought to war,
The Ker-kürön beneath him –
A peerless tulpar, dear beast,
Foal of the bay stallion.
Cööceldet spoke a word –

Er Mıradıl bahadırın
Gönlüne saldı kirli sözü.
Pehlivanlarını toplatıp,
Bahadırlarını hazırlatıp,
Soloonlardan ayrılıp,
Büyüklüğü dağ gibi görünüp,
Kara boyunlu çıkıntıya,
Kamburlaşan burna
Sürüp çıktı Mıradıl.
Gözcülüğe çıkıp baksa,
Yurdun esenliğini dilese,
Bozarıp çadır görünür.
O çadırı gördüğünde
Şaşakaldı Mıradıl,
Aklı ağır bölünür.
Endamı, heybeti,
Çadırdaki kelbeti
Hunharın oğlu görünür!
Akıl yorup Mıradıl,
Babasına çeken hunhara,

Babasına çeken düzenbaza

Tutuşsa da güç yetmez,

Gökten gök benekli dolu

Into the heart of Er Mıradıl
The batyr he cast the foul word.
Gathering his wrestlers,
Making ready his batyrs,
Parting from the Soloons,
His hugeness looming like a mountain,
To the black-necked spur,
To the hunching nose
Mıradıl rode up and out.
When he rode out to watch and looked,
Wishing to learn the land's tranquility,
A tent appears, graying pale.
When he beheld that tent
Mıradıl was struck astonished,
His mind is heavily riven.
The stature, the majesty,
The bearing at the tent –
The blood-fierce one's son appears!
Working his mind, Mıradıl:
Against the blood-fierce one cast in his father's mold,

Against the schemer cast in his father's mold,

Though one grapple, strength will not suffice;

Gray-speckled hail from the gray sky –

Güreşse de kuvvet yetmez.
Denk gelirse hunhara

Kökünü kazır kökten diye,
Kan içicinin dölü
Yakalayacak olsa ansızın
Buruta bağlayıp gider diye,
Yerin yüzü görünmez.
Bunun hepsini düşündü,
Bunu düşünmeden edemedi.
Bakıp durup Mıradıl
Kıyameti salmaya,
Kar yağdırıp koyuverip,
Atlarını kaçırıp almaya
Er Mıradıl ne yapsın,
Göğü büyüleyip durdu işte.
İsteyip aldığı yada taşını*
Gerçek okumasını çok okuyup,
Kızıl-Kıya beline,

Turuna'nın gölüne
Yada taşını göle vurmuştu,
Göğü büyüleyip durmuştu.
Bulutun adı Buurakan,
Bunun adını çağırıp,
Yelin adı Celşamal,
Bunun adını çağırıp,
Kışın gezen bulutu
Yaz gününde yakaladı.
Er Mıradıl koca Kıtay
Hesapsızca büyüledi.
Koyaktan duman bulunup,
Dağ dağların başından
Kara bulut atılıp,
Yamaç boyunca uğuldayıp,
Kara yağmur boşanıp.
Orgoçor'un başından
Yükselerek bulut görünüp,
Yamaç boyunca vınlayıp,

Though one wrestle, force will not suffice.
Saying, if he matches with the blood-fierce one
He will dig out his root from the root;
The blood-drinker's seed,
Should he seize one all unawares,
Would bind him to the burut and be gone –
The face of the earth cannot be seen.
All of this he pondered;
He could not help but ponder it.
Gazing on, Mıradıl,
To loose the very doomsday,
To let the snow come pouring down,
To stampede and seize their horses –
What should Er Mıradıl do? –
He stood bewitching the sky indeed.
The yada stone he had craved and gotten –*
Reciting long its true recital,
On the pass of Kızıl-Kıya,

Into the lake of Turuna
He had struck the yada stone into the lake,
He had stood bewitching the sky.
The cloud's name is Buurakan –
Calling out its name,
The wind's name is Celşamal –
Calling out its name,
The cloud that roams in winter
He caught on a summer's day.
Er Mıradıl the great Kıtay
Bewitched it beyond all reckoning.
Mist gathering from the ravine,
From the heads of mountain on mountain
Black cloud came hurtling,
Droning all along the slope,
Black rain bursting loose.
From the head of Orgoçor
Cloud appearing as it rose,
Whirring all along the slope,

Gök benekli dolu dökülüp.
Yer gürleyip kımıldayıp,
fısıldayıp
Morarıp bulut bölünüp,
Gökten çanak gibi dolu dökülüp.
Baksa göze ilişmeden,
Kararıp gezdi yer sisi,
Yer bozulup gümbürdeyip,
Koyak çukur yer boyunca
Sel yürüyüp gürleyip.
Kara yar göçüp, kaya akıp,
Sel basıp, dağ akıp,
Çukurun hepsini tıkayıp,
Yarları bozup devirip.
Yaz gününü kış edip,
Beyinizin yüzünde
Dört parmak kadar buz durup.
On dört atın hepsi

Gray-speckled hail poured down.
The earth rumbling and stirring,
whispering
The cloud, turning livid, split apart;
From the sky hail poured down like bowls.
Look – before the eye could catch it,
The ground-fog roamed and darkened;
The earth broke up and thundered,
All along the hollow ravine ground
The flood-torrent marched and roared.
The black cliff slid, the rock flowed down,
Flood whelming, mountain flowing,
Choking every hollow full,
Wrecking and toppling down the cliffs.
Turning the summer's day to winter,
On the face of your bey
Ice stood four fingers thick.
All of the fourteen horses

Tay gibi tepinip feryat edip,
Kösteklerin hepsi
Parça parça kopup,
Paramparça oldu dağılıp.
Geniş dünya dar olup,
Yerin yüzü o zaman
Teyelti boyunca kar olup.
(Yerin yüzünü bozkurtlar
Bir görmeye hasret kalıp)
Koyağa buz yığılıp,
Can, canlı, mahluk
Dolu değip kırılıp.
Semetey'in Narbuurul'u,
Bakay Han'ın Kökçolok'u
Bağlı ikisi kaldı,
Onlardan başka atları
Külçoro ile Kançoro
Salıverip ikisi sürdü.
Günün havasını iyice bozup,
Mıradıl kargaşa saldı.

Stamping like colts and screaming,
All of the hobbles
Snapping piece from piece,
Were shattered and scattered wide.
The wide world becoming narrow,
The face of the earth then
Turned snow to saddle-felt depth.
(The gray wolves were left yearning
For one glimpse of the earth's face)
Ice heaping in the ravine,
Soul, living thing and creature
Struck by hail and broken.
Semetey's Narbuurul,
Bakay Han's Kökçolok –
Those two remained still tied;
Their horses other than these
Külçoro and Kançoro
Had loosed, and those two drove them off.
Fouling utterly the day's fair weather,
Mıradıl loosed the turmoil.

Kökünden söküp on dört atı
Kırım'ın oğlu Mıradıl
Gümbürdetip melun
Tümünü kaçırıp aldı.
Köküne topluca erişti,
On dört atı Mıradıl
Kökünden söküp tokatlayıp,
Tümünü kaçırıp gitti.
Çaar-Con'a gizleyip,
Üç-Kaşka'yı aşırıp,
Sarı-Caz'ı bastırıp.
On dört atın hepsini
Muradıl kaçırıp gitti,
Köküne topluca erişti.
Ovadan sis dağılıp,
Soğuk yel esip uğuldayıp,
Hüda'nın günü açılıp,
Yerden kara buğu yürüyüp tütüp,
Kıyametin dar yolunu

Tearing the fourteen horses from the root,
Kırım's son Mıradıl,
The accursed one, thundering,
Stampeded and seized them all.
He reached their root all at once;
The fourteen horses Mıradıl,
Tearing from the root, lashing them on,
Stampeded them all and fled.
Hiding them at Çaar-Con,
Driving them over Üç-Kaşka,
Pressing down on Sarı-Caz.
All of the fourteen horses
Muradıl stampeded and fled;
He reached their root all at once.
The mist scattering from the plain,
The cold wind blowing and droning,
Hüda's day breaking open,
Black vapor rising, smoking, walking from the earth, The narrow road of doomsday

Toygar kuşu cıvıl cıvıl şakıyıp.
Bulutlar dağıldı tel tel,
Dört bir yana bölünüp,
Dünya aydınlık göründü.
Bakay ağan, koca arslan,
Çadırdan çıkıp bakınca,
Atların esenliğini dileyip,
Kökçolok ile Taybuurul,
İkisi kalmış bağlı yerinde.
Gemlerini şakırdatır,
Kucak dolusu kuyruğu
Apış arasına çarparlar.
Sağ kulağını yatırıp,
Kara yerin toprağını
Göğe doğru savurup,
İki küheylan sağ salim,
Onlardan başka on dört at
Bakınca göze ilişmez,

The skylark warbled, twittering sweet.
The clouds dispersed in wisps and strands,
Parting away to every side,
The world appeared in shining light.
Your elder Bakay, the aged lion,
Stepping out of the tent to look,
Wishing the horses safe and sound,
Kökçolok and Taybuurul,
The two remained still tethered in place.
They rattle at their bridle-bits,
Their tails, a whole armful thick,
They lash between their hind legs.
Laying the right ear flat back,
The soil of the black earth
They fling up toward the sky,
The two coursers safe and sound,
But besides them, fourteen horses
Meet no eye however one looks,

Nereye gittiği bilinmez!
On dört atı yok ortada,
On dört atın ardında
İki öksüz de yok yanında!
O zaman ihtiyar Bakay,
Sakalını yolup fırlatıp:
«Vay, Manas, ölmez olaydın,
Bakay bu horluğu görmez olaydı!
İhtiyarı Tanrı alsaydı ya,
Kocamadan bu kart can kalsaydı ya!
Yamanım Manas sağken
Kahrolası Bakay ölseydi ya,
Şahbazlardan ayrılmadan,
Kıyamet yüzünü görseydi ya!
Altı ay binip yol alsa,
Vay babam, ne çetin gün,
At yorulmaz olsaydı ya!
Öbür dünyaya gidene dek
Er kocamaz olsaydı ya!
Neden çoktan göçmedim ben?

Where they have gone, none can tell!
The fourteen horses nowhere seen,
And behind the fourteen horses
The two orphans gone as well!
Then did old Bakay
Tear his beard and fling it down:
«Woe, Manas, would you had never died,
Would Bakay had never seen this shame!
Would God had taken the old man,
Would this old life had stayed unaged!
While my fierce Manas yet lived
Would wretched Bakay had died,
Before being parted from the falcons,
Would he had seen doomsday's face!
Riding six months on the road,
Woe, my father, what a bitter day,
Would the steed had never tired!
Until he goes to the other world
Would the warrior had never aged!
Why did I not pass on long ago?

Yamanım Manas sağken,
O zaman ölmeyip ne oldum!?

Sakalımın akı buymuş,
Çocuklar sözümü dinlemeyince
Sefere göçme çağı buymuş!
Bıyığımın akı buymuş,
İçlenip dertlenince Bakay'ın
Bu dünyada durmayıp
Yitip gitme çağı buymuş!
Yamanım bozkurt sağken
Seferi Bakay bilirdi,
Üç çocuk değil, bu yorgun can
Sayısız orduya baş olurdu! Öbür dünya yüzünü görmüş!»
Kaplanım sağken
Sözümü Manas dinlerdi,
Kırk çoronun hepsi,

While my fierce Manas yet lived,
Why did I not die then — what became of me!?
So this is the white of my beard,
When the children heed not my word
So this is the hour to march to war!
So this is the white of my mustache,
When Bakay grieves and sorrows within,
Not to linger in this world
So this is the hour to perish away!
While my fierce grey wolf yet lived
Bakay was the one who knew the campaign,
Not three children — this weary soul
Would head a countless host! He has seen the other world's face!»
While my tiger yet lived
Manas would heed my word,
All of the forty choros,

Kırgıl başta, yaşlısı,	*Kırgıl at their head, the eldest,*
Naramı duyduklarında	*When they heard my battle-cry*
Yere serilip kalırlardı!	*Would fall prostrate to the ground!*
Küheylandım, yol teperek	*I was a courser — treading the road,*
Yorulup düşmüşüm meğer.	*It seems I have wearied and fallen.*
Şahbazımdan ayrılıp,	*Parted from my falcon,*
Diri desen sayıda yok,	*Counted no more among the living,*
Kocayıp kalmışım meğer!	*It seems I am left grown old!*
Hakan Beecin şehrini	*When the Khakan's city Beecin*
Avucumda tuttuğum çağda,	*I held in my very palm,*
Kalday ile cang-cungunu*	*When the kalday and the cang-cung**
Kırbaçlayıp durduğum çağda,	*I kept lashing with my whip,*
Kaplanım hayattayken,	*While my tiger was alive,*
Gayretim taşkın çağında,	*In the day my vigor overflowed,*
O demde ölmeyip ne oldum!	*Why did I not die in that hour!*
Gücüm bütünken daha,	*While my strength was yet whole,*
Dağ gibim sağken daha,	*While my mountain-like one yet lived,*
O demde ölmeyip ne oldum?	*Why did I not die in that hour?*
Çam mızrak, zülfikâr ile	*With pine-shaft lance and zulfiqar*
Âlemi titretip	*Making the whole world tremble,*
Hükmettiğim çağımda,	*In the day I held dominion,*
O demde ölmeyip ne oldum!?	*Why did I not die in that hour!?*
Sataşana kıyameti	*Upon whoever crossed me*
Kopardığım çağımda,	*In the day I loosed doomsday,*
Yeryüzünü tek başıma tutup	*Holding the earth all alone,*
Elimde tuttuğum çağda,	*In the day I gripped it in my hand,*
O demde ölmeyip ne oldum!?	*Why did I not die in that hour!?*
Şahbazım Manas, ölmez olaydın,	*My falcon Manas, would you had never died,*
Uzun yaşayıp Han Bakay	*Would Khan Bakay, living long,*
Bu güne ermez olaydı!	*Had never reached this day!*
Bu türlü horluğu	*Would you had never shown your servant*
Kuluna göstermez olaydın!	*Such disgrace as this!*
Günümü tüketmiş meğer,	*It seems my days are spent,*
Tükenesiceler dinlemeyip sözümü!	*The wretches heeding not my word!*
Bakay ağan ölmüş demek,	*Your elder Bakay is dead, it means,*
Bey Bakay yandı kavruldu,	*Bey Bakay is burnt and scorched,*
Bey Manas bozkurdun	*That Bey Manas the grey wolf*

Öldüğü bugün bilindi!
Dünyadan göçmüşüm ben,
Çocuklar dinlemeyip sözümü,
Bugün Bakay göçüp gitmişim!
Yolda atları kaptırıp,
Hakan'a nasıl varayım,
Beli nasıl bağlayayım,
Yiğitlik taslayan Kalça'dan,
Vay babam, ne kara gün,
Kan pahasını nasıl alayım!?
Hakan iline nasıl akayım,
Beecin'e nasıl varayım!?
Beecin'deki Kalça'dan
Öcümü nasıl alayım?!
Kocamış Bakay ölmüş demek,
Kartlığında bu Bakay
Kıyamet yüzünü görmüş demek!
On dört attan ayrılıp,
Nasıl diri durayım!
Altı aylık yol Beecin eli,
Arası yakın yol değil,
Sözümü dinlemeyip,
Çocuklarım, bu yaptığınız iyi değil!
Yedi aylık yol Çon-Beecin,

Died — today it is known!
I have passed from the world,
The children heeding not my word,
Today I, Bakay, have passed away!
Losing the horses on the road,
How shall I come to the Khakan,
How shall I gird my loins,
From Kalça who plays the hero,
Woe, my father, what a black day,
How shall I take the blood-price!?
How shall I sweep on the Khakan's land,
How shall I come to Beecin!?
From Kalça there in Beecin
How shall I take my revenge?!
Aged Bakay is dead, it means,
In his old age this Bakay
Has seen doomsday's face, it means!
Parted from the fourteen horses,
How shall I remain alive!
Six months' road, the land of Beecin,
The way between is no short road,
Heeding not my word,
My children, this deed of yours is not good!
Seven months' road, Çon-Beecin,

Ulaşması kolay yol değil,
Ustalarım dinlemeyip sözümü,
Bu ettiğiniz iyi değil!
Karşı yanınız Bakburçun,
At sürüp keşfe çıkarken,
Hıtay'a kırgın salıp
Şahbazlar öç alırken,
Kanatlardan edilip,
Güvenip dayandığımız
On dört attan ayrılıp,
Kökü sağlam Beecin'e
Dosdoğru girip nasıl akarız,
Kanatlardan edildik,
Yürüklerden ayrılıp,

No easy road to reach,
My masters heeding not my word,
This deed of yours is not good!
Across from you lies Bakburçun,
When riding out to scout,
Loosing slaughter on the Hıtay
While the falcons take revenge,
Stripped of our wings,
On which we trusted and relied —
Parted from those fourteen horses,
Into firm-rooted Beecin
How shall we enter straight and sweep,
We have been stripped of wings,
Parted from the swift-footed steeds,

Beecin'e nasıl varırız!?	*How shall we come to Beecin!?*
Söyledim, sözümü tutmadın,	*I spoke — you kept not my word,*
Atlara nöbet tutmadın,	*You stood no watch over the horses,*
Söylenen söze uymadın!»	*You obeyed not the spoken word!»*
Seferde at gözetmeden,	*Not minding horses on campaign,*
Deyip, böylece, Bakay Han	*So saying thus, Bakay Khan*
Erenleri azarlayıp,	*Rebuked the warriors,*
Er sultan Bakay bunu deyip, Sarhoşluk etmişiz meğer!	*The warrior sultan Bakay saying this, It seems we played the drunkard!*
Nice türlü acıyı sayıp,	*Recounting pains of every kind,*
Kaygılanıp dönerken,	*While turning back in sorrow,*
Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
İkisi geldi bir yandan,	*The two came from one side,*
On dört attan ayrılıp.	*Parted from the fourteen horses.*
Çorolar geldi o zaman,	*The choros came at that time,*
Beylerine dönüp.	*Returning to their beys.*
Bakay ile bahadıra	*To Bakay and the batyr*
Çocuklar gelip durdu ya,	*The children came and stood,*
On dört attan ayrılıp,	*Parted from the fourteen horses,*
Çocukları Tanrı çarptı ya,	*God has stricken the children,*
Gönülleri paramparça,	*Their hearts all shattered to pieces,*
Gözlerinin yaşı dökülüp:	*The tears spilling from their eyes:*
«Kurban olayım bahadırlar,	*«Let me be your offering, batyrs,*
Sinsi yandan baskın yiyip,	*Ambushed from a stealthy side,*
Yaman yürük küheylanı	*The fierce swift-footed coursers*
Dar geçitte kaptırdık!	*We lost in the narrow pass!*
İşte padişahlı şehir yeri,	*Here is the city seat of padishahs,*
Baş keseceksen biz işte!	*If you would cut off heads, here we are!*
İşte engebeli güzel yer,	*Here is the fair rolling ground,*
Arslan Bakay ağam,	*Lion Bakay, my elder,*
Vurup düşüreceksen ben işte!	*If you would strike me down, here I am!*
Tükenesicenin gözüne	*To this wretch's eyes*
Hiçbir şey görünmedi,	*Nothing at all appeared,*
Gece suyu çok içip,	*Drinking much water in the night,*
Gözümüze mi yürüdü?!	*Did it rise into our eyes?!*
Kararasıcanın gözüne	*To this doomed one's eyes*
Hiç mi hiç bir şey görünmedi,	*Nothing whatever appeared,*
Karanlıkta su içip,	*Drinking water in the dark,*

Gözü Tanrı mı çarptı?!
On dört attan ayrıldık!
Sefer boyu aş içmeden,
Kara rakıdan aş içip,
Sarhoşluk etmişiz meğer,
Gençlik etmişiz meğer!
Sefer sürüp at gözetmeden,
Keşifte at gözetmeden,
Onmaz olmuşuz meğer!
Keşifte çokça uyuyup,
Adam olmamışız meğer!
Kör edip gözümüzü oyuver,
Öfken gelip kabarırsa,
Hanlar, bizi kesiver!»
Çocuklar ağlaştı içi ezik,
Dertlenip çocukların
Gözlerinin yaşı döküldü.
Başını çekip hıçkırıp,
Çocuklar ağlaştı feryatla.
Gönülleri paramparça,
Gözlerinin yaşı dökülüp,
Dertlenip kaygılanıp,
Dayanamayıp bozkurtların
İçleri baştan başa ateş yanıp.

«Gündüz olmadan ikindi yok,
On dört attan ayrılan

Did God strike our eyes blind?!
We are parted from the fourteen horses!
Taking no food all the campaign,
Supping on black raki instead,
It seems we played the drunkard,
It seems we played the callow youth!
Riding campaign, not minding horses,
Not minding horses on the scout,
It seems we are past all mending!
Sleeping too long on the scout,
It seems we proved no men at all!
Blind us — gouge out our eyes,
If your wrath should rise and swell,
Khans, then cut us down!»
The children wept, crushed within,
Grieving, the children's
Tears came spilling down.
Bowing their heads and sobbing,
The children wept with wailing cries.
Their hearts all shattered to pieces,
The tears spilling from their eyes,
Grieving and sorrowing,
Unable to bear it, the grey wolves'
Insides burned with fire through and through.
«No afternoon before the day,
For us parted from the fourteen horses

Biz çorolarda nasip yok!
Gündüz atı kaptırsaydık,
Yüz yüze gelseydik,
Karşı karşıya dursaydık,
Bizde ne hasret kalırdı,
Çarpışa çarpışa vuruşsaydık!
Ecel yetse ölüşseydik,
Bizlerde hasret olmazdı.
Bırak, bahadır sultanım,
İster diri koyun bizi,
Öfkeniz gelirse, sultanım,

For us choros there is no portion!
Had we lost the horses by day,
Had we come face to face,
Had we stood man against man,
What longing would be left in us,
Had we fought them blow on blow!
Had we died when death-hour came,
There would be no longing in us.
Leave it, my batyr sultan,
Either leave us here alive,
Or if your wrath should rise, my sultan,

Yakalayıp kesin bizi!
Ölüp gittiğimiz demde
İt derisi kul idik,
Ölmeyip diri gezdiğimizde
Koyun derisi kul idik!
Kulun kul olduğu bilinip,
Kovup sürüp, öç alıp.
On dört attan ayrılıp,
Uykuya gözleri dalıp,
Dilersen diri bırakın!
Dilemezsen, ağam,
Yakalayıp bizi kesin,
Emektar kulların biriydik.
Belini pek kuşanan,
Yiğidim benimle öz kardeş. Boğuşa boğuşa görürüz!
Aziz anam Kanıkey'in
Rahmini teperek yarıp çıkan, Allah Taala biriciğin,
Arslan, cömert Manas'ın
Öz belinden süzülüp gelen,
Biz ne zaman Manas oğluyduk?
Bizim gibi çocuklara
Yiğit denir mi hiç,
Kaptırdık küheylanları,
İnsan bizim gibi olur mu!»
Çocuklar yakınıp dururken,
Bahadır kalkıp şunu der:
«Yakınma, çocuklar, yakınma!
Sizin gibi iki öz evlada
Benim gibi ağanız kurban!

Seize us and cut us down!
In the hour we died and passed
We were slaves of dog's hide,
While we walked alive, undying,
We were slaves of sheep's hide!
Let the slave be known for a slave,
Drive us out, take your revenge.
Parted from the fourteen horses,
Our eyes sunk deep in sleep,
If you will it, leave us alive!
If you will not, my elder,
Seize us and cut us down,
We were but slaves of long service.
He who girds his loins full tight,
My brave one, my own blood brother. We shall meet them grappling breast to breast!
From my dear mother Kanıkey's
Womb bursting forth with a kick, The one and only of Allah Taala,
From the lion, bounteous Manas,
Come flowing from his very loins,
When were we ever Manas's sons?
Can children such as we
Ever be called brave men,
We lost the coursers to the foe,
Can any man be like us!»
While the children stood lamenting,
The batyr rose and spoke this word:
«Lament not, children, lament not!
For two true-born sons like you
An elder like me be the offering!

Gökte Çolpan yıldızım,
Yakamda kemçat* kunduzum!
Yokuş çıksam desteğim,
İniş insem dayanağım!
Yiten at bulunur elbet,
Çift kanadım, avunduğum,
Yarın bu ayıp örtülür.

My Çolpan star in the sky,
My kemçat beaver at my collar!*
My prop when I climb the rise,
My stay when I take the descent!
A lost horse is surely found,
My two wings, my consolation,
Tomorrow this shame will be covered.

Gidene yakınmakla çare yok,
Pişmanlıkla fayda yok.
Kaynaşan Hıtay'a
Kırgını sağlam salarız,
Kızıl göbek Kalmuk'un
Atlarını kapıp alırız!
Taşı bozup, göç alıp,
Parçalayıp öç alıp,
Kum yolunu bozup, göç alıp,

Soydaşım, çocuklar, yakınma!
Beylik taslayan Mançu'nun,
Tependen çullanan Kalmuk'un

Dört türlü malını saçarız!
Biz de Kün cang-cung şehrini
böleriz,
Güçlülük taslayan kulla,
Eteği yere değmeyen,
Hangisi olduğu bilinmeyen
Kan içicilerin obasına
Biz de kırgını şenlikçe salarız,
Han Konurbay şehrine,
Değeri pahalı Beecin'e,
Varıp kırgın salarız!
Madanşan'ın eline,
Ulusu Zuntun hanına,
Vuruşacağını gördün mü,
Kakançın'ın şehrine!
Yüzleşeceğin Beecin eli,
Çokluğunu görsen kara kurt!

Yardaki çadıra,
Tutuşmaya varırız,
Kan içen Kalça bahadıra!
Tutuşacağın Kalmuk eli,
Kalmuk atları kaptı – diye,
Dertlenen onar mı?!
Hıtay atları kaptı – diye,

No cure in mourning what is gone,
No profit in regret.
On the swarming Hıtay
We shall loose a solid slaughter,
The red-bellied Kalmuk's
Horses we shall seize and take!
Breaking their stone, taking their camps,
Tearing them apart, taking revenge,
Breaking their sand road, taking their camps,
My kinsmen, children, lament not!
Of the Mançu who play at lordship,
Of the Kalmuk who swarm down from the heights,
We shall scatter their four kinds of herds!
We too shall carve up the city
of Kün cang-cung,
With the slave who plays at strength,
Whose hem never touches the ground,
Whose kind no man can tell,
Upon the camp of the blood-drinkers
We too shall loose slaughter like a feast,
On Khan Konurbay's city,
On Beecin of costly price,
We shall come and loose the slaughter!
On Madanşan's land,
On its lord the khan Zuntun,
Have you seen how it will fight,
On Kakançın's city!
The Beecin land you will confront,
If you saw their swarm — black worms!

To the tent upon the cliff,
We shall go to grapple,
With the blood-drinking batyr Kalça!
The Kalmuk land you will grapple with,
The Kalmuk seized the horses – saying,
Shall he who grieves be mended?!
The Hıtay seized the horses – saying,

İçin için kaynamak olur mu?!
Atları Kalmuk aldı – diye,
Azabı bize saldı – diye,
Şaşkın şaşkın bakmak olur mu?!
Sağ olursam gör bak sen,
Yamaçtan sürerim göçümü,
Keçil'in hanı Kalça'dan
Ölmezsem alırım öcümü!
Atları Hıtay aldı – diye,
İçin için kaynamak olur mu?!
Zahmeti eren görmez mi,
Kara günlü çocuklarmışsınız,
Kaygı aklı bölmez mi?!
Keşfe çıkan yiğit
Nice müşkül görmez mi?!
Kaygıyla bedel ödenir mi,
Kalmuk atları aldı – diye,
Kaygılanıp durmak olur mu?!»
Gayret verip çocuklara,
Salınan koca arslan,
Hiç yerinden kımıldamaz koca er, Yer
gümbürdeyip toz olup,
Dimdik durur, aldırmaz,
Çocukların yakınıp durmasını
Topuğuna denk saymaz.
Altın kese kuşanıp,
Atadan soylu bozkurdun
Ay gibi yüzünü nur kapladı.
Öfkelendi bozkurdun,
Dertlenmeden dimdik durup,
Buurul'a binip atlanıp,
Koca beyin heybetle yükseldi.
Üç-Karkıra geniş vadi,

Shall one seethe and boil within?!
The Kalmuk took the horses – saying,
They cast this torment on us – saying,
Shall one stand staring in a daze?!
If I live, you shall see,
I shall drive my camp along the slope,
From Kalça, khan of Keçil,
If I die not, I shall take my revenge!
The Hıtay took the horses – saying,
Shall one seethe and boil within?!
Does the warrior not meet hardship,
You have proved children of the black day,
Does sorrow not cleave the mind?!
The brave man riding out to scout,
Does he not meet many a trial?!
Is any price paid with sorrow,
The Kalmuk took the horses – saying,
Shall one stand there sorrowing?!»
Giving heart to the children,
The stately aged lion,
The old warrior stirs not from his place,
The earth rumbling into dust,
He stands bolt upright, unmoved,
The children's constant lamenting
He counts not worth his heel.
Girding on the golden pouch,
The grey wolf of noble fathers —
Light flooded his moonlike face.
The grey wolf grew wrathful,
Standing bolt upright without grieving,
Mounting up on Buurul,
The old bey rose in majesty.
Üç-Karkıra, the broad valley,

Burada izi bulamayıp,
Geri döndü işte şimdi.
Karşısı Çarın'a, Çara'ya,
Sürüp indi bozkurdun,
Aşağı Çarın ovasına.

Finding no track here,
He has turned back even now.
Across toward Çarın, to Çara,
The grey wolf rode on down,
Down to the plain of Çarın.

Baksa göze ilişmez,
Yaman büyücü Muradıl'ın
Nereye sürüp gittiği
Tam o demde bilinmez.
Dağ eteğini sıyırıp,
Ilayluu-Kır, Aygay-Taş,
Bunları sıra sıra taradı der,
İz bulamadan kaldı der.
Kıygaç-Kır'ı dolaştı,
Eğri büğrü Kara-Suu
Boyunca sıyırıp geçti,
Burada izi bulamayıp,
Nice yeri dolaştı.
Üç-Kaykı'yı aştı der,
Ükürçü'yü bastı der,
Üç-Kapkak aşağı dolaşıp,
Tekes akan su imiş,
Boyunca sıyırıp geçti.
İz gözüne ilişmedi,
Yaman büyücü Mıradıl'ın
Nereye sürüp gittiği,
Hangisi olduğu bilinmedi,
Semetey'in başı sersem oldu.
Engebeli büyük vadi,
Büyük vadi yukarı dolaşıp,
Hızır değmiş bozkurdun,
Nice yeri sıyırıp geçti,
Kara-Bulak, Moynok-Taş,
Geri döndü işte şimdi.
Geri dönüp hazırlanıp,
Gaipten akıl bulunup,
Kan içicinin oğlu Kaplan,
Atların kapıldığı yere vardı şimdi.

He looks — nothing meets the eye,
Where the vile sorcerer Muradıl
Has driven off and gone
In that hour cannot be known.
Skirting the mountain's foot,
Ilayluu-Kır, Aygay-Taş,
He combed them rank by rank, they say,
He was left without a track, they say.
He rounded Kıygaç-Kır,
Along the crooked winding Kara-Suu
He swept along its course,
Finding no track here,
He roamed through many a place.
He crossed Üç-Kaykı, they say,
He trod Ükürçü, they say,
Rounding down Üç-Kapkak,
The Tekes proved a flowing stream,
He swept along its course.
No track met his eye,
Where the vile sorcerer Mıradıl
Had driven off and gone,
Which way it was, could not be known,
Semetey's head was left adaze.
The great valley of rolling ground,
Rounding up the great valley,
The grey wolf touched by Hızır
Swept past many a place,
Kara-Bulak, Moynok-Taş,
He has turned back even now.
Turning back, making ready,
Counsel coming from the unseen,
The blood-drinker's son, the Tiger,
Came now to where the horses were seized.

«Hıtay atları kaptı – diye,
Geri dönüp, düşmana akmadan,
Halkın yüzüne nasıl bakarız?
Kakançın'ın Beecin'ine,
Yaya da olsak, kulunum,

«The Hıtay seized the horses – saying,
Turning back without sweeping on the foe,
How shall we look our people in the face?
To Kakançın's Beecin,
Though we go on foot, my foal,

Tutuşa tutuşa ölürüz!
Hızırlı bu kart baş sağken,
Yolda kırdırdık – diye, Sarı-Caz vadisi derlerdi.
Kırgız'a nasıl varırız!
Dönüp girip Mançu'ya,
Kırgını şenlikçe salalım!»
Namus içindir beyin ölmesi,
Kakançın'ın Beecin'ine
Tutuşmaya gelmesi!
Hanı Bakay'la ikisi,
Gayret edip yiğitler,
Atsız kalan çocukları
Öne katıp yedekleyip,
Arslan Bakay yol başlayıp,
Beecin yolunu kestirip,
Engebeli yerlere basıp,
Geçidi sarp yaylayı aşıp,
Türlü türlü ilginç yer basıp,
O Manas sağken,
Düz pınar, duru su,
Durası gelmez işte bunun.
Her şeyi bilen Bakay ağası,
Kendi gördüğü yerden,
Vadili pınar suyundan,
Engebeli ak düzlük –
Ak düzlüğü kestirip,
Kara-Kır'ın sırtına,
Varmış meğer Bakay Han,
Üç-Karkıra boyuna.
Sarı-Caz boyu Kapka-Taş,
Kapka-Taş'ta durakladı,
Dertlenip, yorgun gönülle,
Koca Bakay ağan
Evvelki güne ağıt yaktı!
Ağıt yakmasının sebebi:

Küçüklükten düşman kovalayıp
Alışmış Bakay değil mi.

We shall die grappling blow on blow!
While this Hızır-blessed old head lives,
We let them be slain on the road – saying,
They called it the Sarı-Caz valley.
How shall we come before the Kırgız!
Turning back into the Mançu,
Let us loose slaughter like a feast!»
For honor's sake a bey must die,
To Kakançın's Beecin
He must come to grapple!
He and his khan Bakay, the two,
The brave men taking heart,
The children left without horses
They set before them, leading on,
Lion Bakay heading the way,
Cutting straight for the Beecin road,
Treading the rolling grounds,
Crossing the steep-passed highland pasture,
Treading strange lands of every kind,
While that Manas lived,
Level springs, limpid water —
Yet here he has no will to stay.
His elder Bakay, who knows all things,
From places seen with his own eyes,
From the valleyed spring waters,
The rolling white plain —
Cutting across the white plain,
To the ridge of Kara-Kır,
Bakay Khan had come, it seems,
Along the Üç-Karkıra.
Kapka-Taş on the Sarı-Caz,
At Kapka-Taş he halted,
Grieving, with a weary heart,
Your old elder Bakay
Raised a lament for the days gone by!
The reason he raised his lament:

Is it not Bakay, from childhood
Trained to chase the foe?

Kara-Kıya kuytu dağ yeri,
Kurban olayım kulunlar,
Dün, kaplan Manas sağken,
Kalabalık ordunun gelip yattığı yer!

Ayrık otu gür, taşı yok,
Bu yeri sorarsan,
Atların semirip doyduğu yer,
Arslan Manas sağken,
Ordunun azığına
Altı yüz kısrağın kesildiği yer!

İki bölüğün bir olup,
Kazı doğrayıp yattığı yer,
Çok şenliğe batılan yer!
Küheylanım Manas sağken,
Pınar aşağı şırıldayıp,
Yılkı yağının aktığı yer!
Hakan'a sefere varıldığında,
Kıyamet salıp kalabalık ordunun
Oyun kurup yattığı yer!
Devletin esen çağında
Kahrolası Bakay ölmedi,
Kıyameti görmedi!
Eski günler akla düşünce
Gönlüm fena bölünüyor,
Bu kahrolası kuru dünya,
Gönlü isterse Bakay'ı
Aldatıp durur görünür!
İçim dertli, bağrım kor,
İç sırrımı bilen
Yaşıtım Manas dahi yok!
Manas'ından ayrılan
Bakay'ın kıl kadar bahtı yok!
Âlemi ardında
Bırakan Bakay değil mi,
Kurban olayım kulunlar,

En azından yedi kez,

Kara-Kıya, sheltered mountain ground,
Let me be your offering, my foals,
Yesterday, while tiger Manas lived,
The place where the teeming host came and lay!
Thick with couch-grass, free of stone,
If you ask of this place,
The place where the horses fattened and fed,
While lion Manas lived,
For the provisioning of the host
The place where six hundred mares were slaughtered!
Where two divisions joined as one,
The place they lay carving the kazı,
The place of feasting past all measure!
While my courser Manas lived,
The place where, purling down the spring,
The fat of the herds ran flowing!
When we marched upon the Khakan,
Where the teeming host, loosing doomsday,
Lay encamped in games and sport!
In the days the state stood whole
Wretched Bakay did not die,
He did not see the doomsday!
When the old days come to mind
My heart is sorely riven,
This wretched barren world,
When it pleases, keeps deceiving
Bakay — so it appears!
My inside grieves, my breast is embers,
He who knew my inner secret,
My agemate Manas, is no more!
Parted from his Manas,
Bakay has not a hair's-breadth of fortune!
Is it not Bakay who left
The whole world at his back,
Let me be your offering, my foals,

At the least full seven times,

Kakançın'ın Beecin'ine
Yol başlayan Bakay değil mi?!
İhtiyarlık yetişip Bakay'ın
Yanını sarmış dolanmıyor mu?!
Cefa görürsen bundan gör,
Kahrolası kuru dünya,
Bakay'ı oyuncak edip
Aldatıp duruyor değil mi?!
Gazaya yürüyen işte bu,
Han Bakay'ın elinde
Ay damgalı altın kızıl tuğ.

Gençliğimde devlet verip,
Kula atını hoplatıp,
On iki çoro katında,
Gerçek Bakay ağanın
Iraman'ın Irçıuul'u
Önünde türkü söylerdi,
Falcım kara Tölök'üm
Baş ucunda fal açardı.
Güldürücüm Çalıbay,
Giden işin boşa gideni
Bulunmayan şahbazlar,
Cömert erin nökerleri.
Kırk çoro gürleyip yola düşse, Kurban olsun Abıke, Köböş soyuna!

Yaman oyunum, eğlencem,
Kahrolası bok dünya,
Dönüp bakmamış meğer, bir baksam!

Yaman müşkül iş gelir,
Eskilerimi sayarsam!»
Altındaki Kökçolok,
Yürümez olacakmış gibi,
Ayrık otlu düzde sarsılıp,
Üstündeki Bakay Han
Hasretini deyip sarsılıp!
Ah, Tanrı vardır, iki haram,

To Kakançın's Beecin
Is it not Bakay who headed the way?!
Has not old age overtaken Bakay
And wound itself about his side?!
If you would see affliction, see it here,
This wretched barren world,
Making Bakay its plaything,
Keeps deceiving him, does it not?!
Here is the one who marches to holy war,
In Khan Bakay's hand
The moon-stamped gold-and-crimson standard.
Granting fortune in my youth,
Making his dun horse prance,
In the rank of the twelve choros,
Before your true elder Bakay
Iraman's son Irçıuul
Would sing his songs,
My soothsayer, swarthy Tölök,
Would cast the lots at my head.
My jester Çalıbay,
Falcons whose ventures never
Went forth and came to nothing,
The retainers of the bounteous warrior.
When the forty choros thundered onto the road, Let them be the offering for Abıke and Köböş's line!
My fierce game, my merriment,
This wretched dung-heap world
Never looked back, it seems — would I might look once more!
Fierce hard trials come upon me
If I count over my days of old!»
Kökçolok beneath him,
As though he would walk no more,
Shuddering on the couch-grass plain,
Bakay Khan upon his back
Shuddering as he spoke his longing!
Ah, there is a God — two base ones,

Koca Bakay ağan,
Homurdanıp kıvranıp,
Yakınıp gider o zaman,
Evvelki derdi depreşip!
Çatal bel, ak yokuş,
Hızlı basıp aşamadan,

Külçoro ile Kançoro,
Bu ikisi ağır aksak, yürüyemez,
Hepten semiz, yağ topağı,
Dönenip durur kurnaz çocuklar.
Terkiye alsa sığmadılar,
Yaya sürse yürümediler.
Yaya yürümeyip sallanıp,
Kıyı Ak-Çiy'de durdu,
Gürleyip öfkesini tutamadan,
Yiğit beyin sövüp saydı:
«Ah, Tanrı vardır, iki haram,
Ha yaya sürsem yürümezsin,
Ha terkiye alsam sığmazsın.
Ha sağ esen, haramlar,
Atlara nöbet tutmazsın!
Denen sözü dinlemezsin,
Sürülen yana yürümezsin!
İnsan sözünü tutmazsın.
Ha Talas'ta da yatıp kalmazsın!
Argımak derledim, at derledim,
Kurban olsun Buurul küheylana,

Yiğit derledim, er derledim,
Bugün Beecin yolunda çaldırdım,

Nice çilemi kaynattın!
Atsız ikiniz yaya kalıp,
Başıma ettiniz ya,
Kimsenin etmediği işi!
Sizin gibi insan olur mu,
Size insan diyen onar mı?
Yatarken yan böğür yorulmaz mı,

Your old elder Bakay,
Muttering, writhing,
Goes lamenting then,
His old grief stirred anew!
The forked pass, the white slope,
Unable to stride swiftly over,

Külçoro and Kançoro,
These two limp heavy, cannot walk,
Fat through and through, balls of grease,
The sly children keep milling about.
Taken up pillion, they did not fit,
Driven on foot, they did not walk.
Not walking, but swaying to a stop,
He halted at the shore of Ak-Çiy,
Thundering, unable to hold his wrath,
The brave bey cursed and reviled:
«Ah, there is a God — two base ones,
Drive you on foot — you will not walk,
Take you up pillion — you will not fit.
And safe and sound, you base ones,
You stand no watch over the horses!
You heed not the word that is said,
You walk not the way you are driven!
You keep not the word of man.
Nor would you even lie quiet in Talas!
I gathered argamaks, I gathered horses,
Let them be the offering for the courser Buurul,
I gathered braves, I gathered warriors,
Today on the Beecin road I let them be stolen,
How many of my trials you have set to boil!
You two left horseless, afoot,
You have brought upon my head
A deed no man ever did!
Can there be men like you,
Shall he who calls you men be mended?
Does the flank not weary of lying,

Uyusa uykuya kanılmaz mı?
Heybeye koyup saklanacak
Avuç kadar can değilsiniz,
Öne alıp deh diyecek
Ne de altı yaşında çocuksunuz!
Tanrı vardır, iki haram,
Başıboş gezip, ıssız büyüyen,

Is sleep not sated with sleeping?
You are no palmful of souls
To be tucked away in a saddlebag,
Nor are you six-year-old children
To be set in front and geed along!
There is a God — two base ones,
Roaming loose, growing up in the wilds,

El oğluyla denk büyüyen.
Sağ küreği geniş büyüyen,
Oyrot'u bozup arslan büyüyen!
Yüreği yağlı olsun diye,
Kazıyı kanlı yedirdim,
Ayrılmaz kardeş olasınız diye,
Kanıkey'den emzirttim,
Argın ile Kırgız'a,
Ne zaman kem söz dedirttim!
At gözetmeyen iki haram,
Bu huyunuz pek yaman.
Terkiye alsam sığmazsın,
Ha yaya sürsem yürümezsin!
Yolunu bulup, iki haram,
Atlara nöbet tutmazsın!
Ha denen sözü bilmezsin,
Sürsem yola yürümezsin!
Keşifte azap çektirdin,
Eyer takımını yüklettin!
Kürkünü ovada çıkardın,
Var küheylandan ayırıp,
Çocuklar, başıma görülmedik iş açtın.
Kakançın, Beecin çetin şehir,

Growing up equal with strangers' sons.
Growing broad in the right shoulder-blade,
Growing lions that rout the Oyrot!
That your hearts might be coated in fat,
I fed you the kazı still bloody,
That you might be brothers never parted,
I had Kanıkey suckle you,
Before the Argın and the Kırgız,
When did I let an ill word be said of you!
Two base ones who mind no horses,
This habit of yours is most vile.
Take you up pillion — you will not fit,
Drive you on foot — you will not walk!
Finding your own way, two base ones,
You stand no watch over the horses!
You know not the word that is said,
Drive you to the road — you will not walk!
On the scout you dealt me torment,
You made me load your saddle-gear!
You shed your fur-coat on the plain,
Parting me from every courser I had,
Children, you have brought unheard-of
trouble on my head. Kakançın, Beecin, the
grim city,

Ana yolunu kollarken,
Hoplatıp Hıtay'ın
Sayısız malını kapıp alırken,
Uyusan görülmez bu düş,
Boyda var mı böyle iş!
Beecin yolu pek ırak,
Yönelip nasıl varırız,

While watching its main road,
While at a bound we seized and took
The countless herds of the Hıtay,
Even in sleep such a dream is not seen,
Is there such a deed in all the tribe!
The Beecin road is far indeed,
Setting out, how shall we arrive,

Kilitli duran Beecin'e
Şimdi nasıl keşfe çıkarız!?
Öne katsan uğuru ak,
Çare bulucu ağan,
Heybeti sayısız ordu gibi.
Ansızın söz bulan,
Han olduğun gerçekse,
Kurban olayım ağam,
Karanlıkta göz buluver.
Kopanı ulayıver,
Saçılanı toplayıver!

On Beecin standing under lock
How shall we now ride out to scout!?
Set him in front — his omen is white,
Your elder, the finder of remedies,
His majesty like a countless host.
Finder of words in an instant,
If it is true you are a khan,
Let me be your offering, my elder,
Find us eyes in the darkness.
Splice together what is snapped,
Gather up what is scattered!

Yolsuz yerden yol bul,
Arslanlığın gerçekse –
Arslan Bakay ağam,
Atsız kalan çocuklara
Emanet koyacak yer bul!
Terkiye alıp, at ölse,
Cefa çekip, biz ölsek,
Hangi murada erelim,
Ondansa çocukları
Ordugâha bırakıp gidelim!»
Semetey böyle dedikten sonra,
Ağası ihtiyar Bakay –
Keramet ehli, gözü açık,
Saygıdeğer soydaş evliya:
«Peki, yavrum, peki – deyip,
Bu dediğin akıl – deyip,
Terkiye alıp çocukları
Hangi murada girişelim,
Ondansa bir yere,
Tanrı'ya emanet edip,
Ordugâha koyup bırakalım!

Find a road where no road is,
If your lionhood is true —
Lion Bakay, my elder,
For the children left horseless
Find a place to leave them in trust!
If, taken pillion, the horse should die,
If, suffering torment, we should die,
What goal would we attain,
Rather let us leave the children
At an encampment and ride on!»
After Semetey spoke thus,
His elder, old Bakay —
Master of wonders, open-eyed,
The honored kinsman saint:
«So be it, my child, so be it – saying,
This word of yours is wisdom – saying,
Taking the children up pillion
What goal should we attempt,
Rather in some place,
Committing them in trust to God,
Let us set them in an encampment and leave them!

Kadir Allah yol versin,
Nice yerde bela var!
Hıtay ucuz el değil,
Buyruk verse cang-cungu,
Can bırakacak el değil.

May Almighty Allah grant the road,
In many a place there is peril!
The Hıtay is no cheap-won land,
Should its cang-cung give the order,
It is no land to leave a soul alive.

Beecin ucuz yer değil,
Tutuşacağın Kakançın,
İnsanın dokunacağı el değil!
Çevresi toprak kale,
O kalenin içinde
Azgın Hıtay eli var.
Varışı Tanrı bilir,
Tanrı bilir Beecin'den
Ölmeden sağ kalışı!
Azaplı müşkül el odur,
Boğuşacağın Beecin beli odur!

Gözcüsü var, hanı var,
Koca Beecin Zuntun'un

Nice yerde belası var,
Söylese Bakay ağanın
Türlü türlü sözü var.
Öteye sefer yürüsek,
Kurban olduğum çocukları
Ordugâh diye koyacak yerim var!
Eskileri sayarsam,
İçim yanar, bağrım kor,
Bu Bakay'ın içinde
Neler var da neler yok!
Masalımı söze döksem,
Anıyormuş gibi olurum.
Yaşıtlarımı sayıp bu yorgun can,
Kuruyup kuruyup kalırım!
Eskimi söze döksem,
Sakalım kuğu gibi ağarmışken,
Sefere göçecek çağımda,
Övünüyormuş gibi olurum!
Akın için Beecin yeri de var,
Çarpışsak görkemli el de var!
Altı ay ordugâh bıraksak,
İnsan görmez yer de var!
Saklanmış geçit de var,
İnsanın görmediği yer de var,

Beecin is no cheap-won place,
Kakançın you will grapple with
Is no land for man to touch!
Around it a rampart of earth,
And inside that rampart
Lies the raging Hıtay land.
God alone knows the arriving,
God alone knows the coming back
From Beecin alive, undying!
That is the land of torment and trial,
That is the Beecin pass where you will grapple!
It has its watchmen, it has its khan,
Of great Beecin's Zuntun

In many a place there lies a peril,
Should he speak, your elder Bakay
Has words of every kind.
If we march the campaign onward,
For the children I would die for
I have a place to set as their encampment!
If I count over the old days,
My inside burns, my breast is embers,
Within this Bakay
What is there not, and what is there!
If I poured my tale into words,
I would seem to be reciting a legend.
Counting my agemates, this weary soul,
I wither and wither away!
If I poured my past into words,
Now my beard has whitened like a swan,
Now in my hour to march to war,
I would seem to be boasting!
There is Beecin ground for the raid,
There is a splendid land if we clash!
Were we to leave a camp six months,
There is ground no man would see!
There is a hidden pass as well,
There is ground unseen by man,

Bel bağladığım belim var.
Buradan öteye yol yürüsek,
Yerin hâlini anlatayım,
Sıra sıra bel gelir,
Alçak engebeli yer gelir!
Tümsek tümsek nice dağ gelir,

Dağ etekleyip yol alsak,
Kök-Suu, Kuştay yeri gelir.
Bu ikisinden geçeriz,
Eçki-Ölbös'ün iki yamacı,
Sivrilip sırtı görünür,
Koca Bakay ağanın
Gönlü o zaman bölünür!
O sırta çıkıldığında
Puslanıp köşelenir,
Pusarık olup sivrilir!

Göz erişmez yerde tümseklenip,
Dağın başı görünür,
Kurban olayım kulunlar,
Gönlüm burada bölünür!
Sarkıp giren çıkıntıda,
Sallanan burunda,
Engebeli kara sırt,
Hikâyesi ilginç işte bu!
Üç-Cırgalan, Könüz var,
Görecek olsan bu yerde
Her şeyi eksiksiz var!
Ormanında domuz var,
Dönemeçte geyik var,
Engebede arkar var,
Düzünde tilki var,
Sırtlarında kaplan var,
Yükselen yüce dağ var,
O yüceyi yurt edinen
Keçi, teke, yaban geyiği var!
Yamacında ayı var,
Nice güzel canlılar var.

There is a pass on which I stake my trust.
If we walk the road onward from here,
Let me tell you how the land lies:
Pass after pass comes rank on rank,
Low rolling country comes!
Hummock on hummock, many a mountain comes,
If we skirt the mountains' feet,
Kök-Suu and Kuştay ground come.
Through these two we shall pass,
The two slopes of Eçki-Ölbös,
Its ridge shows, rising to a point,
Then is your old elder Bakay's
Heart riven in two!
When one climbs upon that ridge
It hazes over, angling away,
It sharpens into misty peaks!

Mounding where no eye can reach,
The mountain's head appears,
Let me be your offering, my foals,
Here is my heart riven in two!
On the jutting overhang,
On the swaying promontory,
The rolling black ridge —
Strange indeed is its tale!
There are Üç-Cırgalan and Könüz,
Should you look upon this place,
It lacks nothing — all is there!
In its forest there are boars,
At the bend there are deer,
On the rolling ground there are arkhar,
On its plain there are foxes,
On its ridges there are tigers,
There is the lofty mountain rising,
And making that height their home,
Goats, ibex, wild deer are there!
On its slope there are bears,
Many fair creatures are there.

Dağında karı var,
Ormanında çalısı var,
Can taşıyanın hepsi var!
Bakılsa ilginç bu iş,
Kayında yumurtlar kuşları,
Ölmezsen, çocuklar, görürsün,
Kamçılanır uçuşu,
Kavakta yumurtlar kuşları,
Üzengiye basar gibi uçar!
Av tohumu saçılmış,
Yiğidin gönlü açılmış,
Hevesli yiğit sefa sürmüş.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Kaz, karkıra, turna,
Kulak yırtıp çığrışır!
Kamışında kuğusu var,
Ceviz olgunlaşıp dere dolmuş,
Elması dökülüp yığın olmuş,

On its mountain there is snow,
In its forest there is brush,
All that bears a soul is there!
Look, and this is a wondrous thing,
Its birds lay eggs in the birch,
If you die not, children, you will see,
Their flight goes whip-quick,
Its birds lay eggs in the poplar,
They fly as if stepping into stirrups!
The seed of game lies scattered,
The brave man's heart is gladdened,
The eager brave has taken his delight.
When dawn breaks and whitens,
When light touches the ground,
Goose, karkıra, and crane
Scream fit to split the ear!
In its reeds there are swans,
Walnuts ripen and fill the ravine,
Its apples drop and lie in heaps,

İnsanın gezeceği yer olmuş.
Söğüdünün başı eğilmiş,
Kumunun üstü çizilmiş,
Gören kul şaşakalmış,
Yeryuvarlağının dört bucağını
Yiğit görse sevinmiş!
İnince, ey çocuklar,
Âlemin tamamını
Sıkılsan gönlün açılır,
Nice türlü çok canlılar!
Dolaşan Bakay değil mi.
Er eğilip girdiğinde,
Mankan ile Kordoy var,
Yarım pınar su komadan,
Yerin sağrısı nice var.
Usta Bakay ağanın
Dediği sözü sayın!
Azizim sağken,
Neleri görmedim,

It has become ground for man to wander.
Its willow's crown is bowed,
The face of its sand is lined,
The servant who saw it stood amazed,
The four corners of the earth's round —
The brave who saw it rejoiced!
When you come down, o children,
The whole of the world —
Though your heart be weary, it opens wide,
Living things of many kinds!
Is it not Bakay who roamed it.
Where a warrior enters stooping,
There are Mankan and Kordoy,
Leaving not half a spring of water,
Many are the croup-lands of the earth.
Your master elder Bakay —
Heed the word he speaks!
While my dear one lived,
What did I not see,

Neleri bilmedim!
Şölen şenlik, çok oyun,
Taşıp nicesine daldım,
Can yoldaşım Manas sağken,
Gün doğusu ile gün batısı, Saçıp Bakay gidiyor,
Hepsini akınlayıp yattım!
Cömerdim Manas sağken,
At koşturup her yanı taradım,
Yeryuvarlağının dört bucağını
Akın akın dolaştım!
Yetkinim Manas sağken,
Dağ ile taşı, suları,
Asil Bakay ağanın
Bölen Bakay ben işte!
Yerin dibi Celpiniş,
Gün doğusunda Beecin'i
Gören Bakay ben işte!
Görmüş Bakay ağanın,
Çok görmüş atanın
Gök küheylanı basmadık,

Yetkinim sağken,
Yerde el değmedik yer mi kalmış,

Gök mızrak ucu değmedik
Elde dokunulmadık mı kalmış!
Kart laçinin pençelemediği
Kuğuda tutulmadık mı kalmış,

Yaşıtım Manas sağken,
Bakay'ın eli değmedik
Elde dokunulmadık mı kalmış!
Sıyırıp geçen Bakay değil mi,
Akın akın o zaman,
Yarım yamalak dağ komadan,
Nurlu Manas sağken,
Dolaşan Bakay değil mi.
Nice yerde el görmüş,

What did I not know!
Feast and revel, many games,
Overflowing, I plunged into many,
While my soul's companion Manas lived,
The sunrise and the sunset lands,
Scattering them Bakay goes,
I raided them all and lay at ease!
While my bounteous Manas lived,
I galloped and combed every side,
The four corners of the earth's round
I roamed raid upon raid!
While my peerless Manas lived,
The mountains and stones, the waters,
Of your noble elder Bakay —
I am Bakay who portioned them out!
The earth's far bottom, Celpiniş,
And Beecin at the sunrise —
I am Bakay who saw them!
Your elder Bakay who has seen,
The grey courser of the father
Who saw so much has left no ground untrodden,
While my peerless one lived,
What ground on earth is left untouched by hand,
What land is left unprodded
By the point of the grey lance!
What swan is left unseized
That the old falcon has not clawed,

While my agemate Manas lived,
What land is left untouched
That Bakay's hand did not reach!
Is it not Bakay who swept on past,
Raid upon raid in that day,
Leaving no mountain half-passed by,
While radiant Manas lived,
Is it not Bakay who roamed them.
In many a place he saw lands,

Kuytu yerde yer görmüş,
Sayısız ordunun sayısına baş olmuş,

Bu dünya denen zavallıyı,
Ağan Bakay, uğuru ak,
Bakıp görüp bırakmış!
Ağzından çıkan sayısız altın,
Kendi gördüğü uz yolu
Basıp Bakay gidiyor.
Kimsenin görmediği büyük vadiyi

Geride koyup Bakay gidiyor,
Engebeli boyun geçidine
Öncülük edip Bakay gidiyor.
Dediklerinin hepsi gerçek.
Ova düze varıldığında,
Kaplumbağası ibrik kadar,
Ağası ihtiyar Bakay,
Hayvanla katılıp,
İkisini bir gün doğurmuş gibi.
Kılıca takılan kın imiş,
Kahrolası kuru dünya,
Değerli Bakay'ın dediği
Yalan değil, gerçek imiş.
Yine söylese, yine söz,
Yine söylesek olur mu,
Eskisi gibi bir daha deyip.

In sheltered spots he saw grounds,
He stood head over the count of countless hosts,
This poor wretch called the world —
Your elder Bakay, his omen white,
Looked on it, saw it, and left it!
Countless gold falls from his mouth,
Treading the fine road he himself once saw,
Bakay goes on his way.
Leaving behind the great valley no man has seen,
Bakay goes on his way,
To the pass of the rolling neck
Bakay goes leading the way.
All that he said is true.
When they came to the level plain,
Its tortoises big as ewers,
His elder, old Bakay,
Joined in with the beast,
As if one day had borne them both.
It proved a scabbard fit to the sword,
This wretched barren world,
What precious Bakay had said
Was no lie — it proved the truth.
Should he speak again, again a word,
Might we not say it again,
Once more as of old – saying.

SEMETEY'İN YOLDA GİDİŞİ.

TEKES İLE ALTAY'IN GÖRÜNÜŞÜ

İkisi atlı, ikisi yaya,
Bozkurdun oğlu yavuzun
Yolcu gidişinin ilginçliği,
Beecin'e doğru yol alan, Sırt ardında durakladı,
Yiğidinin yaman işi.
Kendi gördüğü yoldan,

SEMETEY'S JOURNEY ON THE ROAD.
THE APPEARANCE OF THE TEKES AND THE ALTAY
Two mounted, two on foot,
Of the grey wolf's son, the fierce one,
The wonder of his wayfaring,
Taking the road toward Beecin, Behind the ridge he halted,
The grim deed of his brave.
By the road he himself once saw,

Vadili pınar suyundan,
Yolu başlatıp gelen,
Ağası Bakay'ın hüneri.
Ağası ihtiyar Bakay,
Üstün bilgiç evliya!
Sağlığında sözü açık,
Ere sınamacı Bakay'ın
Bu dünyada gözü açık.
Söylediği apaçık,
Çare bulucu evliya,
İhtiyar Bakay ağan!
Türlü türlü yer basıp,
Üç yayvan beli aşıp,
Yiğidin kendini nerden sakınırdı,

Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
Altı yayvan Çon-Çapkı,
Geniş vadiye dayandı.
Kiçi-Cıldız, Çon-Cıldız,
İki Cıldız'ı geçti idi,
Kiçi-Cıldız çukuruna,
Kara-Suu'nun boyuna,
Eğri yataklı Çatkal'a,
Eski ordunun toplanıp,
Salınarak varıp yattığı yerde.
Kuzey yanı Boz-Döbö,
Rahmetli Manas'ın kırk çorosu,
Coşup oynayıp toz salıp,
Ordo kurup yattığı yere.
O ordonun içinde
Ordo aşığının hanı var,

Evliyazade kan içiciden
Kalanların hepsi var!
Boz-Döbö'nün ensesinde,
Yakınmaktan ağan,
Er sultanına ağıt yaktı.
Azaplı sözden başladı,
Hasretini demeye başladı!

By the valleyed spring waters,
He who came heading the way —
The craft of his elder Bakay.
His elder, old Bakay,
The saint of surpassing knowledge!
In his lifetime his word is plain,
Bakay, the prover of warriors,
His eye is open in this world.
What he speaks is clear as day,
The remedy-finding saint,
Your old elder Bakay!
Treading grounds of every kind,
Crossing three broad-backed passes,
When did the brave man ever spare himself,
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
The six-fold sprawling Çon-Çapkı,
He came up against the wide valley.
Kiçi-Cıldız, Çon-Cıldız,
He had passed the two Cıldız,
To the hollow of Kiçi-Cıldız,
Along the Kara-Suu,
To crooked-bedded Çatkal,
Where the host of old would gather
And come at ease to lie encamped.
Its north side Boz-Döbö,
Where late-lamented Manas's forty choros,
Frolicking, sporting, raising dust,
Would pitch the ordo and lie.
Within that ordo
Is the khan of the ordo knucklebone game,

Of the saint-born blood-drinker's line
All who remain are there!
On the nape of Boz-Döbö,
Your elder, out of lamenting,
Raised a dirge for his warrior sultan.
He began with words of torment,
He began to speak his longing!

«Çift alaca samur börkü
Sallayıp durduğum çağda,
Manas'la koşuklaşıp
Sefa sürdüğüm çağda,
Kırk çoronun belli başlısı,
Acıbay ile Bakay han idik.
Cömert Manas sağken,
En azından ikimiz,
Peygamber yüzlü can idik!
Şimdi eşim göçtü, gece geçti,
Vay, Manas sağken,
Vay, sefalı gün geçti.
Yeri durur, kendisi yok,
Düşünsek böyle gün geçti,
Bakay Han'ı inleterek,
Yavuz dünya bunu etti!»
Ağası ihtiyar Bakay,
Altın yanaklı aybaltayı
Böğrüne dayayıp inledi,
Ordosuna ulu Bakay,
Yıkılıp düştü inleyerek!
Evvelki derdi depreşip,
Koca Bakay ağanın
Göğsü hırıldayıp gitti,
Sakalı tel tel döküldü,
İki gözden akan yaş,
Köprücükten aşağı titredi!
Bu yanı kara su,

«In the day I sat tossing
My twin-dappled sable cap,
In the day I traded verses with Manas
And took my delight,
The foremost of the forty choros,
Acıbay and I, Bakay, were khans.
While bounteous Manas lived,
The two of us at least
Were souls with the Prophet's face!
Now my mate has passed, the night is gone,
Woe, while Manas lived,
Woe, the days of delight are gone.
His place remains, himself is gone,
Think on it — such days are gone,
Making Khan Bakay groan,
The fierce world has done this thing!»
His elder, old Bakay,
Pressing the gold-cheeked moon-axe
Against his flank, he groaned,
Great Bakay upon his ordo
Toppled down, groaning aloud!
His old grief stirred anew,
Old elder Bakay's
Chest went rasping hoarse,
His beard fell strand by strand,
The tears that ran from his two eyes
Trembled down past his collarbone!
On this side the black water,

Kulaklarını dikleştirip,
Kurdun gezdiği yer imiş,
Kuyruklarını sürükleyip,
Tilkinin gezdiği yer imiş.
Gündüzleri kumda sürünen
Kulunları kunan kadar,
Kunan gibi koşup hoplayarak,

Ova düzde oynamış!
Şenliğine göz kırpıp,

Pricking up their ears,
It proved a place where wolves did roam,
Trailing their brushes low,
It proved a place where foxes roamed.
Crawling the sands by day,
Its foals grown big as three-year-olds,
Running and bounding like three-year-olds,
They sported on the level plain!
Winking at its revelry,

Diri kul ona doyamamış.
Soğuğu sivrisinek barındırmamış!
Kışın zemheri çillesinde,
Çaylak, doğan, aladoğan,
Bu ikisi yurt tutmuş.
Tümsek tümsek kıvrılmış.
Tümsekten geyik boşanmış,
Terkiye doğru yol düşüp,
Tümseğin otu seyrelmiş.
Düzünde kulan homurdanmış,
Ah, canım yer bu Cıldız –
Koyaktan yılan ıslık çalmış!
Kiçi-Cıldız'ın öte yanı,
Çon-Cıldız'ın beri yanı,
Uzanan burun Kara-Kır,
«Vadiden akan pınarlar,
Han Alman'ın yurt tuttuğu yer, Ölesiye özlenen yavrucaklar,
Kutlu yer işte bu!
Kara-Kır'da çift mazar –
Çımam mazarı derlermiş,
Gerçek Alake'nin konduğu yer,
Kutlu yer imiş.
Çevresi uğuldayıp,
Dört yandan esen yel olmuş.
Kan içicim sağken,
Eski kuşak şahbazların
Yurt tuttukları yer olmuş.
Çevresi berk imiş,
Çımam mazarı derlermiş.
Odunu var, suyu var,
Atsız kalan yaya çocukların

Ordugâh diye yatacağı yer imiş!

Gözcülüğe çıkılacak beli var.
İhtiyatlı Bakay kaplan,
Görmüş imiş o hünerli.

No living servant could drink his fill of it.
Its cold harbored no gnat!
In winter's deepest bitter frost,
Kite, falcon, and barbary hawk —
These two had made their home.
It coiled in hummock after hummock.
From the hummocks deer burst forth,
The road falling toward the croup-lands,
The hummocks' grass grew thin.
On its plain the kulan snorted,
Ah, dear ground, this Cıldız –
From the gully the serpent whistled!
The far side of Kiçi-Cıldız,
The near side of Çon-Cıldız,
The outstretched promontory Kara-Kır,
«The springs that flow from the valley,
The ground where Khan Alman made his home, Little ones missed unto death,
This is the blessed ground!
On Kara-Kır a double shrine –
They called it Çımam's shrine,
The place where true Alake alighted,
It proved a blessed ground.
Its surrounds all humming,
It became a wind blowing from four sides.
While my blood-drinker lived,
It became the ground where the falcons
Of the old generation made their home.
Its surrounds proved fast and firm,
They called it Çımam's shrine.
It has firewood, it has water,
It proved the ground where the horseless children
On foot should lie as their encampment!

It has a pass for going up on watch.
Wary Bakay the tiger,
That craft-skilled one had seen it.

Gözcü yerine çıkıp baksa,
Should he climb the watch-place and look out,

Yerin esenliğini dilese,
Should he wish the land its peace,
Sağ yanına yüz dönse,
Should he turn his face to the right,
Boz pusarık bölünür,
The grey haze parts asunder,
Bu yanına baksa,
Should he look to this side,
Dumanlı çölü görünür.
The smoky desert shows itself.
Şahbaz Bakay ağanın
Falcon elder Bakay
O yerde durası gelmez,
Has no will to stay in that place,
O zaman gönlü bölünür!
Then is his heart riven in two!
Günü kayda geçirdi der,
He set down the day, they say,
Gün hesabını aldı der.
He took the reckoning of days.
Ayı kayda geçirdi idi,
He had set down the month,
Ay hesabını aldı idi.
He had taken the reckoning of months.
El sıkışıp, söz edip,
Clasping hands, giving their word,
Hoşça kal, esen ol! – deyip,
Farewell, fare safely! – saying,
Sözleşmeyi berk edip,
Making the covenant fast,
Ak sakalı parıldayıp,
His white beard gleaming,
Göçmen kaz gibi seslenip,
Calling like a migrant goose,
Usulca söyleyip, pekçe bağlayıp,
Speaking softly, binding firmly,
Ağası Bakay söze başlayıp:
His elder Bakay began his speech:
Dediğim yalan değilse,
If what I say is no lie,
Allah'ım kendi bilmezse,
If my Allah himself knows not otherwise,
Çet-Beecin denen yer odur,
That is the place called Çet-Beecin,
Askerli Hıtay eli odur.
That is the soldiered Hıtay land.
Öfkesine aldığında,
When it is taken by its wrath,
Basıp götüren sel odur!
That is the flood that sweeps all away!
Aylarca yıllarca vuruşan
The one who fought for months and years —
Kaplan Bakay ben oyum!
That tiger Bakay, it is I!
Boz pusarık boyun geçidi,
The grey-hazed pass of the neck,
Beecin'den öteki bel odur.
That is the ridge beyond Beecin.
Kuzgun gibi gözü kızartıp,
Reddening his eye like a raven,
Kuğu sakalı uzatıp,
Letting his swan-white beard grow long,
Yaşıtlardan ayrılıp,
Parted from his agemates,

Yorgun Bakay ben oyum!
That weary Bakay, it is I!
Arslanlar sağken,
While the lions lived,
Alengir* yay* kurulan yer,
The place where the alengir bow* was strung,*

Kaynaşıp duran kâfiri,
Çarpışma edip o zaman,
Hanlığını çekip aldığı yer!
Nice yurdunu kırdığı yer,
Kızını yağma eylediği yer!
Beecin'in yolunu pek bilirim,
Yiğitlerim çocuklar, telaşsız yatın,
Yaya kalışımız kara leke!
Karanlık budur, gece budur,
Yiğit attan ayrılırsa,
Ahir zaman günü budur!
Beecin'e sefer başlattım,
Yiğitten kalan yavrucaklar,
Ordugâha seni bıraktım!
Öteye gidiş – tam üç ay,
Beriye dönüş – tam üç ay,
Asil Bakay ağanı
Altıncı ayda görüver!
Altıncı aydan ben kalırsam,
Arkar vurup yiyip gidin,
Ağamız ihtiyar Bakay
Ölmüş imiş deyip gidin.
Şu karşı yamacın suyunu içip git,
Öfkesi dolu kâfire.
Yas çekip hıçkırarak,
İki ağam ardarda öldü deyip,

Bizden umudu kesip git!
Yaratan'ın saldığı yazgıyı
Görmeye gidiyoruz,
Ecelimiz yeterse hakandan,
Ölmeye gidiyoruz!
Peygamber basmaz o Beecin,
Kırgını şenlikçe salmaya,
Kakançın'ın Beecin'inden
Şahbazın öcünü almaya!»
Deyip, böylece, bozkurtlar,
At sürüp çıkıp, yol alıp,

The swarming infidel —
Joining battle in that day,
The place he wrenched away their khanate!
The place he broke many a homeland,
The place he plundered their daughters!
I know the Beecin road full well,
My braves, my children, lie easy and calm,
Your being left afoot is a black stain!
This is darkness, this is night,
If a brave is parted from his horse,
This is the day of the end of time!
I have launched the march on Beecin,
Little ones left behind by the brave,
I have left you at the encampment!
The going thither – full three months,
The coming hither – full three months,
Your noble elder Bakay —
Look for him in the sixth month!
If past the sixth month I remain,
Shoot arkhar, eat, and go your way,
Our elder, old Bakay,
Has died — so say, and go.
Drink the water of that facing slope and go, To the infidel brimming with wrath.
Mourning and sobbing,
My two elders died one after the other — saying,
Cut off your hope of us and go!
The fate the Creator has decreed
We go forth to see,
If our death-hour comes from the khakan,
We go forth to die!
The Prophet treads not that Beecin,
To loose the slaughter like a feast,
From Kakançın's Beecin
To take the falcon's revenge!»
Saying thus, the grey wolves,
Riding out, taking the road,

Çocukları koydu ordugâha.
Kan içicinin oğlu yavuzun,
Babası cömert Manas'tan
Apaçık doğma bu dahi.
Bozkurdun oğlu er yalnız,
Buurul'a binip silkindirip,
Coşup çıktı er canım,
Şahlandırıp sıçratıp.
Beli sıkı bağlarım – diye,
Yönelip varıp, ben kendim,
Beecin'deki Kalça'dan
Yiğidin kan pahasını kovalarım – diye.

Harcarım Beecin'e
Elimdeki birikeni,
Yaratan'dan dilerim,
Göğüsteki biricik imanı!
Tutuşacağım Kakançın,
Düşmanlaştığım Bakburçun.
Tutuşurum hanıyla,
Gazaya gidiyorum,
Han Konurbay şehrine.
Babam Manas arslan için,
Öbür dünyaya giden er için!
O Konurbay bahadıra
Gaza başlatıp gidiyorum.
Öğüt sözü tam budur,
Ben çocukları ordugâha koyup,
Akolpok'u düzeltip giyinip,
Manas'tan kalan Boz kiseyi
Beline bağlayıp beyin kuşandı,
Sızlanıp ağlayıp o çocuklar,
Kudret'e yalvarıp!
Genzi büsbütün tütüp,
Külçoro durdu hıçkıra hıçkıra,
Yanında kara yağız Kançoro,
Çubak'ın oğlu diye anılıp,
Aladoğan gibi keskin göz,
Kırpmadan göze yaş alıp,

Set the children at the encampment.
The blood-drinker's son, the fierce one,
From his father, bounteous Manas,
Manifestly born is this one too.
The grey wolf's son, the warrior, alone,
Mounting Buurul, shaking him up,
Surged forth, my brave soul,
Rearing him, making him bound.
I shall bind my loins full tight – saying,
Setting my course, I myself,
From Kalça there in Beecin
Shall hunt down the brave man's blood-price – saying.
I shall spend upon Beecin
All that is gathered in my hand,
I shall beg of the Creator
The one and only faith within my breast!
Kakançın I shall grapple with,
Bakburçun I have made my foe.
I shall grapple with its khan,
I go forth to holy war,
To Khan Konurbay's city.
For my father Manas the lion,
For the warrior gone to the other world!
Against that batyr Konurbay
I go forth, launching holy war.
This, in full, is the word of counsel,
I, setting the children at the encampment,
Setting the Akolpok straight upon him,
The Boz kise left from Manas
He bound at his waist — the bey girded on,
Whimpering and weeping, those children,
Pleading to the Almighty!
His nose all smoldering within,
Külçoro stood sobbing and sobbing,
Beside him swart dark Kançoro,
Known by name as Çubak's son,
Eye keen as a barbary hawk,
Taking tears in unblinking eyes,

Atsız kalıp göğe yanıp,
Kakançın şehri Beecin'e,
Varabilseydik olurdu deyip,
Kara Hıtay Mançu'ya,
Kan içiciye karaltı olup,

Çarpışsaydık olurdu deyip.

Pamuk kuşak, geniş çizme,
Keçil'in hanı Konurbay,
Kasılan domuza,
Ondan öç almaya,
Karşılaşsaydık olurdu – deyip,

Kin güdülen Keçil'e,
Yüzleşseydik olurdu – deyip.

Kara Hıtay Mançu eli,
Görüşseydik olurdu – deyip,

Kaynaşıp duran Hıtay'a,
Bozkurda karaltı olup,
Ölüşseydik olurdu – deyip.

At gözetmeyen ikimiz,
Belde kalmışız meğer,
Hasret yoğun, çare yok,
Belde kalmışız meğer!»
Yakınıp çocuklar bunu deyip,
«Karapcı* giyen kalday'a,
Saldırıp mızrak vurmadık,
Otogot takınan Mançu'ya,
Kükreyip mızraklaşıp,
Yıkım salıp durmadık!
Altta küheylan var olup,
Beecin'e varıp görmedik,
Bozkurda destek olup,
Yüz yüze gelip ölmedik!

Left horseless, burning to the heavens,
To Kakançın's city Beecin,
Had we but been able to come – saying,
Against the black Hıtay and Mançu,
Standing shadow-dark against the blood-drinker,
Had we but clashed, it would be well – saying.
Cotton sash and wide-topped boots,
Konurbay, khan of Keçil,
Against that strutting swine,
To take revenge upon him,
Had we but met him, it would be well – saying,
Against Keçil, the nursed grudge,
Had we but faced them, it would be well – saying.
The black Hıtay Mançu land,
Had we but met them, it would be well – saying,
Against the swarming Hıtay,
Standing shadow-dark by the grey wolf,
Had we but died together, it would be well – saying.
We two who minded no horses,
It seems we are left on the pass,
The longing is thick, there is no cure,
It seems we are left on the pass!»
Lamenting, the children saying this,
«At the kalday clad in karapcı,*
We never charged and struck with the lance,
At the Mançu decked with the otogot,
Roaring, trading lance-thrusts,
We never stood dealing ruin!
With a courser under us,
We never came to Beecin and saw it,
Standing as prop to the grey wolf,
We never came face to face and died!

Hanları yok, eli yok,
Çölde kalmışız meğer!
Cömertlerden ayrılıp,
Cam gibi bu göz saçılıp,
Belde kalmışız meğer!
Asil Bakay, Semetey,
Yolumuz esen gelirse,

No khans of ours, no land of ours,
It seems we are left in the desert!
Parted from the bounteous ones,
These eyes scattered like glass,
It seems we are left on the pass!
Noble Bakay, Semetey,
If our road comes out safe and sound,

Olur da Beecin'e kaptırırlarsa,
Onmaz çilemiz bizim!
Dilenince bu başa,
Kadir gecesi* gibi gece var mı?!
Kıyamet salıp, ganimet alıp,
Han ağam gelecek gün var mı,
Dertlendirmeden er ağam,
Çıkıp gelecek gün var mı?!
Olur da helak olursa iki han,
Görülecek günü görürüz,
Beli aşıp geçemeden,
Bilinen ele eremeden,
Yaya yürüyüp ölüp gideriz!
Öne gerilmiş sık ağ,
Alına yazılmış koyu kara yazı!
Küheylanı düşmana kaptırıp,
Çetrefil oldu bizim yol!
Esen varın, esen gelin,
Birbirine dayanan iki ulu!»
Şaşkın çocuklar bunu deyip,
Anası gitmiş gibi,
Gönülleri bölünüp,
Aklına düşüp nice düşünce,
Gözden yaşı dökülüp!
Katı yakınıp durdular,
Kara gün oldu işleri.
Dertlenip kaygılanıp,
Çocuklar kaldı ovada,
İki arslandan ayrılıp,
Ordugâhta çocuklar kaldı şimdi,

But if they are lost to Beecin,
Past mending is our torment!
When this head falls to begging,
Is there a night like the Night of Power?!*
Loosing doomsday, taking spoils,
Is there a day my khan elder will come,
Without giving grief, my warrior elder —
Is there a day he will come forth?!
But if the two khans perish,
We shall see the day that must be seen,
Unable to cross over the pass,
Unable to reach a known land,
Walking on foot we shall die away!
A close-meshed net stretched out before,
A deep black writ written on the brow!
Losing the courser to the foe,
Tangled indeed has grown our road!
Go safely and come safely,
Two great ones who lean each on the other!»
The bewildered children saying this,
As if their mother had gone,
Their hearts riven in two,
Many a thought falling on the mind,
The tears spilling from their eyes!
They stood lamenting bitterly,
Their lot became a black day.
Grieving and sorrowing,
The children stayed on the plain,
Parted from the two lions,
At the encampment the children now stayed,

Keşfe Bakay çıktı şimdi.
Eğri büğrü yoldan,
Eğri Kara-Suu boyundan,
Kıvrılarak yol yürüyüp,
Arslan Bakay ağan er,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Usta küheylan Kökçolok,
Yürüyüşüne mal yetişemeden,
Yelişine yel yetişemeden,

On the scout Bakay now rode out.
By the crooked winding road,
Along the crooked Kara-Suu,
Walking the road in its windings,
Your elder, lion Bakay, the warrior,
Riding hard, not sparing the horse,
The master courser Kökçolok —
No beast could match his walking pace,
No wind could match his running pace,

Dört ayağı kıpırdayıp,
Yürüyüp gitse öylece
Otun başı fısıldayıp.
Basıp geçse kara taş
Darı tanesince ufalanıp,
Küçük çadır kadar koca toz,
Tepesinde savrulup,
At esirgemeden yol yürüyüp,
Az değil, pek çok yürüyüp.
Engebeli yerlere basıp,
Geçit aşıp, taş basıp.
Görse gönül bölünüp,
Bozkurdun hâlini hiç sorma,
Opol Dağı gibi görünüp.
Buurul'a binip şahlandırıp,
Etine gelmiş Buurul'u
Coşturup silkindirip,
Görse gönül bölünüp,
Endamı dağ gibi görünüp.
Yaban geçmez beli aşıp,
İnsan varmaz yere basıp,
Yiğit Bakay yola baş çekip,
Erenler nerden çekinirdi,
Buurul-Tün'e dayandı.
Uzanıp yatarmış Buurul-Tün,
Engebe engebe görünüp,
İnsanın gönlü bölünüp.
Özgürce yatan yermiş,
Buurul-Ata derlermiş.

Its four legs stirring,
When it walked upon its way
The grass-tips whispering.
When it trod the black stone
It crumbled fine as millet grain,
Dust huge as a little tent
Swirling up above its crown,
Riding on, not sparing the horse,
Not a little — riding far indeed.
Treading the broken rugged ground,
Crossing passes, treading stone.
Whoever saw, his heart was riven,
Ask not the state of the grey wolf,
Looming like Mount Opol.
Mounting Buurul, making him rear,
Buurul come full into his flesh
He roused and set a-shaking,
Whoever saw, his heart was riven,
His frame looming like a mountain.
Crossing passes no wild beast crosses,
Treading ground where no man goes,
Valiant Bakay leading the way,
When would such saints ever flinch,
He came up hard on Buurul-Tün.
Buurul-Tün lay stretched out long,
Showing ridge on rugged ridge,
A man's heart riven at the sight.
A land, they say, that lay at liberty,
They called it Buurul-Ata.

Uğrayıp insan varmamış,
Canlı cansız, mahlukat,
Gören insan şaşakalmış.
Fidanı var çınar gibi,
Kuşçukları ular gibi,
Gerçekten Tanrı yaratıp
Koymuş bunları buraya.
Kertenkelesi yılan gibi,
Yılanları türlü türlü,
Allah Taala kudretiyle

No man had ever passed that way,
Creatures living and lifeless things,
Whoever saw them stood amazed.
Its saplings like the plane tree,
Its small birds like snowcocks,
Truly it was God who made these
And set them in this place.
Its lizards like serpents,
Its serpents of every kind,
Allah Taala by His power

Türlü türlü can yaratmış!
Özgürce yatan yermiş,
Canlı mahluk hepsi var.
Vadiden buz gibi yel esip uğuldayıp,

Yeli körpe çiçek kokup,
Otu bambaşka seçilip,
Betege otu, kara kıyağı
Rüzgâr esince parıldayıp,
Türlü türlü seçilip.
Ağacı var, dalı var,
Kulak duyup göz görmüş
Ne duyulduysa hepsi var!
Beri yanında bozkırda
Kaplumbağası leğen kadar,
Özgürce yatan yermiş,
Yurt edinse Kırgız gönenmez mi!

Created souls of every kind!
A land, they say, that lay at liberty,
Every living creature there.
From the valley an ice-cold wind blew moaning,
Its wind smelling of tender blossom,
Its grass standing out like no other,
Fescue grass and black sedge
Glittering when the wind blew,
Standing out in every kind.
It has its trees, it has its boughs,
All that ear has heard and eye has seen —
Whatever was heard of, all is there!
On the near side, on the steppe,
Its tortoises big as basins,
A land, they say, that lay at liberty,
Would not the Kırgız thrive to make it home!

Argın, Kırgız düşünüp,
Konulmayacak yer miymiş,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Olmayacak yer miymiş!
Çifter çifter samur börk giyip,
Salınılmaz yer miymiş,
Kımız içip, kızla oynayıp,
Sefa sürülmez yer miymiş!
Şenlik ve temaşa zevkine
Doyulmaz yer miymiş,

Argın and Kırgız pondering,
Was this a land not to be settled,
Kumis by day and girls by night,
Was this a land where that could not be!
Wearing sable caps in pairs on pairs,
Was this a land not to strut in,
Drinking kumis, sporting with girls,
Was this a land not to take delight in!
Of feasting and of spectacle
Was this a land not to have one's fill,

Oyun kurup coşarak,
Otağ kurup bu yere
Yatılmaz yer miymiş!
– Tepesi var, beli var,
Türlü türlü yaylası var,
Sivrilip burun görünüp,
Baksa gönül bölünüp,
Dünyanın en güzeli
Hayal gibi göze görünüp,
Uzanıp yatarmış Buurul-Tün,
Tepelerine baksa,
Boğa geyiği, deve geyiği,
Görsen böyle güzellik var,

Setting up games in high revel,
Pitching the pavilion on this ground,
Was this a land not to lie down in!
– It has its peaks, it has its passes,
It has pastures of every kind,
Headlands showing, rising sharp,
The heart riven at a glance,
The fairest place in all the world
Appearing to the eye like a vision,
Buurul-Tün lay stretched out long,
If one looked upon its peaks,
Bull-deer and camel-deer,
Should you see it — such beauty is there,

Eskiden iyice görmüştü,
Kaplan Bakay, ulu er.
Nice zevk gördü, yer gördü,
Nicelerini hep gördü.
Eğri büğrü yola basıp,
Kıvrılan yere basıp.
Teşik-Taş'ın dibine,
Ağam Bakay, o ihtiyar,
Şimdi girdi hızla dalıp
Kara-Kum'un kıyısına.
Buurul-Tün'ü geçti şimdi,
Kara-Kum'u savurdu şimdi.
Eyer beli gibi yamacı
Eğilip henüz aşmıştı,
Öte yanı puslu duman,
Çinliler Tıñşa dermiş,
O Tıñşa'ya basmıştı.
Altındaki küheylanlar,
Ayakları sanki bulut,
Bastığı yer ufalanıp,
Ağzını salsa öylece
Yer yarılır gümbürdeyip.

In old days he had seen it well,
Tiger Bakay, the great warrior.
Many delights he saw, lands he saw,
Many things — he saw them all.
Treading the crooked winding road,
Treading the twisting ground.
To the foot of Teşik-Taş,
My aga Bakay, that old one,
Now plunged in at speed
To the edge of Kara-Kum.
He passed Buurul-Tün now,
He flung Kara-Kum behind him now.
The slope like a saddle's seat
Bending low he had just crossed,
Beyond it hazy mist and smoke,
The Chinese call it Tıñşa, they say,
Upon that Tıñşa he had set foot.
The chargers underneath them,
Their legs as if of cloud,
The ground they trod crumbling away,
Given free rein, just so,
The earth would split with a rumble.

SEMETEY'İN KARAKOLA VARIŞI, KARAKOLDAKİ TİLKİYİ KURNAZ TAZIYA ISIRTIŞI

SEMETEY'S ARRIVAL AT THE OUTPOST, AND HOW THE FOX AT THE OUTPOST WAS BITTEN BY THE CUNNING HOUND

Yalnız yolunu kestirip,
Hızırlı Bakay ağan,
Tasmasından sıkı tutup,
Kumayık'ı yedeğe alıp.
Yerin kuytusunu çok bilen
Yetkin Bakay evliyan –
Yerin kilidini çözmeye
Yelmoğuz gibi ihtiyar,
Kötülerle bağdaşmaz,
Karanlıkta yola çıksa,
Karsen'in izine düşse yanılmaz.
Yamaçtan akan pınarım,
Keşif yerini bilmeye

Marking out the lone road,
Your aga Bakay, Hızır-blessed,
Gripping fast by the collar,
Taking Kumayık on the lead.
Who knows well the land's hidden nooks,
Your saint, accomplished Bakay –
To unlock the locks of the land,
An old man like a Yelmoğuz,
He makes no peace with the wicked,
Should he set out in the dark,
On Karsen's trail he does not err. My
spring that flows down the hillside,
To know the scouting ground,

Koyun gibi eti seçilip,
Tavşan gibi sırtı düzelip,
Tay gibi eti seçilip,
Tazı gibi sırtı düzelip.
Uçurum gibi ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük
Göğsüne saçılıp,
Büzüşük duran tırnağı
Leğen gibi yayılıp,
Basıp geçtiği yerler
Ocak çukuru gibi kazılıp.
Dağın bittiği çıkıntıya,
Orak gibi sırt buruna,
Kara-Kapçal beline,
Han Konurbay bahadırın
Karakolunun yattığı yere,
Semer kaşı gibi düzlüğe
Yönelip beline dayanıp,

Its flesh standing out like a sheep's,
Its back grown smooth like a hare's,
Its flesh standing out like a colt's,
Its back grown smooth like a hound's.
Its mouth gaping like a chasm,
White foam mingled with blood
Spattering across its chest,
Its claws that stood clenched tight
Spreading wide as basins,
The places where it trod
Dug out like hearth-pits.
To the spur where the mountain ends,
To the sickle-curved headland ridge,
To the pass of Kara-Kapçal,
Where Khan Konurbay the batyr
Keeps his outpost lying in wait,
To the flat like a packsaddle's bow
Turning, coming up to its pass,

Yiğidin Bakay vardı şimdi,
Sivrilen kayalı yamaca,
Belalı çıkan domuzun
Tilkisinin yattığı yere.
Alışkın Bakay değil mi,
Keşfe çıkıp, yer dolanıp,
Alışkın Bakay değil mi.
Küçük çadır kadar kara taş,
Sırtına çıkıp er Bakay
Kökçolok'un başını çevirdi şimdi,
Bozkurt Manas sağken
Gördüğünü, bildiğini
Beyine söyleyip durdu şimdi.
«Kurban olayım göz bebeğim!
Öbür dünyaya giden Ayköl'den

Your valiant Bakay arrived there now,
At the sharp-rising rocky slope,
Where the swine who proved a plague
Keeps his fox lying in its lair.
Is not Bakay well practiced in this,
Going scouting, ranging the land,
Is not Bakay well practiced in this.
A black stone big as a little tent —
Climbing its back, warrior Bakay
Turned Kökçolok's head about now,
While grey-wolf Manas yet lived
All he had seen, all he had known,
He kept telling his bey now.
«Let me be your offering, apple of my eye!
From Ayköl gone to the other world,

Tek karaltım, yavrucuğum!
Yüzü kara Beecin'in
Bel bağladığı beli var,
Gizlenip yattığı yeri var.
Karakola koyduğu hayvanı var,
Her ne zaman baksan domuzun
Beklenip korunan hanı var!
Gizlenip yatan beli var,
Bel bağladığı yeri var.
Berkitip kurduğu evi var,
Kulun bozup alamayacağı,
Berkitip koyduğu şehri var!
Keçil'i var, düzeni var,
Kırk boyun halkı var.
Altın çıkar yerinden,
Türlü türlü malı var,
İşte burada kâfirin
Karakola koyduğu tilki var.
Kara-Kıya yöresi var,
Kara saat işte bu var!
Oynayarak aşılacak bel değil,
İyi düşün, bir tanem,
Kolay değil Çin halkı!

My one dark silhouette, my little one!
Black-faced Beecin
Has the pass on which it stakes its trust,
Has the place where it lies hidden.
Has the beast it set as outpost guard,
Whenever you look, the swine
Has his khan watched over and guarded!
Has the pass that lies concealed,
Has the ground on which it stakes its trust.
Has the house it built and fortified,
That no slave can breach and take,
Has the city it set and fortified!
It has its Keçil, has its order,
Has the people of forty clans.
Gold comes up out of its ground,
It has goods of every kind,
And here, right here, the infidel
Has the fox he set as outpost guard.
There is the region Kara-Kıya,
And here is the black hour itself!
No pass to be crossed in play,
Think it well, my only one,
The folk of Çin are no light thing!

Hunhar Manas sağken,
Kıranım Almambet sağ esen çağında
Yedi günlük yer olsa,
Dertli sözün beyhudesi,
Ulakkan'ın Sırgak'ı,
Asilim Alake'min yoldaşı.
Dünyam Alma'm sağken,
Hani, Beecin yolunu kolaçan ederken,
Tilkiye kuşku sezdirirsek,
Altmışın en seçkini,
Kırk çoronun yamanı,
Kıran Sırgak yiğidi
Yoldaş edinip aldığında,
Çin'in malını saçtığında,
Din-i İslam yolunu açtığında.

El ucunda karakolu,
İşte bu belde tilkisini
Hani, Alma'm şaşırıp vuramadığında,
Sorup soruşturduğumda,

While bloodthirsty Manas lived,
In the days my slayer Almambet was hale,
Were it a place seven days away,
Vain are words weighted with sorrow,
Ulakkan's own Sırgak,
Companion of my noble Alake.
While my world, my Alma, lived,
When he went spying out the Beecin road,
If we let the fox catch scent of doubt,
Choicest of the sixty,
Fiercest of the forty çoro,
The slayer, valiant Sırgak,
When he took him for companion,
When he scattered the wealth of Çin,
When he opened the road of the faith of Islam.
Its outpost at the land's far edge,
Its fox upon this very pass —
When my Alma, startled, could not shoot it, When I asked and asked about,

Ay gibi sarı bozkırda
Kökçebiç ile kovalayıp,
Sırgak yetişip boğazladığında,
Tilkiyi kıranlar yetip aldığında,
Öte yanındaki karakolu
Kıran Alma'm, o kaplan,
Kırıp geçirdiğinde,
Söylesem söylemesem ne fayda,
Anlatmakla tükenmez,
Kahrolasının lafı var.
İşte şu, dağın bittiği çıkıntıda,

Kütük gibi yatan burunda,
Kara kayanın sırtında,
Alma'm oraya dert salmış,
İnsan basmaz sarp yolda
Tilkinin yavrusu sağ kalmış.
O yetim tilki büyüyüp,

On the yellow steppe bright as the moon
Chasing it on Kökçebiç,
When Sırgak caught it and cut its throat,
When the slayers ran the fox down,
The outpost on the farther side —
My slayer Alma, that tiger,
When he smashed it utterly,
What use whether I tell or not,
The telling has no end,
There is talk enough of the accursed one.
There, on the spur where the mountain ends,
On the headland lying like a log,
On the back of the black crag,
My Alma loosed ruin on that place,
On the steep path no man treads
A fox's cub was left alive.
That orphan fox grew up,

Semirip dinçleşti derler,
Onun ateş gibi tüyü kızarıp,
Kırk kulaç olup uzayıp,
Bu yıl altın direkli otağa,
Er Konurbay bahadıra
Hizmeti sağlam etti derler,
O karakola tilki dikildi derler.
Kokusunu alır diye duydum,
Er Konurbay, koca Kalça,
Sağlamlayıp karakol koydu derler,
Kendisi Beecin'in hanı oldu derler!
Koşarken kanatlıdan hızlı,
Bozkıra vurup koşarmış,
Han Konurbay bahadıra
Bir anda haber verirmiş.
Koşusuna yel yetişmez,
Yetkin tilki diye duyarım,
Beecin'e velvele salan,
Belanın kara gözü derler.

İşte duran Kuutülkü,
Karakolcunun ta kendisi derler!
Tilkisini yakalayıp yok etsek,
Bize Tanrı'nın verdiği bu,
Kahrolası Kuutülkü
Düze vurup kurtulursa,
Bizi Tanrı çarptı demek!
İşte yedeğimdeki Kumayık,
Kurban olduğum hayvan,
Gaipten rast gelen,
Tanrı sevip de bulunan.
Bakay yola baş çekmişti,
Mediyan'ın çölünde
Boz akbaba doğurup bırakmış.
Kumayık beslenip it olmuş,
Tanrı Taala buyurup,
Hunharına denk getirmiş.
Evlattan aziz sayılan,
Yamanım Manas sağken

Grew fat and hearty, so they say,
Its fur reddened like fire,
Stretched out to forty fathoms long,
This year, to the gold-pillared pavilion,
To warrior Konurbay the batyr,
It gave sure service, so they say,
The fox was posted at that outpost, they say.
It catches the scent, so I have heard,
Warrior Konurbay, old Kalça,
Set the outpost firm, they say,
And made himself khan of Beecin, they say!
In running swifter than the winged,
It strikes out running across the steppe,
To Khan Konurbay the batyr
It carries word in an instant.
The wind cannot match its running,
An accomplished fox, so I hear,
It throws Beecin into uproar,
The black eye of calamity, they say.

There stands Kuutülkü,
The outpost sentry's very self, they say!
If we catch his fox and destroy it,
This is what God has granted us,
If the accursed Kuutülkü
Breaks for the flats and gets away,
Then God has struck us down!
Here is Kumayık on my lead,
The beast I'd give myself for,
Come to us from the unseen,
Found because God loved us.
Bakay had led the way out,
In the desert of Mediyan
A grey vulture whelped it and left it.
Kumayık was reared and became a hound,
God Most High so commanding
Matched him to your bloodthirsty one.
Held dearer than a child,
While my fierce Manas yet lived,

Kurban olduğum Kumayık
Kıymetli yerde saklanmış.
Büyüdüğünde Kumayık'ın
Sırtına kaplandan çul
örttürmüş,
Kumayık'ı yedeğe alıp.
Boynuna çelikten tasma taktırmış!
Bilgili Bakay ihtiyar –
Adım açsa şaşmayan,
Kurban olduğum Kumayık,
Kaplandan geri dönmeyen.
Ayıya salıp «Hayt!» – dese,
Isırdığı yeri parçalayan,
Salan sahibini güldüren.
Hayvandan kıran, sınanmış,
Ayköl'den kalan mirası.
Tasmasından bağlayıp alırım,
Kocadığımda ben Bakay,
Kurban olduğum Kumayık'ı
Kurnaz tilkiye salarım!
İşte bugün Kumayık,
Kocamışken Bakay'ın

Kumayık, whom I'd give myself for,
Was kept in a place of honor.
When Kumayık was full grown,
On his back a tiger-skin cloth
he had laid,
Taking Kumayık on the lead.
On his neck he set a collar of steel! Old
Bakay the knowing one –
Who errs not once his stride is loosed,
Kumayık, whom I'd give myself for,
Who turns not back even from the tiger.
Loosed at a bear with a cry of «Hayt!» –
He rends whatever place he bites,
He gladdens the master who slips him.
A slayer of beasts, well tried,
The legacy left from Ayköl.
I take him bound by his collar,
Now that I, Bakay, am grown old,
Kumayık, whom I'd give myself for,
I will slip him at the cunning fox!
This very day Kumayık,
For Bakay grown old in years,

Sönmüş ateşini tutuşturur,
Ölmüş canını diriltir,
Kocamışken Bakay'ı
Zayıflamışken semirtip,
Acıkan karnı doyurup,
Hasretimi kandırır.
Kumayık'ın kıran olduğunu
Ben yorgun kuru can bilirim.
Kumayık'ı salmaya,
Hasretim iyice kanmaya,
Bir kez gençleşivermeye
Özlem duyup gezerim.
Kocamışken han ağan,
Bilinmezi bildirip,
Duyulmazı duyurup,
Doğru yolu gözletip,

Will kindle his burnt-out fire,
Will quicken his dead soul again,
Bakay grown old in years —
Fattening him grown lean,
Filling his hungry belly,
He will slake my longing.
That Kumayık is a slayer
I, this weary withered soul, know well.
To slip Kumayık loose,
To slake my longing to the full,
To grow young once more, one time,
I go about in yearning.
Your khan aga, grown old,
Making known the unknown,
Making heard the unheard,
Keeping watch on the true road,

Dar boğaz, yalçın kara taş,
İçinde kayınla ırgay karışık,
O kara kayaya yönelip,
Yol kuytusunu kestirip,
Kurnaz tilkiye salmaya,
Bir kez ısırtıvermeye,
Arslan Bakay o zaman,
Bilgisi sağlam evliya.
Engebeli boyun sırta
Sürüp çıkıp er Bakay,
Yeniden bağlayıp berkitmiş,
Sesi yüksek davulbaz –
Kendi geyik derisinden,
Balta ile bir vursa,
Göçer dağın yamacı.
Bele çıkıp geldiğinde,
Yiğidin hâlini hiç sorma,
Yiğit Bakay ağanız
Altın yanaklı aybaltayı
Kavrayıverip savurdu,
"Kañ!" dedirtip davulbazın

The narrow gorge, sheer black stone,
Birch and irgay mingled within,
Turning toward that black crag,
Marking the road's hidden hollow,
To slip him at the cunning fox,
To let him get one bite in,
Lion Bakay then and there,
The saint whose knowledge holds firm.
Up the rugged neck of ridge
Riding up, warrior Bakay
Bound him fast and firm anew,
The war-drum loud of voice –
Its skin of his own deer-hide made,
One blow upon it with the axe
And the mountainside gives way.
When he came up onto the pass,
Ask not the state of the valiant one,
Your valiant aga Bakay
The gold-cheeked moon-axe
Seized in a flash and swung,
Making it ring out "Kañ!", the war-drum

Ortasına çekip vurdu.
Boz ala sarp çıkıntıdan,
Boz çakıllı burundan,
Kara-Kır'ın sırtından,
Karakol durduğu yerinden
Kırk kulaç Tilki fırlayıverdi. Ağır ağır seğirtip,
Ardından Kumayık,
Tilki kaçıp serap gibi uçup,
Ardından Kumayık,
Gidiyor dizine yapışıp.
Arka yanından Kumayık
Kuyruğuna yaklaştı.
Görüp Bakay, Semetey
Sevincinden bağırıp,
Garip Bakay ağan
«Manas!» diye nara atıp!

He struck it full in the middle.
From the grey-dappled steep spur,
From the grey-pebbled headland,
From the back of Kara-Kır,
From where it stood on outpost watch,
The forty-fathom Fox burst forth. Loping slow and heavy,
Behind it came Kumayık,
The fox fled, flying like a mirage,
Behind it came Kumayık,
Going glued to its very knees.
From behind it Kumayık
Drew close upon its tail.
Seeing this, Bakay and Semetey
Shouted out for joy,
Your poor aga Bakay
Roared the war-cry «Manas!»

İnişe geldiğinde
Kahrolası Kuutülkü,
İki ayağı saplanıp,
Er dayansa Kumayık
Uçup gidecek gibiydi,
Dimdik saplanıp.
Aylanış pınarı, ak doruk,
Çaresi tükenip Kuutülkü
Altı kez dolanıp kaçtı şimdi.
Yedi pınarlı Cerge-Tal,
Yetkinmiş Kuutülkü,
Yedi kez dolanıp kaçtı şimdi.
Kumayık gider tepe aşıp,
Kuutülkü'nün izini sürüp,
Tilki gider öylece,
Kurtulacak yeri kollayıp.
Tilkinin kurnazlığını görünce,
Sonuma böyle erer – diye,
Kurtulup kaçar belki – diye,
Sağ kalmayayım ben Bakay,
Öfkelenip bağırıp,
«Kankor!» diye nara atıp,
Altındaki Kökçolok'a
Sağlı sollu kamçı vurup,

When it came to the downslope,
The accursed Kuutülkü,
Its two feet plunging deep,
Had a warrior pressed him, Kumayık
Seemed as if he would fly away,
Plunging in bolt upright.
The spring of Aylanış, the white summit —
Its resource spent, Kuutülkü
Circled six times now in flight.
Cerge-Tal of the seven springs —
Accomplished indeed was Kuutülkü,
It circled seven times now in flight.
Kumayık goes crossing hilltops,
Tracking Kuutülkü's trail,
The fox goes on just so,
Watching for a place of escape.
Seeing the fox's cunning,
Thinking: so my end will come —
Thinking: perhaps it slips free and flees —
May I, Bakay, not live to see it,
Shouting out in fury,
Roaring the war-cry «Kankor!»,
On Kökçolok beneath him
Laying the whip right and left,

Sağlı tersli mahmuzlayıp,
Öfkelenip bağırıp,
Kutlu Bakay han,
Kayının başını yatırıp,
Kurnaz tilkiyi şaşırtıp,
Kovalatıp gerdirip,
Töre Bakay ağan
Hoplata hoplata koşturup.
Bastığı yeri göçürtüp,
Becerikli Bakay ağan
Tilkiyi düze koşturtup.
Tilkinin kaçtığı yer
Çiğ otlu koyak, dar boğaz,
Oraya girip gitmeye,

Spurring this side and that,
Shouting out in fury,
Blessed Bakay khan,
Bending low the birch's crown,
Confounding the cunning fox,
Driving the chase, stretching it taut,
Your lordly aga Bakay
Galloping him bound on bound.
Caving in the ground he trod,
Your deft aga Bakay
Drove the fox onto the flat.
The ground where the fox was fleeing —
A dell of dewy grass, a narrow gorge,
To slip inside it and be gone,

Yanıp ölesi Kuutülkü,
Ardındaki Kumayık'ı
Şaşırtıp geçmeye
Bir ok atımı kaldı.
Telaşla soluk soluğa,
Ağan Bakay'ın figanı:
«Tanrı vardır, Kumayık,
Eklemin tutulup koşamadan,
Seni Tanrı mı çarptı?!
Oyunlu hâlini bilemeden,
Kocamışken, Kumayık,
Yoksa beni mi Tanrı çarptı?!
Töre'm bozkurt öldüğünde
Deve güden ben idim,
Kaburgan yarılırcasına
Kaygıya batan sen idin!
Gözümün yaşını görmezsen,
Tilkiyi ısırıp vermezsen,
Tokmaklayıp başını yararım,
Kendimi kendim vururum.
Kahrolası kuru can, ölürüm,
Kıyametin yüzünü görürüm!»
Asil Bakay ağan

Kuutülkü, may it burn and die,
To baffle Kumayık behind it
And pass him clean by —
One arrow's flight remained.
In haste, gasping breath on breath,
Your aga Bakay's lament:
«There is a God, Kumayık,
Your joints seized so you cannot run,
Has God struck you down?!
Never knowing your sporting prime,
Grown old as I am, Kumayık,
Or is it me God has struck?!
When my Töre the grey wolf died
It was I who herded camels,
As though your ribs would split apart,
It was you who sank in grief!
If you will not see my tears,
If you will not bite and bring the fox,
I'll club your head and split it,
I'll strike myself with my own hand.
Accursed withered soul, I'll die,
I'll look upon the face of Judgment!»
Your noble aga Bakay

Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Boğazlı çiğ otlu koyaktan
Becerikli Bakay ağanız
Önünden çıkıvermiş.
Han Bakay'ı görünce
Zavallı tilki savuldu,
Boğazlı kara kayanın
Ucuna doğru süzüldü.
Bakay durur bağırıp,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Kumayık koşuvermiş,
Kulağı yere değerek.
Ev kadar kara taşı
Tilki atlayıp geçerken,

Before such words were fully said,
In the blink of an opening eye,
From the throated dell of dewy grass
Your deft aga Bakay
Sprang out before its face.
Catching sight of Khan Bakay,
The wretched fox swerved off,
Toward the throated black crag's
Far point it went gliding.
Bakay stands there shouting,
Pleading to the one God,
Kumayık came running on,
His ears brushing the ground.
A black stone big as a house —
As the fox was leaping over,

Haram ölesi tilkiye
Kumayık koşup yetişti şimdi.
Belden çıkıp geçmişti,
Deve boyu kara taşı
Tilkiyi dişleyip
Fırlatıp aşıp geçmişti.
Yanına kattığı Semetey,
Vurunca tilki bölündü.
Keşfe baş çekip hazırlanıp,
Ay Kumayık, canım hayvan,
Dayanak bildiği bir tanesinin
Kıranlığı göründü!
Semetey'e yalvarıp:
Bakay gelir çırpınıp,
«Ey, kurban olayım Semetey,
Kumayık'a yalvarıp!
Fal yerinde, iş güzel,
«Kurban olduğum Kumayık,
Beylik taslayan Konurbay'ın
Arslandan kalan kıranım!
Bugün düğümler hep çözüldü,
Tepesinden basarız,
Dertlerin hepsi dağıldı!
Bit kadarken birleşen,
Kurban olduğum Kumayık,
Parmak kadarken baş koşan.
Tilki kovalanan bozkıra
Arslan Bakay ağanın
Emanet canı sadaka!
Yetkin Bakay ağan,
Alaca boyunlu ak hançeri
Telaşla o zaman

On the fox doomed to a foul death
Kumayık running caught up now.
It had cleared the pass and gone over —
The black stone tall as a camel
He seized the fox in his teeth,
Hurled it, and vaulted across.
Semetey, whom he brought along,
Struck — and the fox was cleft in two.
Leading the scout, made ready,
Ay, Kumayık, beast of my soul,
The only one he leaned upon —
His slayer's mettle was revealed!
Pleading to Semetey:
Bakay comes all aflutter,
«Ey, let me be your offering, Semetey,
Pleading with Kumayık!
The omen holds, the work is fair,
«Kumayık, whom I'd give myself for,
Of Konurbay who plays the bey —
My slayer left me by the lion!
Today the knots were all undone, We'll fall upon his crown,
The sorrows all have scattered!
Joined when no bigger than a louse,
Kumayık, whom I'd give myself for,
Yoked to me when finger-small.
To the steppe where the fox was chased
Your lion aga Bakay's
Entrusted soul is offered alms!
Your accomplished aga Bakay,
The white dagger, mottle-necked,
In haste then and there

Yanından alıverip,
Gırtlağını Bakay kesti şimdi,
İlginç bir yordam etti şimdi.
Usta Bakay, o kaplan,
Tilkiyi tulum gibi yüzdü,
Öfkeyle yerleşip,

Snatching it from his side,
Bakay cut its throat now,
He worked a curious craft now.
Master Bakay, that tiger,
Skinned the fox whole like a wineskin,
Settling down in wrath,

Laf etmeden, dil dökmeden,
Kart ağan içine kapanıp.
«Ah, gücenme oğlum, gücenme!
Bundan öte karakol var,
Dediğine uyayım!
Dönüp varırsam Talas'a,
Değersiz oğlum Baytaylak'a
Börk yapıp vereyim!»
Tilkiyi yüzüp işini görüp,
Kuzgun ile saksağana
Garip Bakay toy verip,
Baabedin duasını tez okuyup,
Arslan Manas'ın yoluna
Ay tırnaklı at adayıp,
Kadir Allah kollarsa,
Vızıldatıp kâfirin
Dört tülük malını saçarız!
Kederi bol bol salarız,
Keñ-Şor'da yatan yılkısını
Keçil'in hanı domuzdan,
Dert verip çarpıp alırız!
Kırgını seyirlik salarız,
Eey, kurban olayım yavrucuğum,
Nice öcü alırız!

Without a word, without soft speech,
Your old aga shut in upon himself.
«Ah, take no offense, my son, take none!
Beyond this there are outposts more,
Let me heed what you have said!
If I return and reach Talas,
For my unworthy son Baytaylak
I'll make of it a cap and give it!
Skinning the fox, finishing the task,
For the raven and the magpie
Poor Bakay spread a feast,
Quickly reciting the Baabedin prayer,
For the path of lion Manas
Vowing a moon-hoofed horse,
If Allah Almighty guards us,
With a whirring rush the infidel's
Four kinds of herds we'll scatter wide!
We'll loose sorrow in plenty,
The horse-herds lying at Keñ-Şor
From the swine, the khan of Keçil,
We'll deal him grief and seize by storm!
We'll loose a slaughter worth beholding,
Eey, let me be your offering, my little one,
Many a vengeance we shall take!

Bahadırlık taslayan Koñ töre,
Alnından basarız!
Kadir Allah yol verse,
Bütün varını saçarız!
Tutuşacağın Kakançın,
Düşmanlaştığın Bakburçun,
Luñtu, Keñtu, Dıñşa'yı
Ben, Manas sağken,

Koñ töre who plays the batyr,
We'll strike him square on the brow!
If Allah Almighty grants the way,
We'll scatter all he owns!
Kakançın, whom you will grapple,
Bakburçun, whom you've made your foe,
Luñtu, Keñtu, and Dıñşa —
I, while Manas yet lived,

BAKAY'IN SEMETEY'E BEECİN'İ GÖSTERİŞİ

İşte şu, pusla köşelenen, Haraç alınan yerdir.
Bulanıklaşıp sivrilen,

BAKAY SHOWS BEECİN TO SEMETEY

There it is, cornered in the haze, That is the land where tribute was taken.
Rising sharp through the murk,

Usta atlı kişiye,
Yaman yavrum, dinle bak,
Kırk günlük çöl işte o,
Öte yanında kararan
Mançuların yeri işte o.
Bulutu dağılmaz ak sırt,
Çoñ-Şañkay'ın kendisi o,
Göstersem gönlüm burkulur,
Kömür gibi dövüp o yurdu,
Haracımı aldım ondan!
Bilgili Manas sağken,
Ah ne yazık, kara gün,
Bildiğimi yapardım!
Karşılık verenleri
Yakalayıp kırardım!
Horluğu bol bol salardım,
Yüksük ağız, ceylan göz,
Süzülen kara göz,
Kırmızı gömlekli, hilal belli,
Salınan güzellerden,
Kızından haraç alırdım,
Zevkine böyle kanardım.
Arslanım sağ iken
Hâkim olup vardığım yer,
Altını ile gümüşünü

For a master horseman —
My fierce young one, listen well,
That is the forty-day desert,
What darkens on its farther side —
That is the land of the Mançu.
The white ridge whose cloud never parts,
That is Çoñ-Şañkay itself,
To point it out wrings my heart,
I beat that land to coal-black dust
And took my tribute from it!
While knowing Manas yet lived —
Ah, alas, the black day —
I did whatever I willed!
Those who dared to answer back
I would seize and break!
I dealt out scorn in plenty,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
Black eyes glancing languid,
Red-shifted, crescent-waisted,
From the beauties swaying by,
I took tribute of their daughters,
So I drank my fill of pleasure.
While my lion was yet alive,
The land I came to and ruled over,
Its gold and its silver

Devşirmiştim bunca malı!
Yiğidim, çolpanım, dinle bak,
Beecin'in yolu beş türlü.
Kocamışken yol başlatıp,
Mihneti saldın kuru başa!
Gecelesem konuk ettin,

Kocamışken Bakay ağana
Destanı baştan başlattın!
İşte o çıplak yamaçta
Eni boyu yüksek kurulmuş ev,
Bu hâller akla düşünce
Bir tutama sığmaz bizim can!

I had gathered — all that wealth!
My valiant, my morning star, listen well,
The roads to Beecin are five in kind.
Setting me on the road grown old,
You loosed toil on this withered head!
When I lodged the night, you made me guest,
For your aga Bakay grown old
You started the epic from the start!
There on that naked slope,
A house built high in breadth and height,
When these things come to mind,
This soul of ours won't fit a fistful!

Eskiyi çokça sayıp
Ağardı benim sakalım,
Onu düşünsem kederliyim!
Eski öfkem depreşip,
Kurban olduğum kulunum,
Figanımı söyler dururum!
Baştaki samur börkü,
Kurban olduğum kulunum,
Kimler sallanıp giymedi,
Görkemi başta var iken
Kimler sefa sürmedi,
Ağanı gördüğünde
Çin'in hanı telaşa düşerdi.
Hani, Müslüman alpını topladığında,
Tufan suyu ermez Beecin'in
Başına cehennem salıp,
Hesabını sorup dururken,
Tanrı'nın saldığı buyruğu
O zaman görmeyip nettim,
Yoldaşım sağ esenken
O zaman ölmeyip nettim!
Kara pullu, ok işlemez,

Reckoning up the old days long,
This beard of mine has whitened,
When I think of it, I grieve!
My old wrath stirring up again,
My foal, whom I'd give myself for,
I keep on voicing my lament!
The sable cap upon the head,
My foal, whom I'd give myself for,
Who did not wear it, swaggering,
While its glory crowned the head,
Who did not live in delight,
At the sight of your aga
The khan of Çin would fall to panic.
When he gathered the Muslim alps,
On Beecin no flood-water reaches
He loosed hell upon its head,
While he kept calling it to account,
The decree that God sent down —
Why did I not see it then and there,
While my companion was alive and hale,
Why did I not die then and there!
Black-scaled, proof against the arrow,

Zırh kuşandığım yer bu yer,
Çin'in hanı Konurbay'la
Çatıştığım yer bu yer!
Teke tek meydana çıkıp,
Yetkin Bakay ağan,
Yedi gün durmadan vuruşup,
Yamanlarını devirip,
Yamaçtan mızraklayıp aldığım yer!

Ünlü Çin-Kakançın,
Kurban olduğum kulunum,
Ben çilekeşten kalan el!
İpekli giyen hanlarla
Yüzleştiğim yer bu yer,
Beş önlüklü, gök gömlek
Giyen Çin halkı ile

This is the ground where I girded mail,
With Konurbay, khan of Çin,
This is the ground where I clashed!
Riding out to single combat,
Your accomplished aga Bakay,
Fighting seven days unceasing,
Toppling their fiercest men,
The ground where I speared them off the slope!
Famed Çin-Kakançın,
My foal, whom I'd give myself for,
A land left over from long-suffering me!
With khans arrayed in silk
This is the ground where I came face to face,
With the five-aproned, blue-shifted
Folk of Çin who wear such dress,

Sınır tuttuğum yer bu yer!
At oynatıp teke teke
Vardığım yer bu yer,
Nice ilginç temaşayı
Saldığım yer bu yer,
Beecin'in yolu beş ayrı,
Demiştim ya demin söz!
Beecin'in yolu beş türlü,
İşte şu, sisten sıyrılan,
Kütük gibi görünen,
İşte şu, dağ başı dikilen, Nice can ölüp gidip,
Sırtın ucu sivrilen,
Kalabalık Çin-Kakan yurdu
Altın kazdığı maden o,
Dünyalık bulduğu yer o!

O yeri yurt edinen
Soyu Solon, çok Şibe –
Soyu iki halktı,
Altından çok haraç alan,
Onların ulusu bendim, Bakay!
Boz tepeler yanık toz,
O yurdun ta içine
Adımımın erişip vardığı yer,

Ayköl'üm sağ iken
Haracımı sağlamca aldığım el!

This is the ground where I held the border!
Sporting my horse in single combat,
This is the ground where I rode forth,
Many a wondrous spectacle —
This is the ground where I set it loose,
The roads to Beecin part in five,
Did I not say the word just now!
The roads to Beecin are five in kind,
There it is, slipping clear of the mist,
Looming like a log,
There it is, its summit upthrust, Many a soul died and was gone,
The ridge-end rising sharp,
The teeming land of Çin-Kakan —
That is the mine where they dig gold,
That is where they find their worldly wealth!
Those who made that land their home —
Their stock the Solon, the many Şibe –
Their stock was of two peoples,
Who took much tribute of its gold —
Their elder chief was I, Bakay!
Grey hills and scorched dust,
Into that land's very heart
The ground my stride once reached and won,
While my Ayköl was yet alive,
The land where I took my tribute sure!

İşte şu, kara tepelerden seçilen,
Kabarıp ucu görünen,
Kargılı Kara-Too işte o.
Çay alınan kaynak o,
Gücü yettiği çağında
Çay haracı alan ben, işte o!
Sınır boyunun kendisi o,
Çeriklerin durduğu yer o!
İşaret verse cañ-cuñu,
Sel gibi basıp giden odur!

There it is, marked out from the black hills,
Its tip swelling into view,
That is Kara-Too of the pikes.
That is the source where tea is got,
In the days when his strength sufficed,
The one who took the tea-tribute — I, there!
That is the borderland itself,
That is where the çerik hosts stand!
Should the cañ-cuñ give the sign,
It is they who surge on like a flood!

Hunharımın zaptettiği yer,
Bol dünyalığa Müslümanın
İşte orada kandığı yer!
Hanım gelin, güzel kız,
Yağmalanıp alınamayan yer,
Altını ile gümüşü
Yüklenemeden kalınan yer!
Önü bayır bel işte o,
Varsa-Gelmez yer işte o,
Rast gelen insan telef olmuş,
Dertli Çin halkı işte o!
Devletim sağ esenken,
Hunharım sağ iken
Kızılca kıyamet saldığı yer,
Çarpışa çarpışa vuruşup,
Hanlığını aldığı yer işte o!
O zaman kanadımı ateş sarmamıştı,
Bileğim kalın, güm güm,
Rast geleni öldürüp,
Kasıp gezdiğim çağımdı!
Çin değil, bütün âlemi,
Kahrolası dünyayı
Zaptedip durduğum çağımdı!
Varsa-Gelmez yol işte o!
Heybetle tepeler görünen,
Çok-Tabılgı beli işte o!
Çok-Tabılgı'yı yurt edinen,

The land my bloodthirsty one subdued,
Where of abundant worldly wealth
The Muslim there drank his fill!
Lady brides and lovely girls,
A land not to be sacked and seized,
Its gold and its silver
A land left with loads uncarried!
That is the pass fronted by slopes,
That is the Varsa-Gelmez land,
Whoever chanced there met his ruin,
That is the woe-laden folk of Çin!
While my fortune stood alive and hale,
While my bloodthirsty one yet lived,
The land where he loosed red doomsday,
Fighting clash on crashing clash,
That is the land where he took its khanate!
Fire had not then wrapped my wing,
My wrist was thick, boom on boom,
Killing whoever crossed my path,
Those were my days of ranging terror!
Not Çin alone — the whole wide world,
This accursed earth entire,
Those were my days of holding it subdued!
That is the Varsa-Gelmez road!
Where hills loom up in majesty,
That is the pass of Çok-Tabılgı!
Who made Çok-Tabılgı his home,

Koca Kara atını bağlayan,
Kalday'ın oğlu kâfirin,
Han Konurbay bahadırın
Kendinin yattığı yer işte o!
Gök ala boyunlu dar boğaz,

Evi yanası kâfirin
Büyü koyduğu yer işte o!
O büyünün kendisinde,
Beecin'deki büyünün
Yüzünü çevirdi diye duydum,

Who tethers his great Kara horse,
The infidel son of Kalday,
Khan Konurbay the batyr —
That is where he himself lies!
The narrow gorge, its neck dappled grey-blue,
The infidel — may his house burn —
That is where he set his sorcery!
In that very sorcery,
The sorcery that guards Beecin —
He turned its face about, I heard,

Eskisinden beş beter
Sıkı berkitti diye duydum!
O büyünün kendisinde,
Kazıp koyduğu çukurda,
Büyü koyduğu yolunda,
Uğrayıp insan varmamış,
Sataşan sağ kalmamış.
O yolun kendisinde
Büyücüsü var, hanı var,
Sinsi olan domuzda
Yırtıcının her türlüsü var!
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Yanına insan yaklaşmamış!
Ejderhası tam altmış,
Onun öte yanında,
Büyüyle durdurulmuş,
Kılıç gagalı bil'i var,
Beecin kolay yol değil,
Kıymetlim oğlum, bil bunu!
Kaynayıp duran kâfirin
Nice yerde hanı var,
İnsan dili konuşan
Türlü türlü büyüleri,
Karakolcusu dahi var,
Söz ermez yamacı var,
Bel bağladığı beli var,
Gizlenip yattığı yeri var!
Benim görmediğim yolu var,
Bilmeyenin düşüp öleceği

Yol kıyısında çukuru var!
Bilmeyenin dalıp öleceği,
Kaynatılıp konmuş tuzlası var,
Keşfe çıkanın takılacağı
Demir halat ağı var.
Varan can geri dönmemiş,
Belalı Çin halkı işte o!
Beecin'in hesabını sorup
Alan Bakay benim işte!

Five times worse than before
He bound it fast, I heard!
In that very sorcery,
In the pit he dug and set,
On the road where he laid the spell,
No man has passed and reached it,
None who meddled came out alive.
On that very road
There is its sorcerer, its khan,
And that sly skulking swine
Has beasts of prey of every kind!
His tigress has whelped fifteen times,
No man has come near her side!
His dragons number full sixty,
And on the farther side of that,
Held fast in place by sorcery,
He has his bil with sword-blade beak,
Beecin is no easy road,
My precious son, know this!
The infidel seething in his swarms
Has khans in many a place,
Speaking the tongue of men,
Sorceries of every kind,
He has outpost sentries too,
He has slopes words cannot reach,
He has the pass on which he stakes his trust,
He has the place where he lies hidden!
He has roads that even I've not seen,
Where the unknowing fall and die

He has pits at the roadside!
Where the unknowing plunge and die,
He has salt-pans boiled and laid,
To snare the one who goes to scout
He has nets of iron cable.
No soul that went has come back,
That is the plague-ridden folk of Çin!
Who called Beecin to account
And took it — that is I, Bakay!

Hüküm geçirip sürdüğüm yer,
The land where I passed judgment and ruled,

Manas'tan kalan öksüz yer!
Gök pusu, alçak sisi,
Kaspañ-Too'nun beli o!
Göz ermez bulanıklık –
Kürpüldök'ün Sarı-Su'yu,
Sarı-Su'nun kıyısı o!
Sağ olursa yavrucuğum,
Çarpışılacak Çin halkı o,
Keramet çağında
Gören Bakay benim işte!
Bundan öte sürersek,
Boz ala bodur otlu bel o,

The orphaned land left from Manas!
Its blue haze, its low-lying mist —
That is the pass of Kaspañ-Too!
The murk no eye can pierce –
The Sarı-Su of Kürpüldök,
That is the Sarı-Su's shore!
If my little one lives and thrives,
That is the folk of Çin to be fought,
In the age of wonders
The one who saw it — I, Bakay!
If we ride on beyond this,
That is the pass of grey-dappled stunted grass,

Konurbay'ın Kuukulca'sı
Karakolda yattığı yer o!
Hani, Kakan'ı Alma'n kolaçan ederken,
Karakoldaki kulcayı
Alake'n vurup aldığında,
Kahrı katı başlatmış,
O kahrolası Kuukulca
Kuzusunu bırakmış.
Kuzusu büyüyüp,
Yedi yaşını doldurdu derler,
Akkulca'sı başlı başına,
Yanıp ölesi o domuza
Yere karakol oldu derler.
Direği altın otağın
Baş karakolu diye duyarım,
Er Konurbay bahadırın!
Yetim kalıp büyüyüp,

Where Konurbay's Kuukulca —
That is where it lies on outpost watch!
When your Alma spied out Kakan,
The ram at the outpost —
When your Alake shot it down,
It set bitter grief in train,
That accursed Kuukulca
Left its lamb behind.
The lamb grew up,
It has filled seven years, they say,
Its Akkulca, all on its own,
For that swine — may he burn and die —
Became outpost guard of the land, they say.
Of the gold-pillared pavilion
The chief outpost guard, so I hear,
Of warrior Konurbay the batyr!
Growing up an orphan,

Beter çıktı diye duydum,
O kulcadan bu kulca
Üstün çıktı diye duydum.
Kara-Kıya yöresi var,
Ah, kurban olayım kulunum,
Kulcasıyla birlikte kurusun,

It turned out worse, I heard,
This ram beyond that ram
Proved the greater, so I heard.
There is the region Kara-Kıya,
Ah, let me be your offering, my foal,
May it wither, ram and all,

Kara saat işte bu var!
Kulcasını vurup boğazlarsak,
Yakası altın, yeni tunç,
Yağlı etine doyarsak,
Bize Tanrı'nın verdiği bu!
Konurbay'ın malını saçarız,
Yanasıcanın yılkısını
Keñ-Şor'dan çarpıp kaçarız!
Kulcası kaçıp kurtulursa,
Sürünüp nice hâl görürüz,
Evi yanası domuzla
Kıyasıya vuruşup ölürüz!
Çin soyu kırk boydur,
Yamanım oğlum, dinle bunu!
Beecin boş yer değil,
Alööke oğlu Konurbay:
Yüzleşmeden kalır er değil!
Belli başlısı Konurbay,
Bu Beecin'in kalesi!
Yamaca kurulan ev budur,
Keçil'in sağlam hanı budur,
Otun başı kıpırdayıp.
Senin baban Manas'ı
Altı kez aldatan er budur!
Kendi kır sakal olmuştur, Yürüyüşüne mal yetmez,
Kolay değildir Konurbay,
Mızrakçıdan usta kul,
Kendisi düşmanın çaresini
Apaçık bilen sağlam kul.
Yamaçtaki karaltı ev odur,
Ocak çukuru gibi kara yer,
Huyu bozuk kahrolası,
Beecin'in sağlam hanı odur!
Keşfe çıksa yorulmaz,
Hilesi üstün Kalça'yı,
Kurban olduğum kulunum,
Ağan Bakay garibin

And here is the black hour itself!
If we shoot his ram and bleed its throat,
Collar of gold, sleeves of bronze,
If we eat our fill of its fat flesh,
This is what God has granted us!
We'll scatter Konurbay's herds,
The horse-herds of that burn-worthy wretch
We'll raid from Keñ-Şor and be gone!
If his ram escapes and gets away,
We'll crawl through many a bitter pass,
With the swine — may his house burn —
We'll fight without quarter and die!
The stock of Çin is forty clans,
My fierce son, listen to this!
Beecin is no empty land,
Konurbay, son of Alööke:
No man to shy from facing you!
Chief of them all is Konurbay,
The fortress of this Beecin!
This is the house set on the slope,
This is the steadfast khan of Keçil,
The grass-tips stirring.
Your own father Manas —
This is the man who tricked him six times!
He himself has gone grey of beard, No beast can match his march,
Konurbay is no light matter,
A slave more skilled than any lancer,
He himself the remedy for foes —
A steadfast slave who knows it plain.
That is the dark house on the slope,
The black ground like a hearth-pit,
The accursed one of evil temper —
That is the steadfast khan of Beecin!
He tires not when he goes to scout,
Kalça, master of guile —
My foal, whom I'd give myself for,
Your poor aga Bakay

Anlatırım daha nicesini!
Kocamış Bakay ağanı
Kuru dere yatağında durdurdun,
Yiğitliği getirip aklına,
Müşkülü bugün unutturdun!
Kocayınca Bakay'ın
Keder düşer aklına,
Çift badana zırh, turgay göz,
Keleme boto, geniş cepken,
Savaşta giyilse ok geçmez,
Giyegeldiği kürktü.
Küheylan binip, tuğ kavrayıp,

Doğanım Manas sağken
Yürünegelen yoldu!»
Kocamış Bakay ağanız,
Peygamber misali atanız!
Kendi gördüğü yoldan,
Vadili pınar suyu boyunca,
Ağası Bakay, canım arslan,
Keşif kolaçan eden canım er,
İnişli çıkışlı yere basıp,
Altındaki Kökçolok'un
İki ayağı seğirtip,
Yürüyüp gitse Kökçolok,
Hepsinden küheylan Kökçolok,
Yetkin Bakay «Deh!» dese,
Koşusuna yel yetmez.
Sağrısı kucak dolusu oynayıp,
Şaybır rahvan salınıp,
Ağzını salsa fırlayıp,
Tırnak değse ufalanıp.
Ağan Bakay'ın küheylanı
Yol üstünde parıldayıp!
Semetey'in sunguru,

Babası bozkurt Manas'tan
Aşkın doğmuş yavrucuğun,
Tutuşacağı Konurbay,

Will tell you many things more!
Your aga Bakay grown old
You halted in the dry riverbed,
Calling valor back to his mind,
Today you made him forget his woes!
Now Bakay is old in years,
Sorrow settles on his mind,
The double-plated mail, lark's-eye links,
The keleme boto, the wide cepken,
Worn in battle, no arrow pierced it,
The fur coat he had always worn.
Mounting the charger, gripping the standard,
While my falcon Manas lived,
The road we had always ridden!»
Your aga Bakay grown old,
Your forefather like a prophet!
By the road he himself had seen,
Along the valley's spring-fed stream,
His aga Bakay, dear lion of mine,
The dear warrior who scouts and spies,
Treading ground that falls and rises,
Kökçolok beneath him —
His two legs at a quick trot,
When Kökçolok goes his walking pace,
Kökçolok, charger beyond them all,
If accomplished Bakay says «Deh!»,
The wind cannot match his running.
His croup, an armful, playing,
Swaying in his şaybır amble,
Given free rein, he shoots away,
What his hoof strikes crumbles.
Your aga Bakay's charger
Gleaming along the road!
The gyrfalcon Semetey,

From his father, grey-wolf Manas,
The young one born to outstrip him,
Konurbay whom he will grapple —

Beecin'e geldiği çağı.
Orta Keñ-Kol'u yurt edinen,
Yağız buurulunu bağlayan.
Atışa çıkacak düşman gelse,
Önüne katıp süren.
Öfkesine dokunanı
Azı dişine vurup çiğneyen,
Yüzleşen sağ kalmayan,
Kula cefa salmayan,
Yiğidinin kendisi işte o,
Beecin'e geldiği çağ işte bu!
Kocamışken Bakay'ı
Kendine dayanak edinmiş!

This was the hour he came to Beecin.
Who made middle Keñ-Kol his home,
Who tethers his dark-roan steed.
If a foe comes out to trade fire,
He drives him herded on before.
Whoever touches his wrath
He grinds and chews with his back teeth,
None who face him stay alive,
Who loads no torment on the slave,
That is the valiant one himself,
And this the hour he came to Beecin!
Bakay grown old in years
He has taken for his prop!

AK KULCA'YI VURUŞU

THE SHOOTING OF AK KULCA

Kurban olduğum yavrucuğum!
Kararıp yalçın görünen,
Kulcanın yattığı bel işte o,
İşte şu, göz kamaşan gök düzlük, Yeri ölçercesine duruyordu,
Şiş gibi olan gök doruk –
Karakolun gözlediği bel işte o!
İşte şu, sık çalılı pınar, kara sırt,
Akkelte ile Kökçıbık,
Evi yanası kulcanın
Can barındırdığı yeri işte o.
Bu cehennemlik Akkulca
Dağ başında duraklamış,
Toguz-Töbe'de otlamış,
Keñ-Bulak'tan su içmiş,
Düz yamaçta yatıp dinlenmiş,
Bunca söyledim; besbelli,
Keçil'in hanı Kalça'nın
Gerçek güvendiği kulağı.
Ansızın haber duyarsa
Yamaca vurup koşarmış,

My little one, whom I'd give myself for!
What looms there sheer and darkening —
That is the pass where the ram lies,
There it is, the dazzling blue flat, It stood as if measuring the ground,
The blue peak like a spit –
That is the pass the outpost watches!
There it is, the thick-brushed spring, the black ridge, Akkelte and Kökçıbık,
The ram — may its house burn —
That is where it shelters its life.
This hell-bound Akkulca
Paused on the mountain's crown,
Grazed on Toguz-Töbe,
Drank water from Keñ-Bulak,
Lay and rested on the level slope,
I've said this much; it is plain,
Of Kalça, khan of Keçil,
The ear he truly trusts.
If it hears sudden tidings
It strikes out running up the slope,

Ağası Bakay ihtiyar,

His aga Bakay the old one,

Nicesini görmüş evliya.
Öncülük etti Bakay han,
Sarp uçurumlu dağ boyunca,
Eğri büğrü yol boyunca.
Sapmadan Bakay yol yürüyüp,
At esirgemeden çok yürüyüp,
Boz puslu yere basıp,
Engebeli beli aşıp,
Yiğidin nerden çekinirdi,
Sivrilen dağın çıkıntısına
Evliya Bakay dayandı.
Kökçolok'un başını çevirdi şimdi,
Bozkurt Bakay, o kaplan,
Er Semetey bahadıra
Üşenmeden söyleyip durdu şimdi.
Yanıp ölesi bu domuz
Dört yana haber verirmiş.
Bozkurt Bakay ağan
Attan inip koşarak,
Aceleyle yürüyüşüp,
Hazırlayıp ele alışıp,
Çin çakmağı, bağır taşı
Çakıverip kıranlar,
Fitiline ateş koyup,
Keskin nişancının hası,
Hazır duran tetiği.
Bele çıkıp geldiğinde,
Yiğidin hâlini söyleyeyim:
Atışa Semetey şimdi davranıp,
Bakay ağan o zaman
Semetey'e yalvarıp:
«Eey, vadili ırmağımın pınarı,

The saint who has seen so much.
Bakay khan led the way,
Along the sheer-cliffed mountain,
Along the crooked winding road.
Bakay rode on without straying,
Riding far, not sparing the horse,
Treading the grey-hazed ground,
Crossing the rugged pass,
When would the valiant ever flinch,
At the sharp-rising mountain spur
Saint Bakay came up hard.
He turned Kökçolok's head about now,
Grey-wolf Bakay, that tiger,
To warrior Semetey the batyr
Kept on telling, tireless, now.
This swine — may he burn and die —
Sends word to all four quarters.
Your grey-wolf aga Bakay
Dismounting at a run,
Hurrying on together,
Making ready, taking in hand,
The Çin striker, the flint-stone
The slayers struck to spark,
Setting fire to the fuse,
The truest of sharpshooters,
The trigger standing ready.
When he came up onto the pass,
Let me tell the valiant one's state:
Semetey now moved to take the shot,
Your aga Bakay then and there
Pleading with Semetey:
«Eey, spring of my valleyed river,

Ölürken kavuştuğum yavrucuğum!
Ooy, boz ala tosun tombulum,
Yutuverircesine çıkıştı:
Boz atmaca çolpanım!
Önceden Beecin yolunu gözlemedin,
Gömülesi ağa, ne diyorsun?!

My little one, found as I lay dying!
Ooy, my plump grey-dappled bull-calf,
He snapped as if to swallow him whole:
My grey sparrowhawk, my morning star!
You never watched the Beecin road before,
Aga fit for the grave, what is this you say?!

Ava çıkıp, kulca vurup,
Ne yaban avına alıştın!
Ne av yerini kestirdin,
Ya da şan salıp
Akkulca vurup atmadın!
Kurban olduğum kulunum,
Aşırı bakıp kazara,
Yanlış savurup ansızın,
Uzağa kaçıp okun boşa gitmesin,
Sağ kaçıp Kuukulca
Sonumuzu getirmesin!
Derin çukurumu kazmasın,
Hanına haber ulaştırıp,
Kaynatmasın çilemi!
Orduya haber verip,
Haber verip hanına,
Bütün Çin üşüşüp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Koyu toza karışıp,
Kaçmadan durup vuruşup,
Kara geceye kalınmasın.
Dayanağım, yetimim, bana ver,
Akkelte'nin yordamı bendeydi,
Göğsüm beliğ, elim usta,
Hünerim vardı benim,
Ava çıksam uğurluydum,
Sağlamlığım vardı benim!
Önceden iz tanımaz
Derdin vardı senin,
Aşırtıp atıvermeyesin,
Toy acemi çocuktun sen!
Bakay böyle dururken
Kahrı katı başlattı,
Koca Bakay ağasına

Going hunting, shooting rams,
You never trained to the wild chase!
You never marked the hunting ground,
Nor, spreading fame abroad,
Did you ever shoot an Akkulca down!
My foal, whom I'd give myself for,
Aiming too far by mischance,
Swinging wrong all of a sudden,
Let not your shot fly wide and be wasted,
Let not Kuukulca flee alive
And bring our end upon us!
Let it not dig my grave-pit deep,
Carrying word to its khan,
Let it not set my torment boiling!
Giving word to the host,
Giving word to its khan,
All of Çin come swarming,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Mixed into the thick dust,
Standing fast, fighting without flight,
Let us not be caught by black night.
My prop, my orphan, give it to me,
The knack of Akkelte was mine,
My breast eloquent, my hand skilled,
I had my craft, I did,
When I hunted, luck rode with me,
I had my sureness, I did!
Of old, blind to any trail —
That failing was your own,
Lest you shoot clean over the mark,
You were a raw untested boy!
While Bakay stood speaking so,
He set his hard wrath in motion,
At his old aga Bakay

Öfkelenip o kan içici:
«Göğsün var, gözün yok,
Sakalın kuğu gibi apak,

Raging, that drinker of blood:
«You have a breast but have no eye,
Your beard is white as any swan,

Seferin sonu yakınken,
Ben vururum diye çırpınıp,
Uğursuzluk basmış ağa, ne diyorsun?!
Eski çocukluk çağında
Kulca vurup alıştım – diye,
Kuruduğunu bilmezsin,
Kuruyup kalmış zavallı koca,
Yol kapışmadan duramazsın!»
Öfkelenip Semetey
Akkelte'yi kavrayıp çekti şimdi,
Tutuşunca Bakay'ı
Sol eliyle savurdu,
Eey, kurumuş dünya, onmayasın,
Kocamış Bakay ağanı
Boylu boyunca itiverdi.
Bugün ağan Bakay'ın
Öldüğü şimdi belli oldu.
Ulu idi Bakay han,
Zahmete sokmadan al canımı diye,
Oturdu Bakay büzülüp,
Ulu idi vaktiyle başta,
Böyle etmeden, Tanrı, al canımı diye,

Oturdu Bakay büzülüp,
Dağ gibi olan ağan,
Çökmüş buğra gibi boynu bükük.
Karakol gözleyen Kuukulca
Ağır koşup ürküverip,
Küçük çadır kadar kara taşa
"Zañ!" dedirtip bir vurup,
Önce taşa toslayıp,
Âdetiymiş kulcanın,
Ondan sonra ot koparıp,
Yan çizip Kuukulca,
Gök sis gibi seçilip,

Bozkurdunun önünde
Yarım ok atımı görünüp.
Kulca göründüğünde,

With your journey's end so near,
Flailing to make the shot yourself,
Aga sunk in ill-luck, what is this you say?!
In your boyhood days of old,
Saying: I learned to shoot the ram —
You know not that you've withered,
Poor old man dried to a husk,
You cannot help but snatch the road!»
Semetey in fury
Seized Akkelte and wrenched it now,
As Bakay held on fast,
He flung him with his left hand,
Eey, withered world, may you never mend,
Your aga Bakay grown old
He shoved down full length.
Today, that your aga Bakay
Had died — now it was made plain.
Great had been Bakay khan,
Saying: take my soul without this torment,
Bakay sat down huddled small,
Great had he been at the head in his day,
Saying: God, take my soul before such things,
Bakay sat down huddled small,
Your aga who was like a mountain,
Neck bowed like a kneeling camel-bull.
Kuukulca watching on outpost guard,
Startled, running heavily,
On a black stone big as a little tent
Struck once, ringing out "Zañ!",
First butting against the stone —
Such was the ram's own custom —
And after that cropping grass,
Kuukulca edging aside,
Showing like a blue-grey mist,

Before your grey wolf's face
It showed at half an arrow's flight.
When the ram came into view,

Manas'tan kalan Akkelte'yi
Kavrayıp büküp çevirip,
"Kañ!" dedirtip kulcaya,
Kara günün hoyratı,
Böğrüne çekip gönderip,
Kabaran şımarık,
Yukarı doğru nişan aldı,
Mızrak boyu sıçrayan kulcayı
Uzağa vurup düşürdü.
O zaman Bakay ağan
Sakalını yolup fırlatıp,
Bıyığını çekip fırlatıp,
Öne katsa uğurlu,
Ardında yürüse tümen ordu gibi.
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Ağan Bakay ihtiyar,
Arslan Manas hunharın
Ardında kalan evliya.
Ağanın hâlini hiç sorma,
Ağan Bakay hıçkıra hıçkıra,
Bastığı yeri tepeleyip,
Yavrusu Semetey'i paylayıp:
Vay, şımarık, onmayasın,
Asla iki olmayasın!
Demedim mi ben demin!
Duymadın mı sen demin!
Uzağa vurup kulcayı,
Kaynattın mı çilemi?»
Öfkelenip paylayıp,
Saldırıp Bakay geldi şimdi,
Hunharının Akkelte'sini
Elinden çekip aldı şimdi.
Şakırdayan ok, tez atar,
Titiz Bakay garibin
Usta elinde hazırlayıp,

Şakırdatıp doldurmuştu,
Kundağını yere bir vurup,

Akkelte, left from Manas,
He gripped and bent and swung about,
Ringing out "Kañ!" at the ram,
The rough child of the black day
Drove the shot toward its flank,
The swollen-headed spoiled one
Aimed his shot too high,
The ram that leapt a lance-length up
He struck and dropped it far away.
Then your aga Bakay
Tore his beard and flung it,
Plucked his mustache and flung it,
Lucky when he drives before,
Like a tümen host when he walks behind.
Who finds the word in an instant,
Who finds the eye in the dark,
Your aga Bakay the old one,
Of lion Manas the bloodthirsty
The saint left behind him.
Ask not the state of your aga,
Your aga Bakay sobbing and sobbing,
Stamping the ground he stood on,
Scolding his young Semetey:
Vay, spoiled one, may you never mend,
May there never be two of you!
Did I not say so just now!
Did you not hear it just now!
Striking the ram far off,
Have you set my torment boiling?»
Scolding in his fury,
Bakay came charging now,
His bloodthirsty one's Akkelte
He wrenched out of his hand now.
The rattling shot, quick to fire,
Poor exacting Bakay —
Made ready in his master hand,

He had loaded it with a rattle,
Struck its stock once on the ground,

Arslan Bakay ağan,
Kelteyi ok gibi kavrayıp,
Akkulca'ya doğrultmuştu.
Eyer beli gibi yamacı
Tam aşıp geçerken,
Kıran Bakay ağan
Kurnazca kestirip durmuştu.
Amansız kargaşayı
Salıp geçti Akkelte,
Akkulca'nın tam belinden
Alıp geçti Akkelte!
O Akkelte "tars!" etti,
Devrilip kulca yere serildi!

Vurup düşürüp kulcayı,
Bozkurt Bakay kocanın
Göğsünde nice kaygı,
Gözünün yaşı bin dere!
Göğsünü küt küt dövüp,
Gönlü gidip bölünüp,
Kocamış Bakay ağanın
Gözünün yaşı dökülüp!
Ağzından duman tütüp,
Gözünden yaşı boşanıp.
«Vay, Manas, ölmez olaydın,
Horluğu Bakay görmez olaydı!
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatıp durduğum çağımda,
Vızıldatıp Mançu'yu
Dövüp durduğum çağımda,
Orada ölmeyip nettim!
Çift alaca samur börkü
Sallayıp durduğum çağımda,
Tahtına kurulup Beecin'in,
Sefa sürdüğüm çağımda,
Orada ölmeyip nettim!
Dünyayı umursamadan,
Yamanım Manas sağken,

Your lion aga Bakay,
Gripping the kelte like an arrow,
Had leveled it at Akkulca.
The slope like a saddle's seat
Just as it was crossing over,
Your slayer aga Bakay
Had shrewdly marked his moment.
Merciless havoc
Akkelte loosed as it passed,
Right through Akkulca's middle
Akkelte took and passed clean through!
That Akkelte cracked out "tars!",
The ram toppled and sprawled on the ground!
Shooting the ram and dropping it,
Old grey-wolf Bakay —
How much care within his breast,
His tears a thousand streams!
Beating his breast thud on thud,
His heart giving way, riven,
Your aga Bakay grown old —
His tears came pouring down!
Smoke fuming from his mouth,
Tears bursting from his eyes.
«Vay, Manas, would you had never died,
Would Bakay had never seen this scorn!
Kara-Şaar and Kambıl —
In my days of holding them besieged,
With a whirring rush the Mançu
In my days of beating them down,
Why did I not die there and then!
The doubly mottled sable cap
In my days of waving it high,
Enthroned upon Beecin's throne,
In my days of living in delight,
Why did I not die there and then!
Caring nothing for the world,
While my fierce Manas yet lived,

Görmeden gezer imişim,
Kuzgun gibi gözüm kızarıp,
Bu vakte dek şu yorgun can,
Ölmeden gezer imişim!
Boynuzum kırılıp güdükleşip,
Boynuzsuz kalmışım ben!
Yeleden, kuyruktan ayrılıp,
Güdük kalmışım ben!
Vay, Manas, onmayasın,
Horluğu Bakay görmez olaydı!
Atam ölüp, hasret gün,
Yüküm köşeğe vuruldu,
Törem'in gözü göçünce,
Deve güdüp, gün görüp,
Cehenneme ne çarpıldım!
Yaşıtımla birlikte ölmeden,
Kuruyup kalmışım ben,
Yoldaşımdan ayrılıp,
Kupkuru boş bozkırda
Uluyup kalmışım ben!
Kara mızrak, zülfikâr
Saplayıp durduğum çağımda,
Kaplan Manas sağken,
Kâfir ile Müslümana
Baş olup durduğum çağımda,
Orada ölmeyip nettim!
Bileğime oymalıyı
Doladığım çağımda,
Yerin yüzünü paralayıp,
Alıp durduğum çağımda,
Gayretin güçlü çağında,
Hunharım sağ esenken,
Orada ölmeyip nettim!
Keregeme aybaltayı
Astığım çağımda,
Manas'a gerek olup,
Yerin ucu Celpiniş'i
Bildiğim çağımda,
Orada ölmeyip nettim!

I wandered on unseeing, it seems,
My eyes reddened like a raven's,
This weary soul until this hour —
I wandered on undying, it seems!
My horn broken to a stump,
I am left without a horn!
Parted from mane and from tail,
I am left docked and stubbed!
Vay, Manas, may you never mend,
Would Bakay had never seen this scorn!
My father dead, the day of longing,
My load was strapped on a camel-colt,
When my Töre's eyes had closed in death,
Herding camels, seeing such days,
How I was hurled into hell!
Not dying together with my agemate,
I am left dried to a husk,
Parted from my companion,
On the bone-dry empty steppe
I am left here howling!
The black lance, the zülfikâr blade —
In my days of driving them home,
While tiger Manas yet lived,
Over infidel and Muslim both
In my days of standing at the head,
Why did I not die there and then!
The graven haft about my wrist —
In the days I wound it round,
Tearing up the face of the earth,
In my days of taking all,
In the strong days of my zeal,
While my bloodthirsty one was hale,
Why did I not die there and then!
The moon-axe on my kerege wall —
In the days I hung it there,
Being needful to Manas,
Celpiniş at the earth's far edge —
In the days I knew it well,
Why did I not die there and then!

Kara yerin azabını görmedim,
Bozkurdumun önünde
Kurban olup ölmedim!
Atışa çıkıp durduğunda,
Bele yükletip ok alıp,
Müslüman yurdunu hep birden alıp.
Kıpırdatıp halkı sürüp,
Sıkıca derleyip alpı sürüp,
Müslüman yurdunu toptan sürüp,
Kakan'a kahır saldığında,
Kara Çin'i, Mançu'yu
Çatırdatıp tokmaklayıp,
Hanlığını çekip aldığında,
Orada ölmeyip nettim!
Öfkelensem kan fışkırıp,
Kuşatıp durduğum çağımda,
Cepken giyen Çin'in
Güçlülerini tokmaklayıp,
Dövüp durduğum çağımda,
Orada ölmeyip nettim!
Vay, Manas, ölmez olaydın!
Ardında kaldım rezil rüsva,
Bakay'ı yenik düşürmeden,
Arslanım Manas, al da git!
Öbür dünyalık yaşıtını
Ardında bırakıp koydun mu,
Her önüne gelene ittirip,
Böylece beni boğazladın mı?!
Kaplan doğmuş arslandın,
Kara gün Manas, ölmez olaydın!

Ben, Manas sağken,
Caya yağını kesip yerdim,
Kibirlenip taşana
«Bela kalsın» der idim!
Ben, Manas sağken,
Ulu idim, han idim,
Gören yurda ben Bakay,

I never knew the black earth's torment,
Before the face of my grey wolf
I never died an offering!
When he rode out to trade fire,
Taking arrows strapped at the waist,
Taking the whole Muslim land as one.
Stirring the people, driving them on,
Mustering the alps tight, driving them on,
Driving the Muslim land in a mass,
When he loosed wrath upon Kakan,
Black Çin and the Mançu
Clubbing them till they cracked,
When he wrenched away their khanate,
Why did I not die there and then!
When I raged, blood would spurt forth,
In my days of holding siege,
Of Çin arrayed in cepken coats
Clubbing down their strongest men,
In my days of beating them down,
Why did I not die there and then!
Vay, Manas, would you had never died!
I am left behind you shamed and base,
Before Bakay is brought to defeat,
My lion Manas, take me and go!
Your agemate bound for the other world —
Did you leave him behind you so,
Shoved about by every comer,
Is this how you cut my throat?!
You were a lion born a tiger,
Black-day Manas, would you had never died!
I, while Manas yet lived,
Carved and ate the fat of the haunch,
To the one who swelled with pride
I would say: «Calamity take him!»
I, while Manas yet lived,
Was great, was khan,
To all the folk who saw me, I, Bakay,

Peygamber misali can idim.

Kocamış çağında Bakay'ı
Ardında bırakıp gittin mi?!»
Altın yanaklı aybaltayı
Sağ böğrüne dayayıp,
Hıçkıra hıçkıra Bakay durdu işte!
Manas'a ağıt yakıp o anda,
Eski günler düşüp aklına,
Kendi sakalını yoldu işte!
Bakay böyle dururken
Gönlü büsbütün parçalandı,
Bakay'ı öyle görünce
Boz kurdun oğlu civanın
Gözünün yaşı döküldü:
Babası cömert Manas'tan
Üstün doğan boz kurdun
Gönlü coşup dağıldı,
Amcasını gerçekten görünce
Gözünün yaşı dökülüp.
«Bakay amca, er sultan,
O anda Bakay amcanız,
Kurban olayım sana ben,
Ak sungur gibi atılıp,
Kocayıp geldiğin çağında
Kudret'e yalvarıp,
Sadağan olup gideyim,
Ak yaban koçunu kesti işte,
Ak koçu vuran gözünden!
Arslan ile Bakay han,
Bilinmezi bildiren,
Yarım doyumluk oldu işte.
Bilgili Bakay ihtiyarım,
Dirseğine yaslanıp dinlenip,
Sezilmezi sezdiren,
Şekerleme edip uyku alıp,
Tuğrulum Bakay, evliyam!
Tan ağarıp söktüğünde,

Was a soul like the Prophet himself.

Bakay in his aged season –
Did you leave him behind and go?!»
The gold-cheeked moon-axe
Propping against his right side,
Sobbing, sobbing, Bakay stood there!
Raising a dirge for Manas then,
The old days falling on his mind,
He tore out his own beard, he did!
As Bakay stood there so,
His heart was wholly rent apart,
Seeing Bakay in that state,
The young son of the grey wolf —
The tears poured from his eyes:
From his father, bounteous Manas,
The grey wolf's scion, born superior,
His heart welled up and scattered,
Truly beholding his uncle,
The tears spilling from his eyes.
«Uncle Bakay, sultan of warriors,
At that moment your uncle Bakay,
Let me be your sacrifice,
Hurling forth like a white gyrfalcon,
In this season you have come grown old,
Imploring the Almighty,
Let me go as your offering,
He slaughtered the white wild ram, he did,
From the eye that struck the white ram!
With the lion, Bakay khan,
Who makes known the unknown,
It was but half a feast, indeed.
My knowing elder Bakay,
Leaning on his elbow, resting,
Who makes sensed the unsensed,
Dozing lightly, taking sleep,
My royal falcon Bakay, my saint!
When dawn whitened and broke,

Ele belli sınayıcım,
Yiğit babam boz kurttan
Armağan kalan yadigârım!
Kul içinden çıkmış evliyam,
Mübarek Bakay ihtiyarım!
Önüme katsam ak yolum,
Amcam Bakay külüstön*,
Ardımda yürüse sansız ordum!
İşte senin gibi amcaya
Benim kara canım kurban!
Çok şeyi bilmez durmuşum,

My proven tester known to the people,
From my valiant father, the grey wolf,
The keepsake left me as a gift!
My saint arisen from among slaves,
My blessed elder Bakay!
If I drove before me, my white road,
My uncle Bakay, külüstön,*
If behind me marched my countless horde!
For such an uncle as you
My dark soul is the sacrifice!
I have stood not knowing many things,

Yüzükoyun itip, amcacığım,
Şımarıklık etmişim ben!
Kurban olayım han amcam,
Tulpardan armağan sunayım,
Taybuurul gibi malımı al,
Öfken çok kabarıp gidiyorsa,
Boz kurt amca, kaplanım,
Matarana doldurup kanımı al!
Baba yerine tuttuğum
Atam Bakay ihtiyar!
Kopmuş olanı ulayan,
Saçılmış olanı derleyen,
Dirliğin çaresini bulan
evliyam!» –
Deyip, böylece, Semetey,
Hunhar Bakay amca – deyip,
Hakk'a boynunu büktü işte,
«Amca!» diye yalvarıp,
Narbuurul'u armağan etti işte.
Yan gelip uykuya kanıp,
Soylu tulparların hepsini
Kır otundan otlatıp,
Uzun uzun yedeğe çekip,
Göğsünü ota doldurup,
Usanmadan oturup,
Boş karnını ota doldurup.
Şahbaz Bakay kaplanım,

Shoving you face-down, dear uncle,
I have acted spoiled and wanton!
Let me be your sacrifice, khan uncle,
Let me offer a gift of tulpar steeds,
Take my wealth, even Taybuurul,
If your wrath swells overmuch,
Grey wolf uncle, my tiger,
Fill your flask and take my blood!
Whom I held in a father's place,
My father, old Bakay!
Who joins what has been sundered,
Who gathers what has been scattered,
Who finds the means of living —
my saint!» –
So saying, thus, Semetey,
Bloodthirsty uncle Bakay – saying,
He bowed his neck to the Truth, indeed,
«Uncle!» – saying, imploring,
He gave Narbuurul as a gift, indeed.
Lying at ease, sated with sleep,
All of the noble tulpars
Grazing on the steppe grass,
Leading them long at the tether,
Filling their chests with grass,
Sitting on unwearied,
Filling their empty bellies with grass.
Valiant Bakay, my tiger,

Nicesini bilen evliyam!
Ay-âlemin tümünü
Bölen Bakay değil mi,

Bu dünyayı altüst edip
Görmüş Bakay değil mi.
Şahbaz Bakay amcanız
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
İrkilerek namazını kılıp,
Kökçolok'u eyerleyip,
Pusatını kuşanıp,
Kınsız kılıcı bağlanıp,
Kükreyip gürleyerek,
Kaplan Bakay amcanız,
Hunharlığına bakınız!
Yiğit Bakay amcanız,
Bilinmezi bildirip,
Sezilmezi sezdirip.
Engebeli beller aşıp,
Yalnız tepeli yol basıp,
Hayli yol yürüyüp,
Türlü türlü beller aşıp,
Sırt geçidi, dağ basıp.
Erin hiç çekinir mi,
Kıvrılan dağı geçip,
Eğri büğrü suları geçip,
Erlerin hepsi coşup,
Tulparların hepsi kızışıp,
Erler nereden çekinsin,
Boz pusarık, sarı ova,
Ona varıp dayandı.
Tam bir günlük yerdi,
Alma amcan, boz kurt, ad koyup,
Betege-Talaa der idi.
Bu ovayı hiç sorma,
Aşık kemiği kadar dağı yok,
Teğelti kadar koyağı yok,

My saint who knows so much!
The whole of the moonlit world —
Is it not Bakay who divided it,

Turning this world upside down,
Is it not Bakay who has seen it.
Your valiant uncle Bakay
Starting up awake from sleep,
Turning onto his right side,
Rising with a start, performing his prayer,
Saddling Kökçolok,
Girding on his war-gear,
Binding on the scabbardless sword,
Roaring and thundering,
Your tiger uncle Bakay,
Behold his bloodthirsty fury!
Your valiant uncle Bakay,
Making known the unknown,
Making sensed the unsensed.
Crossing the rugged passes,
Treading the lone-hilled road,
Journeying many a road,
Crossing passes of every kind,
Treading ridge-pass and mountain.
Does the warrior ever flinch,
Passing the winding mountain,
Crossing the crooked, twisting waters,
All the warriors surging,
All the tulpars growing heated,
Why should warriors flinch at all,
Grey haze, the yellow plain,
They came and drew up before it.
It was a full day's journey off,
Your uncle Alma, grey wolf, naming it,
He called it Betege-Talaa.
Do not even ask of this plain,
It has no hill so big as a knucklebone,
No hollow so big as a saddle-felt,

Saban değmiş çizisi yok,
Dağ sıçanı eşmiş ini yok.
Pusu yok, apaçık uzanan,
Betege-Talaa yer imiş,
Çürüğü bele dek gübre imiş,
Issız yatan yer imiş.
O yere vardığında:
«Vadili ırmak pınarım,
Ölürken gördüğüm yavrum!
Şu sarı ovada
Usanmadan yürüyelim,
Bir yarışıp yol alıp,
Atların gönlünü açalım!»
Amcası Bakay bunu deyip,
Kökçolok'a dizgin verdi.
Tozu dağ gibi savrulup,
Uçacakmış gibi gümbürdeyip,
Semetey, Bakay yarışıp,
Altındaki tulparın
Gemiyle çekişip,
Coşturup silkindirip,
Sahibi ölmüşçesine şahlandırıp,
Erin nereden çekinsin,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek atlık keçi yoluna,
Ona Bakay dayandı.
Bozulmuş geçit sırtına
Küheylanınla Bakay çıktı işte.
Hani, kaplan Alma'n, şahbazın,

Çañ-Kuyun'un beli var,
It-Içpes denen gölü var.
It-Içpes gölünü yurt edinen,
Gözcü duran Kuuördök,
O yanasıcanın kendisi var.

KUUÖRDÖK'ÜN AKŞUÑKAR'A YAKALATILIŞI

Tutuşup ölesi Koñurbay,

No furrow that plough has touched,
No burrow dug by the marmot.
No ambush there, stretching wide open,
Betege-Talaa was such a land,
Its rot was dung waist-deep,
It was a land lying desolate.
When he came to that place:
«My spring of the valleyed river,
My child, beheld at the brink of death!
On this yellow plain
Let us ride on unwearied,
Racing once and gaining road,
Let us gladden the horses' hearts!»
His uncle Bakay saying this,
Gave rein to Kökçolok.
The dust whirling up like a mountain,
Thundering as if about to fly,
Semetey and Bakay racing,
The tulpar beneath him —
Straining against the bit,
Rousing him, making him shake,
Rearing as though his master had died,
Why should the warrior flinch,
Cañırık's Car-Kıya slope,
To the goat-track fit for one horse,
There Bakay drew up.
Onto the ruined ridge of the pass
With his courser Bakay climbed, indeed.
You know, your tiger Alma, your valiant one,
There is the pass of Çañ-Kuyun,
There is the lake called It-Içpes.
Making It-Içpes lake his home,
Kuuördök standing sentinel,
That accursed one himself is there.

KUUÖRDÖK IS MADE TO BE CAUGHT BY AKŞUÑKAR

Koñurbay, may he catch fire and die,

Koñurbay'ın gözcüsü:
Tilkisi dururdu belinde,
Yaban koçu dururdu yücesinde,
Ördeği yatardı gölünde,
Yanıp ölesi domuzun
Belası bunca yerinde.
Suuk-Tör – derler adına,
Bel bağladığı beli var,
Gizlenip yattığı yeri var.
Gözcülerinin en ustası,
Bekçilerinin en yamanı
Kâfir ördek, şu kurnazdır.
Avlatıp alsak, bir tanem,
Bize Tanrı'nın verdiğidir,
Avlanmadan ördek kurtulursa,
Bizi Tanrı'nın çarptığıdır!
Tutuşup ölesi Kuuördök
Altın tahtlı çadıra,
Ulu Karıkan bahadıra,
Şöyle böyle deyinceye,
Göz açıp yumuncaya,
Tutuşup ölesi Kuuördök
Beecin'e haber verirdi,
Karınca gibi kaynaşıp
Hıtay'ın ordusu gelirdi.
Kamışı gör, seli gör,
Kahrına alırsa, Hıtay'ın
Basıp gelen elini gör!
Kazılmış derin hendek olur,
Hıtaylar Bañpañ der imiş,
Kañgay'ın halkı bol olur. Gözcü, gölün kıyısına
Uğraşsan güç yetiremezsin,

Çıkıverip baktığında,
Vuruşsan kimse yenemez! Gözcü duran genç yaşında
Yanıp ölesi domuzun
Ördeği ansızın görürdü,

Koñurbay's sentinel:
His fox kept watch upon his pass,
His wild ram stood upon his height,
His duck lay watching on his lake,
That swine, may he burn and die —
His plague in all these places.
Suuk-Tör – so they call its name,
There is the pass on which he relies,
There is the place where he lies hidden.
Most skilled of all his sentinels,
Most fearsome of all his watchmen,
The infidel duck, that cunning one.
If we can have it hunted down, my precious,
It is what God has granted us,
If the duck escapes unhunted,
It is God who has struck us down!
Kuuördök, may he catch fire and die,
To the tent with the golden throne,
To the great batyr Karıkan,
Before you could say this or that,
In the blink of an eye,
Kuuördök, may he catch fire and die,
Would carry word to Beecin,
Swarming like the ants,
The host of the Hıtay would come.
See the reeds, see the flood,
If wrath should seize them, then behold
The Hıtay folk come trampling in!
There are deep trenches dug,
The Hıtay call it Bañpañ, they say,
The folk of Kañgay are many. The sentinel, to the lakeshore
Strive as you may, your strength won't reach,
When he pops up and looks about,
Fight as you may, none can win! Standing sentinel in his young years,
That swine, may he burn and die —
His duck would spy you in a flash,

Beecin'e varsa Kuuördök,
Dört yana haber verirdi.
Ördeği görür görmez

If Kuuördök reaches Beecin,
He would spread word to the four quarters.
The moment it spies you, the duck —

Kahırla yüklü kanadı,
Karşısına çıkanı, alıcı kuş gibi,
Kıyıp atmak âdetidir.
Ulusu var, hanı var,
Ulu Beecin'in o şehrinde
Duyulmadık ne varsa var!
Görünecek olsa o ördek,
Beecin'e haber verirdi.
Dediğimi iyice belle,
Asilim oğlum, sözümü tut!
Muhterem Kalça, büyük ulu,
Kahrına alırsa o kâfir,
Kakan'dan çıkar yol keserek!
İnsana güvenen el değil,
Şurada duran bu Beecin,
Fitnesi var, şehri var,
Heybetle yatan Beecin'de
Belanın her çetini var!»
Deyip Bakay ihtiyar:
«Yukarı yanını iyi gözle!
Ördeğini tutup alırsak,
Zahmeti düzlüğe çıkarırız,
Yaradan'a yalvarırsak,
Ölürken gördüğüm yavrum,
Ördeğini bir yolla alırız!»
It-Kıyan'ın beline,
Bakay deyip böyle söz,
Ördeğin gözcü gölüne,
Sazlı göl yüzüne,
Yanıp ölesi Kuuördök'ün
Durduğu yer, o bildik
Alacık gibi taşında,

Its wing laden with wrath,
Whoever crosses it, like a raptor bird,
Its custom is to slash and cast down.
It has its nation, has its khan,
In that city of great Beecin
Whatever is unheard-of, it is there!
Should anything come in sight, that duck
Would carry word to Beecin.
Mark well what I have said,
My noble son, heed my word!
Honored Kalça, great and mighty,
If wrath should seize that infidel,
He sallies from Kakan, cutting the road!
It is no folk that trusts in man,
This Beecin standing over there,
It has its intrigue, has its city,
In Beecin lying in its grandeur
Every hardest kind of bane is there!»
So spoke old Bakay:
«Watch well its upper side!
If we seize and take his duck,
We bring our toil out to smooth ground,
If we implore the Creator,
My child, beheld at the brink of death,
We will take his duck by some means!»
To the pass of It-Kıyan,
Bakay speaking such words,
To the duck's sentinel lake,
Onto the face of the reedy lake,
Of Kuuördök, may he burn and die,
The place he keeps, that well-known
On his rock like a wattle hut,

Bakay gelir çırpınıp,
Oğlu Semetey'e yalvarıp:

Bakay comes in a flurry,
Imploring his son Semetey:

«Kuuördök domuzu kurnazdı,
Aceleyle salıvermeyesin,
Kocamış Bakay amcanı
Ahta koyup kıymayasın!
Bakay amcan bunu deyip,
Kuşun ölçüsünü bilip al,
Mahvetmeden oğlum, sözümü tut
Kuuördök'ün acayipliği,
Sunguru keyfine bırakıp,
Havalandığında sonra sal!
İnletme oğlum, sözümü tut!» Demir
kuyruklu, en uçucu,
Bakay deyip böyle söz,
Hunharın oğlu er yetim,
Ördeğiyle gelir yüz yüze!
Ördeğe yakın kaldığında,
Aygır gibi küheylanın
Yürüyüşü açılıp salınarak,
Çelik nal, keskin çivisi,
Dört ayağında parıldayıp.
Aygır gibi Narbuurul,
Bacakları sağlam küheylan yürüğü,
Çapa toynaklı, geniş sağrılı,
Engin yerin küheylanı.
Perçemi göğe savurup,
Toynağı yere usulca basıp.
Tazı gibi basıp süzülerek,
Basıp geçtiği yerden
Ses çıkmadan hışırdayıp.
Manas'tan doğma yiğit, canım,
Kuuördök'e salmak için,
Sevince kanmak için,
Uzun bağını dolayıp,
Akşuñkar'ını cömert er
Kısa bağla salıverip,
Yan yan basıp derlenip,
Kısa bağlayıp toparlanıp.
Böğrünü verip dolanıp,
Ardından Bakay han

«That swine Kuuördök was cunning,
Do not loose your bird in haste,
Your aged uncle Bakay —
Do not cut him down, leaving him in sighs!
Your uncle Bakay saying this,
Take the measure of the bird and know it,
Without ruining it, my son, heed my word
The strangeness of Kuuördök,
Leaving the gyrfalcon to its will,
Loose it only once he has taken wing!
Make him not groan, my son, heed my
word!» Iron-tailed, swiftest of flyers,
Bakay speaking such words,
The bloodthirsty one's son, the orphan brave,
Comes face to face with his duck!
When he drew near the duck,
His courser like a stallion —
Its gait opening out, swaying free,
Steel shoes, their sharp-edged nails,
Glittering on its four feet.
Narbuurul like a stallion,
A strong-legged courser-pacer,
Hoe-hoofed, broad of croup,
Courser of the boundless land.
Tossing its forelock to the sky,
Its hoof falling soft upon the earth.
Stepping and gliding like a hound,
From where it stepped and passed
Rustling without a sound.
The brave born of Manas, my dear,
To loose his bird at Kuuördök,
To drink his fill of joy,
Winding up the long jess,
His Akşuñkar the bounteous man
Loosing on a short jess,
Stepping sideways, gathering himself,
Binding short, pulling together.
Giving his flank, circling round,
Behind him Bakay khan

Sağlam belini kuşanıp,
Kocamışken Bakay er,
Ay nakışlı altın davula
Güm dedirtip bir vurup.
Davulun sesi çıkınca,
Gözcülükteki Kuuördök
Dönerek çalkalanıp,
Tersine uçup yalpalayıp.
Kanadı uzun, boynu tunç,
Çevresi iki kulaç,
Kudurmuş Kuuördök'e
Yükselince can yetişmez.
Yükseliverdiğinde,
Babası boz kurt Manas'tan
Üstün doğan Semetey
Kahırlanıp haykırıp,
«Kankor!» diye nara atıp,
Toparlanıp sunguru
Kıvamına getirip,
Karayağızı salındırıp,
İki yana baktırıp.
Semetey'in Akşuñkar'ı,
Şahbazlığı nicedir,
Alıcılığı pek yamandır.
Av önünden kurtulmaz,
Mahmuzu demir, pençesi tunç,
Çevresi iki kulaç.
Gözü kara, gök damarlı bacak,
Görünenden dönmeyen,
Kova dolusu yemden artırmayan.
Kazı gölden uçurtmaz,
Kanadını derleyip süzülmez.
Kuyruğunu derleyip süzülmez,
Kuğuyu gölden uçurtmaz.
Çalkalayıp şahbaz kuş eden,

Hızır dokunmuş yavruya
Tanrı kendisi denk getirmiş!

Girding his sturdy waist,
Though grown old, the warrior Bakay,
On the moon-figured golden drum
Striking once and making it boom.
When the drum's voice rang out,
Kuuördök at his sentinel post
Wheeling round and churning,
Flying backwards, lurching.
Long of wing, bronze of neck,
Two fathoms round its girth,
To the frenzied Kuuördök,
Once risen, no soul can reach it.
The moment it soared up,
From his father, the grey wolf Manas,
Semetey, born superior,
Filling with wrath, crying out,
Bellowing «Kankor!» as his war-cry,
Gathering up the gyrfalcon,
Bringing it to its pitch,
Letting the dark bay sway along,
Making it look to either side.
Semetey's Akşuñkar —
How great its falcon-prowess,
Its taking-skill most fearsome.
No prey escapes before it,
Iron its spur, bronze its talon,
Two fathoms round its girth.
Dark of eye, grey-veined of leg,
Never turning from what it sights,
Leaving nothing of a bucketful of feed.
It lets no goose fly from the lake,
It folds not its wing to glide.
It folds not its tail to glide,
It lets no swan fly from the lake.
Who churned it and made it a champion bird —
To the child touched by Hızır
God Himself had matched it!

Davul çalıp, ses salıp,
Becerikli Bakay amcan
Bir oraya bir buraya geldi,
Kökçolok atı dörtnala kaldırıp,
Tüfek atıp, yay çekip,
Amcan Bakay uğurlu ayaklı.
Alabildiğine nara saldıydı.
O sırada Kuuördök
Gölden uçup kalktı işte,
Yükselip durduğunda,
Boz kurdun oğlu yavrunuz
Akşuñkar'ı saldıydı.
Taşa çarpıp sersemleyip,
Bir çay kaynatımı Akşuñkar
Kendinden geçip kaldı işte.
Bakay çıktı haykırıp:
«Evlat olmadan kuruyup git!
Söylesem dinlemezsin sözümü,
Ne zaman olsa uğursuz,
Oymak oldun gözümü!
Söyleyip dursam olmazsın,
Şımarık oğlum, onmazsın!»
Çevresi çınar bağ,
Sakalını yolup fırlatıp,
Bıyığını çekip fırlatıp,
Bir aşağı bir yukarı seğirtip,
Hıçkırıp Bakay amcan,
Kendi başını kendi tokmaklayıp:
«Vah, Manas, ölmez ol!
Horluğu görmez ol, kuru can! Tam konup inecekken,
Lanet, Manas, ölmez ol,
Azabı, Bakay, görmez ol!
Vadide ot gibi solmuşum,
Manas dünyadan göçünce,
Kimse tutmayıp sözümü,
Sönmüş yangına dönmüşüm!
Lanet, Manas, ölme diye,

Beating the drum, casting his voice,
Your deft uncle Bakay
Came now here and now there,
Lifting the horse Kökçolok to a gallop,
Firing the musket, drawing the bow,
Your uncle Bakay of the lucky foot.
He loosed his war-cry with all his might.
At that moment Kuuördök
Rose flying from the lake, indeed,
As it hung there rising,
Your child, son of the grey wolf,
Loosed his Akşuñkar.
Striking a rock, stunned senseless,
For the time a tea takes boiling, Akşuñkar
Lay senseless, gone from itself.
Bakay burst out crying:
«Wither away, never a true son!
When I speak you heed not my word,
At every turn, ill-omened one,
You have gouged out my very eye!
Though I keep telling you, you will not do,
My spoiled son, you will not prosper!»
A garden ringed with plane trees,
Tearing his beard and flinging it,
Plucking his mustache and flinging it,
Scurrying now down and now up,
Sobbing, your uncle Bakay,
Pummeling his own head himself:
«Alas, Manas, be deathless!
See no scorn, poor bare soul! Just as it was about to light and land,
Curse it, Manas, be deathless,
See no torment, Bakay!
I have wilted like grass in the valley,
When Manas passed from the world,
None heeding my word,
I have become a fire burned out!
Curse it — Manas, do not die — saying,

Böylesi bir karaltıyı
Bendesine verme!» – deyip.
Bakay böyle dururken,

Aklını derleyip Akşuñkar,
Bir silkinip, bir kirini atıp,
Boz kurdunun sunguru
Yükselip yeni baştan uçup,
Dönerek çalkalanıp,
Tersine uçup yalpalayıp,
Yükselip doğrulup,
Görmemiş gibi davranıp,
On iki kuyruk, kırk telek
Ölçüsüz çırptı işte,
Süzülüp vınlayıp,
Gürleyip sesi yankılanıp,
Kimi yere vardığında,
Boz turgay gibi görünüp,
Kanat çırpıp uğuldayıp,
Oktan beter vızıldayıp,
Çırptığı bilinmeden,
Kıyameti başlatmış,
Kara canı hiçe saymış.
Kapısı demir kaleye,
Karı hanın otağına,
Ortasında altın taht,
Altın tahtın dibinde,
Dibi yok kara kuyuya
Kurnaz kanat ördek tam yetişip,
Tam inmek üzereydi işte.
Ulu Karı han hakana
Haber verip dört yana,
Dibe tam ererken,
Boz kurdunun Akşuñkar'ı
Baş aşağı süzülüp vınlayıp,
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde ördeği,
Hanına haber verdirmeden,
Kaplanın Akşuñkar'ı

Such a dark shade as this
Give not to Your servant!» – saying.
While Bakay stood there so,

Gathering its wits, Akşuñkar,
Shaking once, casting off its grime,
The grey wolf's gyrfalcon
Rising, flying anew,
Wheeling round and churning,
Flying backwards, lurching,
Rising and righting itself,
Feigning it had seen nothing,
Twelve tail-feathers, forty plumes,
It beat beyond all measure, indeed,
Gliding, whirring,
Thundering, its voice re-echoing,
When it came to a certain place,
Seeming like a grey lark,
Beating its wings, droning,
Whizzing worse than an arrow,
Its beating past all knowing,
It set doomsday loose,
It held its dark life as naught.
To the fortress with iron gates,
To the pavilion of Karı khan,
A golden throne at its center,
At the foot of the golden throne,
To the black pit without bottom
The cunning-winged duck just reaching,
It was on the point of descending, indeed.
To the great khagan Karı khan
Giving word to the four quarters,
Just as it gained the bottom,
Your grey wolf's Akşuñkar,
Stooping headlong, whirring,
Arrived before the arrow,
And where it caught the duck,
Before word could reach its khan,
The tiger's Akşuñkar

Çarpıp kapıp gitti.
Kaldırdığı Kuu ördek,

Geri dönüp süzülerek,
Kutup yıldızına yaklaşıp.
Babası boz kurt Manas'tan,
Yanında taşıdığı sungurdan,
Emanet doğup kuş olup,
Cömerdin oğlu yavruya
Allah buyurup denk gelmiş.
Salınca şahbaz, mülk odur,
Yiğit boz kurt Manas'tan
Armağan kalan mülk odur!
Göğsünü, sinesini
Baştan başa didiklemiş,
Göğsün kara etine
Gönlünce doymuş.
Asilinin Akşuñkar'ı
Ay gökten parıldayıp,
Kuu ördeği kaldırıp,
Sevinç edip gökten
Geliyor çığlık atarak!
Sunguru gözü gördü,
Kudurasıcanın Kuu ördeğini
Akşuñkar kapıp getirdi.
Amcası Bakay ihtiyar,
Geldiğini gözü gördü!
«Kurban olayım Akşuñkar,
Kurban olsun senin gibi şahbaza
Kocamışken Bakay ihtiyar,
Görüversem gönlüm tok,
Şahbazım, senden başka
mülküm yok Üstün doğmuş boz
kurdun
Kara üzüm tanesi gözünden,
Kuu ördeği alan kendinden!
Kocamışken ben Bakay,
Kurban olayım Akşuñkar,
Feda olayım sana!»

Struck, snatched it, and was gone.
The Kuu duck it bore aloft,

Turning back and gliding,
Drawing near the Pole Star.
From his father, the grey wolf Manas,
From the gyrfalcon he bore at his side,
Born in trust, become a bird,
To the child, son of the bounteous one,
By Allah's decree it came as his match.
Loosed, a champion — that is his estate,
From the valiant grey wolf Manas
That is the estate left as gift!
Its breast and its bosom
It shredded from end to end,
On the breast's dark flesh
It fed to its heart's content.
The noble one's Akşuñkar,
Gleaming moon-like from the sky,
Bearing up the Kuu duck,
Rejoicing, from the sky
It comes down shrieking!
His eye beheld his gyrfalcon,
The frenzied wretch's Kuu duck
Akşuñkar snatched and brought.
His uncle, old Bakay,
His eye beheld it coming!
«Let me be your sacrifice, Akşuñkar,
A sacrifice to a champion like you —
Old Bakay in his aged years,
One look at you and my heart is full,
My champion, other than you
I have no estate Of the grey wolf born superior,
From his eye like a black grape,
From the very one who took the Kuu duck!
I, Bakay, grown old,
Let me be your sacrifice, Akşuñkar,
Let me be offered up for you!»

Sevincinden Bakay han
Baabedin*'i tez söyleyip,
Koroson*'a koyun adayıp,
Bir olan Allah Taala'ya,

In his joy Bakay khan
Quickly invoked Baabedin,*
Vowing a sheep to Koroson,*
To Allah Almighty, the One,

Ay toynaklıyı da adayıp,
Hasretin hepsi yatışıp,
Amcanla Semetey'in
Gözleri ışıl ışıl açılıp,
Kaygının hepsi yatışıp,
Ayrı sırtlı kıraca,
Sırtı yüksek düzlüğe,
Betege otlu düzlüğe,
Kara-Kıya güzeline,
Döndü bunlar konmaya.
Yaşlı Bakay amcana
Sağrı eti kesip, yele yağı verip,
Gecikmeden söze başlatıp,
Kocamış yiğit Bakay'a
Besili kuzu, tatlı baş,
Bol kaynatıp koydurup.
Şekeri kar gibi kütürdetip,
Sarı yağdan avuçlayıp.
Bin bir türlü aş verip,
Amcası ihtiyar Bakay'ı
Her zevke daldırıp,
Salınan çayırlı temiz yer,
Boz kurt erin hoşuna gidip.
Her destandan başlatıp,
Amcası garip Bakay'a
Bayandos* yastık yaslatıp.
Amcası Bakay, evliyan,
Alp uykusuna* yattı işte,
Babası Manas beyden,
Almambet'in yaptığı Akkañkı* eyer,
Semetey'e denk Kañkı eyer.
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı som gümüş,
İki yanı boydan boya demir,

Vowing the moon-hoofed beast as well,
All the longing was stilled,
Your uncle's and Semetey's
Eyes opened bright and shining,
All the sorrow was stilled,
To the barren rise of the lone ridge,
To the flat with the high ridge,
To the flat with betege grass,
To the beauty of Kara-Kıya,
These two turned aside to camp.
For your aged uncle Bakay,
Cutting croup-meat, giving mane-fat,
Setting him to talk without delay,
For the aged warrior Bakay
A fattened lamb, a sweet head,
Having plenty boiled and set out.
Crunching sugar white as snow,
Scooping handfuls of yellow butter.
Serving dishes of a thousand kinds,
His uncle, old Bakay,
Plunging him in every delight,
The clean ground with waving meadow,
Pleasing the grey wolf warrior well.
Setting him off on every epic tale,
For his uncle, poor Bakay,
Letting him lean on a bayandos pillow.*
His uncle Bakay, your saint,
Lay down in the hero's sleep, indeed,*
From his father, Manas bey,
The Akkañkı saddle Almambet made,*
The Kañkı saddle matched to Semetey.
Its front bow of white gold,
Its rear bow of solid silver,
Both sides iron end to end,

Yokuş aşağı binse sarsılmaz.
Beyin oğlu yiğit, canım,
Akkañkı'yı yastık edinip,
Kıbleye baş verip,

Ridden downhill it does not jolt.
The bey's son, the brave, my dear,
Making Akkañkı his pillow,
Laying his head toward the qibla,

Akolpok'u örtünüp,
Babası boz kurt Manas'ın
Ruhuna yalvarıp,
Alp uykusuna daldı işte.
Kökçolok ile Taybuurul'un
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Ezeli tulpar karayağızı
Uzun iple bağlayıp çıplak koyup,
Yan gelip can dinlendirip,
Yatıp uykuya kanıp,
Dirseğine yaslanıp dinlenip,
Şekerleme edip uyku alıp.
Fecr-i sâdık sökünce,
Tan sararıp kaldığında,
Tepeden yıldız ayrılıp,
Tan kabarıp görünüp,
Gökten yıldız saçılıp,
Kıbleye doğru akıp,
Tanın buz yeli uğuldayıp, Kız Saykal'ın
Kılkara'sı,
Kamışın başı ıslık çalıp,
Canlı cansız uyanıp,
Yavru turgay ötüşüp,
Kurdu karıncası kımıldayıp,
Yere gün yüzü hazırlanıp.
Bilgili kadın Kanıkey
Amcan Bakay ihtiyar,
O Bakay eren,
İrkilip kalkıp Bakay er,
Kudret'e yalvarıp,
Salındırıp karayağıza
Ot vermeye davranıp.
Bir betege, seksen ot,
Hantal salınan karayağızı

Drawing Akolpok over him,
To his father, grey wolf Manas —
Imploring his spirit,
He sank into the hero's sleep, indeed.
Kökçolok's and Taybuurul's
Saddles taken off, left bare,
The dark bay tulpar of old
Tied on a long rope, left bare,
Lying at ease, resting the soul,
Lying down, sated with sleep,
Leaning on his elbow, resting,
Dozing lightly, taking sleep.
When the true dawn broke,
When daybreak hung there paling,
The stars parting from the zenith,
The dawn swelling into sight,
Stars scattering from the sky,
Streaming toward the qibla,
The dawn's ice wind droning, Maid
Saykal's Kılkara,
The reed-heads whistling,
The quick and lifeless waking,
The lark-chicks singing together,
Its worms and ants astir,
The sun's face making ready for the earth.
The wise woman Kanıkey
Your uncle, old Bakay,
That saintly man Bakay,
Starting up, rising, warrior Bakay,
Imploring the Almighty,
To the free-swaying dark bay
He bestirred himself to give grass.
One betege, eighty grasses,
The hulking, swaying dark bay

Doya doya otlatıp,
Kaynayıp duran pınardan
Susuzluğunu iyice kandırıp,
Salındırıp Buurul'u,
Gök çayıra yuvarlatıp,
Boz kurt Bakay amcan, aslan,
Uzun iple bağlayıp Buurul'u

Grazing to its full content,
From the ever-bubbling spring
Quenching its thirst full well,
Letting Buurul sway at ease,
Letting it roll on the green meadow,
Grey wolf uncle Bakay, the lion,
Tying Buurul on a long rope,

Kaşağı ile kaşağılayıp,
Özene bezene Buurul'un
Koyu terini temizleyip,
Yandan Bakay göz atsa,
Tüyü tek tek ayrılıp,
Dört yanından süzse,
Tulparlık sureti görünüp.
Uçan kuşla yarışıp,
Yağ tutan böğür eti
Geri çekilip uzayıp,
Kaburgaya yapışıp,
Ön ayağı kısa, kendisi iri,
Küheylan sureti görünüp,
Çapa toynak, geniş sağrı,
Engin yerin tulparı.
Kumda doğup, taşta büyümüş,
Can görmeden ayrı büyümüş,
Kulanla kovalaşmış,
Koñurbay'ın Algara'sı,
Onlarla kardeş doğmuş.
Tayken iyice sakınıp,
Başına puhu tüyü taktırmış,
Birinin gözü değer diye,
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Karanlık yerde baktırmış.
Ayağı tunç olsun diye,
Dere içine alıştırmış,
Eyerden ürkmesin diye,
Geyikten çılbır sürütmüş.
Sırtı yüksek, huyu sakin,

Currying it with the currycomb,
With loving care, Buurul's
Thick sweat wiping clean,
When Bakay glanced from the side,
Its coat parting hair by hair,
Gazing it over from four sides,
The image of a tulpar showing forth.
Racing with the flying bird,
The flank-flesh that holds fat
Drawn back and stretched long,
Clinging to the ribs,
Short of foreleg, big of frame,
The image of a courser showing forth,
Hoe hoof, broad croup,
Tulpar of the boundless land.
Born on sand, raised on stone,
Raised apart, seeing no soul,
It chased with the wild ass,
Koñurbay's Algara —
Born brother to those.
Guarded closely as a colt,
An owl-plume set upon its head,
Lest someone's eye should strike it,
Letting no man know of it,
Letting no person sense it,
He had it tended in a dark place.
That its feet might turn to bronze,
He schooled it in the streambed,
That it should not shy from the saddle,
He had it drag a deer-hide tether.
High of back, calm of temper,

Engebede koşsa yorulmaz,
Omuz başı yüksek, huyu sakin,
Yokuşa sürse yorulmaz.
Demir toynak, tunç bilek,
Buğra perçemli, puhu tüylü ayak.
Kara bayır, kazanat*,

Running rough ground it tires not,
High of shoulder-point, calm of temper,
Driven uphill it tires not.
Iron hoof, bronze pastern,
Camel-stallion forelock, owl-plumed leg.
Dark bayır-bred, a kazanat,*

Buurul'un hâli işte böyle.
Beş yaşına geldiğinde,
İğdiş edip at etmiş,
Sancısı geçip geldiğinde,
Geyik gibi boynunu burmuş.
Ok atımı hendek gelse,
Duraksamadan sıçrayıp aşmış.
Batmanla altın, ser verip,
Bukar'ın hanı istemiş,
İsteyene vermemiş,
Vermek şöyle dursun, küheylanı
Abdestsiz adam bilmemiş.
Dağ koyunu gibi boynunu burmuş,
Urgan boyu hendek olsa,
Caymadan atlayıp aşmış.
Üstünlüğünü bildiklerinde,
Haraç altın – ser verip,
Nice hanlar istemiş.
İsteyene vermemiş,
Sultanının Buurul'unu
Yad bağırlı adam görmemiş.
Arslan gibi çömelip,
Yazın tüyünü döktüğünde,
Gök kaplan gibi atılıp,
Kara kırçıl, kısa yeleli,
Beecin'e yönelip hazırlanıp,
Kışın tüyünü döktüğünde,
Yiğidin oğlu er, canım,
Kızıl kırçıl görünmüş.
Bir Tanrı'ya yalvarıp.
Çarpışmaya binse kaygılanmaz,
Ah, salınan koca aslan,

Such indeed is Buurul's state.
When it came to five years old,
He gelded it and made it a mount,
When its pangs had passed away,
It arched its neck like a deer.
Should a trench come, an arrow-shot wide,
It leapt across without a pause.
Giving gold by the batman, by the ser,
The khan of Bukar sought it,
He gave it not to any asker,
Far from giving — the courser
No man unwashed for prayer has known.
It arched its neck like a mountain sheep,
Should there be a trench a rope-length wide,
It leapt across unflinching.
When they learned of its excellence,
Giving tribute-gold – by the ser,
Many a khan has sought it.
He gave it not to any asker,
His sultan's Buurul
No stranger-hearted man has seen.
Crouching like a lion,
When it shed its summer coat,
Springing like a grey tiger,
Dark roan, short of mane,
Making ready, set toward Beecin,
When it shed its winter coat,
The brave man's son, the warrior, my dear,
It showed a red roan hue.
Imploring the One God.
Ridden to battle it frets not,
Ah, the great free-striding lion,

Ağır işe binilse ağrımaz.
Yerinden oynamaz koca er,
Altı ay binse yorulmaz,
Altmış yaşına varana dek
Azı dişini oynatıp kocamaz.
Aygır gibi Buurul'u
Amcası Bakay ihtiyar,
Kaşağıyla çekip tarayıp,
Salınıp duran karayağızın
Terini düzeltip sıyırıp,
Özenle Bakay ihtiyar,
Salındırıp Buurul'u
Bağlayıp koyduğu demmiş.
Varıp keşfe çıkmaya,

Ridden to hard toil it aches not.
The great warrior unshaken from his place,
Ridden six months it tires not,
Until it reaches sixty years
It ages not, nor loosens a molar.
Buurul like a stallion —
His uncle, old Bakay,
Drawing the currycomb, combing it,
The free-swaying dark bay's
Sweat smoothing down and scraping,
With care, old Bakay,
Letting Buurul sway at ease,
Had tied it fast, they say, just then.
To go forth and scout —

Han Koñurbay bahadırdan
Devriyesini geri çevirmeye,
Han Koñurbay bahadırın
Yan yolunu gözetlemeye.
Mızrak mızrağa gelip alay bozup,
Ecel yetse okla uçup,
Kanlıyla kana doyuşup,
Kaçmadan altı ay vuruşup,
Takdir yetse ölmeye,
Şeref verse bir Tanrı,
Gücü tam olan kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Malını basıp alsın – diye,
Kahrolası Hıtay'a
Kırgını yaman salsın – diye,
Ahirete göçen beyimin,
Oğulsa öcünü alsın – diye,

From khan Koñurbay the batyr
To turn his patrol back again,
Of khan Koñurbay the batyr
To watch the byways at his flank.
Lance meeting lance, breaking ranks,
If death's hour comes, flying by the arrow,
With the blood-foe glutting on blood,
Fighting six months without flight,
To die if fate decrees,
If the One God grants the honor,
Of the infidel whose strength is whole,
Of khan Koñurbay the batyr,
Let him raid and seize his herds – saying,
Upon the accursed Hıtay
Let him loose a fearsome slaughter – saying,
Of my bey who passed to the hereafter,
If he is a son, let him take vengeance – saying,

Hazır ederken Buurul'u,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Uykudan kalktı uyanıp,
Beecin'in işini düşünüp.
Eli suya daldırdı işte,

As he made Buurul ready,
Starting up awake from sleep,
Turning onto his right side,
He rose from sleep, awake,
Pondering the business of Beecin.
He dipped his hands in water, indeed,

El abdestini aldı işte.
Ayağı suya saldı işte,
Ayak abdestini aldı işte.
Kıbleye yüz tutup,
Şahbaz Bakay amcası
Gür sesle azan* okudu işte.
Aceleyle namazını kılıp,
Soylu küheylanı eyerleyip,

He made ablution of the hands, indeed.
He set his feet in water, indeed,
He made ablution of the feet, indeed.
Turning his face to the qibla,
His valiant uncle Bakay
Called the azan in a mighty voice, indeed.*
Performing his prayer in haste,
Saddling the noble courser,

Aceleyle telaşlanıp,
Akolpok'u giyinip,
Cenk pusatını kuşanıp.
Hani, haberin var mıdır! Yeniden
yağacak bulut gibi,
Hunhar Manas varken,
Gaipten rast gelen,
Kuru ovadan bulunan,
Sayıpkuruş* er, aslana
Tanrı buyurup nasip olan.
Gökten inen altı çelik,
Altın yanaklı aybalta,
Kılıçların en yamanı,
Haberin var mıdır,
Manas'tan kalan Zulpukor.
Görse gönül bölünüp,
Yiğit boz kurt Manas'tan
Armağan kalan Zulpukor,
Naralı düşmana değdiğinde,
Okçontoy* sadak* görünüp.
Kınından sıyırıp aldığında,
Dönüp bakmadan düşmana girdiğinde;

Hastening in a flurry,
Putting on Akolpok,
Girding on his gear of war.
Say, have you heard the tale! Like a cloud
about to rain anew,
While bloodthirsty Manas lived,
Come by chance from the unseen,
Found on the barren plain,
Sayıpkuruş, to the warrior lion*
Allotted by God's own decree.
Six steels descended from heaven,
The gold-cheeked moon-axe,
Most fearsome of all swords,
Have you heard of it —
Zulpukor, left from Manas.
The heart is riven at the sight,
From the valiant grey wolf Manas
Zulpukor, left as gift,
When it strikes the war-crying foe,
Seeming an okçontoy sadak*.*
When drawn stripped from its sheath,
When he plunges at the foe without a
backward glance;

At geçmez yamaca.
Ahir zamanı koparırdı.
Kana iyice doymazsa,
Zorlasan kına girmeyen,
Sağa sola sallansa,
Baş almadan boş dönmeyen.
Haykırıp ele alınsa,

Up the slope no horse can pass.
It would tear loose the end of days.
If it be not glutted full with blood,
Force it — it will not enter the sheath,
Swung to the right and left,
Never returning empty without a head.
Taken in hand with a war-cry,

Sallanan yana yürüyen,
Tutuşan düşmana girdiğinde,
Manas'ın oğlu üstün aslan,
Kıpkızıl kana bulayan.
Önceki boz kurt Manas'tan
Miras kalan Zulpukor –
Üstün doğduğu görünür.

Moving toward the side it swings,
When he plunges at the grappling foe,
Manas's son, the peerless lion,
Steeps it all in scarlet blood.
From the grey wolf Manas of old
Zulpukor, left as heirloom –
Its peerless birth shows plain.

Akına çıksa, mülk odur.
Hunharın oğlu er yavuz,
Zulpukor kılıcı kuşanıp,
Yüzü kahra dönüp,
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Sıkıca bele kuşanıp,
Dayanıp dursa boz kurdun
Elindeki kabzaya,
Sol yanında boz kurdun
Altından yapılma can kesesi.
Güzel doğmuş canın
Bu yanına bakılsa,
Ayrı sırtlı düzlüğe
Kahırlanıp durup,
Hunharın oğlu yiğit, canım,

Riding out to raid, that is his estate.
The bloodthirsty one's son, the fierce brave,
Girding on the sword Zulpukor,
His face turning to wrath,
The Boz kise left from Manas
Binding tight about his waist,
When the grey wolf stands braced,
On the hilt within his hand,
At the grey wolf's left side
A soul-pouch wrought of gold.
Of the soul born beautiful,
If you gaze upon this side,
On the flat of the lone ridge
Standing filled with wrath,
The bloodthirsty one's son, the brave, my dear,

Akkelte'ye dayanıp.
Kargaşa salıp gelmek için,
Manas'ın oğlu yiğit, canım,
Salınan koca er,
Yerinden oynayacak gibi de değil.

Leaning on Akkelte.
To come sowing havoc,
Manas's son, the brave, my dear,
The great free-striding warrior,
Nor does he look to be budged from his place.

Görse gönül bölünür.
Babası boz kurt Manas'tan

The heart is riven at the sight.
From his father, the grey wolf Manas

SEMETEY'İN GÖZCÜLÜKTE DÜRBÜNLE BAKIP,

KOÑURBAY'IN YILKISINI GÖRMESİ

HOW SEMETEY, LOOKING THROUGH THE SPYGLASS ON WATCH,

BEHELD KOÑURBAY'S HERDS OF HORSES

Ayrı sırtlı düzlükte,

On the flat of the lone ridge,

Alacık gibi kara taş,
Kara taşın üstünde
Gök kaplan gibi çömelip,
Beecin'e doğru doğrulup,
Bağını boynuna almadan,
Ölçüye sığmaz dürbünü
Koynundan sıyırıp alıp,
Çapa ağızlı, geniş dürbün,
Bir kulaç boyu koca dürbün,
İçi yangın gibi kızaran,
Hunhardan kalan koca dürbün,

Kınından sıyırıp alındığında
Bir kulaç boyu uzayan.
Hunhar Manas kaplan,
Ay-âlemin tümünü
Ezip geçtiği çağında,
Tek başına hükmedip o zaman,
Yeryüzünün nicesini
Elinde tuttuğu çağında,
Kokon'daki hocayı
Hor tuttuğu çağında,
Bukar'daki kederliyi
Bozup durduğu çağında,
Sataşana kıyameti
Saldığı çağında,
Karşılık vermeye kalkanı
Yakalayıp ovaya
Çarptığı çağında,
Geniş Talas'ı siper edip,
Koruduğu çağında,
Rast geleni parçalayıp,
Sömürdüğü çağında,
Hani, Acıbay, Bakay hanı var, Gerçek gözüne yollayıp.
Almambet, Çubak dahi var,
Arslanların hepsi var.

A black rock like a wattle hut,
Upon the black rock
Crouching like a grey tiger,
Straightening up toward Beecin,
Without slinging its cord about his neck,
The spyglass beyond all measure
Drawing stripped from his breast,
Hoe-mouthed, the broad spyglass,
A great spyglass a fathom long,
Its inside glowing red like fire,
The great spyglass left from the bloodthirsty one,
When drawn stripped from its case
Stretching out a fathom long.
Bloodthirsty Manas the tiger,
The whole of the moonlit world
In the age when he crushed it under,
Ruling alone in that time,
So much of the face of the earth
In the age he held it in his hand,
The hoca in Kokon
In the age he held him in scorn,
The grieving one in Bukar
In the age he kept him broken,
On whoever crossed him, doomsday
In the age he loosed it,
Whoever rose to answer back,
Seizing him, onto the plain
In the age he dashed him down,
Making broad Talas his rampart,
In the age he kept its guard,
Rending whoever crossed his path,
In the age he drained them dry,
You know, there were Acıbay and Bakay khan, Sending it straight to his very eye.
Almambet and Çubak were there too,
All of the lions were there.

Hani, bele yükleyip ok alıp,

Erenleri topluca alıp,
Şahbazların hepsi derlenip,
Zorlanıp aşacak dağ bulamayıp,
Tutuşacak düşman bulamayıp.
Ancıyan'ın öte yanı,
Namangen'in beri yanı,
Kokon hanının koltuğu,
Ay gibi sarı ovada
Arabasını sürütüp,
Doru kısrağını çıplak koşup,
Altmış Rus toprak ölçücü
Çıkıp geldiği zamanda,
Kılıç alıp haykırıp,
Şahbaz Alma'n o zaman
Şakırdayıp sataşmış,
Yağmalayıp almış.
Ganimet aldığı koca dürbün,
Sapı altın burmalı,
Davut'la dost imiş,
Beyinden haber geldiğinde,
Topal usta Bölökbay,
O zavallı onarmış.
Ah, koca usta Bölökbay,
Görse gönlü kandıran.
Yakut taşını yardırıp,
Camının üstüne
Altmış köşe kırdırıp koydurmuş.
Çarkını çevirse,
Cızırdayıp nicesine bölünen,
Üç aylık pusarık yol,
Üç günlük yakın görünen.
Çarkını döndürüp,
Çınmaçın'a, Beecin'e
Sahiden dürbün saldı işte:

Nur dökülen yer imiş,
Ünü Beecin olan el imiş.

You know, taking arrows loaded at the waist,
Taking the champions all together,
All the valiant ones assembled,
Finding no mountain hard to cross,
Finding no foe to grapple with.
The far side of Ancıyan,
The near side of Namangen,
The Kokon khan's armpit-land,
On the yellow plain like the moon
Dragging their wagons along,
Harnessing their bay mares bare,
Sixty Russian surveyors of land
In the time when they came forth,
Taking sword in hand, crying out,
Your valiant Alma then
Fell on them with a clatter,
Plundered and took their goods.
The great spyglass taken as spoil,
Its haft of twisted gold,
He was a friend of Davut, they say,
When word came from his bey,
The lame master Bölökbay,
That poor soul made it whole.
Ah, the great master Bölökbay,
A sight to satisfy the heart.
Having the ruby stone split,
Upon its glass
He had sixty facets cut and set.
When you turn its wheel,
Whirring, it splits into many parts,
A hazy road of three months' journey
Shows near as three days' distance.
Turning its wheel about,
At Çınmaçın, at Beecin,
He leveled the spyglass in earnest, indeed:

It was a land where radiance pours,
A folk whose fame is Beecin.

Atam Manas sataşıp,
Perişan olması yerindeymiş!
Karşısına alsa, Beecin kalabalık el,
Türlü türlüye bölünür.
Çokluğunu görsen kara kurt.

Tükenesicenin yılkısı
Karşısına kimse varmamış,
Yüzleşen sağ kalmamış.
Beecin'i bırakıverdi işte,
Kara kuyruk, kara yele,
Kürpüldök'ün boyuna,
Sarı-Suu'nun çukuruna,
Kır-Kayıñ'ın yüzüne,
Akan ırmak, duru su,
Gün batısı beri ucuna,
Koñurbay'ın sayısız malı,
Vergiden alınmış tümen mal
Karınca gibi kaynaşır,
Kudurasıcanın yılkısı,
Kurt olduğu bilinmeden,–
Yıldız olup parıldar.
Yıkılasıca kurnaz yılkı
Bitip duran ota benzer,
Gün doğusuyla gün batısı
Hepsi yürük, kestane doru.
Duyulanla görüleni,
Bunun hepsini toplasa,
Yılkısı bundan da çokmuş.
Vadi boyunca konmuş,
Han Koñur'un yılkısı,
Bahar otu gibi dolmuş.
İnsana, yılkıya saldıran hainin
Yılkının bir bölüğü
Sığırcık gibi alaca kara.
Yılkının bir bölüğü
Süzme kuyruk, alaca sarı.
Yılkının bir bölüğü
Hepsi birbirine eş kula,

My father Manas fell upon it,
Small wonder it was left in ruin!
Set against you, Beecin is a teeming folk, It divides into kind on kind.
See their numbers — a black swarm of worms.
The horse-herds of the doomed wretch —
None has gone out against them,
None who faced them stayed alive.
He let Beecin be, indeed,
Black tail and black mane,
Along the length of Kürpüldök,
To the hollow of Sarı-Suu,
Across the face of Kır-Kayıñ,
Flowing river, limpid water,
To the near edge of the sunset side,
Koñurbay's herds beyond all counting,
Ten thousand head taken in tribute
Swarming like the ants,
The frenzied wretch's horse-herds,
None knowing them for wolves,–
They gleam and glitter like stars.
The cunning herd, may it fall to ruin,
Is like the ever-sprouting grass,
From the sunrise to the sunset side
All of them pacers, chestnut bay.
All that is heard and all that is seen,
Were all of it gathered up,
His herds were more than even this.
Camped all along the valley,
The horse-herds of khan Koñur,
Filled the land like spring grass.
Of the traitor who falls on man and herd,
One division of the herds
Pied black like starlings.
One division of the herds
Fine-strained tails, pied yellow.
One division of the herds
All duns matched each to each,

Alnı akıtmalı, muska gibi,
Hepsi tulpar, gök sakar.
Yılkının bir bölüğü
Çıban gibi kızıl al doru,
Babasının sırdaşı,

Blazed brows, like an amulet,
All tulpars, grey with a star.
One division of the herds
Red-sorrel bay like a boil,
His father's bosom-confidant,

Kudurasıcanın yılkısı
Envai türlü, kaç kat fazla.
Yılkının bir bölüğü
Koñur kırçıl, kara yağız,
Türü başka görünür.
Yılkının kimi türü,
Dolup taşan yılkının
Dorusu bol görünür.
Yılkının bir soyu,
Bilezikli kır donlusu var,
Yılkıda bir soyun,
Hiç binilmemiş boşu var.
Yılkının bir soyu
Keş gibi sapsarı,
Yılkının bir soyu
Tomağa gibi yusyuvarlak doru.
Yılkının bir soyu
Hepsi birbirine eş kestane,
Yılkının bir soyu,
Yılkıyla dolmuş imiş
Kürpüldök'ün ovası,
Yılkının bir soyu
Hepsi birbirine eş karası.
Malı bereketli hunharın,
Yılkının bir soyu
Çadır gibi apak görünür.
Serkeşini kovup inleterek,
Sürülmeyecek yer miymiş!
Coşkun toza karışıp,
Haykırış salıp yılkısını,
Basılmayacak yer miymiş!
Yılkıyı görüp imrenip,
İmrendiğinden haykırdı.

The frenzied wretch's horse-herds,
Of every kind, many times more.
One division of the herds
Dusky roan and darkest bay,
A breed apart to see.
Some breeds among the herds,
Of the herds that overflow
The bays show forth in plenty.
One strain among the herds,
There are greys with braceleted legs,
Of one strain in the herds,
There are loose ones never ridden.
One strain among the herds
Yellow all over like dried curd,
One strain among the herds
Bays round as a falcon's hood.
One strain among the herds
All chestnuts matched each to each,
One strain among the herds,
Filled brimful with horses was
The plain of Kürpüldök,
One strain among the herds
All blacks matched each to each.
The bloodthirsty one rich in herds,
One strain among the herds
Shows white as tents, all white.
Driving its unruly ones groaning,
Was this a place not to be driven off!
Mingling with the surging dust,
Loosing a war-cry at his herds,
Was this a place not to be raided!
Seeing the herds, filled with longing,
Out of his longing he cried aloud.

Öbür dünyalık yoldaşı,
Bakay hanı çağırdı.
«Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Kaplan amcam, beri gel!
Kahrı sertçe salıp gel,
Önüme katsam uğurlu yol,
Amcanın öğüdünü alıp gel!
Ardımda yürüse sansız ordu gibi
Sırt yanında Hıtay eli –
Arslan amcam, beri gel!
Basacak olsa, akan sel.
Sefere çıksa sansız ordum,
Çarpışsan güç yetmez,
Mızrak dövüşüne girse güvencim!
Güreşsen kuvvet yetmez.
Devriyeye çıksa Bakay han,
Gelmeyişinin sebebi:
Heybetli kara dağ gibimsin.
Dört yanı sırt ve yardan
Acıkan karnı doyurur,
Zayıflarsam semirtir,
Amca, Bakay, ihtiyarım,
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Kurt gibi kaynayıp kıpırdayıp,
Saklanacak yerin yok!
Dolup taşmış yılkısı,
O yılkıyı güden
Dokuz yüz gibidir yılkıcı. Aradan atı kaptırdık,

Türlü türlü malı var,
Bele destek yiğidi
Yılkısının içinde
Tulparları dahi var.
Çok yılkıda kusur yok,
O yılkının içinde

His comrade bound for the other world,
He called for Bakay khan.
«Who finds the word in an instant,
Who finds an eye in the dark,
My tiger uncle, come to me!
Come loosing your wrath full hard,
Driven before me, a road of fortune,
Come bringing your uncle's counsel!
Like a countless horde marching behind me,
At your back the Hıtay folk –
My lion uncle, come to me!
Should they attack, a rushing flood.
My countless horde riding to war,
Fight them — your strength won't reach,
My surety entering the lance-fight!
Wrestle them — your power won't reach.
Bakay khan riding out on patrol, The reason he does not come:
You are to me a majestic black mountain.
On four sides ridge and cliff,
It fills the hungering belly,
If I grow lean it fattens me,
Uncle, Bakay, my old one,
Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
Seething and stirring like worms, You have no place to hide!
His horse-herds brimming over,
Those who tend that herd,
The herdsmen number some nine hundred. We let the horse be snatched from us,
He has herds of every kind,
A stay and prop for the warrior's back,
Within his horse-herds
There are even tulpars too.
In the many herds there is no flaw,
Within that herd of horses

Neler var da, neler yok,
Kocamışken ben Bakay,
Amansız kargaşayı
Salınmayacak yer miymiş?! Kaçmadan savaş etmeye
Haykırış salıp, mızrağı
Uzatılmayacak yer miymiş?!
Vuruşmaya dermanım yok,
Nara attırıp yılkıyı
Kovalanmayacak yer miymiş?! Destek olacak çarem yok.
Yılkıcısını sindirip,
Kırılmayacak yer miymiş!» İkizim
Manas kaplan,
Semetey böyle deyince,
Eşimden ayrılıp,
Kaplan Bakay bunu deyip: Asilim gidip kocadım.
«Kurban olayım bir tanem,
Karınca gibi çok kâfir,

What is there not, and what is there,
I, Bakay, grown old,
The merciless havoc —
Was this a place not to loose it?! To make war without fleeing
Loosing a war-cry, the lance —
Was this a place not to level it?! I have no strength left for fighting,
Raising the war-cry, the herds —
Was this a place not to drive them?! I have no means left to support you.
Cowing his herdsmen down,
Was this a place not to cut them down!»
My twin, Manas the tiger,
When Semetey spoke so,
Parted from my mate,
Tiger Bakay saying this: My noble one gone, I have grown old.
«Let me be your sacrifice, my precious,
The infidels many as ants,

Er Koñurbay büyük bahadır.
Kara kurt gibi kâfire,
Tutuşmaya güç yetmez
Han Koñurbay bahadıra!
Yuvadan yalnız kaldık.
Atlarından ayrılıp,
Külçoro ile Kançoro,
Çocukların kaldı bu yanda.
Bel bağladığın belin yok,
Yavaşlığı belli ettik,
Kırım'ın oğlu Mıradıl,
Ordugâhta onu bıraktık.
Yanası Hıtay eliyle
Aşağı yukarı çekişsek,
Destek olacak ordu da yok,
İsteyip gelen halkım yok,
Eskisi gibi gücüm yok.
Tayım, senin kendine

Er Koñurbay is a mighty batyr.
Against the infidel like black worms,
No strength suffices to grapple
With khan Koñurbay the batyr!
We are left alone from the nest.
Parted from their horses,
Külçoro and Kançoro,
Your boys stayed on this side.
You have no pass on which to rely,
We have shown our slowness plain,
Mıradıl, son of Kırım,
We left him at the war-camp.
With the accursed Hıtay folk
Should we tug up and down in strife,
There is no host to back us,
No people of mine coming at my call,
No strength in me as of old.
My colt, for your own self

Alıcıydım, yoruldum,
Keskin çeliktim, köreldim,
Kurumuş ömür geçmiş,

Şimdi nasıl bilenirim.
Yetkin gücün varken,
Gayretin gür çağında,
İnce kuşağı bele kuşanıp,
Yedi tümen ordu gelse,
Yakası açık dalıp saldırıp,
Durmaz mıydım, öyle değil miydi!
Koca gücün varken,
Ok geçmezi giyip kuşanıp,
On iki tümen düşman çıksa,
Tek başıma dalıp saldırıp,
Durmaz mıydım, yok muydu?!
Sevinçle azap yan yana,
Yan yana geçip giden çağı,
Kahrolası kalleş dünya,
Bakay'ı maskara edip,
Aldatıp gittiği çağı.
Sakalımın ağında,
Sefere geldim tayım,
Hele bu yıl, ölüp gidecek çağımda.
İnsandan öte akıl var.
Şu dizlerim titriyor,
Zavallı gözüm buğulanıyor.
Aş çiğnesem dişim yok,
Bakay'ın ölme çağıdır,
Hele oğlum, gücüm yok.
Yanında yoldaş ben olup,
Çarpışmaya derman yok,
Aşağıdaki kara Hıtay
Ansızın basacak olsa,
Destek olacak çarem yok!
Altı ay binilse yorulmaz,
At kocamaz olsaydı,
Koca baş kabre girene dek,
Er kocamaz olsaydı.

I was a taker — I have wearied,
I was keen steel — I have dulled,
A withered life has passed away,

How shall I now be whetted sharp.
When strength was whole and at its height,
In the lush season of zeal,
Girding the slender sash about the waist,
Should seven tümen of host come on,
Plunging in open-collared to the attack,
Would I not stand fast — was it not so!
When great strength still was mine,
Donning the arrow-proof mail, girding it,
Should twelve tümen of foes come forth,
Plunging alone to the attack,
Would I not stand fast — was it not so?!
Joy and torment side by side,
The age that passed them side by side,
The accursed, treacherous world,
Making a mockery of Bakay,
The age it cheated him and went.
In the white of my beard,
I have come campaigning, my colt,
And this year of all, in my season to die.
There is a wisdom beyond man's.
These knees of mine are trembling,
My poor eyes are misting over.
I have no teeth to chew my food,
It is Bakay's season to die,
Above all, my son, I have no strength.
Though I be the comrade at your side,
There is no vigor left for battle,
The black Hıtay down below —
Should they fall on us unawares,
I have no means left to support you!
Ridden six months it tires not —
If only the horse would never age,
Till the old head enters the grave,
If only the warrior would never age.

Kocalık denen horlukmuş,
Kocayıp ölmeden süründükçe,
Ölmek daha hayırlıymış.
Gece keşfettiğim yolumdan
Gündüz yürüsem şaşırdım.

Old age, it proves, is scorn itself,
While one crawls on, aged, undying,
To die is the better blessing.
On the road I scouted by night,
Walking by day, I lost my way.

Kıyametin darlığını
Görmüş olmuşum ben,
Kahrolası kalleş dünya,
Dipdiri otururken,
Ölmüş olmuşum ben!
Karaltısı Bakay amcandan,
Bekleme oğlum, umudu kes!
İşini Allah'ım düzeltirse,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Ruhu yakınında var ise,
Kargaşayı düzeltirsin,
Belası başka Kalça'nın
Yılkısını basıp alırsın!
Ta şuradaki akıntılı ırmak çukurunda,
Sarı-Suu'nun boyunda
Altın direkli çadır var,
O çadırın içinde
Karagul gibi kâfir var.
O Karagul domuzunda,
Yanıp ölesi Karagul,
Kara uğursuzluk işte bu!
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Şaşmayan büyük söz ustası,
Kanarsan gidersin tayım,
Er kişinin devrinden,
Hiçbirinden eksik değil,
Karagul'un hilesi.
Yanasıcanın ta kendisi odur,
Kanmayasın tayım,
Belanın gözü odur!
Dikkat edesin bir tanem,
Gerçek düşmanın kendisi odur!
Dili çevik, usta kul,

The straits of doomsday itself
I have lived to see,
The accursed, treacherous world,
Sitting here alive and whole,
I have already died!
From the mere shade of your uncle Bakay,
Expect nothing, my son — cut off hope!
If my Allah sets your affairs aright,
If Manas, passed to the other world —
If his spirit stands close by you,
You will set the havoc aright,
Of Kalça, whose bane is like no other,
You will raid and seize his herds!
In yonder hollow of the running river,
Along the length of Sarı-Suu
There stands a tent with golden poles,
And within that tent
There is an infidel — Karagul.
In that swine Karagul,
Karagul, may he burn and die,
Here is black ill-fortune itself!
Flat of jaw, broad of tongue,
A great word-master who never errs,
Believe him and you are lost, my colt,
From the age of any manly man,
It falls short of none of them —
The guile of Karagul.
He is the accursed one himself,
Be not deceived, my colt,
He is the very eye of bane!
Take heed, my precious one,
He is your true enemy himself!
Nimble-tongued, a skilled slave,

Dileğin kabul olmayasıca,
Hıtay'dan çıkma yaman güçlü kul.

Bal şeker gibi sözü var,
Sen değil, amcan Bakay'ı
İki kez aldattığı olmuştur.

Ere sınayıcı, gözü açık,
Yanasıcanın ta kendisi odur,
Tutuşup ölesi Karagul,
Sinsi kulun ta kendisi odur.
Yılkıcıların hanı odur,
Kahrı dolu kâfiri,
Hiçbirinden eksik değil
Karagul'un aklı.
Tutuşup ölesi Karagul
Ölçüp biçip aldatmasın,
Evi yanasıca o domuz,
Böylece bizi boğazlamasın!
Çınmaçın'a, Beecin'e
Katıksız bela koşturmasın,
Tutuşup ölesi Karagul,
Dört yana haber vermesin.

O aldatıcı, en hain,
Becerikli kulların biriydi.
Karagul'a karşı tetik ol,
Kurban olayım yavrum!
Eline bela kul geçerse,
Kör edesiye gözünü oyuver,
Yalvarsa da canını bağışlamadan,
Yakalayıp kesiver,
Dileği kurumuş domuzu
Sesini kesip yok ediver!
Katal'ın oğlu Karagul,
Kara uğursuzluk işte bu!
Kendisi sinsi sokulgan kuldur,
Tayım, oğlum, dinleyiver,
Tam düşmanların biridir o!

May his wishes never be granted,
A slave of dread strength sprung from the Hıtay.
His words are like honey and sugar,
Not you alone — your uncle Bakay
He has deceived a full two times.

A tester of warriors, sharp-eyed,
He is the accursed one himself,
Karagul, may he catch fire and die,
He is the sly slave himself.
He is the khan of the herdsmen,
The infidel brimming with wrath,
It falls short of none of them —
The cunning mind of Karagul.
Karagul, may he catch fire and die,
Let him not measure, scheme, deceive,
That swine, may his house burn down,
Let him not slaughter us this way!
To Çınmaçın, to Beecin,
Let him not send bane unalloyed running,
Karagul, may he catch fire and die,
Let him not spread word to the four quarters.
That deceiver, most treacherous of all,
He was one of the ablest slaves.
Be on your guard against Karagul,
Let me be your sacrifice, my child!
If the bane-slave falls into your hands,
Gouge out his eyes till he is blind,
Though he beg, spare not his life,
Seize him and cut him down,
That swine whose wishes are withered,
Cut off his voice and wipe him out!
Karagul, son of Katal,
Here is black ill-fortune itself!
He is a sly, insinuating slave,
My colt, my son, listen well,
He is one of your enemies outright!

Mızrakçıdan usta kul,
Çare bulucu yaman kul!
Yanasıcanın ta kendisi odur,
Yılkıcılara han olup,
Dediğim yalan değilse,
Sefa sürdüğü çağıdır.
Bir huyu tutarsa,
Öküzün donmuş yağını yiyip,

A slave more skilled than any lancer,
A dread slave, a finder of means!
He is the accursed one himself,
Being khan over the herdsmen,
If what I say is no lie,
This is his season of high living.
When one humor takes him,
He eats the frozen fat of the ox,

Bir huyu tutarsa,
Yılkının kısır emmiş tayını yiyip,
Bu yıl kulu Tanrı çarpmıştır,
Hiçbir şeyde kaygısı yok,
Rakı içip azıp,
Kımız içip kızışıp,
Kemik terini sızdırıp,
Coşup can bulmuştur Karagul,
Yılkıcılara bir dağ gibi
Han olmuştur Karagul.
Sakalına kır düşmüştür,
Bana benzeyip o domuz,
Kart kafa olup kalmıştır.
Doru aygırdan ayrılıp,
Kurnazın kara yürüğünü
Yok etmezsen görürsün,
Karagul'un fesadını!
Hayli söz söyledim, sözümü tut,

When another humor takes him,
He eats the colt suckled by the barren mare,
This year God has struck the slave,
He has no care for anything,
Drinking raki, running wild,
Drinking kumis, growing heated,
Sweating the sweat from his very bones,
Karagul has surged and found new life,
Over the herdsmen, like a mountain,
Karagul has become the khan.
Grey has fallen on his beard,
Grown like to me, that swine,
He is left an old grizzled head.
Parted from the bay stallion,
The cunning one's black pacer —
Destroy it, or you shall see
The mischief of Karagul!
Many words have I spoken — heed my word,

Kıymetlim oğlum, bilesin!
Yılkının kıyısında,
Kürpüldök'ün yüzünde,
Kır-Kayıñ'ın çukurunda,
Orak gibi sırtın boyunda,
Karagul'un çadırı,
Tam oradan görünür
Karagul adlı bahadırı.
Kendini kendisi belli eder,
Yanıp gidesi domuzu,
O çadırın içinden

My precious son, mark it well!
At the edge of the horse-herds,
Across the face of Kürpüldök,
In the hollow of Kır-Kayıñ,
Along the ridge curved like a sickle,
The tent of Karagul —
From just there comes in sight
The batyr called Karagul.
He gives himself away himself,
That swine, may he burn away,
From within that tent

Beyliğini belli eder,
Dörder beşer yılkıcı
Kaldırıp çıkarıp işetir.
Karagul'un sefası
Yanasıca iti yaşatır.
Kurulu tahtın üstünde,
Baş kaldırıp durduğunda,
Doğranmış yağlı etten
Yılkıcılar ağzına verir.
Yanasıcanın ta kendisi odur,

He makes his lordship known,
Herdsmen by fours and fives
Lift him out to make his water.
The high living of Karagul —
The accursed cur lives in clover.
Upon his throne set ready,
When he lifts up his head and sits,
Of fat meat chopped up fine
The herdsmen feed his mouth.
He is the accursed one himself,

Ölçüsünü böylece söyledim,
Karagul'un gözü odur!
Karagul'u nice anlattım,
Karınca gibi kaynayan
Çok yılkının ta kendisi odur!
Aygırından atı çok,
Yılkısının türlüsü var,
Alaca kırçıl, alaca baş,
O domuzun yılkısı
Argımak, küheylan karışık.
Bilezikli kır donlusu var,
Hiç binilmemiş boşu var.
Maldan tulpar, canım hayvan,
O yılkının içinde
Kambar ata* dahi var.
Yılkıdan Karagul domuzu ayrılmaz,
Gözcüsünün gözettiği yer!
Karagul sağ oldukça,
Senin işin onmaz!
Malın en güzeli, canım hayvan,
Koñurbay'ın sayısız yılkısı,
Hepsi tulpar, sapına dek.
Kuyruğu kucak dolusu atı var,
Vergiyle derleyip tulparın
Hepsini almış o heybetli.
Hayli söz söyledim, bilesin,
Yamanım yetim, sözümü tut!
Varacağın yolu söyleyeyim,

Thus have I told his measure,
That is the eye of Karagul!
How much I have told of Karagul,
Seething like the ants —
He is the many herds' very self!
His horses more than his stallions,
His herds are of every kind,
Pied roan and pied of head,
That swine's herds of horses,
Argımak and courser mingled.
There are greys with braceleted legs,
There are loose ones never ridden.
Tulpars among the herds, dear beasts,
Within that herd of horses
Even Kambar ata is there.*
The swine Karagul never leaves the herds,
The place his sentinel keeps watch!
So long as Karagul lives,
Your cause will not prosper!
Finest of all herds, dear beasts,
Koñurbay's herds beyond all counting,
All tulpars, to the very last.
He has horses with tails an armful thick,
Gathering tulpars in by tribute,
That grand one has taken them all.
Many words have I spoken — mark them,
My fierce orphan, heed my word!
Let me tell the road you must take,

Göründüğünde görünen,
Görünmezse kahrolası,
Gök pusarığa bürünen,
Can yürümez çöl odur,
Ondan beri çekildiğinde,
It-Içpes'in gölü odur.
Boz pusarık görünen,
Uzun-Too'nun kıyısı odur.
Kara Hıtay, çok Mançu
Altın kazdığı madeni odur.
O yere vardığında,
Sol yanına dönersen

Seen when it shows itself,
And when unseen, the accursed thing,
Wrapping itself in grey-blue haze,
That is the desert no soul can walk,
When you draw back this side of it,
There is the lake of It-Içpes.
What shows as pale grey haze,
That is the flank of Uzun-Too.
The black Hıtay, the many Mançu —
That is the mine where they dig gold.
When you come to that place,
If you turn to your left side

Ağzını açmış dar geçit,
Manas'tan kalıp ben Bakay
Hasretimi söylerim bir hayli.
Hani, bozkurtlar keşfe vardığında,

Sayıpburuş diye anılan
Kıraanım Alma'm gittiğinde.
Tuman-Kır denen bir bel imiş,
Sağ yanına bakarsan
Madañşoñ denen yer idi.
Aysarala küheylanın
Ağzını çekip döndürdüğü,
Asil Alma bozkurdumun durduğu yer,

Kara kurt gibi kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Ölçüsünü almıştı Alakem,
İşte o yere vardığında,
Bahadırdan kalan yiğidim,
Atını sürüp yola varıver,
Gözüne dürbün tutuver!
Çok-Tabılgı'da yaylayan,
Koca kara atını bağlayan
Kalday oğlu kâfirin,
Han Koñurbay bahadırın
Haberini iyice alıver!

A narrow pass with gaping mouth,
Left behind from Manas, I, Bakay,
Speak my longing at great length.
You know, when the gray wolves went to scout,
The one they call Sayıpburuş,
When my falcon, my Alma, went.
There was a ridge called Tuman-Kır,
If you look to its right side,
It was the place called Madañşoñ.
Where the steed Aysarala
Was reined about and turned,
The place where my noble gray wolf Alma stood,
Of the infidel like a black wolf,
Of Khan Koñurbay the batyr,
My Alake had taken his measure,
Now, when you reach that place,
My brave one left behind by the batyr,
Drive your horse and take the road,
Set the spyglass to your eye!
He who summers at Çok-Tabılgı,
Who tethers his great black horse,
Of the infidel, Kalday's son,
Of Khan Koñurbay the batyr,
Get word of him, and get it well!

Bu yıl Keçil hanı, azgın domuz,
Kudurgan koca Koñur
Mançu ordusunu başına alıp,
Derleyip durur diye duyarım,
Manas oğlu yetimin
Yiğitliği ne oldu — diye,
Gelenden ve gidenden
Sorup durur — diye duyarım.
O yılkının öte yanı,
Sarı-Suu'nun beri yanı.
Başında yedi ırmak birleşen,
Kalday'ın Kara-Suu'su var,
Kadirli yetim, sözümü dinle,
Kara saat işte oradadır!

This year the khan of Keçil, that rabid boar,
The maddened old Koñur,
Gathering the Manchu host about him,
Keeps mustering them, so I hear,
Of the orphan, son of Manas —
What has become of his valor? — saying,
From all who come and go
He keeps on asking — so I hear.
On the far side of that herd,
On this side of the Sarı-Suu,
Where seven rivers join at its head,
There lies Kalday's Kara-Suu,
Dear orphan, heed my word,
The black hour lies right there!

Öte yaka ile beri yaka,
Tulpar salsan geçemez,
Derinliği o belalının,
Kırk urgan salsan boylanmaz.
Yerin nişanı işte bu,
Yetimim, oğlum, dinleyiver!
Bilge Bakay söyledi — diye,
Varıp yetişip göz gezdir!
Yerin başına buyruğuydu,
Önünden kulan kaçmayan,
Koñurbay'ın has sürüsü,
Bir kez olsun bana basmayan.
Bu yıl Koñurbay yolunu kollamıştır,
Savurup vursun yılkının
Atının yelesini sıyırıp,
Evi yanası o domuz,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü

Yolların hepsini dolaşıp.
Düşman bulamayıp dönmüştür,
Karagul'a vasiyetini
Sırıtkan domuz söylemiştir,
Issızda otlayıp beslensin diye,

From the far bank to the near bank,
Loose a tulpar, it cannot cross,
The depth of that accursed water —
Drop forty lassos, they find no bottom.
This is the mark of the place,
My orphan, my son, listen well!
Wise Bakay has spoken — saying,
Go, arrive, and cast your eye about!
It held command over all that land,
From before it no kulan escapes —
Koñurbay's own choice herd,
That never once has fallen to my raid.
This year Koñurbay has watched the road,
Let him scatter and strike the herd
Stripping back his horse's mane,
That boar — may his house burn down —
Every road the ear has heard of, the eye has seen,
He has ridden round them all.
Finding no foe, he has turned back,
His testament to Karagul
The grinning boar has spoken,
That it might graze and fatten in the wastes,

Algara'yı yılkıya katıp,
Koñurbay domuz dönmüştür,
Ölesi sırrını, geberesi,
Karagul'a söylemiştir!
Manas'tan doğan tomurcuğum,
Gündüz varma, gece var,
Nara atıp yılkıyı al!
Yılkısını sürüp alıp gel,
Zalimin oğlu Karagul
Kazara geçerse eline,
Kurbanlığa boğazlayıp gel,
Başını kesip bağlayıp,
Amcana getiriver!
Beecin'in yolu işte şu,
Berenim yetim, yolunu gözle!
Beren amcam söyledi diye,
İhtiyarın sözünü torbana koy!
Boz pusla yanan toz duman,

He put Algara in with the herd,
Koñurbay the boar turned home,
His deathly secret — may he perish! —
He told it all to Karagul!
My bud born of Manas,
Go not by day, go by night,
Raise the war-cry, take the herd!
Drive off his herd and bring it home,
If Karagul, the tyrant's son,
Should chance to fall into your hands,
Slaughter him for sacrifice and come,
Cut off his head and bind it fast,
And bring it to your uncle!
This here is the road to Beecin,
My brave orphan, watch your road!
Saying: my brave uncle told me so,
Put the old man's words into your bag!
Dust and haze that burn with gray mist,

Kestirip yolunu gözleyiver,
Ölürken gördüğüm yavrucuğum,
Peygamber misali ihtiyarın,
Amcanın sözünü tutuver!
Kararıp yatan yılkıya
Dosdoğru dalıp mızrak uzatıver,
O densiz kulun yılkısını
Yüz tutup vurup alıver!
Kahrını döküp bir tanem,
Sayısız kara malını boğazlayıver.
İçlenen Bakay amcanın
Bağrındaki derdini dağıtıver!
Semizleri boğazlansın,
Canlı cümle yırtıcılar
Dua edip doyunsun!
Âmin, yavrum, âmin,
Kıtay işin düz gelsin,
Ahir zaman yurduna
Unutulmaz bir iş olsun!
Koñurbay'ın malını savuruver,

Cut across and watch your road,
My little one, seen at my dying hour,
Of the old man like a prophet,
Of your uncle — keep his word!
Into the herd that lies darkening,
Plunge straight in, thrust out your lance,
The herd of that insolent slave,
Face it head-on, strike and take it!
Pour out your wrath, my only one,
Slaughter his countless black cattle.
Of your grieving uncle Bakay
Scatter the sorrow in his breast!
Let the fat ones be slaughtered,
Let every living beast of prey
Eat its fill and give its blessing!
Amen, my child, amen,
May your Kıtay venture go aright,
For the land of the latter days
Let it be a deed never forgotten!
Scatter Koñurbay's herds to the winds,

Ben basmış Bakay amcanın
Umaç gibi gözünü açıver!
Yılkıya vardın, iş yaman,
Yalnız yürüdün Beecin'e,
Ölürken gördüğüm bir tanem,
Bir Allah'a emanet!
Kaynayıp yatan kâfirin
Yılkısını vurup alıver,
Düşman esirgeyen yaralanır,
Yılkıcıların hepsini
Silip süpürüp kırıver!
İşini Hüda onarsın,
Ölürken gördüğüm yavrucuğum,
Şir baban Manas kollasın!
Yaradan tek Allah'a
Emanet eyledim ben seni,
Kocayınca han amcan
Sağ esen görsün gözünü!

Kaptırırsan iş yaman,
Allah Teâlâ Cebbar'a*
Emanet ettim şimdi seni!»
Ak sakalı seyrelip,
Amcanız olan Bakay'ın
Gözünün yaşı dökülüp,
Dua edip hıçkırıp,
Duramayıp amcan sarsılıp,
Âmin! — deyip el açıp,
Evliya Bakay adım atıp,
Öte dünyaya göçen Manas'ın

Ruhuna bağışlayıp.
Asilin oğlu er yiğit,
Gökte Allah'ın güneşi bulutlanıp,
Akolpok kaftanı giydi de,
Başına altmış düşünce bir gelip,
Akkelte'yi omzuna astı işte.
«Ay karanlığı bozulup,
Gece nice olur! — deyip,

Of your mole-flecked uncle Bakay
Open wide his eyes, dim as gruel!
You've reached the herd — the task is grim,
Alone you've marched on Beecin,
My only one, seen at my dying hour,
Entrusted to the one Allah!
Of the infidel seething in masses,
Strike and seize his herd,
Who spares the foe is wounded,
All of the herdsmen there —
Sweep them away, cut them all down!
May Hüda prosper your work,
My little one, seen at my dying hour,
May your lion father Manas guard you!
To the one Creator, Allah,
I have entrusted you,
May your khan uncle in his old age
See your face safe and sound!

If you are caught, the case is grim,
*To Allah Most High, to Cebbar**
I now entrust you, here and now!»
His white beard grown sparse,
Of Bakay, that uncle of yours,
The tears poured from his eyes,
Praying, sobbing hard,
Your uncle, unable to hold still, shaking,
Amen! — saying, opening his palms,
Saintly Bakay stepping forth,
To the soul of Manas, gone to the other world,
Offering up his prayer.
The noble's son, the valiant brave,
Allah's sun in heaven clouding over, He donned the Akolpok kaftan,
Sixty thoughts crowding on his head at once, He slung Akkelte on his shoulder.
«When the moonless dark is broken,
What will the night be like! — saying,

Ecel yetip okla uçsam,
Ardımda kalan amcamın
Günü nice olur?» — deyip,
Manas oğlu er yiğit
Düşünüp beren atlanıp,
Şahin gibi o güzel göz
Kırpılmaksızın yaş dolup.
Ya halkı derleyip ordu kurup,

Getirmedim, ne azap — diye,

Arslanın oğlu er yavuz
Yanıp durdu söylenip.
Yanmak ile fayda yok,
Yılkıya varmadan çare yok!
Arslan gibi gözü çakıp,
Ayköl oğlu yavuzu
Kan içme hırsı pek tutup.
«Takdir yetse ölürüm,
Kaplan sultan han amcam,
Ölmezsem yüzünü görürüm!
Kahrolası Kıtay'ın
Yamanı geçse elime,
Görülmedik iş ederim!»

If my hour comes and I fly by an arrow,
For my uncle left behind me,
What will his days be like?» — saying,
The valiant brave, son of Manas,
Pondering, the brave one mounted,
Those fine eyes like a falcon's,
Unblinking, filled with tears.
Why did I not muster the people, raise a host,
And bring them — what torment — saying,
The lion's son, the fierce brave,
Burned on, muttering to himself.
No profit comes of burning so,
There is no way but to reach the herd!
His eye flashing like a lion's,
The fierce son of Ayköl —
The lust to drink blood gripped him hard.
«If fate decrees, I die,
My tiger sultan, my khan uncle,
If I die not, I shall see your face!
If the worst of the accursed Kıtay
Should fall into my hands,
I shall do a deed unseen before!»

Düşünüp bozkurt bunu deyip,
Akolpok'u giyinip,
Ak kaplan gibi toplanıp,
Arslanın oğlu er yiğit,
Beren Manas bozkurttan
Yadigâr kalan Boz kise'yi,
Beecin'den kan bedelini alası,
Sıkıca beline kuşandı.
Arslan gibi toplanıp,
Ok geçmez kaftanı giyinip,
Allah'ına yalvarıp,
Beecin'e tek başına vurmaya
Berenin oğlu hazırlanıp,
Kahır yüzüne bürünüp,

The gray wolf, pondering, said this,
Putting on the Akolpok,
Gathering himself like a white tiger,
The lion's son, the valiant brave,
From the brave gray wolf Manas
The Boz kise left as keepsake,
To take the blood-price from Beecin,
He girded tight about his waist.
Gathering himself like a lion,
Donning the kaftan no arrow pierces,
Praying to his Allah,
To strike at Beecin all alone
The brave one's son made ready,
Wrath veiling his face,

Manas'tan kalan Zulpukor'u
Berenin yavuzu kuşanıp.
Gök demirden tulgayı
Kanıkey bi̇çare düzmüştü,
Beren anan Kanıkey
Zar ağlayıp armağan etmişti.
Beren kadın Kanıkey,
Başına balta geçmesin diye,
Adayıp armağan etmişti.
Berenin oğlu er yiğit
Gök demirden tulgayı
Kaldırıp başına giydi işte,
Atanın oğlu gidi,
Çaprazlayıp bağcığını
Boğazına düğümledi.
Kaburganın zırhını,
Gönülden veren Kanıkey'in
Ok geçmeyen demirini
Tüm bedene düğmeleyip,
Dolgun yüzün her yanını
Gök demir ile donatıp,
Kahırlanıp giyinip,
Cenk pusatını kuşanıp,

Zulpukor, left from Manas,
The brave one's fierce son girded on.
The helmet of gray-blue iron
Poor Kanıkey had wrought,
Your brave mother Kanıkey,
Weeping bitterly, had given it as gift.
The brave woman Kanıkey,
That no axe should reach his head,
Had vowed and given it as gift.
The brave one's son, the valiant brave,
The helmet of gray-blue iron
Lifted and set upon his head,
The rascal, his father's son,
Crossing its laces over,
Knotted them at his throat.
The armor for his ribs,
Kanıkey's, given from the heart,
Its iron that no arrow pierces,
He buttoned over all his body,
Every side of his full face
He fitted round with gray-blue iron,
Dressing in his wrath,
Girding on his gear of war,

Yolu açık olsun bozkurdunun,
Beli sımsıkı bağlamaya,
Davranmış işte yavuzun,
Koñurbay'ı basmaya.
Ecel yetse ölmeye,
Gücü yetse sayısız malın
Hepsini vurup gelmeye,
Coşup bel bağlayıp,
Beren töre o zaman
Vurgun yemişçesine yalpalanıp,
Gören gönlü bölünüp,
Opol Dağı'nca görünüp,
Dönüp de çocuk bunu deyip,
Amcası Bakay berene
Dönüşü olmayan acıyı söyleyip.

May the gray wolf's road be open,
To bind his waist up tight
The fierce one bestirred himself,
To fall upon Koñurbay.
To die, if his hour should come,
If his strength suffice, of the countless herds
To strike them all and come away,
Surging, binding up his loins,
The brave töre then
Swayed as if struck a blow,
The hearts of those who saw were torn,
He loomed as vast as Mount Opol,
Turning back, the boy said this,
To his uncle Bakay the brave
He spoke the grief that has no return.

«Amca Bakay kaplanım,
Keşfe oğlum çıktı — diye, Amcam
Bakay er bozkurt
Kaygılanma evliyam!
Yaradan'ın yazdığı buyruğu
Görmeye gidiyorum!
Ecel yetse Becin'de
Ölmeye gidiyorum!
Mızrak tutup saf bozarım,
Ecel yetse okla uçarım!
Garip babamın yoluna
Kurban olup ölürüm.
Kıtay hanı Koñurbay'la
Görklü cenge girişip,
Kırgın salıp gelirim!
Tutuşacağım Koñurbay,
Keçil hanı domuza
Kederi adamakıllı salarım!
Arslanım babam kollarsa,
Aşağıki kara Kıtay'ın
Arslanını ikiye bölerim,
Keçil hanı kul ile
Karşılaşıp gelirim!
Yerinme Bakay amcam,
Kaygılanmadan gezip dur,

«Uncle Bakay, my tiger,
My son has gone to scout — saying, My
uncle Bakay, brave gray wolf,
Do not grieve, my saint!
The decree the Creator has written
I go now to behold!
If my hour comes, in Becin
I go now to die!
Lance in hand, I break the ranks,
If my hour comes, I fly by an arrow!
On the path of my poor father
I die a sacrifice.
With Koñurbay, khan of the Kıtay,
Joining in glorious battle,
I shall deal slaughter and return!
Koñurbay, with whom I shall grapple —
On that boar, the khan of Keçil,
I shall lay sorrow good and proper!
If my lion father guards me,
Of the black Kıtay down below
I shall cleave their lion in two,
With that slave, the khan of Keçil,
I shall meet face to face and return!
Do not mourn, my uncle Bakay,
Go about untroubled by care,

Kadirdaş oğlun yavuzu
Altı gün boyu gözleyiver!
Altı günü geçer de kalırsam,
Ordugâhta yaya kalmışlardı,
İki oğlunu sürüp git,
Ayna gibi şehrini süzüp git,
Canım oğlum öldü — deyip,
Umudunu* benden kesip git!
Ay bozkırının bir yüzünü
Açmaya gidiyorum,
Haykırtıp sayısız malını
Saçmaya gidiyorum!
Koca Koñurbay Kalmuk'la

Your dear fierce son —
Watch for him six days long!
If six days pass and I remain,
They were left afoot in the war-camp,
Take your two sons and ride away,
Gaze on your mirror-bright city as you go,
My darling son is dead — saying,
Cut your hope of me and go!*
One face of the moonlit steppe
I go now to lay open,
Making his countless herds bellow,
I go now to scatter them!
With old Koñurbay the Kalmuk

Yüzleşmeye gidiyorum,
Ecel yetip gün biterse,
Buluşmaya gidiyorum.
Keçil hanı o yamana
Varmadan nasıl durayım!
Kızıl kırgın, kuru velvele
Salmadan nasıl durayım.
Yüzleşeceğim Koñurbay,
Kuvvetim yetse Kıtay'ı
Kurbanlığa keserim,
Dalgası dağ gibi kâfirle

Göğüs göğüse boğuşurum!
Kalday hanı erene
Kıyameti koparırım,
Gümbürdeyen it ile
Sonuna dek tükenişirim.
Takdir yetse ölürüm,
Bahadır babam kollarsa,
Koñurbay'ın sayısız yılkısını
Hepsini vurup bölerim!
Yası şiddetli salayım,
Kürpüldök'ten, Keñ-Şor'dan
Gecikmeden yılkı alayım!
Kökçolok'un başını çevir, amca,
Bozkurdum ne zaman gelir — diye,

Oğlunu bekleyedur, amca!»
Ok geçmeyen Akolpok'u
Yiğit çocuğun giydi işte,
Akolpok'ta delik yok,
Hunhârın oğlu yavuza
Sataşan düşmana aman yok!
Babası Manas'tan kalan olpoku Arslan
Bakay amcan şir
Üstüne bastırıp giydirdi işte,
Düğmeleri tam dokuz,
Göğsünün tam üstüne
Düğmelerini denk getirip,

I go now to come face to face,
If my hour comes and my days end,
I go now to that meeting.
That evil one, the khan of Keçil —
How can I rest till I reach him!
Red slaughter and dry uproar —
How can I rest till I loose them.
Koñurbay, whom I shall face —
If my strength suffice, the Kıtay
I shall cut down for sacrifice,
With the infidel whose waves are mountain-high
I shall wrestle breast to breast!
On Kalday's khan, that warrior,
I shall bring down doomsday,
With that thundering dog
I shall spend myself to the very end.
If fate decrees, I die,
If my batyr father guards me,
Koñurbay's countless herds of horses —
I shall strike and share them all!
Let me loose a mourning fierce and wide,
From Kürpüldök, from Keñ-Şor,
Let me take the herds without delay!
Turn Kökçolok's head about, uncle,
When will my gray wolf come? — saying,

Keep waiting for your son, uncle!»
The Akolpok no arrow pierces
Your brave boy has put on, see,
In the Akolpok there is no hole,
For the fierce son of the blood-drinker,
No mercy for the foe who meddles with him!
The olpok left from his father Manas Your lion uncle Bakay, the şir,
Pressed down upon him, dressed him, see,
Its buttons are nine in all,
Right over his breast
He set the buttons true,

Bunun bağcığı da tam dokuz,
Bağcıklarını pekiştirip,
Gökten inen Boz kise'yi
Berenin beline doladı işte.
Kahır yüzüne bürünüp,
Kaplan şirin Zulpukor'u
Sol yanına kuşanıp.
Asınınca o mübarek,
Kürek başının aynasıdır,
Kapışılan cenge girince
Emanet canın kalesidir.
Katı çelik demir Almabaş,
Irağı yakını seçmez,
Arslanın cenge saldığında,
Altmış gün geçse bozulmaz.
Bakılırsa mülk işte bu,
Evvelki Manas bozkurttan
Mirasa kalan çelik işte bu.
Asilinin Akkelte'sini
Omzuna astı işte,
Aşıp taşıp hışımlanıp,
Emsalsiz tulpar küheylanı,
Ok yanılıp değmesin diye,
Abasıyla örtüp donatıp,
Kıtay yanından sakınıp,
Küheylan misali Buurul'a
Akkañkı eyeri vurup,
Altın tabanlı üzengi,

Its laces too are nine in all,
He made the laces fast,
The Boz kise come down from heaven
He wound about the brave one's waist.
Wrath veiling his face,
The tiger-lion's Zulpukor
He girded at his left side.
When that blessed blade is hung,
It is the mirror of the shoulder-blade,
When he enters the grappling fray,
It is the fortress of the soul in trust.
Almabaş of hard steel iron,
It marks no difference of far or near,
When the lion charges into battle,
Though sixty days pass, it does not fail.
Look on it — here is wealth indeed,
From Manas, the gray wolf of old,
Here is the steel left as legacy.
His noble sire's Akkelte
He slung upon his shoulder,
Overflowing, brimming with fury,
The peerless tulpar steed,
Lest a stray arrow strike him,
He decked and draped with his aba cloak,
Wary of the Kıtay side,
On Buurul, like a very steed of legend,
He set the Akkañkı saddle,
The stirrups with soles of gold,

Ayköl'ün oğlu yavuzun
Heybetle ata bindi işte.
Kınsız kılıç kuşanıp,
Kadir Allah, yol ver! — deyip,
Kakan'a doğru dönüp,
Türlü türlü yanıp söylenip,
Kırlarda kaldı heybetle.
Berenin oğlu şir yiğit
Beecin'e yürüdü kabararak.
Gözü göl burgacı gibi,

The fierce son of Ayköl
Mounted his horse in majesty.
Girding a sword without sheath,
Almighty Allah, grant the way! — saying,
Turning toward Kakan,
Burning, murmuring this and that,
He held to the steppes in majesty.
The brave one's son, the şir brave,
Marched on Beecin, swelling with pride.
His eye like the whirlpool of a lake,

Görünen canı yutacak gibi.
Küheylan misali Buurul'u,
Kahrolasıca yamanı,
Sıçratıp silkindirip,
Eşi benzeri yok Buurul'u
Şimdi töre kaplan
Eri ölmüşçesine şahlandırıp.
Kuyruğu başka, kısa yeleli,
Gidinin Buurul'u,
Perçemi sarkıp uzamadan,
Gözüne göre düğümlenmiş gibi,
Gören canların her biri
Benim atım olsa — diye,
Canı büsbütün yanacak gibi.
Ard yanına bakılsa,
Sağrısının büyüklüğü —
Apayrı bir bozkır gibi,
Tırnağının büyüklüğü —
Ters kapatılmış çanak gibi.
Apışarası koyak gibi,
Emsalsizin Arbuurul'u,
Yeldiğine yel yetişmez,
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Perçemi göğe savurup,
Tırnağı yere gömüp,
Eşindiğinde kesekleri
Küçük çadır kadar fırlatıp,
Salına salına yürütüp,

As if to swallow every soul in sight.
Buurul, steed without peer,
That fearsome accursed devil,
He made him leap and shake himself,
Buurul, who has no equal,
Now the tiger töre
Reared him up as if his rider were dead.
His tail apart, his mane cut short,
That rascal's Buurul,
His forelock hanging, not grown long,
As if knotted just above his eyes,
Every soul that saw him,
Would he were my horse! — saying,
Felt his heart would burn away entire.
Look at him from behind —
The vastness of his croup —
Like a whole steppe set apart,
The vastness of his hoof —
Like a bowl turned upside down.
Between his thighs, like a mountain glen,
The peerless one's Arbuurul,
No wind can catch his galloping,
No beast can match his walking pace,
Tossing his forelock to the sky,
Sinking his hooves into the earth,
When he paws, the clods he throws
Fly off as big as little tents,
Pacing him with swaying stride,

Hoplata hoplata yeldirip.
İnişli çıkışlı sıçratıp,
Baş aşağı atılırcasına sürüyüp,
Buurul ile ok gibi uçup,
Yürüyüşüne sevinip,
Ard yanından toz dumanı
Dağ gibi olup uzanıp,
Şevke gelip kılıç kuşanıp,
Hızır uğramış bozkurdun,

Loping him with bounding leaps,
Springing him downhill and up,
Driving as if hurled headlong,
Flying arrow-swift with Buurul,
Rejoicing in his gait,
Behind him dust and haze
Stretched out and rose like a mountain,
Roused to ardor, sword girded on,
The gray wolf whom Hızır has visited,

Kaspañ'ın Kara Dağı'nı dolanıp, Yüz tutup çıktı o dağa,
Engebeli dağlar aşıp,
Kimi yerlere vardığında
Uçsuz bucaksız çöl aşıp,
Yılmadan ayköl yol alıp,

Atı esirgemeden bol yürüyüp,

Berenin nerden çekinsin,

Yaklaştı yılkıya
Ayköl'ün oğlu yavuzun,
Kır-Kayıñ'a dayanıp.
Kır-Kayıñ'a vardığında,
Ağzını açmış dar geçit,
Alt yanına baksa
Uçsuz uzanan orman imiş,
Beri yanına baksa
Orak gibi kara bir bel imiş,
«Yiğit Bakay amcamın
Nişan verdiği yer buymuş.
Yerin ölçüsünü alayım,
Ereni kaç imiş bileyim,

İyice yolunu kollayayım,
Bahadırı kaç olmuş acep,
Saya saya alayım,
Yiğitliğini isteyip bileyim,
O sırıtasının yılkısını
Sürüp hepsini vurayım,
Issız kalasının yılkısı

Hesabı kaçmış bileyim!»
Deyip, o zaman Semetey,
Sivrilen kara beline,
Yiğit Bakay amcanın
Nişan verdiği yerine.
Bele çıkıp vardığında

Rounding the Kara Mountain of Kaspañ,
He set his face and climbed that mount,
Crossing rugged mountains,
When he came to certain places,
Crossing desert without end or bound,
Unflinching, the great-souled one pressed on,
Sparing not his horse, riding hard and long,
How should the brave one shrink from aught?
He drew near the herd,
The fierce son of Ayköl,
Coming hard up on Kır-Kayıñ.
When he came to Kır-Kayıñ,
A narrow pass with gaping mouth,
If he looked to its lower side,
A forest stretching without end,
If he looked to the nearer side,
A black ridge curved like a sickle.
«This is the place my brave uncle Bakay
Gave me for a mark, then.
Let me take the measure of the place,
Let me learn how many men they are,

Let me watch its road right well,
How many batyrs might they be,
Let me count them one by one,
Let me seek and learn their valor,
The herd of that grinning wretch,
Let me drive and strike them all,
The herd of him whose hearth shall lie desolate —
Let me learn what count it comes to!»
So saying, then Semetey,
To the black ridge rising sharp,
To the place brave uncle Bakay
Had given him for a mark.
When he climbed up on the ridge,

Berenin hâlini hiç sorma,
Kara-Kır'ın çukuruna,
Kara-Arça'nın boyuna
Hunhârın inip kondu işte.
Manas oğlu er yiğit
Çizgisini çizmek oldu,
Kakan'ın yılkısını vurup
Görklü işi kılmak oldu.
Kazığa bağlayıp göstermeden,
106890 Küheylan misali Buurul'u,
Yatıp kaldı bozkurt şir,
Bunu böylece bırakalım,
Gayreti katı Karagul
Yılkıcıların hanı imiş,
Bundan haber başlatalım.

Ask not the state the brave was in,
Into the hollow of Kara-Kır,
Along the length of Kara-Arça,
The blood-drinker came down and camped.
The valiant brave, son of Manas,
Set out to draw his line,
To strike the herds of Kakan
And do the glorious deed.
Tying him to a stake, out of sight,
Buurul, steed without peer,
The gray wolf şir lay down to wait,
Let us leave him thus a while,
Karagul, hard in zeal,
Was khan of all the herdsmen —
Let us begin the tale from him.

Onuncu cildin sonu; «Semetey» destanının birinci kitabı burada tamamlanır.
On birinci cilt, ikinci kitabın Beecin önündeki büyük savaşlarıyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Onuncu cilt, Çınkoco ile Toltoy'un kuşattığı Oogan elinden Ayçürök uğruna kopan kızıl kıyamete; Manas'ın kanı için içilen anttan Beecin'in büyülü gözcülerinin düşüşüne ve Karagul'un karşısına dikilen Semetey'e uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT X

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT X
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME X